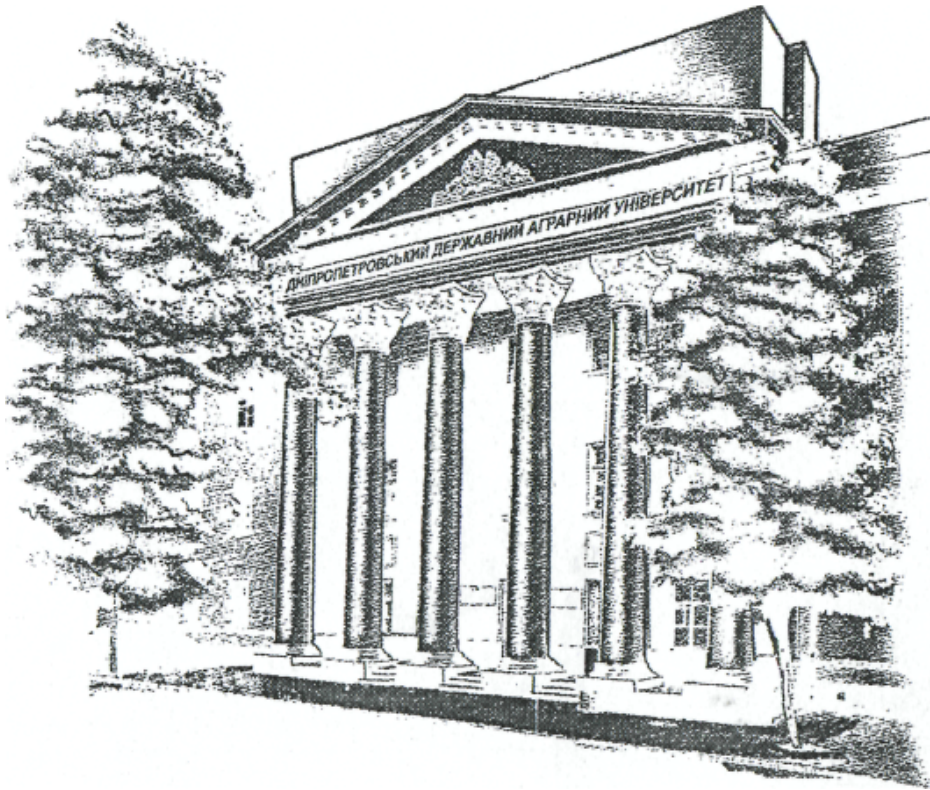

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ, НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, СОЦІОЛОГІЇ ТА ІСТОРІЇ

МАТЕРІАЛИ

ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**“ГУМАНІТАРНО-ВИХОВНІ ПРОЦЕСИ, ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ ВИЩОЇ
ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ (присвячується 90-річчю ДДАУ)”**

**м. Дніпропетровськ
2012**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ, НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, СОЦІОЛОГІЇ ТА ІСТОРІЇ

**ГУМАНІТАНО-ВИХОВНІ ПРОЦЕСИ, ТЕНДЕНЦІЇ І
ПЕРСПЕКТИВИ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ШКОЛИ
(ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ 90-РІЧЧЮ ДДАУ)**

ЗБІРКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск четвертий

Дніпропетровськ, 2012

*Друкується за рішенням вченої ради
Дніпропетровського державного аграрного університету
Протокол № 7 від 26 квітня 2012 року*

Редакційна колегія:

А. С. Кобець, ректор Дніпропетровського державного аграрного університету, професор (відповідальний редактор); **О. А. Удод** директор Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України; завідувач відділом історіографії Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України; **В. В. Іваненко** проректор з науково-педагогічної роботи у сфері гуманітарної освіти та виховання молоді Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, академік Академії наук вищої школи України, доктор історичних наук, професор; **П. К. Охмат** проректор з науково-педагогічної роботи Дніпропетровського державного аграрного університету, професор (заступник редактора); **В. І. Мороз** -завідувач кафедри філософії, соціології та історії Дніпропетровського державного аграрного університету, доктор філософії, Відмінник аграрної освіти та науки (заступник редактора); **Д. М. Онопрієнко** - перший проректор, проректор з навчальної роботи Дніпропетровського державного аграрного університету, кандидат сільськогосподарських наук, доцент; **Ю. І. Грицан** проректор з наукової роботи Дніпропетровського державного аграрного університету, доктор біологічних наук, професор, академік УЕАН; **Є. І. Бородін** – перший заступник директора Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при президенті України, доктор історичних наук, професор; **І.Г. Батраченко** проректор Житомирського національного агроекологічного університету, доктор педагогічних наук, професор; **С. І. Світленко** декан історичного факультету Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор історичних наук, професор; **В. Г. Воронкова** завідувач кафедри менеджменту організацій Запорізької державної інженерної академії, академік Академії політичних наук України, доктор філософських наук, професор; **М. А. Якименко** завідувач кафедри українознавства Полтавської державної аграрної академії, доктор історичних наук, професор; **В. Г. Вікторів** завідувач кафедри філософії, соціології державного управління Національної академії державного управління при президенті України, доктор філософських наук, професор; **Г. Г. Кривчик** завідувач кафедри українознавства Придніпровської державної академії будівництва та архітектури, академік АН вищої освіти України, доктор історичних наук, професор; **О. Б. Шляхов** завідувач кафедри історії України та етнополітики Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор історичних наук, професор; **О. В. Михайлюк** завідувач кафедри документознавства та інформаційної діяльності Національної Металургійної академії України, доктор історичних наук, професор; **О. І. Савченко** професор кафедри українознавства Запорізького національного університету, доктор історичних наук, професор; **Ю. В. Берестень** – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії, соціології та історії Дніпропетровського державного аграрного університету (відповід. секретар).

Гуманітарно-виховні процеси, тенденції і перспективи вищої професійної освіти (присвячується 90-річчю ДДАУ) : зб.наук. пр.. /Редкол.: Кобець А. С. (відп. ред.) та ін.. – Д.: Вид-во Придніпров'я, 2012. – Вип. 4. – 316 с.

Опубліковано результати науково-дослідної роботи викладачів кафедри філософії, соціології та історії, співробітників та студентів ДДАУ, науковців ВНЗ Дніпропетровського регіону та України. Висвітлено досить широко коло актуальних проблем вищої школи: питання історичного розвитку професійної освіти України, еволюції вищої системи освіти в контексті реалізації положень Болонського процесу. Розрахований на науковців, викладачів, аспірантів, студентів та усіх тих, хто цікавиться вітчизняною історією та освітянською справою.

Зміст наукових праць не завжди збігається

з точкою зору редакційної колегії

Зміст

1.	Зміст		3
2.	Вступне слово		6
3.	Кобець А. С.	Дніпропетровський державний аграрний університет: історія та сучасність (до 90-річного ювілею ВНЗ)	7
4.	Іваненко В. В.	Гуманітарно-виховна компонента підготовки сучасного фахівця: метаморфози та протиріччя вітчизняної практики	18
5.	Охмат П.К.	Система гуманітарної освіти та виховання ДДАУ як основа формування творчої особистості	24
6.	Мороз В. І., Рошко М. В.	Вища професійна освіта і глобальна криза – шляхи подолання	29
7.	Онопрієнко Д. М.	До питання про оцінку якості професійної діяльності викладача вищої школи	32
8.	Грицан Ю. І., Мареніченко В. В.	Наукова робота в ДДАУ: сучасний стан і перспективи	41
9.	Бородін Є. І., Тарасенко Т.М.	Студентська молодь як об'єкт державної молодіжної політики	44
10.	Кривчик Г. Г., Таберко Л. М.	Національне виховання в умовах транснаціонального Болонського процесу	52
11.	Світленко С. І.	Історична компонента в системі вищої освіти України	59
12.	Вікторов В. Г.	Виховання студентської молоді як важлива складова формування особистості	66
13.	Савченко О. І.	Проблематика селянського видання Революційної української партії	71
14.	Шляхов О. Б.	Особливості розвитку початкової освіти в Україні наприкінці ХІХ – початку ХХ ст	74
15.	Михайлюк О. В.	Формування інформаційної культури студентів як складова вищої професійної освіти	81
16.	Ануріна А. О. , Поплавський О. О.	Роль і місце органів студентського самоврядування ДДАУ у соціальній адаптації молоді до реалій сьогодення	86
17.	Білополий В. В., Руденко С. Г.	Здобутки і вади університетської освіти в Україні, необхідність її реформування	92
18.	Король Л. В.	Вища освіта як чинник соціально-професійної адаптації молоді	98
19.	Бондик А. А.	Просветительская (модернистская) модель образования в современном мире – попытки анализа от российской философии ХХ века до современности	102
20.	Щепова Д. Р.	Умови формування професійних ціннісних орієнтацій студента-аграрія	105
21.	Карпенко Г. І.	Тенденції і перспективи розвитку вищої професійної освіти в Україні	109
22.	Галай І. Є., Кравець М. О.	Тенденції і перспективи вищої економічної освіти України	116
23.	Гаврильченко О. С., Линник Ю. О.	Використання педагогічних ідей В.О. Сухомлінського у проблемі виховання особистості студента вищого навчального закладу	122
24.	Книш Г. М.	Тестове оцінювання з історії у вищій школі: досвід та уроки	129

25.	Ковальчук Н. В.	Пошук шляхів до самовиховання в процесі професійної освіти	131
26.	Вакулик В. В., Масліков С. М.	Історико-наукові акценти у викладанні клінічних дисциплін як складова психопрофілактики кризи професійного становлення студентів медично-ветеринарних спеціальностей	134
27.	Савич А. В., Ткач Л. М.	Формирование экологического типа мышления у студентов технических вузов как составляющая гуманитаризации высшего образования	143
28.	Виноградов Г. М.	Аграрна проблематика в сучасній гуманітарній освіті: спроби світсько-богословського синтезу	149
29.	Яременко І. І. , Маслікова К. П.	Діяльність наукових шкіл у галузі аграрної науки в Дніпропетровському державному аграрному університеті (90-ті роки ХХ століття)	156
30.	Якименко М. А., Краснікова О. М.	Роль земських агрономів Полтавської губернії у розповсюдженні сільськогосподарських знань (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)	164
31.	Мар'євська О. Ю.	Вплив освітніх осередків Полтавської губернії на модернізаційні процеси у селянсько-козацьких господарствах краю на рубежі ХІХ-ХХ століть	173
32.	Белікова М. В.	Процес поширення картоплі як нової сільськогосподарської культури в Південній Україні в ХІХ ст. : досвід менонітських колоній та державних сіл	177
33.	Берестень Ю. В.	Становлення сільськогосподарської середньо-професійної освіти в німецьких та менонітських колоніях Півдня України на початку ХХ століття (на прикладі Ейгенфельдської сільськогосподарської школи)	181
34.	Петкау В.	Об истории меннонитской колонии Кондратьевка	190
35.	Пахоменков Ю. Г., Старух С. В.	Організація сільськогосподарської освіти на Катеринославщині на початку ХХ століття	205
36.	Борисов В. Л.	Науково-педагогічна інтелігенція та педагогічна освіта в Українській СРР в умовах «пролетаризації» вищих навчальних закладів в 1920 – на початку 1930-х рр..	210
37.	Паращевіна О. С.	Особливості навчально-виховного процесу в Дніпропетровському сільськогосподарському інституті з погляду історичного виміру кінця 1930-х - початку 1940-х рр..	213
38.	Рудаков Л. М.	Із історії профспілкового руху Дніпропетровського державного аграрного університету	217
39.	Кухаренко П. М. , Резнікова О. О.	Проблеми формування громадянської позиції сучасної молоді у ДДАУ	221
40.	Поплавський О. О., Боярська О. А.	Роль і місце куратора студентської академічної групи у виховному процесі	226
41.	Левін О. Л.	Організація виховної роботи зі студентами у вищому навчальному закладі	229
42.	Зражевський А. П.	Деякі аспекти формування політичної свідомості студентської молоді	235
43.	Воронкова В. Г.	Студентське самоврядування як чинник демократизації вищої освіти	240

44.	Запара Л. А., Застава І. А., Байдак І. І.	Підходи до подолання критичних моментів у виховній роботі зі студентами	249
45.	Акімова В. С.	Мовна діяльність як прагматичний виховний процес	251
46.	Омелян-Скирта Н. Г.	Мовне та національне виховання студентства як важливий фактор у процесі європейської інтеграції України	255
47.	Шаврова О. Б.	Формування математичного мовлення як складової загальної культури	261
48.	Кузьміна Л. В.	Організаційні форми підвищення якості навчання та соціальної активності студентів в контексті навчально-виховної роботи	265
49.	Микитчук Н. М.	Роль національного виховання у становленні студентської молоді	268
50.	Волкова С. П.	Сутність та особливості національного виховання студентської молоді	273
51.	Резнікова О. О.	Вплив гендерної соціалізації на формування життєвих стратегій студенток ДДАУ	281
52.	Соломонко В. В. , Соломонко О. В., Капустін О. В. , Соломонко А. О.	Сучасний стан і прогноз розвитку українського футболу	283
53.	Карпенко Г. В.	Особливості формування валеологічної культури молоді у вищих навчальних закладах	288
54.	Резнікова О. О.	Проблема світової глобалізації для України	294
55.	Братчик А. Г.	Бібліотечна діяльність у контексті забезпечення формування інформаційної культури студентів	297
56.	Прудка Л. Є.	30 років натхнення та творчості: культурно-просвітницька та виховна місія літературної вітальні «Гармонія» у підготовці майбутніх аграріїв	304
57.	Наші автори		309

Вступне слово

Дніпропетровський державний аграрний університет – вищий навчальний заклад четвертого рівня акредитації вітає учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Гуманітарно-виховні процеси, тенденції і перспективи вищої професійної освіти».

Конференція присвячується 90-то річчю з дня заснування ДДАУ (11 вересня 1922 року було засновано університет).

У конференції беруть участь викладачі і студенти придніпровського регіону, міста Києва та інших міст України. Серед них: 6 академіків, 20 докторів наук, професорів, 38 кандидатів наук, доцентів, 15 викладачів, аспірантів, магістрів та студентів.

Представлені: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (м. Київ), Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президенті в Україні (м. Дніпропетровськ), Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара (м.Дніпропетровськ), Житомирський національний агро–екологічний університет (м. Житомир), Запорізький національний університет, Запорізька державна інженерна академія (м. Запоріжжя), Полтавська академія економіки і торгівлі, Полтавська державна аграрна академія (м. Полтава), Придніпровська державна академія будівництва та архітектури (м. Дніпропетровськ), Національна Металургійна академія України (м. Дніпропетровськ), Львівський державний університет фізичної культури (м. Львів), Дніпропетровська медична академія (м. Дніпропетровськ), Дніпродзержинський технічний університет (м.Дніпродзержинськ).

Сьогодні наша держава Україна знаходиться на шляху вступу до Євроспільноти. В Україні розпочата низка реформ: аграрна, адміністративна, пенсійна, освітня і ін.

Реформи повинні поліпшити ситуацію в економіці і освіти. Реформування освіти повинно підняти рівень фаховості і професійності серед студентської молоді.

Проблеми, тенденції і перспективи у гуманітарно–виховній сфері української професійної освіти і виносяться на розгляд нашої конференції.

Бажаю плідної роботи учасникам конференції.

Кобець Анатолій Степанович, ректор,
професор, академік АН вищої освіти України

Планерне засідання

УДК 94 (477) «1922 – 2012»

А.С. Кобець

Дніпропетровський державний аграрний університет

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ (ДО 90 – РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ ВНЗ)

*У статті показана історія становлення і розвитку ДДАУ за 90 – то років його існування з 1922 по 2012 роки. Відмічається що університет є багато-профільним навчальним закладом IV рівня акредитації, має висококваліфікований науково – педагогічний колектив, сучасну навчально – лабораторну базу, забезпечує підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації спеціалістів для агропромислового комплексу України. ДДАУ є науково – методичним центром, який обслуговує мережу ВНЗ III та IV рівнів акредитації зони Степу. **Ключові слова:** Україна, ДСГІ, університет, Наукова школа, база.*

*В статтє показана история становления и развития ДГАУ за 90 – то лет его существования с 1922 по 2012 годы. Отмечается, что университет является многофункциональным учебным заведением IV уровня акредитации, имеет высокопрофессиональный научно – педагогический коллектив, современную учебно – лабораторную базу, обеспечивает подготовку, переподготовку и повышение квалификации специалистов для агропромышленного комплекса Украины. ДГАУ является научно – методическим центром, который обслуживает систему ВУЗов III и IV уровней акредитации Степной зоны. **Ключевые слова:** Украина, ДСХИ, университет, Научная школа, база.*

*In the article the author shows the history of formation and development of DSAU during 90 years of its existence since 1922 up to 2012 years. The author focuses on the fact that University is multifunctional educational institution of IV level of accreditation. It has research and educational collective of high quality, modern educational and laboratorial base, provided training, overtraining and increase of qualification for specialists of Ukraine agroindustrial complex. DSAU is research and methodical centre, which supply the system of colleges of III and IV levels of accreditation in Steppe zone. **Key words:** Ukraine, DAI, University, scientific school, base.*

Дніпропетровський державний аграрний університет (далі ДДАУ) було засновано 11 вересня 1922 року наказом № 31 Укрголовпросвіти при Київському політехнічному інституті [6, с. 7]. Попередня назва ДДАУ була Київський ветеринарно – зоотехнічний інститут (КВЗІ). Розташовувався інститут по вулиці Тимофіївській 7 та вулиці Гершуна 55 у місті Києві.

Інститут мав два факультети: ветеринарний і зоотехнічний. Першим ректором КВЗІ був видатний патологоанатом та мікробіолог професор Омельченко Федір Захарович (1865 – 1924 рр).

Ф.З.Омельченко зібрав навколо себе видатних вчених того часу: академіка В.Ю.Чаговця, професорів А.К.Скороходько, М.Ф.Павловського, І.І.Клодницького, А.Г.Терниченко, В.Г.Раєвського та ін.

З 1922 по 1924 року у інституті навчалося 377 студентів (261 на ветеринарному і 116 на зоотехнічному факультетах). План набору на 1925 рік передбачав близько 600 осіб.

З 1922 по 1924 рік в інституті виросла кількість професорів з 21 особи до 32, доцентів з 12 до 43.

З'явилися і перші наукові школи. Академік В.Ю.Чаговець разом зі своїми учнями займався дослідженням фізико-хімічної природи електричних потенціалів у живих тканинах. Іонна теорія походження біоелектричних явищ наукової школи В.Ю.Чаговця мала велике значення для розвитку тваринництва.

З 1924 року ректором КВЗІ став доктор ветеринарних наук, професор Скороходько Антон Каленикович. А. К. Скороходько започаткував наукову школу зоогігієнічної науки. Разом зі своїми учнями А. К. Скороходько надрукував декілька підручників і навчальних посібників.

Професор М. В. Рева заснував школу з мікробіології. Було надруковано 120 наукових праць і 4 підручники.

Результати своєї наукової діяльності КВЗІ друкував також і у збірнику Наукових записок вузу. Вийшло чотири томи Наукових записок. Кожен том мав приблизно 1000 сторінок і велику кількість ілюстрованого наукового матеріалу.

В 1934 році, згідно постановою Раднаркому України від 23 травня 1934 року, Київський зоотехнічний інститут було переведено до Дніпропетровська [1, с. 4].

Спочатку він існував як зоотехнічний. У жовтні 1934 року інститут було перейменовано у Дніпропетровський сільськогосподарський інститут (ДСГІ). Виконувачем обов'язки директора (ректора) ДСГІ було призначено М.О.Селеха [2, с. 3].

До Дніпропетровська з Києва переїхали професори О.М.Качаловський, В.Г.Раєвський, В. І.Упоров, І. Ф.Розгін, В.П.Устьянцев, С.П.Ксьонзенко, Ф.О.Юрків, М.П.Кравченко, М.С.Трусов, Я.А.Русакова, К.К.Крайнюк, В.Т.Горянов, М.К.Вовк, О.С.Романенко, І.Г.Батуревич, С.Й.Єрлер, Н.В.Щербина, А.Г.Тарниченко і ін.

ДСГІ отримав двоповерховий будинок колишньої губернської партійної школи, яка була розташована поблизу парку імені Т.Г.Шевченка.

У 1935 році Дніпропетровський сільськогосподарський інститут відкрив агрономічний факультет. Було відкрите також і заочне відділення при агрономічному та зоотехнічному факультетах. На 1 курс заочного відділення агрономічного факультету набрали 52 студенти, на 2 курс – 8. На 1 курс заочного відділення зоотехнічного факультету – 137, на 2 курс – 19. В цілому на заочне відділення двох факультетів було набрано 217 осіб [3, 1].

У ДСГІ відкрили також курси по підвищенню кваліфікації фахівців сільського господарства. На курсах навчалось 60 агрономів, 71 зоотехнік, 214 працівників МТС. На курсах керівних кадрів (голів, директорів) навчалось 27 осіб [2, с. 8].

Була розпочата реконструкція навчального корпусу ДСГІ. Приміщення вузу значно розширилися за рахунок добудови третього поверху. На вулиці Лагерній було збудовано для студентів і викладачів інституту гуртожиток на 300 осіб.

У 1936 році за ДСГІ було закріплено для навчально-дослідницької роботи радгосп імені Є. Тельмана, який знаходився у Синельниківському районі і мав площу 300 га.

У 1937 році ДСГІ отримав ще одне подібне господарство у Сухачівці з площею 890 га. Це господарство згодом отримало назву навчгосп «Сухачівка» і його земельні угіддя були збільшені до 1289 га, у тому числі – 905 га орної землі. Навчгосп став

основною базою для навчальної і виробничої практики студентів, для науково-дослідницької роботи викладачів і співробітників інституту. Для навчально-виробничого навчання студентів у навчгоспі «Сухачівка» були побудовані майстерні, тваринницькі ферми, лабораторії, створені дослідницькі поля і ін.

ДСГІ отримав від держави підтримку: 6 тракторів і 1 комбайн. Статистика 1939 року говорить про те що на шести фермах навчгоспу «Сухачівка» налічувалися 154 голови великої рогатої худоби, 217 голів свиней англійської породи, 428 овець і 35 коней.

Науково-педагогічні працівники інституту впроваджували нові технології з вирощування сільськогосподарських культур, покращення якостей кормів, племінної роботи і ін.

Значний вклад у розвиток агронауки у цей час вніс доктор сільськогосподарських наук, професор, завідувач кафедри ботаніки та фізіології рослин Іван Никанорович Шевелєв. І.Н.Шевелєв разом з аспірантом І.І.Василенко та А.Ф.Калмиковою працювали над проблемою «Агротехнічне і агрофізичне покращення властивостей ґрунтів».

Наукові досягнення наукового колективу професора І.Н.Шевелєва були використані згодом і у Росії і у Казахстані. Їх метод боротьби з бур'янами не втратив актуальності і по наш час.

З 1938 року по 1941 рік у Дніпропетровському сільськогосподарському інституті працював викладачем академік ВАСГНІЛ, член-кореспондент Національної академії наук України, лауреат Державної премії СРСР Антон Іванович Задонцев.

А.І.Задонцев був головним редактором Бюлетеня ВНДІ кукурудзи, «Колгоспної енциклопедії», членам радколегії журналів «Доповіді ВАСГНІЛ», «Вісник сільськогосподарської науки», «Фізіологія і біохімія культурних рослин» [9, с. 16].

Вагомий внесок у розвиток агронауки у цей час вносять М.І.Белкін та Б.П.Соколов. М.І.Белкін з 1938 року виконував обов'язки завідувача кафедри агрохімії ДСГІ. Результати його наукових досліджень були оприлюднені у наукових роботах, серед яких «Ферментативні показники зимостійких озимих рослин».

Б.П.Соколов був завідувачем кафедри селекції. Він автор понад 30 районованих сортів та гібридів кукурудзи. Серед них такі як «Первенець», «Прогрес», «Степняк», «Успіх».

У 1951 році Борису Павловичу Соколову була присуджена Державна премія СРСР, а у 1956 році його обрали дійсним членом ВАСГНІЛ. У 1963 році Борису Павловичу була присуджена Ленінська премія і звання героя Соціалістичної Праці [15, с. 9].

У буремні роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. інститут було евакуйовано до міста Саратов (Росія). Було вивезено майже все обладнання лабораторій і половину бібліотечного фонду.

Багато викладачів і студентів стали захисниками вітчизни, пішли воювати на фронт. Серед них викладачі: В.Т.Горянов, Д.С.Кашель, С.П.Ксьонзенко, К.К.Крайнюк, О.Т.Лисенко, Х.М.Янчурський, П.І.Вікторов, В.Ф.Гришпак, І.М.Кравченко, Ф.І.Лягушин, І.В.Гринюк, А.М.Алеєв, В.А.Новицький і ін.; студенти:

Л.С.Мерешко, О.О.Собко, А.Г.Гук (агрономічний факультет), М.З.Чорний, Б.П.Приліпко, А.К.Савченко, І.І.Петренко (зоотехнічний факультет) і ін.

Багато студентів і викладачів не повернулись з фронту. Багато повернулись пораненими, інвалідами. Серед них необхідно відмітити І.М.Кравченка, М.Г.Козубенка, Н.А.Гудзенка, П.Я.Бокая, В.Г.Огія, П.Є.Бикова, В.Т.Шуваєва, М.І.Шаповалова, В.В.Туніна, М.А.Холодкова і ін.

Колишньому студенту Луці Степановичу Мерешко указом Президії Верховної Ради СРСР від 2 березня 1945 року було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

15 травня 1946 року звання Героя Радянського Союзу отримав Іван Павлович Яловий, який після Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. 26 років працював старшим викладачем, доцентом кафедри філософії.

Війна стала тяжким і складним періодом у житті ДСГІ. У період окупації німецькими військами міста Дніпропетровська з 1941 по 1943 рр. німці намагались реанімувати навчальний процес у вузі, поставивши його під свій контроль. У жовтні 1941 року вони призначили професора І.Ф.Розгона ректором. Відповідальним за майно ДСГІ – доцента В.К.Саковича, деканом сільськогосподарського факультету – Х.І.Классена та ін.

Реанімувати роботу вузу було складно. У головний корпус ДСГІ влучила бомба і 12 тис. м² його площі було зруйновано. Бібліотечний фонд, який не змогли евакуювати до Саратова, було знищено. У інституті до війни був гарний музей з анатомії. Основою його була колекція експонатів з зоотехніки професора М.П.Чирвинського. Колекцію М.П.Чирвинського німці пограбували.

Тільки після визволення Червоною Армією у 1943 році міста Дніпропетровська почалась відбудова ДСГІ. 18 будівельно–ремонтних бригад працювало і вдень, і уночі, і у вихідні.

11 листопада 1943 року тимчасово виконувачем обов'язки ректора було призначено професора В.Д.Заїнчковського.

У березні 1944 року ректором став кандидат сільськогосподарських наук, доцент Микола Іванович Белкін. До міста Саратов була відправлена делегація з метою з'ясування стану евакуйованого майна ДСГІ. Реевакуацію провів М.Г.Романов за що був премійований подвійним пайком і місячною зарплатою. Значну допомогу у налагодженні навчального процесу у ДСГІ надав Луганський сільськогосподарський інститут, який виділив частину обладнання для лабораторій та дослідного поля.

Згідно з наказом № 391 Наркомзему СРСР від 29 березня 1945 року інституту було виділено дві вантажні машини, 1000 м² скла, 900 метрів тканини і мішковини, 10 корів, 10 коней, два гусеничних трактори, комбайн, молотарку та інші матеріальні засоби.

Розпочалась робота по відновленню навчально–дослідного господарства «Сухачівка». Розпочалась відбудова майстерень, ферм і бджільника. З Мічурінська і Уфи було організоване транспортування сільськогосподарських тварин.

Співробітникам інституту було видано по 8 – 12 кг. борошна, 4 – 6 м. тканини, по тоні вугілля та ін. Зоотехнік Р.Т.Гланц, за роботу по зміцненню тваринництва у ДСГІ, був премійований додатково потрійним сухим пайком.

За рішенням Вченої Ради інституту від 20 грудня 1945 року кращим викладачам і студентам – відмінникам виділялось для винагороди постійно 5 пайків

потрійної норми, 10 пайків подвійної і 20 пайків разової.

Складнощів і невирішених проблем після Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. у ДСГІ було багато. Вирішувати проблеми ректору М.І.Белкіну активно допомагали декан зоотехнічного факультету професор П.А.Плюйко, доцент М.О.Селех, доцент О.Є.Шейкін, професор О.Н.Вербін і інші.

В період 25-річного ювілею інституту в 1947 році у складі двох факультетів (зоотехнічному і агрономічному) налічувалось 21 кафедра, де працювала 71 особа професорсько-викладацького складу, у тому числі 27 кандидатів і докторів наук. Брак кадрів вирішували частково за рахунок сумісництва і т.п.

У ювілейний 1947 рік 50 студентів випускників ДСГІ отримали дипломи з відзнакою. Серед них Л. Мерешко, А. Собко, Ф. Моргун, П. Сусідко, І. Лук'яненко, І. Голоковська. Згодом ці люди стали гордістю України.

Контингент студентів на 1 січня 1951 року складав 560 осіб, студентів – заочників 363 особи. Всього у ДСГІ навчалося 923 студенти.

19 червня 1956 р. наказом Міністерства вищої освіти СРСР під № 517 ДСГІ було підпорядковано Міністерству сільського господарства СРСР. Наслідком цього став процес подальшого укріплення матеріальної бази інституту, збільшення навчальних площ, аудиторного фонду, поліпшення якості професорсько-викладацького складу і ін.

1 вересня 1955 року був відкритий новий факультет – механізації сільськогосподарського виробництва. Частково до ДСГІ було переведено студентів і викладачів з Кримського сільськогосподарського інституту і контингент студентів ДСГІ виріс на 500 осіб.

15 – 16 березня 1957 року у ДСГІ відбулося розширене засідання вченої ради із представниками Української Академії сільськогосподарських наук. Однією з головних тем обговорення була проблема гумінових добрив над якою працювали співробітники лабораторії інституту під керівництвом доктора сільськогосподарських наук, професора Л.А.Христевої.

Результатом стала поява збірника наукових праць «Гуминовые удобрения. Теория и практика их применения».

Прізвище професорів П.А.Плюйко, Д.Г.Кальянова, М.О.Бекаревича, доцентів О.Т.Лисенка, К.С.Хвилі, К.К.Крайнюка і ін. були відомі далеко за межами України.

Так, професор М.О.Бекаревич зібрав колектив молодих вчених які займалися проблемами з ґрунтознавства [17, с. 53]. Науковий колектив М.О.Бекаревича у 1957 році склав карту ґрунтів Дніпропетровської області. Площу у 50 тис. га було оброблено і складено 12 карт.

Наукові досягнення школи М.О.Бекаревича активно підтримував і пропагував ректор ДСГІ, професор О.Т.Лисенко (1947 – 1970 рр.).

У 60-ті та 90-ті роки інститут продовжував вдосконалювати підготовку фахівців для сільського господарства держави.

У 1962 році був відкритий економічний факультет. Першим деканом факультету став професор Я.Г.Левченко. У 1975 році був відкритий зооінженерний факультет, у 1983 році – гідромеліоративний, у 1980 році – ветеринарний.

У 1975 – 1976 навчальному році ДСГІ отримав новий навчальний корпус № 2 з загальною площею 19, 8 тис. квадратних метрів.

За успіхи, досягнуті у підготовці спеціалістів і розвиток сільськогосподарської науки 25 серпня 1972 року Указом Президії Верховної Ради УРСР за підписом Голови Президії І.С.Грушецького Дніпропетровський сільськогосподарський інституту було нагороджено Почесною Грамотою президії Верховної Ради УРСР.

У інституті на цей час працювало 185 викладачів, з них 19 докторів наук, професорів, 85 кандидатів наук, доцентів, функціонувало 27 кафедр, понад 30 викладачів та аспірантів працювали над підготовкою кандидатських дисертацій [6, 55].

Чималий вклад у підготовку фахівців для сільського господарства у ДСГІ внесли ректор, професор О.О.Колбасін та перший проректор, проректор з навчальної роботи, професор С.В.Кагадій.

Набір студентів на перші курси денної і заочної форми навчання збільшився до 1225 осіб у 1986 – 1987 навчальному році.

З 1988 року розпочав роботу психолого – педагогічний семінар. Активну участь у роботі семінару брали викладачі кафедри філософії. Роботу семінару координувала науково – методична рада головною якої був С.В.Кагадій.

Гордістю інституту стають наукові досягнення професорів М.Т.Масюка, І.П.Чабана, П.К.Охмата, В.Г.Бутенко, І.Х.Узбека, Р.Г.Авраменко, І.А.Зязюна і ін.

Так, доктор філософських наук, професор І.А.Зязюн був автором багатьох монографій і підручників для студентів аграрних вузів з гуманітарних дисциплін.

Пізніше І.А.Зязюн очолив Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

Випускники ДСГІ за заслуги перед державою отримують високі звання Героя Соціалістичної Праці. Серед них О.О.Покуса, Г.Г.Зінченко, Ф.Т.Моргун, А.А.Щудро, Ю.Ф.Маркін, Н.М.Рижова, Є.Т.Зіньковська, Р.С.Гузь, Є.С.Заозерна, Н.С.Лісняк, М.І.Куца, І.Г.Калиненко, І.Я.Негода, В.О.Стрельцов, В.А.Лижник, М.А.Кузнецов, В.К.Ігнатенко, М.Д.Казаков, Ф.М.Полторацький, М.Т.Галайда, а М.А.Підкуйко став двічі Героєм Соціалістичної Праці [6, с. 55].

У серпні 1990 року новий ректор ДСГІ академік М.Т.Масюк направляє до Ради Міністрів СРСР лист-клопотання про надання інституту статусу університету. 11 січня 1991 року Перший заступник Голови Державної комісії Ради Міністрів СРСР В.І.Чорноіванов підписав наказ № 5 – К «Про організацію державних аграрних університетів». ДСГІ було реорганізовано у Дніпропетровський державний аграрний університет.

24 серпня 1991 року Україна проголосила свою незалежність. Розпочалась нова віха у історії ДДАУ. У листопаді 1991 року Вчена Рада університету розглянула і затвердила новий статут вузу. Новий статут університету суттєво розширював права навчального закладу в економічній сфері. Дозволялось мати валютні рахунки, залучати до фінансування позабюджетні кошти, кредитування і спонсорство і т.п.

З метою концентрації наукового потенціалу з пріоритетних фундаментальних і пошукових напрямів удосконалювалась структура управління університету. У ДДАУ були створені: науково-дослідна частина, науково-дослідницький Інститут агроєкології за напрямом – рекультивациі земель у техногенних ландшафтах Степової чорноземної зони.

При СКБ ВО «Дніпропетровський комбінований завод» і НВО «Дніпро»

створюються філії кафедри сільськогосподарських машин.

З метою посилення гуманітарної освіти на базі чотирьох кафедр: філософії, соціології, політичної історії та політичної економіки було створено Раду з гуманітарної освіти, яку очолив професор П.К.Охмат. Гуманітарна Рада приділяла особливу увагу вихованню у студентської молоді національних та загальнолюдських цінностей [13, 3].

Були створені курси для поглибленого вивчення студентами і викладачами іноземних мов: англійської, німецької і французької [14, с. 2].

У 1992 році, у рік свого 70 – річчя, ДДАУ нараховував 7 факультетів, де навчалося близько 6 тисяч студентів.

Підготовка спеціалістів велась з таких спеціальностей, як «агрономія», «механізація сільського господарства», «ветеринарія», «зооінженерія», «гідромеліорація», «економіка та управління у галузях АПК», «бухгалтерський облік» та інших. На 36 кафедрах працювало 370 викладачів, у тому числі 3 академіки, 2 член – кореспонденти, 29 докторів наук, 195 кандидатів, доцентів [3, с. 4].

У січні 1992 року до складу науково – дослідної частини ДДАУ, як окремий підрозділ, було переведено Дніпропетровський відділ селекції, насінництва і технології вирощування гороху, зернобобових і круп'яних культур [4, с. 3].

З метою поглиблення фахової підготовки у 1993 році були введені нові спеціалізації: «Зрошуване землеробство», «Землекористування та землеустрій з основами земельного права», «Буряківництво», «Агроекологія», «Селекція та насінництво», «Механізація землеробства», «Механізація переробки і зберігання продукції», «Технічний сервіс», «Проектування і будівництво гідромеліоративних систем», «Економіка і організація водного господарства», «Організація виробництва, бухгалтерського обліку і фінансів», «Економічний контроль і ревізія виробничо–фінансової діяльності підприємств», «Фінансування і кредитування сільськогосподарських підприємств», «Оподаткування підприємств АПК», «Виробництво молока та яловичини», «Виробництво свинини на індустріальній основі», «Технологія вовни та баранини», «Виробництво яєць та пташиного м'яса», «Технологія переробки молока», «Племінна справа», «Теорія і практика ринкових відносин», «Комп'ютеризація у тваринництві», «Основи екології та раціонального природокористування», «Економіка навколишнього середовища», «Моделювання виробничих систем», «Фінанси і кредит» [7, с. 1].

Вищезгадані заходи були спрямовані на зближення навчального процесу з наукою та виробництвом із підвищенням якості підготовки спеціалістів.

Особливе значення мала поява спеціалізації «Економіка навколишнього середовища», обумовлена інтеграцією до міжнародної наукової програми «TEMPUS – TACIS» за участю відомих вчених університетів Іспанії та Великої Британії [8, с. 2].

1992 – 1995 роки ознаменувались введенням в Україні системи державного ліцензування (надання права на освітню діяльність) і акредитації (визначення рівня загальноосвітньої діяльності) ВНЗ. У ДДАУ була проведена атестація кафедр, що виявила цілу низку проблем і труднощів які негайно необхідно було вирішити.

Деякі проблеми вирішувались за рахунок ліквідації підрозділів і структур, які

не мали практичної необхідності у новітні часи. Так, на базі трьох кафедр політичної історії, філософії і соціології було створено одну кафедру «Філософії, соціології та історії». Завідувачем кафедри було призначено доктора філософських наук, професора В. П. Єрмоєнка.

Були об'єднані в одну кафедру, кафедри «Політичної економії» і «Економіки сільського господарства». Завідувачем об'єднаної кафедри призначили доктора економічних наук, професора Л.Ю.Мельника.

Кафедру «Нарисної геометрії» і «Інженерної графіки» об'єднали у кафедру «Вищої математики». Завідувачем став професор М.П.Тіман. Кафедру «Гідравліки» перетворено у кафедру «Гідротехнічних сільськогосподарських меліорацій».

В умовах ринкової економіки ці перетворення були вкрай необхідні. Конкурентоспроможність, фаховість, новітні технології – все це було потребою нового часу.

У дев'яності роки був сформований науково – навчально – виробничий комплекс агроуніверситету, до якого увійшло: навчально–дослідне господарство «Самарський»; філії кафедр Інституту зернового господарства УААН: Інститут тваринництва Центральних районів УААН (створено на базі навчгоспу «Сухачівка»); Дніпропетровська дослідна станція Інституту овочівництва та баштанництва УААН; Обласна станція хімізації сільського господарства; ВО «Південний машинобудівний завод», ВО «Комбайновий завод»; Селекційно – гібридний центр «Голубинівка»; Дніпропетровська ветбаклабораторія і інші.

5 жовтня 1994 року експертна комісія Головного управління акредитації закладів освіти Міністерства освіти України у складі 16 осіб на протязі чотирьох місяців, по лютий 1995 року, проводила акредитацію вузу. На основі висновків Міжгалузевої акредитаційної комісії від 20 квітня 1995 року на підставі наказу № 126 Міністерство освіти України від 11 травня 1995 року Дніпропетровському державному аграрному університету було надано Державну ліцензію на право здійснення освітньої діяльності. За наслідками ліцензування та атестації Дніпропетровський державний аграрний університет визнано акредитованим у повному обсязі за найвищими – IV рівнем акредитації [6, с. 71].

У 1997 році на базі ДДАУ наказом Міністерства сільського господарства України за № 224 від 25. 07.97 р. створено навчально – науковий – виробничий комплекс «Дніпропетровський державний аграрний університет», до якого ввійшли 12 технікумів регіону: Бобринецький сільськогосподарський технікум ім. В.Порика, Верхньодніпровський державний аграрний технікум, Дніпропетровський технологічний технікум, Донецький державний аграрний технікум, Ерастівський аграрний технікум ім. Е. Бродського, Нікопольський державний агротехнічний технікум, Олександрійський державний аграрний технікум, Оріхівський державний аграрний технікум, науково – дослідний Інститут агроєкології ДДАУ, три лабораторії: біологічно – активних речовин, рекультивації земель, гумінових добрив, навчгоспу «Самарський», філії кафедр в агрофірмах «Наукова», «Чумаки», «Світанок», «Україна» та на заводах «Південмаш», Дніпропетровський комбайновий, в інституті Укрземпроект, дослідній станції овочевих та баштанних культур УААН, а також чотири науково – дослідницькі стаціонари: Орджонікідзевський, Криворізький, Павлоградський, та Вільногірський.

Комплекс було створено з метою забезпечення координації спільної діяльності навчальних закладів, підприємств, організацій, установ на виконання Закону України «Про освіту» [5, 2].

З початку ХХІ століття ДДАУ – це багатoproфільний навчальний заклад, який забезпечує підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації спеціалістів для агропромислового комплексу України. Університет є науково – методичним центром, який обслуговує мережу ВНЗ III та IV рівнів акредитації зони Степу, має свій редакційно – видавничий комплекс [14, с. 3].

При ДДАУ діють вчені ради із захисту докторських і кандидатських дисертацій за 4 спеціальностями. Щорічно співробітниками університету захищаються 1-2 докторських, 10-15 кандидатських дисертацій, друкуються 10-12 монографій, 8-10 підручників і навчальних посібників та 300-350 наукових статей. Новизна технічних рішень підтверджується 15-20 патентами на винаходи.

До світової наукової скарбниці ввійшли досягнення наукових шкіл професора М.О.Бекаревича і академіка УААН М.Т.Масюка (сільськогосподарська рекультивація земель, порушених гірничими розробками), професорів Л.А.Христевої та І.І.Ярчука (розробка фізіологічних препаратів гумусової природи); професора М.Т.Тімана (дослідження в галузі конструктивної теорії функцій дійсного змінного). Розробкою сучасних технологій та засобів виробництва і переробки сільськогосподарської продукції займаються 484 науково–педагогічних працівників, із яких, 44 доктори, професори і 227 кандидатів наук, доцентів, серед них, 24 академіки та 7 член–кореспондентів Національної академії аграрних наук України та галузевих академій.

За роки своєї діяльності ВНЗ підготовлено понад 42 тис. спеціалістів аграрного профілю. Серед випускників 9 академіків, 13 член–кореспондентів, 105 докторів та понад 300 кандидатів наук, 35 випускників Герої Радянського Союзу, Герої Соціалістичної Праці та Герої України, 28 лауреатів Державних галузевих та Міжнародних премій.

Станом на 01.09.2010 року контингент студентів ДДАУ становить понад 10 тис. чол.. Підготовка фахівців здійснюється відповідно до ліцензії серії АВ № 498443 від 16.11.2009 року з 8 галузей знань, 12 напрямів за ОКР «бакалавр» та з 10 спеціальностей за ОКР «спеціаліст», 10 спеціальностей за ОКР «магістр».

На сьогодні до складу ДДАУ входять 49 кафедр, 7 факультетів та 6 коледжів.

Структурні підрозділи ДДАУ: інститут біотехнологій та здоров'я тварин, біотехнологічний факультет, факультет ветеринарної медицини, навчально–науковий інститут економіки, факультети: агрономічний факультет; еколого–меліоративний факультет, факультет механізації сільського господарства, факультет менеджменту і маркетингу, факультет обліку та фінансів, інститут довузівської підготовки, інститут післядипломної освіти; центр сільськогосподарського дорадництва. Відокремлені структурні підрозділи ДДАУ: коледж електрифікації ДДАУ, технологічний коледж ДДАУ, Новомосковський коледж ДДАУ, Верхньодніпровський коледж ДДАУ, Нікопольський коледж ДДАУ, Ерастівський коледж ім. Е.К.Бродського ДДАУ.

Дніпропетровський державний аграрний університет презентує:

1. Науково-дослідницький центр біобезпеки та екологічного контролю ресурсів АПК. НДЦ створений за рішенням Вченої ради ДДАУ в липні 2008 року на базі проблемної науково – дослідної лабораторії фізіології та функціональної морфології

продуктивних тварин. НДЦ має великий досвід співпраці з провідними підприємствами аграрного сектору та харчової промисловості України. Пріоритетним напрямом діяльності Центру є розробка і використання інноваційних методів лабораторних досліджень та технологій з метою забезпечення високої якості та біобезпеки продукції АПК, підвищення життєздатності, продуктивності та відтворювальних якостей сільськогосподарських тварин.

2. Науковий центр біодинамічного землеробства досліджує теоретичні основи специфічного землеробства в степовому Придніпров'ї, де сформувалися чорноземи - найбільш активна складова літосфери. Діяльність Центру передбачає практичне забезпечення цілісності системи взаємозв'язків рослини і людини.

3. Лабораторія полімерних композитів працює над створенням термопластів, армованих вуглецевими і органічними волокнами, що відрізняються високими фізико-механічними і антифрикційними властивостями. Деталі з композитних матеріалів виготовляються на високопродуктивному технологічному устаткуванні і можуть працювати в умовах абразивного зношування як в режимі сухого тертя, так і при змащуванні в широкому інтервалі температур. Застосовуються для заміни шарикопідшипників, голчастих підшипників, металокераміки, бронзи, пресованої деревини в різних галузях національної економіки, зокрема в сільськогосподарському машинобудуванні, автомобільній промисловості.

4. Відділ первинного насінництва. Головним завданням відділу є селекція і вирощування насіння озимої пшениці. Відділ опікується визначенням кращих сортів на основі сортовипробування для більш швидкого впровадження нового, високоврожайного, стійкого до хвороб і шкідників сорту у виробництво.

5. Проблемна лабораторія рекультивациі порушення земель проводить еколого-біологічну оцінку складних техноекосистем степового Придніпровського регіону. Розробляє та впроваджує методи рекультивациі порушених земель. У складних техноекосистемах визначається напрями використання відновлених техноландшафтів: рілля, сінокоси та пасовища, плодово-ягідні насадження, рекреаційні, санітарно-гігієнічні та лісогосподарські ландшафти.

Керівництвом вузу було створено мережу базових середніх шкіл в місті Дніпропетровську та сільських районах Дніпропетровської області, організовано Межівський районний аграрний ліцей. У цих закладах йде планова робота з профорієнтаційних заходів сільської молоді, з підготовки її до вступу в ДДАУ. Сьогодні на цій базі створено Інститут довузівської підготовки ДДАУ.

Найбільш вагомими науковими досягненнями науковців та студентів ДДАУ відзначено дипломами, грамотами та подяками міжнародних, всеукраїнських та регіональних рівнів. Щорічно до впровадження у виробництво Агроуніверситет рекомендує 10-15 завершених науково-дослідних розробок, кращі з яких відзначені на Міжнародних виставках – ярмарках золотими та срібними медалями (АГРО – 2008, АГРО – 2009, АГРО – 2010, АГРО – 2011).

У Дніпропетровському агроуніверситеті постійно відкриваються нові спеціальності та спеціалізації з підготовки фахівців яких навчають досконало оволодівати новітніми технологіями. Плідній діяльності сприяє вивчення зарубіжного досвіду та міжнародні зв'язки агроуніверситету. ДДАУ нині співпрацює з аграрними навчальними закладами Західної Європи та США, серед яких

університети Кордови (Іспанія), м. Парма (Італія), м. Пловдив (Болгарія), м. Праги (Чехія), м. Бонна і Вайтештефан-Трієсдорф (Німеччина), штатів Вірджинії, Огайо, Каліфорнії, Пенсільванії, університетами Росії та Білорусії.

В 2007 – 2009 роках ДДАУ був учасником проекту TEMPUS – TACIS «Розробка магістерського курсу «Бізнес – агротестування» разом з університетом м. Амстердам (Нідерланди)». А з 2010 ведеться розробка курсу «Контроль якості продуктів харчування» з університетами Німеччини, Італії та Болгарії.

З 2012 року у Дніпропетровському державному аграрному університеті працює нова комплексна система залучення студентів і аспірантів до науково – дослідної роботи і впровадження її результатів у навчальний процес: забезпечення змісту лекцій, практичних і лабораторних робіт, створення нових підручників і навчальних посібників.

Введення елементів науково-дослідної діяльності у різні форми занять сприяє виробленню у студентів творчих здібностей, ініціативності та самостійного мислення. Наукові дослідження, що проводяться на всіх факультетах, є базою для студентських курсових, магістерських та бакалаврських робіт.

Здобутки трудового колективу знайшли своє визнання у рейтингових оцінках ДДАУ, як провідного ВНЗ аграрної освіти, який міцно затвердився у плеяді престижних вищих навчальних закладів.

Бібліографічні посилання:

1. Архів музею Дніпропетровського державного аграрного університету (далі Архів ДДАУ). – ф. 427. – Оп. 1п. – Спр. 19.
2. Архів ДДАУ. – ф. 433. – Оп. 1л. – Спр. 22.
3. Дніпропетровський обласний державний архів (далі ДОДА). – ф. 4419. – ОП. 1. – Спр. 4422.
4. ДОДА. – ф. 4419. – Оп. 1. – Спр. 4423.
5. ДОДА. – ф. 4419. – Оп. 1. – Спр. 4426.
6. Дніпропетровський державний аграрний університет: 85 років. – Вид. 3 – те, доп. і перероб. – Дніпропетровськ: ТОВ «ЕНЕМ», 2007. – 200 с.
7. Вісник ДДАУ. – 1999. - № 1-2.
8. Вісник ДДАУ. – 2000. - № 1-2.
9. Жизнь и деятельность академика ВАСХНИЛ А.И.Задонцева // В кн. Повышение зимостойкости и продуктивности озимой пшеницы. – Днепропетровск, 1974.
10. Кадри селу. – 1991. - № 28.
11. Кадри селу. – 1992. - № 4, № 5, № 6.
12. Кадри селу. – 1993. - № 4.
13. Кадри селу. – 1997. - № 12, № 16, № 17, № 18.
14. Кадри селу. – 2007. - № 22
15. К 80 – летию Б.П.Соколова // Весник сельскохозяйственной науки. – 1982. - №10.
16. Статут Дніпропетровського державного аграрного університету. – Дніпропетровськ, 1991.
17. Історія міста Дніпропетровська / За наук. Ред.. А.Г.Белебруха. – Д.: Грані, 2006. – 596 с.

УДК 378(477)

В. В. Іваненко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ГУМАНІТАРНО-ВИХОВНА КОМПОНЕНТА ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ: МЕТАМОРФОЗИ ТА ПРОТИРІЧЧЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ

Розглядаються деякі засадничі принципи й суперечливі аспекти організації виховного процесу у закладах вищої освіти України в сучасних умовах, з'ясовуються і обґрунтовуються окремі гальмуючі чинники загального характеру в цій сфері.

Ключові слова: гуманітарне виховання, освіта, культура, духовність, мораль, цінності, ідеали, трансформація, модернізація

Рассматриваются некоторые базовые принципы и противоречивые аспекты организации воспитательного процесса в учреждениях высшего образования Украины в современных условиях, выясняются и обосновываются отдельные тормозящие факторы общего характера в этой сфере.

Ключевые слова: гуманитарное воспитание, образование, культура, духовность, мораль, ценности, идеалы, трансформация, модернизация

Some base principles and contradictory aspects of organization of educator process are examined in establishments of higher education of Ukraine in modern terms, the separate braking factors of general character turn out and grounded in this sphere.

Key words: humanitarian education, education, culture, spirituality, moral, values, ideals, transformation, modernization

Із здобуттям державної незалежності й розгортанням всеохоплюючих трансформаційних процесів в українському суспільстві істотно актуалізувалися питання щодо ролі та місця освітнього сектора у здійсненні започаткованих перетворень, модернізації та адаптації національної вищої школи до непростих викликів і сигналів глобалізованого світу, вироблення й упровадження нової, ринкової, парадигми її поступу, орієнтованої на забезпечення відповідно до вимог часу якісної підготовки конкурентоспроможного фахівця, нової генерації інтелектуальної еліти країни. При цьому, слушно зауважують авторитетні менеджери в галузі освіти Т. Фініков і О. Шаров, домінантна спрямованість на значне підвищення якості навчання, поступове перетворення вищої освіти на обов'язковий етап у розвитку людини «...не може бути предметом компромісу навіть в умовах бурхливого зростання кількості бажаючих отримати вищу освіту, її глибокої диверсифікації та інтернаціоналізації» [6, с.4].

Гадаю, до процитованої думки маємо всі підстави додати й тезу про те, що предметом компромісу не може бути і така органічна складова якості дипломованого спеціаліста ХХІ ст., як його гуманітарна підготовка, вихованість у найширшому розумінні слова, тобто засвоєні ним під час навчання фундаментальні світоглядні орієнтири, морально-етичні й духовні традиції, звичаї, норми, пріоритети свого народу, загальнолюдські імперативи свободи, добра, краси, справедливості. Саме цей спадкоємний зв'язок поколінь у поєднанні з міцним «внутрішнім стрижнем» людини як результатом її виховання в усі часи та епохи був і залишається надійною запорукою прогресивного поступу суспільства [2, с.61].

На перший погляд, йдеться нібито про очевидні речі, оскільки важко насправді уявити людину фахово освічену, але не виховану, безкультурну. Це – аксіома, хрестоматійна істина, спростувати яку чи хоча б поставити під сумнів не зможе, мабуть, ніхто. Як говорив великий російський математик М.І. Лобачевський, всі якості розуму, обдарованість, всі пристрасті людини вигранюються його вихованням.

Проте, не заперечуючи в принципі подібні міркування щодо однієї з

основоположних якісних характеристик випускника університету чи академії, чимало людей як на рівні певних структур управління освітою, так і всередині самих вищих навчальних закладів чомусь вважають, що організація системної гуманітарно-виховної роботи зі студентами – це такий собі «анахронізм» чи «пережиток» радянської моделі виховання з її надмірними акцентами на відповідність панівній ідеології та черговим завданням політичної практики, що вихованість, культурність, вироблення вміння ефективно використати здобуті знання в житті – це справа здебільшого самих студентів, їхньої налаштованості, відповідальності. Місія ж викладача – лишень трішки допомогти їм «стати на ноги», «опіритися», а все інше, мовляв, облаштується і з часом прийде саме по собі, природним шляхом, як-то кажуть, «по ходу життя».

Переконаний: не облаштується і не прийде, бо досягти окреслених вище параметрів «душі» й навичок молодій людині, спонукати її, за висловом І.Франка, самостійно «йти до голови по розум» без повсякденної, копіткої виховної діяльності просто неможливо, щоб там нині не подейкували окремі гарячі голови про «застарілість» такого підходу в освіті, про те, що принцип виховання в нашому, слов'янському, розумінні погано вписується у так звану «загальноцивілізаційну» (читай: американську) «парадигму», котра багато в чому суперечить національним традиціям. Не можна не погодитись з думкою професора історії А.Г. Болебруха, який вважає великою помилкою нашу фактичну відмову від виплеканого вітчизняною духовною культурою методу виховання підростаючого покоління. «Звісно, – зазначає він, – радянська система мала чимало серйозних вад, однак у жодному разі не можна було викидати з цією системою сам принцип виховання. Його потрібно було зберегти та докорінно реформувати, аби він сприяв становленню сучасної людини – виховної, соціально відповідальної, духовно й морально багатой» [2, с.62].

Це особливо важливо сьогодні, в умовах триваючої морально-духовної кризи у суспільстві, небаченого світоглядно-ціннісного розмаїття, так званої професійної замкнутості й культурної обмеженості значної частини випускників ВНЗ, коли вони, маючи нерідко цілком пристойну фахову підготовку, в той же час пасують в тих чи інших життєвих ситуаціях, не можуть об'єктивно осмислити й оцінити реальність, розібратися й толком зрозуміти, що діється навколо, у суспільстві, світі, знайти своє місце в ньому. Та й елементарної загальної культури, зокрема, чемності, охайності, такту, часто-густо бракує багатьом нашим вихованцям, у зв'язку з чим помітно падає рівень їхньої конкурентоздатності на ринку фахових послуг.

Між тим під впливом поширюваних у освітянському середовищі та в коридорах влади пропозицій і конкретних проектів щодо витіснення виховного чинника із життя наших університетських спільнот, особливо після приєднання України до Болонського процесу, технократичні підходи дедалі повніше утверджуються у практиках вищих навчальних закладах. Свідченням чого є, зокрема, нова, міністерська, редакція Закону України «Про вищу освіту», в якій замість усталеного поняття «навчально-виховний процес», що законодавчо закріплювало його органічну єдність і цілісність, введений термін «навчальний процес».

Таке тлумачення фундаментальної основи статутної діяльності ВНЗ є, на наш погляд, вельми принциповою зміною не тільки термінологічно-категоріального, а й змістовного характеру, віддзеркалюючи, судячи з усього, загальні тенденції

функціонування освітніх систем у високорозвинутих країнах Європи та Північної Америки. Це дійсно більше відповідає їхнім стандартам освіти, підготовки молодих фахівців. Але чи повною мірою така зміна враховує реалії вищої школи України, реалії нашого далеко не безхмарного сьогодні з безліччю його больових точок, небаченим падінням моралі, духовності? Питання, думаю, швидше риторичне.

Окреслені законодавчі зміни, як нам здається, неминуче призведуть до подальшого зниження статусу, а отже, й відповідальності всіх суб'єктів організації виховного процесу, передусім кураторського корпусу, безпосередньо причетного до того самого «вигранювання» душі студентської. Якщо спочатку із структури основного навчального навантаження куратора вилучили спеціальні «виховні» години, позбавивши його тим самим матеріального стимулу до повсякденної творчої роботи зі студентами, то нині є загроза (принаймні після ухвалення законопроекту), що цією справою взагалі напряму ніхто не опікуватиметься, оскільки законом, мовляв, виховання не передбачене.

Можливо, ми дещо перебільшуємо, говорячи про такий потенційно небезпечний ризик, але факт залишається фактом: укорінене в нашій свідомості як органічне поняття «навчально-виховний процес», схоже, найближчим часом таки зникне із лексики науково-педагогічних працівників ВНЗ та освітянських чиновників. За умови, звісно, якщо відповідні новації будуть проведені через Верховну Раду України, яка не поспішає, як відомо, розглядати освітні законопроекти, відводячи їм явно не першочергове значення. Майже чотирьохрічна «епопея» з парламентським проходженням нової редакції закону «Про вищу освіту» – наочний тому доказ.

Зазначимо принагідно, що не менш тривожні роздуми у контексті виховної парадигми освітньої діяльності викликає неврегульованість її нормативно-правового забезпечення в частині вироблення самої стратегії й очікуваних параметрів виховання нових поколінь українців. Адже, модернізуючи країну, держава, її політикум, як зауважив нещодавно экс-міністр освіти і науки України С.М. Ніколаєнко, за два десятиліття незалежності так і не спромоглися визначитись із фундаментальними морально-етичними й духовними вартостями, які мають замінити застарілі в чомусь цінності радянської епохи. І досі у нас не сформовані чіткі світоглядні засади, соціальні ідеали, відповідні героїко-патріотичні орієнтири та зразки для наслідування. Інакше кажучи, по суті, відсутня загальнодержавна програма виховання молоді з визначенням конкретних цілей, завдань, етапів та механізмів її реалізації [3, с.15].

В результаті всі ми, особливо підрастаюча зміна, просто-напросто дезорієнтовані й «роззброєні», бо не знаємо толком куди йти, до чого прагнути, тобто не маємо чітких, науково обґрунтованих і перевічених життям критеріїв формування ціннісного горизонту молоді людини, покидаючи її часто фактично напризволяще, у розбурханий вир нашого жорстокого, суперечливого, а то й непередбачуваного сьогодні. За прикладами далеко ходити не потрібно – вони у кожного на виду і на слуху.

Втрата ж ціннісних підвалин нації, її стрижня, «духовного імунітету» означає не що інше, як втрату нашої ідентичності, а отже, й майбутнього, оскільки у нього, майбутнього, за образом висловом Ліни Костенко, «слух абсолютний», його не можна зфальшувати чи якимось чином «підправити». Головне тут, щоб людина як

ключовий суб'єкт модернізації суспільства могла співвідносити себе з об'єктивно наступаючими змінами й поступово змінюватися сама, адаптуючись до нових умов. В протилежному разі будь-які інновації викликають активний спротив соціуму, а тому найчастіше приречені.

Очевидно, не буде перебільшенням сказати, що неабиякий руйнівний вплив на організацію виховного процесу в закладах освіти справляють перманентні політичні пристрасті в країні, майже безперервна «канонада війни», насамперед у вищих та регіональних ешелонах влади, нищівні взаємні обвинувачення політиків в усьому і вся, що лунають як з рогу достатку і з табору правлячого класу, і з опозиційного середовища, гучні корупційні скандали, заклики окремих політичних сил та діячів до антиконституційних, екстремістських дій, акцій громадянської непокори із залученням до них молоді, й зокрема студентської як найбільш динамічної і небайдужої до стану прав у суспільстві соціальної верстви. До того ж частина політиків, високопосадовців усіх рівнів, бізнес-еліти, особливо великої, всупереч існуючим нормам професійної й етичної культури, взагалі елементарної порядності, діють нерідко, виходячи суто із своїх особистих чи корпоративних інтересів, діють, прямо скажемо, безвідповідально, аморально, з явним викликом суспільству, зовсім не відчуваючи, що роблять грішну справу. Навряд чи треба доводити, що все це серйозно деформує й без того спотворену суспільну мораль, підігріває споживацькі настрої, гонитву за самозбагаченням будь-якою ціною, лінощі, особливо в молодіжному середовищі, атрофуючи тим самим природне прагнення людини до праці, знань, вироблення умінь, навичок. Мовляв, якщо там, «нагорі», можна, то чому мені – ні.

З «елітарною» складовою тлетворного впливу на молодь успішно конкурує медійна. Незважаючи на гучні заяви з найвищих державницьких трибун і категоричні вимоги найширших кіл громадськості щодо безвідкладного наведення ладу в нашому інформаційному просторі, віз, як кажуть, і досі там. Телерадіоефір, друковані засоби масової інформації, книговидавнича справа, Інтернет-ресурси – все це віддане практично на відкуп приватнику. Він же, у погоні за надприбутками не гребує нічим, нехтує справжніми естетичними цінностями гуманістичного зразка, що спричиняє внутрішню ерозію особистості, духовну сліпоту і глухоту передусім молоді людини, в крихку душу якої цілодобово вливаються цебра бруду, насилля, агресії, роблячи її нечутливою, черствою, байдужою до чужого болю та горя й спонукаючи зрештою до аморальних, антигромадських вчинків, правопорушень, вживання алкоголю, наркотичних речовин, а часом і до самогубств. Красномовний факт: за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, в Європі щороку гинуть від суїциду до 60 тис. осіб, або більше, ніж у дорожньо-транспортних пригодах. Причому це переважно молоді люди у віці від 15 до 34 років. Подібна картина спостерігається і в Україні [3, с.16].

А який суцільний негатив видають щодня на-гора інформаційні програми майже всіх телеканалів – ніби з фронтних битв. Начебто в країні не відбувається нічого путнього, перспективного, для людей, а мало не одні аварії, кримінальні справи, сплески цін... Хіба ж такі матеріали додають оптимізму, впевненості у дні завтрашньому, хіба можуть вони виховувати молодь, прищеплювати їй шляхетні риси, почуття прекрасного, добра, справедливості, працелюбності. Відповідь

очевидна.

Як бачимо, якихось помітних зрушень в гуманізації та гуманітаризації культурологічної компоненти діяльності мас-медіа не відчувається. Більше того, саме через інформаційні мережі масова культура продовжує стрімко наступати, внаслідок чого її небезпека для сучасних поколінь українців стає просто загрозливою, позбавляючи майбутнє нації згаданого вище «духовного імунітету». За влучною характеристикою відомого літератора і морального авторитета Чингіза Айтматова, нав'язана нам в останні десятиліття західна поп-культура «не знає границ, не ведає пощади ни к кому и ни к чему... А национальные культуры могут быть погребены под шквалом этой массовой культуры» [1].

Тож висновок напрашується сам по собі: маємо, що називається, всім миром протистояти цій вакханалії безкультур'я й бездуховності.

Нарешті в самому освітянському середовищі існують серйозні прогалини та перепони на шляху виховання молоді у дусі кращих традицій минулого і надбань сьогодення, особливо на ключовому національно-патріотичному напрямі, де за роки незалежності поряд із безперечними й вагомими здобутками накопичилася і така «гримуча суміш», що інколи буквально жах бере, читаючи справжні страшилки для необізнаних, перш за все про радянські часи. І головна колізія, як на мене, полягає в тім, що Україна, попри масовані й промовисті заяви, рішучі заклики можновладців та політиків до консолідації, єдності усіх її адміністративно-територіальних суб'єктів, де-факто продовжує залишатись політично та ідеологічно розколотою, відображаючи реалії багатовікового функціонування Західної й Наддніпрянської України в різних державних системах, а відтак і особливості менталітету їхніх мешканців.

Тому і виходить, як з гіркотою пише С.М. Ніколаєнко, що «у нас ніби країна одна, а світоглядної єдності немає», заполітизовані новітня історія, освітньо-виховний процес в цілому. В західних регіонах, приміром, навчають одному, а в східних іншому, там одні національні герої, тут інші. Одні й ті самі історичні події, явища, факти в підручниках та посібниках інтерпретуються нерідко по-різному, «з точністю до навпаки», нібито існує правда історії, а з нею й істина якась своя, ближча, рідніша, скажімо, львівська, київська чи донецька... Одна церква проповідує одне, інша друге [3, с.19].

Зациклюючись при вивченні нашого непростого й суперечливого минулого лише на бідах та негараздах, драмах і трагедіях, окремі історики, політики, публіцисти, журналісти цинічно використовують його для зведення рахунків з сусідніми країнами і народами, з сучасними політичними силами, продовжують розколювати Україну по лінії схід – захід, очорнюючи таким чином мало не всю її багатовікову історію. В результаті вона не повною мірою виконує свою ключову місію – сприяти патріотичному вихованню юних поколінь, «служити інтелектуальному збагаченню української модерної нації» [5, с.211], бо, як влучно наголошує наш колишній профільний міністр, «із холоднечі критики благодатне зерно любові до країни, патріотизму не проросте, буде лише крижаний стовп ненависті одне до одного [3, с.20].

Ясно, так жити далі не можна, і чим швидше ми це усвідомимо на суспільному рівні, не на словах, а на ділі спільними зусиллями поставимо рішучий заслін на

шляху подальшого політизованого натиску в сфері історії та освіти, тим буде краще для всіх, для кожного з нас, українців.

Правий С.М. Ніколаєнко і в тому, що нам як повітря потрібен своєрідний Нантський едикт віротерпимості, прийнятий в Європі ще наприкінці XVI ст., коли через кров і страждання європейці почали вчитися жити в мирі й злагоді незалежно від релігійних поглядів та політичних уподобань. Але спочатку, на переконання знаного українського історика, академіка П.П. Толочка, конче необхідно все-таки «чітко й недвозначно заявити про припинення війни з історією, народною пам'яттю, із власними громадянами. Оголосити поза законом ідеологію націонал-радикалізму, расизму і неофашизму» [4].

Абсолютно зрозуміло, ми живемо сьогодні у зовсім іншому соціокультурному середовищі, з іншою шкалою життєвих цінностей та пріоритетів. Змінюється суспільство, іншим стає і саме молоде покоління, яке не хоче жити так, як учора, а сміливо дивитися в день прийдешній. Натомість для викладача університету, незважаючи на відсутність належної правової і фінансової підтримки, незмінним залишається виховання особистості, яка любить свою землю, свій народ, свою Альма матер, для якої поняття честі, совісті, справедливості, гуманізму завжди є найвищими чеснотами, особистості, яка прагне одержувати знання і стати фахівцем світового рівня, як того вимагає глобалізований світ у XXI столітті.

Бібліографічні посилання:

1. **Айтматов Ч.** «Все, что я вижу и переживаю...». Беседа вела Мария Копыленко / Ч. Айтматов // Дружба народов. – 2009. – №10 (<http://magazines.russ.ru/druzhba/2009/10/a12.html>).
2. **Болебрух А.Г.** Створити себе.../ А.Г. Болебрух // Думки, підказані серцем. Роздуми про виховання студентської молоді / ідея та заг. ред. М.В. Полякова; авт.-упоряд. В.В. Іваненко, Н.П. Олійник. – Д.: Вид-во ДНУ, 2011. – С. 61-69.
3. **Ніколаєнко С.М.** Від освіти масової до освіти якісної (нова стратегія розвитку освіти України)/ С.М. Ніколаєнко. – К., 2011. – 42с.
4. «Покой нам только снится ...» Інтерв'ю с академиком П.П. Толочко / 2000. – 2008. – №8 (403). – 22-28 февр.
5. **Світленко С.І.** Виховання професіоналів історією / С.І. Світленко // Думки, підказані серцем... – С. 203-211.
6. **Фініков Т.В.** Вища освіта України: забезпечення та контроль якості / Т.В. Фініков, О.І. Шаров. – К., 2007. – 38 с.

СИСТЕМА ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ДДАУ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Розглянуто основні складові системи гуманітарної освіти й виховання ДДАУ та її вплив на формування студентської молоді.

Ключові слова: виховання, навчання, гуманітарна освіта, система, студент

Рассмотрены основные составляющие системы гуманитарного образования и воспитания ДДАУ и ее влияние на формирование студенческой молодежи.

Ключевые слова: воспитание, обучение, гуманитарное образование, система, студент.

This article deals with the main components of system of humanities education and training in Dnepropetrovsk State Agrarian University and its influence on students.

Key words: education, humanities education, student, system, training.

Перед вищими навчальними закладами, які готують фахівців аграрного комплексу країни, сьогодні стоять важливі першочергові завдання формування нової генерації української інтелігенції – грамотної, всебічно розвиненої, творчої і відповідальної за себе і свої дії, здатної активно спрямовувати на подальший розвиток незалежної Української держави всі набуті знання і уміння. Як підкреслює академік В. П. Андрущенко, вища школа покликана формувати інтелект нації [1]. Розбудова української держави, нові реалії діяльності вищих навчальних закладів в сучасних умовах модернізації вищої професійної освіти, розширення міжнародних зв'язків в логіці Болонського процесу, посилення ролі людського та духовного факторів у соціумі акцентують увагу суспільства до підготовки майбутнього спеціаліста. Ця підготовка пов'язана з удосконаленням вищої освіти та ставить перед вузами надзвичайно важливе й невідкладне завдання – виховання гуманної особистості з небуденним стилем мислення, яка здатна швидко адаптуватися в нових умовах й оперативно приймати зважені рішення.

Процес виховання такої особистості у Дніпропетровському державному аграрному університеті органічно поєднаний із процесом навчання молоді, опанування основами наук, багатством національної і світової культури. Навчання повинно мати не лише освітню орієнтацію, але й обов'язково мати виховну спрямованість. Навчання має особливе значення у становленні особистості керівника аграрного сектора економіки. Воно не лише озброює його необхідними для професійної діяльності знаннями, але й визначає світогляд, життєву поведінку, систему ціннісних орієнтацій, уміння налагоджувати стосунки з колегами, їхніми сім'ями, галузевим керівництвом, творчу активність, високі моральні риси, різноманітні соціальні ціннісні якості, а також здатність до самовдосконалення, самовиховання.

Виходячи з нерозривного поєднання навчального та виховного процесу на сьогоднішній день в нашому університеті створена та працює система гуманітарної освіти й виховання – наскрізна програма виховання студентів [2, с. 15-45]. В основу організації роботи щодо гуманітарної освіти та виховання студентської

молоді в ДДАУ покладено Конституцію України, Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», положення Загальної декларації прав людини, Державну національну програму «Освіта»(Україна ХХІ ст.), Програму правової освіти населення України, Державну програму розвитку фізичної культури і спорту України, Концепцію виховання дітей та молоді у національній системі освіти, принципи Болонської системи освіти, Статут університету, Концепцію виховання студентів ДДАУ [2, с. 15-45]. Така робота є невід'ємною частиною навчально-виховного процесу і включає в себе систему організаційних, соціально-психологічних, інформаційних, педагогічних, правових, культурно-просвітницьких та соціальних заходів, спрямованих на формування і розвиток у студентів професійно необхідних психологічних якостей, моральної свідомості, що має забезпечити високу готовність випускників ДДАУ до практичної діяльності. Системна, інтегрована і скоординована робота ректорату, Вченої ради, профкому, інституту кураторства, відділу гуманітарного виховання, Комітету у справах сім'ї та молоді, факультетів, кафедр, академічних груп, студентського самоврядування спрямована на реалізацію Концепції виховання студентів ДДАУ [2, с. 4-44].

Виховний процес в агроуніверситеті здійснюється відповідно з установленою інфраструктурою управління за трьома напрямками: адміністративний, методичний, громадський. При цьому *адміністративна* (робоча) вертикаль має такий вигляд – ректор, проректор з науково-педагогічної роботи, декан, заступник декана з виховної роботи, куратор студентської академічної групи. *Методична* (дорадча) вертикаль має наступний вигляд – Вчена рада, Рада кураторів ДДАУ, відділ гуманітарного виховання, ради кураторів факультетів. Та остання *громадська* вертикаль – органи студентського самоврядування на рівні ВНЗ, факультетів, курсів, груп, студентських гуртожитків, старости, профгрупорги, студенти.

Система гуманітарної освіти в університеті побудована з метою підготовки гармонійно розвиненої, суспільно-активної особистості, професійно грамотного, творчого фахівця, поєднуючого в собі високу духовність, морально чистоту, професійну компетентність і фізичну досконалість. Досягнення цієї мети забезпечується високим рівнем викладання гуманітарних дисциплін, загальноекономічних дисциплін, розробки, планування методичних матеріалів гуманітарної освіти у курсі певної дисципліни. Викладання гуманітарних дисциплін, таких, як філософія, соціологія, етика, естетика, історія України, історія української культури, релігієзнавство, політологія, психологія ті інших є головною при формування національних та загальнолюдських цінностей у сучасної молоді.

Основними завданнями гуманітарної освіти виступають:

- формування гуманітарного мислення, опанування рідною державою та іноземними мовами;
- прилучення до літератури, музики, образотворчого мистецтва, надбань народної творчості, здобутків української і світової культури;
- осмислення історичних фактів, подій і явищ, різноманітності шляхів людського розвитку;
- формування світоглядної, правової, моральної, політичної, художньо-естетичної, економічної, екологічної культури;

- утвердження пріоритетів здорового способу життя;
- відображення у змісті історичної освіти закономірностей історичного розвитку українського народу;
- забезпечення естетичного розвитку особистості, оволодіння цінностями й знаннями у галузі мистецтва;
- формування етичних цінностей, починаючи з ранньої родинної освіти.

Сучасна методологія гуманітарної освіти базується на таких принципах – плюралізм наукових підходів та методик, відкритості до інноваційних точок зору, толерантності щодо оригінальних ідей та концепцій, дискусійного способу з'ясування істини, діалогових форм навчання. Важлива функція гуманітарної освіти – виховання у молоді високих гуманістичних якостей: людяності, поваги до людей, людської гідності, культури спілкування цивілізованого співжиття. Гуманітарна освіта спрямована на збереження та зміцнення традицій, єдності поколінь, етносів, націй та народностей, що проживають в Україні. Вона базується на визначенні цінності кожної людини, свободі виборі, захисту права особистості на власний спосіб самореалізації.

Основними напрямками роботи щодо гуманітарної освіти є:

- ціннісна орієнтація студентів;
- українознавча підготовка;
- еколого - природнича підготовка;
- правова освіта;
- етична та естетична освіта;
- система знань та навичок здорового способу життя;

Важливим компонентом гуманітарного виховання є фізичне виховання та здоровий спосіб життя студентів, яке спрямовано на формування у них фізичного та морального здоров'я, удосконалення фізичної та психічної підготовки до ведення активного життя, професійної діяльності та захисту Батьківщини. Фізичне виховання у нашому університеті є обов'язковою навчальною дисципліною, завданням якої є зміцнення здоров'я, загартування організму студента та забезпечення їхньої фізичної, спортивної та професійної підготовки.

Форми роботи щодо гуманітарної освіти багатопланові та різноманітні. Їхнє вміле використання залежить від фахової підготовки кожного викладача. Саме викладі мають допомогти студентові сформуванню в себе якості творчої особистості, спеціаліста, який здатний до саморозвитку, самоосвіти та інноваційної діяльності. Праця викладача університету повинна являти собою свідому, доцільну діяльність щодо навчання, виховання і розвитку студентів. В ній органічно повинні бути поєднані знання та ерудиція вченого і мистецтво педагога, висока культура та інтелектуальна моральна зрілість, усвідомлення обов'язку і почуття відповідальності.

Науково-теоретичні методологічні засади гуманітарного виховання молоді університету здійснюється у повному узгодженні з Концепцією національного виховання студентської молоді у національній системі освіти, прийнятої Міністерством освіти і науки України 25.06.2009 р. В основі виховної роботи університету лежить формування у студентської молоді національної

самосвідомості, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, економічної культури, розвиток фізичної досконалості, індивідуальних здібностей і таланту. Завдання виховання у вищому навчальному закладі реалізується у процесі навчання: в цілеспрямованому впливі на студентів у поза навчальний час. Специфіка цього процесу полягає насамперед у тому, що він є безперервним, тривалим у часі, оскільки людина виховується в впродовж цілого життя [3, с. 223].

Метою гуманітарного виховання виступає формування емоціональної сфери особистості на основі загальнолюдських цінностей, духовності, інтелектуальності. За ефективність виховної роботи в університеті відповідають посадові особи – проректор з науково-педагогічної роботи, директор бібліотеки, голова спортивного клубу, куратори студентських академічних груп. До виховного процесу залучаються громадські центри культури та організації дозвілля – клуби за інтересами, бібліотека, колективи художньої самодіяльності, музей, студентський спортклуб, різні студентські товариства ті ін.

Організація виховного процесу в агроуніверситеті передбачає забезпечення системного людинознавчого та індивідуального підходів з урахуванням традицій Дніпропетровського регіону, специфіки агроуніверситету, факультету, спеціальностей. Організуючим початком життєдіяльності студентського колективу є планування навчально-виховного процесу, яке базується на розробленій в агроуніверситеті Концепції виховання студентів, навчальних програмах, Плану виховної роботи ДДАУ на навчальний рік. На основі системного підходу до планування виховної роботи в університеті впроваджена наскрізна програма виховання терміном на п'ять років навчання студентів, яка передбачає формування у студентів наукового світогляду, суспільної активності ті таких значимих загальнолюдських моральних і етичних рис, як любов до своєї країни і народу патріотизм, чесність і правдивість, працелюбність, гуманність, висока духовність і культура.

Для впровадження Концепції виховання у життя в ДДАУ проводиться значна виховна робота. Щороку проводяться такі загально університетські виховні заходи:

- урочистості, присвячені початку нового навчального року, посвята першокурсників, урочисте покладання квіток до пам'ятника загиблих у роки Великої Вітчизняної Війни, урочистості з нагоди Дня міста, урочистості з нагоди Дня працівників освіти і науки, урочистості з нагоди Дня студентів;

- заходи до Дня незалежності України, заходи, приурочені Дню пам'яті жертв голодомору та політичних репресій, заходи, приурочені Міжнародному дню інвалідів, заходи, присвячені Дню прав людини, заходи щодо відзначення Дня соборності України, заходи, присвячені Міжнародному жіночому дню, заходи щодо святкування визволення міста Дніпропетровська від німецько-фашистських загарбників, заходи щодо Чорнобильської трагедії, заходи щодо Всесвітнього дня здоров'я, заходи щодо Дня скорботи і вшанування пам'яті жертв Великої Вітчизняної Війни, заходи щодо Дня Конституції, заходи щодо святкування Дня Європи;

- виставки творчих робіт студентів і викладачів «Витоки української народної творчості», «Живописна феєрія», «Світ очима фотографа»;

•збори першокурсників за участю їх батьків «Організація навчальної та виховної роботи серед студентів в університеті»;

•конкурси «Міс ДДАУ», «Красуня факультету», «Міс Осінь», змагання команд КВН факультетів, спартакіади для студентів 1-3 курсів, загально університетські конкурси: «Кращий студент», «Кращий куратор», «Краща студентська академічна група»;

•дні відкритих дверей університету, факультетів;

•літературно-музичні свята: свято,присвячене Міжнародному дню музики «У вінок великої музики», свято-ярмарок «День міста Дніпропетровська», до Дня українського козацтва, до Дня української писемності «Андріївські вечорниці», «Щедрий вечір», «Живи, красуйся, наша мово», «від Благовіщення до Великодня», «Великодня писанка»; «Я віддаю свій голос на захист природи», свято присвячене Дню матері;

•свято проведів зими та зустрічі весни «Благослови, мати, весну зустрічати»;

•акція «Подаруй бібліотеці книгу»;

•акція милосердя «Допоможи покинутим дітям», «Допоможи людям з обмеженими фізичними можливостями», «Візьмемо шефство над ветеранами Великої Вітчизняної війни»;

•тижні факультетів;

•тиждень слов'янської писемності і культури;

•фестиваль художньої самодіяльності факультетів «Дебют першокурсника»;

•зустріч студентів і викладачів з ветеранами Великої Вітчизняної війни, зустрічі з представниками правоохоронних органів, представниками державних установ, громадських організацій, народними майстрами; зустрічі студентського активу та співробітників університету з ректором;

•презентація книг;

•зустріч з представниками різних релігійних конфесій;

•науково-практичні конференції щодо здорового способу життя;

•святкові студентські дискотеки;

•концерти за участю народних колективів університету;

•свято вручення дипломів випускниками тощо.

Важливою організаційною ланкою у системі гуманітарного виховання належить музею університету, в стінах якого студенти ознайомлюються з важливими віхами історії навчального закладу, здобутками спеціалістів-випускників, доробками колективу ДДАУ. Через органи студентського самоврядування, студентське радіо, газету «Кадри селу» підтримується постійний зв'язок між органами відповідальними за організацію виховної роботи та студентською молоддю.

Таким чином, виховний процес в нашому університеті побудований на гуманістичних засадах, а вся навчальна діяльність має серйозне морально-естетичне підґрунтя. Провідна роль у вихованні студентів належить професорсько-викладацькому складу, науковцям ВНЗ. Найбільш важливий аспект гуманітарної освіти ті виховання, що впливає на студентську молодь – це атмосфера в

університеті, що формується силами всіх співробітників ВНЗ. Система навчання і виховання має бути динамічною, творчою, демократичною, постійно розвиватися й удосконалюватися, морально і матеріально стимулюватися. А її практична реалізація має здійснюватися на основі комплексного підходу, що передбачає єдність і погодженість усіх його складових, взаємодію всіх суб'єктів виховного процесу.

Бібліографічні посилання

1. **Андрущенко В. О.** Основні тенденції розвитку вищої освіти на рубежі століть/ В. О. Андрущенко // Вища освіта України. – 2001. – №1. – С. 11-13.
2. Зміст та досвід виховної роботи Дніпропетровського державного аграрного університету/ Укладачі А. С. Кобець, П. К. Охмат, О. С. Паращевіна. – Дніпропетровськ: ДДАУ, 2009. – 74с.
3. **Фіцула М.** Педагогіка вищої школи. Навчальний посібник. – К., Академвидав. – 2006. – 352.

УДК 94 (477)

В.І. Мороз*, М.В. Рошко**

**Дніпропетровський державний аграрний університет*

*** Дніпропетровський національний історичний музей
імені Д. І. Яворницького*

ВИЩА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА І ГЛОБАЛЬНА КРИЗА – ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

У статті розкриваються проблеми вищої професійної освіти у зв'язку з другою хвилею світової економічної кризи. Показані шляхи їх подолання.

Ключові слова: *Україна, глобальна криза, професійна освіта, державна політика.*

В статье раскрываются проблемы высшего профессионального образования в связи со второй волной глобального экономического кризиса. Показаны пути их решения.

Ключевые слова: *Украина, глобальный кризис, профессиональное образование, государственная политика.*

In the article depicts the problems of higher professional education in connection with the second wave of world economic crisis. Showed the ways of their solution.

Key words: *Ukraine, global crisis, education, state policy.*

Початок ХХІ століття ознаменувався і початком глобальної світової кризи. Розпочалася її друга хвиля.

Сьогодні мало хто з політиків та політологів може відповісти на питання: Що чекає світову спільноту і її економіку у ХХІ столітті? Кризові явища які сьогодні охопили Західний світ,насамперед Євросоюз та Сполученні Штати Америки говорять про те що це явище носить глобальний характер [4, с. 8].

Розпад Євросоюзу і його наслідки спрогнозувати майже не можливо. Криза охопила світову фінансову систему. Непомірним тягарем якої є інфляційні світові процеси пов'язані з «доларом» та «євро» валютами. Навіть ті держави які демонструють деяку стабільність у економіці,а це такі як Китаї, Бразилія, Індія, Росія (держави БРІК) помітно уповільнюють свої темпи розвитку. Сьогодні саме до цих держав звертається Західний світ за економічною та фінансовою допомогою.

Наприклад, поглиблюються контакти Євроспільноти і Китаю. КНР обіцяє надати фінансову допомогу. Є прогнози що Китай приблизно через 10-12 років стане державою номер один у світі, обійшовши Сполученні Штати Америки [5, с. 4].

Нестабільність демонструє і північ Африки, і Близький Схід. У Сирії фактично не сьогодні-завтра розпочнеться повномасштабна громадянська війна. Натягнуті стосунки Заходу і з Іраном. Влада Ірану фактично демонструє свої претензії на лідерство у близько – східному регіоні, активно працює над створенням ядерної зброї, заявляє про можливе закриття Ормузької протоки через яку вивозиться чверть світової нафти. Сполучені Штати Америки стягують до Ормузької протоки свої війська (авіаносці).

Подібні глобальні кризові явища сильно впливають на економічний стан багатьох країн світу. Україна, як європейська держава, також знаходиться під тиском другої хвилі у світової кризи у Євросоюзі.

Ціла низка підприємств ті що були збудовані за часів СРСР мають застаріле обладнання, а то і зовсім не працюють. Подібна ситуація і у сільському господарстві. З одного боку ми бачимо сучасні, передові сільськогосподарські агрокомплекси такі як: «Агро-Союз», «Агро-Інвест», фірма «Степова», «Олімпекс-Агро» та ін. і величезну низку сільськогосподарських товариств, які ледве виживають, а у деяких - навіть поля захаращені бур'янами.

Кризові явища в промисловості і у сільському господарстві України сильно вдарили і по вищій професійній освіті, по вищим навчальним закладам. Сьогодні стало очевидним, що державі не потрібна така кількість вишів і їх студентів.

Введення у освітній процес нормативних заходів пов'язаних з Болонським процесом суттєвого поліпшення вищої професійної освіти поки ще не дало. Здвиги є. Покращується суттєво матеріальна база вишів. Сьогодні вже нікого не здивуєш загальною комп'ютеризацією вузу і т. п. Але час від нас вимагає сьогодні не кількісних показників, а все більше і більше якісних.

Знамените класичне положення «краще менше та краще» – це гасло актуальне і у наш час. Дуже болісний процес скорочення деяких спеціальностей і навіть вузів. Процес необхідний. Вимоги часу. Низька комерційних вузів де освіта платна сьогодні потужна освітянська галузь – це факт. Але знання і комерція це велике питання? Лідер євроспільноти – Німеччина – не має комерційної освіти. У Німеччині освіта – це державна справа. Німці не розуміють що таке платна освіта.

Державною справою була освіта і у Радянському Союзі. Ніхто не ратує за повернення до стандартів освіти СРСР, але треба пам'ятати, що саме професійна освіта СРСР дала можливість державі полетіти у космос, створити ядерний щит і стати наддержавою.

Освіта у СРСР була не комерційна, а державна. До речі, у «Конституції України», яку затвердила 28 червня 1996 року п'ята сесія Верховної Ради у другому розділі «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» у статті № 53 записано, що «держава забезпечує доступність і безкоштовність ... вищої освіти» [2, с. 15].

Гарна освіта – це як і висока культура – вона не може бути затиснута у прокрустове ложе «купи-продай». Прибуток повинна давати не професійна освіта – а її практичні результати: винаходи, відкриття та висококласні фахівці т.п.

Висококласна, класична освіта ніколи не зможе сама себе утримувати. Якщо

освіта, буде сама себе утримувати – рівень її ніколи не буде високим. Студент, який не вчиться, але платить за освіту – рано чи пізно отримає «диплом-папірець».

Наступним важливим моментом подолання кризових явищ у світі повинне бути не тільки скорочення штату викладачів (баласту), але і скорочення навчального навантаження на викладача. Сьогодні навантаження доходить до півтори тисяч годин на рік. У радянські часи у тричі менше було годин.

Це призводить до того, що викладач (доцент, професор) при такому навантаженні не може ґрунтовно, не формально підходити до виконання своїх професійних обов'язків. Результат: падає освітній і науковий рівень студентської молоді. А, в цілому, програє держава. Держава без освіти ніколи не займе поважного місця у світовій спільноті.

Скоротити навантаження можливо при одному моменті – скоротити кількість студентів у вузах. Але вузи не поспішати закривати. Державі не потрібна така кількість випускників. Їх сьогодні надлишок. Особливо це стосується економістів, юристів та ін. Логіка тут проста: менше набирають вузи студентів – більший конкурс у вишах і менше навантаження на викладача, і краща підготовка спеціаліста для промисловості і сільського господарства і т.п.

Говорять, що «усе геніальне – просте». Скоротити вузи, зламати базу, фундамент освіти – для цього розуму багато не потрібно. Необхідно зберегти усе те, що отримала незалежна Україна від СРСР – це по-перше. По-друге, необхідно цю базу (освітнянську і наукову галузь вдосконалити з урахуванням євростандартів і Болонської системи. Викладачі Гарварда, Принстону, Колумбійського університету та ін. мають навантаження 250-300 годин на рік і випускають з вузів штучний висококваліфікований товар, а не велику армію нікому не потрібних «фахівців».

По-третє, необхідно у разі підняти заробітну платню доценту, професору, науковцю і освітянину. Принизливий стан викладача вишу починається з оплати праці. Професія педагога-науковця перестає бути престижною, коли за неї не платять. Заробітна плата, особливо молодого науковця, така, що він навіть за усе своє життя не заробить на власне житло – квартиру. Подібний стан у науці – це ганьба. Ганьба державного масштабу.

Четверте, криза освіти науки, економіки – це не тільки погано, але це і стимул, стимул піднятися на якісно новий рівень. Наприклад, фахівців готуємо менше, але якість їх краща.

Колись імператор Франції Наполеон Бонапарт сказав, що «... він і його голова це плюс 100 тисяч війська до армії» [6, с. 112].

Нобелівський лауреат, академік В. Гінзбург у одному із своїх останніх інтерв'ю сказав «... майбутнє людства визначить наука. За 400 років з часів Галілея, першого у сучасному розумінні вченого, у світі відбулися неймовірні зміни. Наука сьогодні формує світ більше ніж якась інша сфера. Політикам необхідно це зрозуміти і підтримувати науку і освіту щедро і розумно» [3, с. 12].

Заклик В.Гінзбурга співпадає з висловом Луї Пастера: «Наука, освіта повинні бути головним чинником держави, так як із усіх народів першим завжди буде той, хто випередить інших у царині думки та розумової діяльності» [3, с. 12].

В.Г.Кремінь колишній міністр освіти та науки України при Президенті Л.Д. Кучмі, у статті «Структурна модернізація освіти в контексті цивілізованих змін»

зазначає, що «... ми українці... надмірно консервативний народ і недостатньо мобільний» [1, с. 6].

Ми часто боїмося висловити свою думку, яка йде у розріз з думкою керівника і т.п. «Абсолютна слухняність, - це шлях до самозаперечення особистості» [1, с. 6].

З усього вищезазначеного не слідує, що нам треба йти на майдан, на барикади. Ні це не так. І навіть зовсім не так. Майдан, барикади це не наш метод, це – тупик. «Бідність веде людство революції, а революція веде його до потрійної бідності». Подібну фабулу необхідно пам'ятати.

На маєтки, на закордонні відрядження, на «Євро-2012» гроші є? Є! А на освіту і науку, на достойну заробітну плату викладачів немає. Якщо чиновники і політики почнуть мислити по-державному, по-партійному, то грошей буде більше ніж достатньо. Криза це не тоді, коли немає грошей у державі, а тоді, коли не має розумового осмислення ситуації. Якщо зайшов у ліс і заблукав, то є два виходи: або йти вперед, або повертатися назад. Пощастить або у першому, або у другому разі. Головне не стояти на місці. Рухатися і вихід з'явиться.

Бібліографічні посилання:

1. **Кремень В.Г.** Структурна модернізація освіти в контексті цивілізаційних змін / Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України, 2011. – №2. – С.5-13.
2. Конституція України. – Дніпропетровськ.: ОДТВП «Дніпрокнига», 1996. – 48 с.
3. **Локтев В.** Про науку в Україні можна забути// Дзеркало тижня. – №6. – 2012. – С. 12.
4. **Молдаван А.** Друга хвиля економічної кризи// Дзеркало тижня. – №6. – С.8
5. Рабочая газета. Приложение. - № 222, 2011. – 15 декабря. – С. 4.
6. **Тарле Е.В.** Наполеон. – М.: Наука, 1968. – 330 с.

УДК 378.124

Д. М. Онопрієнко

Дніпропетровський державний аграрний університет

ДО ПИТАННЯ ПРО ОЦІНКУ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

В статті висвітлено проблеми визначення критеріїв та стандартів оцінки якості професійної діяльності викладача вищої школи на прикладі Дніпропетровського державного аграрного університету.

Ключові слова: вища школа, оцінка професійної діяльності, викладач, стандарти

В статье освещены проблемы определения критериев и стандартов оценки качества профессиональной деятельности преподавателя высшей школы на примере Днепропетровского государственного аграрного университета.

Ключевые слова: высшая школа, оценка качества профессиональной деятельности, преподаватель, стандарты

In the article the problems of determination of criteria and standards of estimation of quality of professional activity of teacher of higher school are lighted up on the example of the Dnepropetrovsk state agrarian university.

Keywords: higher school, estimation of quality of professional activity, teacher, standards

Освіта – це основа прогресу людства, пріоритетна галузь внутршньої політики держави. Як відомо, сучасні гуманітарні дисципліни розглядають освіту як сукупність систематизованих знань умінь та навичок, які були набуті особистістю в

процесі навчання в спеціальних різних за рівнем та формою викладання навчальних закладах. Впродовж значної кількості часу саме освіта була оптимальним доміантним маркером соціального статусу індивідуума, ефективним показником рівня його успішності в суспільстві та загальним індикатором продуктивного відтворення соціальної структури. Освіта завжди відігравала провідну та вирішальну роль в процесі соціалізації особистості, який передбачає всебічний та всеосяжний розвиток її здібностей та навичок, теоретичних знань та практичних умінь.

В модерну добу тотальної технологічної глобалізації головне національне багатство вимірюється не скільки потенційними можливостями природних надр та копалин, скільки людським капіталом, його інтелектуальним та науковим потенціалом, що здатний створювати принципово нові системи виробництва і управління, які максимально відповідають економічними потребам та запитам суспільства, заставляючи його рухатися вперед.

На сучасному етапі розвитку нашого постмодерного суспільства саме освіта перетворилась на потужний локомотив цивілізаційного поступу людства, який визначає не тільки соціально-економічні та господарчі темпи його розвитку, але й саме обличчя соціальної та політичної системи суспільства. Європейський досвід переконливо свідчить: чим вищим є рівень освіти населення, тим краще живуть люди, досконалішими є демократичні інститути.

Набуті в процесі розвитку нові суспільно значущі якості та характеристики освіти як провідної економічної галузі, своєрідної «фабрики знань» наклали суттєвий відбиток на характер освітянської парадигми, примусивши сучасних дослідників вдались до глибокого аналітичного обмірковування ролі та місце викладача в сучасному навчальному процесі [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13]. Нові соціально-економічні реалії життя поставили перед аграрними вузами країни нові вимоги щодо якості навчальної та науково-дослідницької діяльності викладача, який виступає в іпостасі головного суб'єкта організації навчального процесу в вузі, активно впливаючи на процес фахового залучення особистості до суспільно вагомих знань, умінь та навичок.

Так, проблемам визначення критеріїв, загальних принципів та стандартів оцінки науково-педагогічної, навчально-методичної та наукової роботи науково-педагогічних працівників присвячена значна кількість спеціалізованої фахової літератури, яка рельєфно віддзеркалює різні підходи до даної проблеми, узагальнюючи набутий в навчальному процесі практичний досвід роботи вітчизняної та закордонної освітньої галузі. Це, насамперед, праці відомих дослідників: Г.Б. Скока, Т. П. Лупмієвої, О. Ф. Волкова, Я. М. Бельмаза, Ж.Б. Богдана, Ю. А. Романенко, Р. А. Гейзерської, Ю. В. Дзяевича, Р.К.Сережкіної, Л.М. Краченко, О. С. Галкіна та інших [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13]. Особливий інтерес в даному контексті становлять праці Г.Б. Скока, в яких на підставі аналізу розлого фактографічного матеріалу здійснена спроба теоретичного узагальнення нової парадигми організації начальної, методичної та наукової роботи викладача, сформульовані засадничі принципи його діяльності у відповідності до інноваційних

змін й трансформацій сучасної доби, розроблені окремі стандарти та критерії оцінки [13, с. 36-37].

Високим рівнем аналітичного доробку характеризуються дослідження Ж.Б. Богдана, в яких автором змістовно визначені та докладно досліджені головні завдання науково-педагогічної діяльності викладача, зазначені рівні його фахової підготовки та особливості його професійної діяльності [2, с. 6-10].

Окремі аспекти організації якості оцінки роботи викладача зазначені в наукових працях Т.П. Лумпієвої та О.Ф.Волкова, де здійснена спроба узагальнити академічний досвід різних країн світу в даній царині [10, с. 156-159].

Однак, попри розлогий фактографічний виклад та значні теоретичні здобутки окремі практичні аспекти аналізу якості діяльності викладачів вищої школи на сучасному етапі впровадження Болонських інновацій лишилися поза фокусом дослідницької візії сучасних науковців, які докладно вивчають відповідні проблеми. Дана обставина зумовлена багатоплановим та багатовимірним характером об'єкту дослідження, що певною мірою не тільки ускладнює завдання його системного аналізу, але й сприяє загальній актуалізації всебічного осмислення практичних компонентів проблеми, її докладного наукового вивчення та теоретичного обґрунтування, попри наявну полемічну гостроту та дискусійність самої постановки питання в системі вищої освіти.

Мета даної статті полягає в комплексному дослідженні, висвітленні та осмисленні модерних освітянських стандартів, методологічних параметрів та критеріїв, які дозволяють об'єктивно визначити якість професійної діяльності викладача вищої школи на сучасному етапі реформування вищої аграрної освіти.

Як відомо, 6 квітня 2011 року Кабінетом Міністрів України була схвалена Концепція реформування та розвитку аграрної освіти, що стала базовим нормативним документом, який визначив систему пріоритетних напрямків щодо реформування та організації освітянської діяльності вищих закладів аграрної освіти, включаючи, й Дніпропетровський державний аграрний університет [8]. Авторами державної концепції був накреслений детальний проект реалізації широкомасштабної програми адміністративних заходів, загальний сенс яких зводиться до щільної інтеграції академічної та університетської аграрної науки шляхом реформування вищих аграрних навчальних закладів та наукових установ Національної академії аграрних наук з використанням їх потенціалу з метою створення з урахуванням природно-кліматичних зон регіональних навчальних науково-виробничих комплексів як центрів навчально-наукового і кадрового забезпечення агропромислового комплексу України [8].

Аналіз нормативно-правових положень Концепції дозволяє зробити висновок про те, що однією із магістральних складових процесу реформування вищої аграрної освіти є теоретична розробка та організація проведення об'єктивної оцінки ефективності діяльності наукових кадрів, яка є вкрай актуальною та важливою для загальної оцінки діяльності аграрних вузів в процесі їх реформаційних перетворень.

Базові нормативні засади Концепції реформування та розвитку аграрної науки

та освіти були покладені в основу цілої низки методологічних розробок Дніпропетровського державного аграрного університету, які покликані теоретично осмислити та практично впровадити об'єктивні критерії та параметри оцінки якості діяльності викладача вищої школи у відповідності до практичних завдань та вимог державного реформування [8]. Зазначимо, що в системі «аграрна освіта – аграрна наука – аграрне виробництво» перші складові даної ланки безпосередньо пов'язані з постаттю викладача, який є головним суб'єктом організації навчального процесу, визначаючи якісну динаміку освітнього поступу та істотним чином впливаючи на якість теоретичних знань та практичних навичок сучасної студентської молоді.

В даному аспекті якість освіти досягається через відношення мети, завдань та результату, а також наявності низки чинників, які визначають ефективність організації навчального процесу. В даному випадку професіоналізм викладача є невід'ємною складовою освітнього процесу [5].

Більша частина як вітчизняних, так і закордонних науковців в своїх розлогіх розвідках, докладних теоретичних висновках та узагальненнях, аналізуючи проблему визначення оцінки якості діяльності викладача, звертають увагу дослідницького загалу на значну складність визначення самої категорії «якість роботи викладача», яка здебільшого відображає різні національні підходи та методології до професійних стандартів діяльності академічного робітника [1-6, 10, 12, 13]. Різниця в освітянських стандартах методології оцінки діяльності викладача вищої школи ґрунтується, в першу чергу, на різному баченні практичних результатів та наслідків діяльності вищої школи в галузі підготовки спеціалістів різних галузей господарчої системи, що мають місце в тій чи іншій країні, виходячи з реальних потреб місцевої економіки. Таким чином, завдання вітчизняної вищої школи на даному етапі її реформування, полягає не тільки в акумуляції набутого практичного закордонного та вітчизняного досвіду оцінки професійної діяльності викладача, але й розробці власних базових критеріїв та ефективних методів її обчислення у відповідності до практичних потреб вітчизняного аграрно-промислового комплексу.

В умовах перманентного процесу реформування освітянської галузі першочерговими завданнями для адміністрації Дніпропетровського державного аграрного університету одним із головних пріоритетів є створення належних умов для всебічного інтелектуально розвитку викладача, його якісного професійного зростання, оптимального задоволення нагальних освітніх потреб, пов'язаних з організацією сучасного навчального процесу. Відзначимо, що з даними проблемами стикаються й закордонні навчальні заклади як в країнах ЄС, так і в США, Канаді та Японії [1, с. 3].

Сучасні дослідники аналізуючи закордонний досвід в галузі професійної освіти, звертають увагу на той факт, що в країнах ЄС реалізується програма постійного «професійного розвитку», яка має на меті розкрити навчальний потенціал викладача у відповідності до вимог освітньої галузі, що динамічно розвивається [3, с. 17-18].

Під критерієм якості педагогічної діяльності викладача розуміється, в першу чергу, ступінь підготовки та готовність до викладання [4, с. 11]. На перший погляд, в сучасній вищій професійній освіті існує ціла система оцінки діяльності викладача,

яка виходить в першу чергу з формальних ознак: наявності вченого звання, наукового ступенню, загального стажу роботи, загальної кількості наукових та навчально-методичних праць. Проте, дані параметри, беручи до уваги інтенсивні зміни суспільно-економічного поступу вітчизняної економіки, є дещо заформалізованими, оскільки часто не відображають де-факто реальний стан речей. Мова йде, в першу чергу, про не відповідність окремих критеріїв професійної діяльності викладача нормативним вимогам та освітянським стандартам Болонського процесу, складність процесу опанування ним сучасними інноваційними, інтерактивними та дистанційними методами навчання, модерними освітянськими технологіями, що суттєвим чином покращують якість організації навчального процесу, сприяють підвищенню ефективності та результативності навчання.

На сьогоднішній день існує декілька підходів та методологій щодо експертної оцінки роботи викладача вищої школи. Оцінка якості діяльності педагога визначається на підставі наступних маркерів: показник ефективності самого навчального процесу та його результатів, вміння використовувати досвід та знання не тільки в звичайній професійній діяльності, але й в нових умовах, розробка нових способів професійної діяльності та методів викладання предметів, дослідження інноваційного та новаторського способу використання нових форм та методів навчання [5].

Варто погодитись з російською дослідницею С. Ф. Гебель в тому, що до критеріїв оцінки професійної діяльності викладача варто віднести й такі показники: загальний освітній рівень, професіоналізм, рівень педагогічної майстерності, виховну роботу та інноваційну діяльність [5, с. 331-332]. При цьому явними ознаками професіоналізму та майстерності науково-педагогічних кадрів - є здатність викладати навчальний матеріал фактографічно змістовно, системно, ясно, чітко, структуровано, оригінально та креативно, оперативно реагуючи на різноманітні ситуації та адекватно оцінюючи реальні здобутки студентської молоді.

При визначенні рівня професійної діяльності викладача варто брати до уваги й наступні компоненти педагогічної компетенції: загальну ерудицію, вміння вийти за вузькопрофесійні межі предметного формату, здатність наводити цікаві аналогії, порівняння та метафори, які суттєвим чином спрощують сприйняття навчального матеріалу студентами, психологічну розкутість, глибоку повагу до особистості студента, делікатність в оцінці його навчальних здобутків та вмінь [9, с. 31-33].

Традиційно, стандартними формами атестації викладача є конкурси на заміщення вакантних посад, кадрове зростання, тощо. Як правило, викладачем, який проходить конкурс або намагається зайняти вакантну посаду, складається звіт за відповідний період роботи або невелике резюме, в якому фіксуються його поточні академічні та професійні досягнення з цілої низки напрямків роботи: навчальної, методичної, наукової, організаційної та виховної, що охоплюють всі аспекти його професійної діяльності. Відповідні звіти та резюме обговорюються та затверджуються на рівні відповідних академічних підрозділів та структур вузу: кафедр та рад факультетів.

Проте, часто таке звітування має формальний характер, який не відповідає реальному стану речей, що певною мірою сприяє значному зниженню професійної мотивації діяльності викладача, в кінцевому підсумку відбиваючись на рівні виконання ним своїх службових обов'язків. Так, наприклад, використання в якості базового показника рівня професійної діяльності викладача поточної та підсумкової успішності студентів призводить до зниження вимог щодо набутих в навчальному процесі знань, загальній формалізації виставлення оцінок, що суттєвим чином знижує реальну якість оволодіння навчальним матеріалом студентами, створюючи ілюзію успішності навчання.

В даному контексті слушною є думка дослідників Т.П. Лумпієвою та О.Ф. Волкова про те, що в сучасних вузах традиційною практикою стало проведення одного завчасно підготовленого заняття, оцінка роботи викладача колегами по кафедрі та відсутність незалежної експертної зовнішньої оцінки, яка повинна збалансовувати неминучий суб'єктивізм колег, викликаний проблемними міжособовими стосунками в невеликому колективі [10]. Певною мірою, ці моменти присутні в організації роботи з оцінювання якості професійної діяльності викладача в більшості вітчизняних вузів.

В Дніпропетровському державному аграрному університеті впродовж останніх десятиліть успішно функціонує розроблена за ініціативи адміністрації вузу щорічна система рейтингової оцінки роботи викладача, яка була покликана мінімізувати негативні вади та нівелювати загальні хиби традиційної системи атестаційної звітності, сприяти вагомому підвищенню її об'єктивності, стимулювати професійне зростання інтелектуального потенціалу та педагогічної майстерності відповідних викладацьких кадрів. Відзначимо, що обчислення рейтингової оцінки викладачів здійснюється на підставі програмного забезпечення, яке виключає будь-який суб'єктивізм та упередженість. Принаймні, за всі роки існування системи обчислення рейтингової оцінки роботи викладачів в ДДАУ не було випадків оскарження її підсумків викладачами. Особливістю організації рейтингової оцінки професійної діяльності викладача полягає в тому, що вона враховує та обіймає всі складові роботи, беручи до уваги, такі параметри як його педагогічний стаж, вчене звання та науковий ступінь, загальну кількість наукових та навчально-методичних робіт, тощо.

Варто зазначити, що попри очевидні переваги, така форма оцінювання надає змогу оперувати виключно кількісними показниками успішності, які в силу свого статистичного характеру не відображають інші якісні параметри діяльності педагога: рівень педагогічної майстерності, вміння тримати комунікаційний зв'язок з аудиторією, системність викладу, фактографічну змістовність та конкретність наповненості лекційного матеріалу, наполегливість та вимогливість у роботі з аудиторією (семінарські, лабораторні та практичні заняття), об'єктивність та неупередженість оцінювання під час здійснення контрольних заходів, опитувань та співбесід, тощо.

Компенсувати її недоліки щодо якості професійної діяльності викладача певною мірою дозволяє й анкетування студентів відповідних академічних груп – «Викладач

очима студентів». Так, в Дніпропетровському державному аграрному університеті фахівцями кафедри філософії, соціології та історії розроблена з урахуванням сучасних соціологічних та педагогічних підходів та методів система анкетного опитування студентів, яка дозволяє отримати відповідну інформацію щодо навчальних та педагогічних аспектів діяльності професорсько-викладацького складу. В даних соціологічних опитуваннях, які відбуваються у формі анкетування, приділяється значна увага дослідженню проблем взаємин викладача зі студентською аудиторією, визначенню його соціальної ролі, професійних якостей та характеристик.

Як правило, в анкетах зазначаються такі позиції для опитування як фахова обізнаність, комунікабельність, толерантне ставлення до студентів, вимогливість, чіткість та ясність викладу фактографічного навчального матеріалу, його змістовність та структурованість, об'єктивність, чесність, інтелігентність, аналітичний спосіб мислення, адекватність робочій ситуації, дієва ініціативність тощо. Проте, в системі оцінки професійної діяльності викладача не варто абсолютизувати значення студентських опитувань, оскільки вони дають змогу дослідити лише головні тенденції організації навчального процесу окремим викладачем або університетським підрозділом, визначити ступінь емоційного та аналітичного сприйняття його студентською аудиторією.

Як свідчить аналіз отриманих даних, студенти досить часто при проведенні анкетування демонструють в своїх судженнях та оцінках певний максималістичний суб'єктивізм щодо професіонального рівня діяльності викладача, звертаючи здебільшого увагу на його особисту харизму, уявлений та соціально усталений викладацький імідж, його габітарність (зачіска, макіяж, стиль одягу), індивідуальну вербальну манеру викладання навчального матеріалу, емоційну експресивність, педагогічний гуманізм або принципову вимогливість, яка досить часто сприймається аудиторією як надмірна невмотивована прискіпливість.

Студентам, які не мають спеціальної професійної педагогічної підготовки та спеціальних знань з методики викладання, надзвичайно складно неупереджено та фахово оцінити такі професійні якості викладацької діяльності як педагогічну майстерність, педагогічний такт, викладацький дидактизм, використання в навчальному процесі різноманітних евристичних та дидактичних форм й методів викладання матеріалу, аналітичну гнучкість, раціональну пластичність, професійну обізнаність та компетентність, готовність до активної реакції в проблемних ситуаціях, адаптивність до змін, спрямованість до оптимальних дій під час позаштатних ситуацій, емоційну стабільність та виваженість, орієнтацію на початкову мету, професійну креативність, сформованість педагогічно-професійної мотивації, набуття викладачем власної професійної ідентичності.

Виходячи з дослідження чисельних студентських анкет, ми можемо констатувати той факт, що досить часто рівень аудиторної оцінки професійної діяльності викладача визначається віковими показниками респондентів, які взяли участь в опитуваннях. Так, наприклад, один й той самий викладач отримав від студентської аудиторії діаметрально протилежні особові професійні характеристики

та оцінки, читаючи одну й ту саму дисципліну на різних курсах. Зазначимо, що аналітичне оцінювання старшокурсників професійної діяльності викладачів, як це впливає з матеріалів анкетування, виявилось більш об'єктивним та виваженим, що безпосередньо, є відображенням набутого ними значного академічного досвіду, який дозволяє відзначити домінантні риси викладацької діяльності та зробити більш обґрунтовані висновки.

Практичний досвід організації навчально-методичної роботи засвідчує, що проведення таких студентських опитувань дозволяє виявити тільки загальну тенденцію, здебільшого портретного візуально-вербального сприйняття викладача студентською аудиторією, який відтворює у певному спотвореному вигляді реальну картину дійсності.

Крім того, на оцінку професійної діяльності викладача студентами суттєвим чином впливають наявні усталені соціально-рольові характеристики, які з часом формуються в студентському колективі при визначенні особистісного ставлення до викладача: професійна репутація, яка є загальним відображенням студентської громадської думки, що склалась про нього впродовж всього періоду педагогічної діяльності; викладацьке амплуа (соціальна роль, які відіграє викладач в процесі навчання) тощо [7, с. 55-60].

Оцінка професійної діяльності викладача повинна ґрунтуватися на комплексному підході, який абсорбує різні форми та методології обчислення результатів роботи як у кількісному, так і якісному вимірі, що виключає ризики підведення недостовірних підсумків або мінімізації реальних педагогічних та наукових досягнень викладача. В даному відношенні потрібно приділяти значну увагу підвищенню якості професійної діяльності педагогічних кадрів, встановивши стабільно працюючу систему поточного моніторингу за станом професійної підготовки та діяльності викладачів, яка охоплює всі види його аудиторної та поза аудиторної роботи. Зі свого боку адміністрація ДДАУ приділяє достатню увагу дослідженню проблем якості професійної діяльності викладача, наочним свідченням чого є активне залучення широких академічних кіл вузу для обговорення поточних проблем професійної діяльності викладача, змістовного опрацювання ними нових організаційних та освітніх моделей підвищення якості навчання, створення спеціальних експертних груп з метою пошуку оптимальних рішень проблемних питань та «больових точок» професійної діяльності. В даному відношенні значна увага приділяється імплементації прийнятих рішень у повсякденну практику організації навчального процесу, для чого створено низку моніторингових груп, які здійснюють контроль за їх виконанням.

Організація неупередженого оцінювання якості професійної діяльності викладача вищої школи є невід'ємним базовим елементом навчального процесу, від якого залежить рівень опанування студентським загальним теоретичних знань та практичних навичок.

Бібліографічні посилання:

1. **Бельмаз Я. М.** Основні напрямки підготовки викладачів вищої школи США/Я. М. Бельмаз// Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. - Донецьк, ДВНЗ «ДонНТУ», 2008. – С. 13-16.
2. **Богдан Ж. Б.** Теоретичний аналіз професійної діяльності викладачів у вищій школі/Ж.Б. Богдан// Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. Частина 3. - Донецьк, ДВНЗ «ДонНТУ», 2009. – С. 6-10.
3. **Бойко В.В.** Критерії ефективного постійного професійного розвитку викладачів у Великій Британії/ В. В. Бойко// Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. - Донецьк, ДВНЗ «ДонНТУ», 2008. – С. 16-20.
4. **Галкіна О.С.** Сучасні погляди на освітню компетенцію вчителів/О.С. Галкіна// Педагогічний альманах. – 2009. Випуск 4. - С. 113-117.
5. **Гебель С. Ф.** Оценка качества деятельности преподавателя в работе со студентами и старшеклассниками в условиях лингвариума /С.Ф. Гебель// Гарантии качества профессионального образования: тезисы докладов Международной научно-практической конференции. – Барнаул : Изд-во АлтГТУ, 2010. - С 331-332.
6. **Гейзерская Р. А.** Профессиональные качества личности современного преподавателя высшего учебного заведения /Р.А. Гейзерская // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. Випуск 5. - Донецьк, ДВНЗ «ДонНТУ», 2009. – С. 18-21.
7. **Дзядевич Ю.В.** Шляхи і засоби формування іміджу особистості професіонала/Ю.В. Дзядевич // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. Випуск 6. - Донецьк, ДВНЗ «ДонНТУ», 2009. – С.55-60.
8. **Концепція реформування та розвитку аграрної освіти/** Сайт Кабінету Міністрів України [Електронне видання] / Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/279-2011-p>.
9. **Краченко Л.М., Кравченко Н.В.** Педагогічні компетенції – основа ефективної професійної діяльності викладача вищої школи// Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. Випуск 9. - Донецьк, ДВНЗ «ДонНТУ», 2011. – С. 31-35.
10. **Лупмієва Т.П., Волков О.Ф.** Оцінка якості діяльності викладача/Т.П. Лупмієва, О.Ф. Волков// Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. Випуск 5. - Донецьк, ДВНЗ «ДонНТУ», 2009. – С.156-159.
11. **Романенко Ю.А.** Якість освіти: суть поняття та оцінювання// Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. Частина 3 - Донецьк, ДВНЗ «ДонНТУ», 2009. – С.51-57.
12. **Серезжінова Р.К.** Бінарна професійно-педагогічна освіта як передумова формування творчого педагогічного потенціалу майбутнього викладача/ Р.К. Серезжінова// Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. - Донецьк, ДВНЗ «ДонНТУ», 2010. – С. 16-20.
13. **Скок Г.Б.** Некоторые нормы качества деятельности преподавателя// Болонский процесс и качество образования. Часть 3. – Нижний Новгород: Из-во ННГУ, 2005. – С. 33-43

Ю. І. Грицан, В. В. Мареніченко
Дніпропетровський державний аграрний університет

НАУКОВА РОБОТА В ДДАУ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Розглянуто систему науково-дослідної роботи в університеті та основні напрямки її удосконалення.

Ключові слова: *освіта, наука, науково-дослідна робота, наукові розробки.*

Рассмотрена система научно-исследовательской работы в университете и основные направления ее усовершенствования.

Ключевые слова: *образование, наука, научно-исследовательская работа, научные разработки.*

This article deals with a scientifically-research work at the university and principal ways of its improvement.

Key words: *education, science, scientifically-research work, scientific and research projects.*

Сучасний стан суспільного розвитку, динамічні зміни в усіх сферах людської діяльності зумовлюють зростання потреби суспільства у формуванні творчої особистості з високим рівнем інтелектуального розвитку, творчих можливостей, здатної до створення та засвоєння інновацій у будь-якій галузі. В умовах стрімкої глобалізації всіх сфер діяльності людини така потреба ставить перед системою вищої освіти ряд вимог. Однією з головних вимог є підвищення рівня якості освіти, саме це є базовим пріоритетом загальноєвропейського простору вищої освіти (European High Education Area (EHEA)). У Всесвітній декларації з вищої освіти, прийнятій на Міжнародній конференції з вищої освіти в листопаді 1998 року, визначено, що якість вищої освіти – це багатовимірне поняття, яке охоплює всі аспекти діяльності вищого навчального закладу: навчальні та академічні програми, навчальну і дослідницьку роботу, якість професорсько-викладацького складу і студентів, навчальну базу і ресурси [1]. Важливою складовою частиною діяльності будь якого ВНЗ виступає науково-дослідна робота.

Науково-дослідна робота, яка проводиться науково-педагогічним персоналом агроуніверситету – є однією з найбільш важливих видів діяльності ДДАУ. Інтелектуальний потенціал, науково-технічні інновації стають головним чинником суспільно-економічного розвитку держави. Центральною проблемою організації науки та інноваційної діяльності в умовах інтеграції України до єдиного європейського науково-освітнього простору є формування збалансованої послідовності фундаментальних і пошукових досліджень, приклади наукових і науково-технічних розробок, трансферу технологій та впроваджень наукових розробок у виробництво [2].

З метою вирішення цієї проблеми колектив нашого університету спрямовує свою наукову діяльність на науково-методичне забезпечення якісної підготовки фахівців, організацію наукових заходів в світлі європейської інтеграції України в галузі освіти, на якісне виконання фундаментальних і прикладних досліджень з пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки, визначених Кабінетом Міністрів України, на поглиблення наукового співробітництва з установами НАН, НААН,

Міністерством освіти, науки, молоді та спорту України, Міністерством аграрної політики та продовольства України, активізацію міжнародного наукового співробітництва, використання науково-дослідницької роботи у науковій підготовці викладацьких кадрів, широке залучення до наукової діяльності талановитої студентської молоді, на впровадження у практику результати наукових досягнень [3].

Для організації наукової роботи в університеті діє наукова структура, найвищим рівнем якої є вчена рада, ректорат, науково-технічна рада, середнім – науково-дослідна частина та кафедри факультетів. При проректорі з наукової роботи постійно діє аналітична група, яка проводить якісний моніторинг наукової роботи. Науково-дослідна частина університету забезпечує роботу структурних підрозділів відповідно до чинного законодавства згідно з програми і планами виконання науково-дослідних робіт, організовує підготовку та захист дисертацій аспірантами та здобувачами університету. До складу науково-дослідної частини функціонально входить відділ докторантури, аспірантури, редакційно-видавничий відділ, секретаріат спеціалізованих вчених рад, наукові підрозділи навчально-наукових інститутів та факультетів, Рада молодих вчених та студентське наукове товариство, Наукова бібліотека.

У 90-річній історії діяльності ДДАУ сформувалися і успішно діють 16 наукових шкіл. Науково-дослідна робота в агроуніверситеті проводиться в Науково-дослідному інституті агроєкології, Навчально-науковому інституті економіки, інституті біотехнологій та здоров'я тварин, Науково-дослідному центрі біобезпеки та екологічного контролю ресурсів АПК, Науково-дослідному центрі первинного насінництва, Центрі природного землеробства ім. М. Руденка. Крім цього в університеті успішно функціонують такі проблемні лабораторії:

- проблемна лабораторія з рекультивації земель (агрономічний факультет, науковий керівник – професор П.В.Волох);
- проблемна лабораторія гідрології та екології ґрунтів (еколого-меліоративний факультет, науковий керівник – доцент А.В.Ткачук);
- проблемна науково-дослідна лабораторія по розробці і застосуванню біологічно-активних речовин в тваринництві та ветеринарії (факультет ветеринарної медицини, науковий керівник – професор Л.М.Степченко);
- проблемна лабораторія визначення якості води (еколого-меліоративний факультет, науковий керівник – професор Ю.І. Грицан);
- проблемна лабораторія епізоотології (факультет ветеринарної медицини, науковий керівник – професор О.А.Ткаченко);
- проблемна науково-дослідна лабораторія технічного сервісу машин (факультет механізації сільського господарства, науковий керівник – доцент Б.Г.Харченко);
- галузева лабораторія полімерних композитів (агрономічний факультет, науковий керівник – доцент О.Д.Деркач.);
- галузева лабораторія озеленення урботехногенних територій (агрономічний факультет, науковий керівник – професор В.П.Бессонова);
- галузева лабораторія вівчарства (біотехнологічний факультет, науковий керівник – доцент В.І.Похил);

- галузева лабораторія годівлі с.г. тварин (біотехнологічний факультет, науковий керівник – доцент В.В.Микитюк);
- науково-виробнича лабораторія якості зерна і зерно продуктів (факультет механізації сільського господарства, науковий керівник – професор О.Ю. Чурсінов);
- лабораторія якості м'яса і м'ясо-молочних продуктів (біотехнологічний факультет, науковий керівник – доцент М.Г. Повод).

На базі агроуніверситету успішно розвивається і поширює свою діяльність навчально-науково-виробничий комплекс, до складу якого входять навчально-науковий центр ДДАУ (с. Александрівка), науково-дослідний стаціонар з рекультивації земель (м. Орджонікідзе), аграрні коледжі Дніпропетровської, Запорізької, Кіровоградської і Донецької областей, 3 зональні експериментальні дослідні станції і лабораторії сільськогосподарського інституту Степу України НААН, овоче-баштанна станція НААН України, виробничі підрозділи Південного машинобудівного заводу, передові сільськогосподарські підприємства Агрокорпорація «Степова», ПрАТ «Агро-Союз» та інші.

Наукові дослідження проводяться в таких пріоритетних напрямках відповідно до наукової концепції ДДАУ «Збалансований (сталий) розвиток агросфери в умовах техногенно-навантажених територій Придніпровського регіону»:

- 1) рекультивація земель і оптимізація агроландшафтів;
- 2) створення препаратів гумінової природи і використання в рослинництві, тваринництві, ветеринарії;
- 3) виведення нових сортів рослин і порід тварин;
- 4) розробка композиційних полімерних матеріалів і використання їх для виготовлення деталей сільськогосподарської техніки на заміну металевим;
- 5) розробка концепції і механізмів функціонування різних форм господарювання в умовах ринкової економіки;
- 6) удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку і підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва;
- 7) удосконалення державного регулювання аграрної сфери економіки;
- 8) розробка біогербіцидів;
- 9) екологічне землеробство;
- 10) екологізація агросфери.

У науково-дослідній роботі щорічно беруть участь більше 640 студентів, які об'єднані у 57 наукових гуртках. Протягом останніх років декілька десятків найбільш вагомих наукових досягнень студентів ДДАУ відзначено дипломами, грамотами та подяками міжнародних, всеукраїнських та регіональних рівнів. Робота в наукових гуртках дозволяє студентам удосконалювати свої знання, вміння та навички. В процесі занять вони засвоюють навички у постановці експериментів, обробці експериментальних даних та їх аналізі. Результати наукових досліджень студентів заслуховуються на засіданнях гуртків, а також друкуються на різних конференціях. Наукові студентські гуртки є однією з важливих складових підготовки конкурентоспроможних фахівців аграрного комплексу, першим кроком до серйозної наукової діяльності.

Наукові розробки, які ведуться фахівцями агроуніверситету, користуються

великим попитом серед виробників. Їх впровадження у сільськогосподарське виробництво вже забезпечило економічний ефект понад 1,5 млн. грн. Дослідницькі роботи відзначаються актуальністю та відповідають проблемам сьогодення, користуються попитом не тільки в нашому регіоні, а й далеко за межами країни: США, Великобританія, Іспанія, Франція, Польща, Угорщина, Китай, Німеччина, Нідерланди, Сербія, Болгарія та ін. Щорічно до впровадження у виробництво агроуніверситет рекомендує 10-15 завершених науково-дослідних розробок, кращі з яких відзначені на Міжнародних виставках-ярмарках золотими та срібними медалями (Агро-2008, Агро-2009, Агро-2010 та Агро-2011), науковий доробок – комплекс техніки для енергозберігаючих технологій визнано переможцем конкурсу «Кращий товар року України 2011» на Міжнародній виставковій акції «Барвіста Україна».

Університет впевнено крокує в завтрашній день та займає провідне місце в розбудові інфраструктури Придніпровського регіону.

Бібліографічні посилання:

1. Всесвітня декларація про вищу освіту XXI століття (Париж, 9.10.1998 р.)
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158 «Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року».
3. Наказ МОНмолодьспорту України № 422 01.06.2011 р. «Щодо Положення про організацію наукової, науково-технічної діяльності у закладах III і IV рівнів акредитації».

УДК 329.78

Є. І. Бородін, Т. М. Тарасенко

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

СТУДЕНТСЬКА МОЛОДЬ ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ

Розкрито засади державної молодіжної політики щодо створення умов соціального розвитку для студентської молоді в Україні. Запропоновано напрями удосконалення даної політики в умовах зростаючої ролі освіти та інтеграції України до Європейського простору вищої освіти.

Ключові слова: студентська молодь, державна молодіжна політика, вища освіта, соціальний розвиток студентської молоді.

Раскрыто основы государственной молодежной политики относительно создания условий социального развития для студенческой молодежи в Украине. Предложены направления усовершенствования данной политики в условиях увеличения роли образования и интеграции Украины в Европейское пространство высшего образования.

Ключевые слова: студенческая молодежь, государственная молодежная политика, высшее образование, социальное развитие молодежи.

The principles of the state youth policy on the creation of conditions for social development for students in Ukraine are considered. The directions of improvement of this policy in the conditions of education role increase and the integration of Ukraine into the European Higher Education Area are outlined.

Key words: student youth, state youth policy, higher education, student youth social development.

Надання державою кожній молодій людині соціальних послуг по навчанню, вихованню, духовному і фізичному розвитку, професійній підготовці належить до головних завдань вітчизняної державної молодіжної політики. Відповідно, одним з пріоритетних напрямів цієї політики в Україні є розвиток і захист інтелектуального потенціалу молоді, поліпшення умов і створення гарантій для здобуття молоддю освіти, спеціальної професійної підготовки та перепідготовки. У цьому контексті підсилюється актуальність питань державної молодіжної політики, пов'язаних із створенням умов для соціального розвитку студентської молоді у сфері вищої освіти.

Мета статті. Розкриття сутності державної молодіжної політики щодо створення умов для соціального розвитку студентської молоді в Україні.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що формуються в процесі реалізації державної молодіжної політики у сфері вищої освіти.

Предмет дослідження – студентська молодь як об'єкт державної молодіжної політики.

Аналіз праць дозволяє виділити три основні підходи до розгляду проблематики студентської молоді як об'єкту державної молодіжної політики. Перший підхід характеризується розкриттям проблем її соціального розвитку на основі висвітлення труднощів цього процесу у сфері освіти, вторинної зайнятості, духовній сфері у розрізі вивчення ціннісних орієнтацій студентської молоді (В. І. Чупров, Ю. А. Зубок, Л. Г. Пак) [10; 4; 7]. У межах другого підходу зазначена проблематика розкривається на тлі дослідження чинників та умов формування інноваційної, соціальної активності студентської молоді та розгляду її як потужного інноваційного та творчого ресурсу суспільства (О. В. Бутиліна, М. Яковенко, Л. Ф. Шаламова, А. Ю. Ховрін) [2; 12; 11]. Третій підхід зосереджений на висвітленні громадської діяльності студентської молоді у контексті дослідження молодіжного руху, в якому студентській молоді належить чисельна більшість у молодіжних організаціях (В. Кулик, Т. Голубицька, О. Голубицький) [5]. У цьому контексті, студентський рух розглядається як засіб захисту та узгодження інтересів студентської молоді у відносинах із державою.

Закладаючи основи наукового підходу до проблем студентської молоді як складової державної молодіжної політики, існуючі праці не розкривають всієї повноти проблематики створення умов соціального розвитку для студентської молоді у сфері вищої освіти. Соціальний розвиток студентської молоді розглядається нами як процес підготовки особи до виконання певних ролей та формування її соціального статусу як суб'єкта суспільного відтворення та суспільного життя, що відбувається під час підготовки фахівця з вищою освітою.

Особливістю сучасного періоду змін у системі вищої освіти України стали тривале реформування галузі, інтеграція у напрямку побудови єдиного європейського освітнього простору. У зв'язку із цим особливий науковий інтерес представляє питання удосконалення державного регулювання соціального розвитку студентської молоді з урахуванням змін та вимог, обумовлених становленням такого суспільства, де знання виступають рушійною силою подальшого поступу.

На задоволення освітніх потреб громадян в Україні створено розгалужену мережу ВНЗ. У 2010/2011 навчальному році в країні функціонує 854 ВНЗ I-IV рівнів

акредитації, серед яких 349 закладів III-IV рівнів акредитації всіх форм власності та підпорядкування, з них 228 закладів державної форми власності, у тому числі, 148 університетів, академій та 32 інститути [3, 25].

Загальний контингент студентів в Україні у 2010/2011 навчальному році становив 2 млн. 491 тис. осіб, з яких майже 2 млн. 130 тис. – це студенти ВНЗ III-IV рівнів акредитації [8]. Це становить 85% від загальної кількості студентів. 2011 р. позначився різким скороченням контингенту студентів, що пояснюється демографічними проблемами.

Відображення доступності вітчизняної вищої освіти є чистий показник охоплення вищою освітою осіб віком від 17 до 22 років. Для порівняння у 2001 р. цей показник дорівнював 32,5%, у 2005 р. – 41,8 %, у 2009 р. – 48,0 %, у 2011 р. планується досягти 52,0 %, а у 2013 р. – 54,0% [9, 43].

Сутність державного забезпечення умов соціального становлення та розвитку молоді у сфері вищої освіти визначені статтею 11 Закону України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” (5 лютого 1993 р.). Основну увагу у цьому питанні держава приділяє питанням:

- надання можливості одержання молоддю за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти у ВНЗ України за різними формами навчання, незалежно від форм власності;

- встановлення органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування разом із заінтересованими міністерствами, науковими товариствами, творчими спілками, молодіжними фондами спеціальних стипендій для найобдарованіших студентів ВНЗ, виділення коштів на їх стажування як у вітчизняних наукових установах, так і за кордоном;

- створення органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування разом із підприємствами, організаціями, науковими установами, ВНЗ, об'єднаннями громадян навчальних закладів, сприяючих поглибленню знань, задоволенню творчих інтересів, розвитку здібностей, які забезпечують пошук, підтримку та розвиток талановитої молоді у різних сферах життя.

Крім того, у статті 9 цього закону передбачається: 1) державні гарантії підвищення розмірів стипендій та інших видів матеріального забезпечення молоді, яка отримує вищу освіту; 2) встановлення на рівні прожиткового мінімуму матеріального забезпечення, у тому числі, стипендій студентської молоді, яка перебуває на повному державному утриманні; 3) заохочення молоді до активної роботи в пріоритетних галузях шляхом встановлення заохочувальних стипендій та інших форм підтримки молоді; 4) встановлення пільг на проїзд.

Визначення механізмів впровадження зазначених положень пройшло складний шлях протягом усіх років незалежності, які постійно зазнавали змін. Так, наприклад, положення про пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти знайшло остаточний вигляд у 2009 р., яке визначило, що молоді громадяни, які не мають дітей сплачують кредит з відсотковою ставкою 3% річних суми заборгованості за кредитом, які мають одну дитину – звільняються від сплати цих відсотків, які мають двох, трьох і більше дітей за рахунок бюджетних коштів погашається відповідно 25% та 50% суми зобов'язань за кредитом.

На практиці механізм державного кредитування освіти не знайшов належного

розвитку з причин недостатнього його фінансування. Протягом 2004 – 2011 р. розміри видатків з державного бюджету на кредитування здобуття вищої освіти не зазнали збільшення. Так, у 2004 р. кредитування здобуття вищої освіти становило 13,0 млн. грн., у 2005 - 2010 рр. – 13,5 млн. грн. У 2011 р. – 5,7 млн. грн., тоді як потреби становлять 38,5 млн. грн. [6].

Також, питанням, яке довгий час не знаходило остаточної правової визначеності є стипендіальне питання. Остаточне визначення типів, розміру та порядку виплат стипендій вдалося досягти лише у 2004 р. з прийняттям постанови Кабінету Міністрів України “Питання стипендіального забезпечення”, у якій остаточно визначалися типи, розмір та порядок виплат стипендій. Згідно цього документу стипендії в Україні поділяються на академічні та соціальні. Академічними стипендіями є: стипендії Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, іменні стипендії; іменні або персональні стипендії навчального закладу; ординарні (звичайні) академічні стипендії. Соціальні стипендії надаються окремим категоріям студентів, які потребують соціального захисту та яким за підсумками навчання не призначена академічна стипендія. Розмір мінімальної ординарної (звичайної) академічної стипендії встановлюється на основі урахування типу навчального закладу, умов та напряму навчання, успішності навчання.

Головними позитивними моментами прийняття цього документу стали: 1) визначення розміру стипендій здійснюється виходячи з прожиткового мінімуму громадян, крім того, що це спричинило зростання розміру стипендій з 2004 р. більше ніж удвічі, остаточно було визначено механізм перерахування стипендій, яке має здійснюватися при зміні прожиткового мінімуму;

2) можливість окремих категорій молоді отримувати академічну та соціальну стипендію одночасно; 3) збільшення розміру академічної стипендії за умови відмінного навчання; 4) передбачення матеріальної допомоги та заохочення студентів у межах 10 відсотків стипендіального фонду навчального закладу; 5) надання іменних або персональних стипендій навчального закладу за особливі успіхи у навчанні, участь у громадській, спортивній, науковій діяльності.

Слід відзначити, що в питанні розвитку і реалізації інтелектуального, творчого потенціалу студентської молоді провідне місце належить системі роботи з обдарованою молоддю, що забезпечується такими засобами: сприяння розвитку інфраструктури закладів з поглибленим та профільним навчанням; створення системи різних типів заходів з виявлення, змагання, заохочення талановитої молоді; грошова, матеріальна підтримка. Основними формами заохочення студентської молоді є запровадження академічних стипендій, грантів і премій. Стипендіальне забезпечення студентської молоді, яка має успіхи в навчальній, творчій, науковій роботі, передбачає більше ніж 20 різновидів стипендій загальнодержавного рівня, що поділяються на такі основні складові: стипендії органів державної влади; стипендії на честь діячів, які відіграли визначну роль у різних сферах життєдіяльності суспільства. У результаті аналізу загальнонаціональних, регіональних програм роботи з обдарованою молоддю виявлено недостатньо засобів, спрямованих на сприяння студентській молоді в реалізації наукових проектів, на створення наукових осередків при ВНЗ, стажування та на використання потенціалу

студентської молоді в розвитку територій.

Аналізуючи сучасний стан нормативно-правового забезпечення реалізації державної молодіжної політики слід відзначити, що в Україні досі відсутня загальна державна програма з питань студентства. Протягом різних років приймалися окремі документи, присвячені безпосередньо цій категорії молоді. Основну вагу в цих документах приділено наступним питанням: допомога у працевлаштуванні студентам, які мають сім'ї; виділення коштів із місцевих бюджетів, а також тих, що надходять від міжнародних фінансових організацій; поліпшення житлових умов студентських сімей у гуртожитках, створення молодіжних житлових комплексів, позачергове надання житла молодим спеціалістам, які одержали направлення на роботу; підтримка ініційованих молоддю молодіжних програм з питань студентської сім'ї, сприяння громадським організаціям, у тому числі благодійним фондам, діяльність яких спрямована на підтримку і розвиток студентської сім'ї; створення необхідних передумов для активізації зусиль самої молоді до розв'язання її проблем власними зусиллями; забезпечення надання центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді необхідної допомоги студентським сім'ям; забезпечення пільгового обслуговування дітей із студентських сімей у дошкільних закладах; сприяння відпочинку та оздоровленню студентських сімей з дітьми і дітей із студентських сімей на базі оздоровчо-спортивних студентських таборів; висвітлення у засобах масової інформації проблем студентських сімей; підвищення соціально-економічного захисту цієї категорії молоді, поширення передового досвіду розв'язання цих проблем.

Важливим кроком щодо вирішення проблем студентської молоді стало прийняття Концепції Державної програми "Студентський та учнівський гуртожиток" на 2007 - 2010 рр. Документ передбачає оновлення та покращення всього спектру побутових умов проживання у гуртожитках, як то оснащення спортивних залів, читальних залів, комп'ютерних класів з доступом до Інтернет, медичних кабінетів.

Комплексне уявлення про роль вищої освіти в реалізації державної молодіжної політики було сформульовано у листопаді 2003 р. в "Загальнодержавній програмі підтримки молоді на 2004 – 2008 роки". До ключових аспектів, спрямованості діяльності у цьому питанні слід віднести: зміцнення методологічної та матеріально-технічної бази закладів освіти; соціальну підтримку та допомогу молоді, яка навчається; підтримку талановитої молоді, молодих науковців; підтримку студентського самоврядування; сприяння міжнародному співробітництву в сфері освіти.

Так зокрема цією Програмою передбачалося: створення умов для наукової та науково-технічної діяльності; формування системи підтримки молодих учених; запровадження системи цільового забезпечення талановитої студентської молоді працевлаштуванням у наукових установах; поліпшення умов проживання у гуртожитках навчальних закладів; удосконалення системи пільг на проїзд у транспорті; вдосконалення нормативно-правової бази щодо впровадження в навчальних закладах студентського самоврядування; підтримка програм, спрямованих на співпрацю навчальних закладів з молодіжними та дитячими громадськими організаціями, органами студентського самоврядування; забезпечення участі студентів у громадському контролі за наданням освітніх послуг ВНЗ.

Одним з останніх базових нормативно-правових актів молодіжного законодавства є Державна цільова соціальна програма “Молодь України” на 2009 – 2015 роки. Цей документ зосереджений на забезпечення формування правових, гуманітарних, економічних передумов та надання соціальних гарантій для створення системи підтримки громадянської активності молоді на шляху соціального становлення і реалізації. До основних завдань програми віднесено створення умов для інтелектуального самовдосконалення молоді, творчого розвитку особистості. До показників реалізації цього завдання віднесено кількість заходів, спрямованих на забезпечення інтелектуального розвитку молоді, розвиток творчої ініціативи, а також кількість молоді, залученої до реалізації соціальних проектів.

Запровадження показників реалізації загальнодержавних програм з питань молоді засвідчує якісні зміни у розвитку державної молодіжної політики, намагання визначити основи оцінки соціальних ефектів від реалізації цієї політики та оцінки діяльності органів виконавчої влади у цій сфері.

У контексті модернізації системи вищої освіти відповідно до вимог сьогодення особливе місце належить Болонському процесу, який є фактором формування нового виміру соціального розвитку молоді. Основним змістом процесу формування європейського простору вищої освіти для молоді, яка навчається є зосередження уваги на забезпеченні доступності якісної освіти, мобільності студентів, розвитку студентського самоврядування, інших форм участі громадськості в управлінні навчальними закладами та, загалом, на підвищенні значення освіти в успішному соціальному просуванні особистості.

Стратегія подальшого розвитку цього процесу, відображена у Комюніке конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту “Болонський процес 2020 - Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі” 2009 р. У документі акцентується увага на питаннях посилення суспільної відповідальності вищої освіти та ресурсного забезпечення ВНЗ для виконання таких цілей як підготовка студентів до життя в якості активних громадян демократичного суспільства, до побудови власної кар’єри, забезпечення можливостей для особистісного розвитку [1]. Таке визначення дозволяє краще зрозуміти сучасне бачення ролі освіти в соціальному розвитку молоді у цілому та студентської зокрема. Становлення в Європі суспільства знань у період десятиріччя 2010 – 2020 вимагають приділення основної уваги питанням прищеплення студентській молоді демократичних цінностей, формування громадської активності у всіх сферах життєдіяльності сучасного суспільства, стимулювання до саморозвитку й самореалізації.

На наш погляд, активної участі України у розвитку Європейського простору вищої освіти сприятиме віднесення розширення участі української студентської молоді в молодіжних, освітніх європейських програмах до пріоритетів вітчизняної державної молодіжної політики та до засобів сприяння студентській молоді у здобутті якісної вищої освіти, реалізації наукових проектів. Це питання потребує відповідного організаційного, правового забезпечення державно-управлінської діяльності.

Одним з найбільш перспективних напрямків розвитку практики підтримки молоді є розширення участі у міжнародних, зокрема європейських освітніх

програмах. Крім того, важливим інструментом соціального розвитку та становлення є можливість української молоді брати участь у європейських молодіжних програмах. Зокрема, в основній на сьогоднішній час європейській молодіжній програмі “Молодь у дії”, яка розрахована на 2007 – 2013 роки. Документ прийнято з метою сприяння молоді у пізнанні єдиної європейської спільноти та активізації участі її формуванні та розвитку. Програма виконується за 5 напрямками: Молодь для Європи, передбачає сприяння обмінам, молодіжним ініціативам участі молоді у демократичному житті суспільства; європейська добровольча служба, спрямована на залучення молоді до добровольчої громадської діяльності за кордоном; молодь у світі – співпраця з країнами партнерами ЄС у питаннях інформаційного обміну, між кордонній активності між країнами; Підтримка молоді у напрямку сприяння розвитку обмінних, навчальних, інформаційних механізмів; розвиток європейської співпраці у молодіжній сфері.

Посилення зусиль органів державної влади України, відповідальних за політику у сфері освіти та молоді, у напрямку активізації заходів міжнародної співпраці, широкої участі вітчизняної молоді у європейських освітніх програмах та проектах, має стати вагомим механізмом у забезпеченні реалізації молоддю права на освіту. Подібна політика буде більше відповідати змісту та характеру європейської молодіжної політики, яка характеризується як політика, спрямована на створення умов для участі молоді у всіх сферах життєдіяльності суспільства та використання молодіжного потенціалу у розвитку суспільства. Основним засобом досягнення цього є діяльність щодо всілякого сприяння молодіжним ініціативам.

Аналіз вітчизняного молодіжного законодавства дає змогу зробити висновок про потреби його подальшого удосконалення. Передусім, це стосується питань: організації соціального супроводу та роботи із студентською молоддю; розширення положень щодо функціонування органів студентського самоврядування, зокрема, закріплення механізмів реальної участі цих органів, ВНЗ у цілому в наданні пропозицій та реалізації місцевих молодіжних програм; правового забезпечення можливості створення молодіжних фондів як органами державної виконавчої влади, так і недержавним сектором, з метою надання стипендій, грантів для навчання; розширення засобів забезпечення можливостей здобуття вищої освіти, стажування, проведення наукових пошуків за кордоном для студентської молоді. На нашу думку, одним із найбільш перспективних напрямів в практиці створення умов соціального розвитку для студентської молоді має належати діяльності щодо забезпечення реальної участі студентської молоді в реалізації державної молодіжної політики. Це забезпечить більший рівень врахування інтересів і потреб студентської молоді та сприятиме зростанню довіри молоді до органів влади. Також, існує потреба більшого врахування сучасного європейського досвіду щодо державних засобів допомоги молоді. У першу чергу, це стосується сприяння молодіжним ініціативам, використання потенціалу молоді у розв’язанні проблем молодіжного середовища та проблем суспільства, як базових засад, що визначають відносини держави та молоді. Важливим моментом у подальшому удосконаленні правових основ у цій сфері має бути чітке визначення засобів та форм громадського контролю за діяльністю органів державної влади, відповідальних за реалізацію державної молодіжної політики. Особливу роль у цьому мають відіграти органи студентського самоврядування,

студентські громадські організації, студентські профспілки. Врахування виділених моментів сприятиме зростанню суб'єктності студентської молоді як учасниці державно-управлінських відносин в процесі створення умов для її соціального розвитку в сфері вищої освіти.

Бібліографічні посилання:

1. Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі : Комюніке конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту, Льовен і Лубен-ла-Ньов, 28 – 29 квіт. 2009 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/higher>

2. **Бутиліна О. В.** Студентська молодь у суспільстві, що трансформується [Електронний ресурс] / О. В. Бутиліна // Український соціум. Соціологія. – 2007. – № 4. – С. 20 – 26. – Режим доступу до журн. : <http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/uisr/4.2007/20-26.pdf>

3. Вступ. Вища освіта у 2009 р. – 153 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.mon.gov.ua/newstmp/2010_1/11_03/vstup.doc. – Назва з титул. екрану.

4. **Зубок Ю. А.** Риск в сфері образования молодежи: институциональные и саморегуляционные механизмы управления [Электронный ресурс] / Ю. А. Зубок, В. И. Чупров // Вопросы образования. – 2008. – № 4. – С. 31 – 55. – Режим доступа к журн. : <http://www.ecsoman.edu.ru/data/2011/05/06/1268033004/4.pdf>

5. **Кулік В.** Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива : [дослідження] / В. Кулік, Т. Голубицька, О. Голубицький. - К. : Центр дослідження проблем громадянського суспільства, 2000. – 457с.

6. Освіта України. Інформаційні матеріали до III Всеукраїнського з'їзду працівників освіти / уклад.: Б.М. Жебровський, О.В. Єресько, Я.Я. Болюбаш та ін.; за заг. ред. Д.В. Табачника. – Київ; Чернівці: Букрек, 2011. – 2011. – 92 с.: 104 діаграми, 5 таблиць, 1 карта-схема.

7. **Пак Л. Г.** Социализация студенческой молодежи в социокультурном контексте / Л. Г. Пак // Социально-гуманитарные знания. – 2008. – № 4. – С. 163 – 169.

8. Система вищої освіти України охоплює майже 2,5 млн студентів [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/news/14707>. – Назва з титул. екрану.

9. Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна – 2010. Національна доповідь. - К, 2010. – 43 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.undp.org.ua/files/ua_52412MDGS_UKRAINE2010_REP_ukr.pdf

10. **Чупров В. И.** Проблемы вторичной занятости учащейся молодежи: состояние и перспективы / В. И. Чупров, Ю. А. Зубок // Социологические исследования. – 1996. – № 9. – С. 88 – 95.

11. **Шаламова Л. Ф.** Студенческая молодежь и государственная молодежная политика / Л. Ф. Шаламова, А. Ю. Ховрин // Социально-гуманитарные знания. – 2007. – № 4. – С. 112 – 129.

12. **Яковенко М.** Формирование инновационной активности студенчества (прикладной аспект) / М. Яковенко // Социология : теория, методы, маркетинг. – 2002. – № 1. – С. 153 – 164.

**Придніпровська державна академія будівництва та архітектури*

***Дніпропетровський транспортно-економічний коледж*

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Стаття присвячена змісту й особливостям виховної роботи у вищих навчальних закладах в умовах входження України у Зону європейської вищої освіти.

Ключові слова: Болонський процес, Зона європейської вищої освіти, університет, самоврядування, виховання, патріотизм, відповідальність, освіта, студенти.

Стаття посвящена содержанию и особенностям воспитательной работы в вузах в условиях вхождения Украины в Зону европейского высшего образования.

Ключевые слова: Болонский процес, Зона европейского высшего образования, університет, самоуправлення, воспитание, патріотизм, ответственность, образование, студенты.

The article is devoted to the contents and peculiarities of forming patriotic qualities of student youth in Ukraine in the context of Bologna Process.

Виховна робота завжди посідала велике місце в роботі вищої школи. У радянські часи у студентів насамперед виховували любов до соціалістичної Батьківщини, ненависть до імперіалізму і буржуазному націоналізму, повагу до комуністичної влади, віру в комуністичне майбутнє й готовність його будувати на своєму робочому місці. На етапі розбудови Української держави головними змістом виховання на практиці стало руйнування всіх попередніх ідеалів, пропаганда переваг ринкової економіки та європейських цінностей, української національної ідеї. Головним загальнонаціональним кумиром молоді мав би стати Іван Мазепа, який характеризувався своєю «європейськістю» (адже порвав з варварами-москалями і подружився з цивілізованими шведами) і відзначився, як відомо, вмінням швидко знаходити нових покровителів, міняти свої погляди на діаметрально протилежні, що, очевидно, дуже імпонувало колишній комуністичній номенклатурі, яка так само зуміла дуже швидко переорієнтуватися й, не соромлячись громадського осуду, скинути з себе свій комуністичний одяг й предстати у вигляді нової політичної української еліти.

Цю тему можна розвивати й далі, можна багато дискутувати з приводу того, якою мірою даний зміст виховної роботи відповідає національним інтересам України й прагненням більшості її громадян, менталітету народу, який протягом тривалого часу виховувався на загальноросійських і на соціалістичних цінностях, у формуванні якого взяла участь безліч етносів і який нині складається з представників багатьох національностей, серед них – російської. Проте, по-перше, ця тема занадто складна й широка, виходить далеко за межі виховних завдань вищої школи, по-друге, вже достатньо висвітлювалася у монографіях [1,2, 5, 6, 8, 9, 11 та ін], статтях, збірниках статей. Серед останніх заслуговує на увагу збірка «Думки,

підказані серцем. Роздуми про виховання студентської молоді» видавництва Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара [7]. У нарисах, статтях, есе, написаних ученими і співробітниками ДНУ, узагальнений повчальний досвід роботи зі студентами кращих наставників студентської молоді, показані різноманітні форми і методи виховної роботи, містяться відверті думки щодо морального обличчя сучасного студента. Водночас, як і у більшості інших публікацій з даної проблематики, у даному виданні, на наш погляд, немає відповіді на питання, які напрями виховної роботи зі студентами є найбільш актуальними сьогодні, які нові проблеми виховання постали перед вітчизняною вищою школою у зв'язку з євроінтеграційною політикою України.

Метою даного повідомлення є обґрунтування змісту і першочергових завдань виховної роботи, зумовлених входженням у 2005 р. нашої країни у європейський простір вищої освіти. Об'єктом даного есе є виховна робота у ВНЗ, предметом – національне (патріотичне) виховання студентів у контексті Болонського процесу.

Насамперед розберемося з тим, що таке Болонський процес. За загальноприйнятим визначенням – це процес зближення і гармонізації систем освіти країн Європи в рамках Болонської угоди з метою створення єдиного європейського простору вищої освіти, формування єдиного європейського простору вищої освіти [4]. Основними нормативно-правовими джерелами Болонського процесу є Велика хартія університетів, що була прийнята 1988 р. під час урочистостей на честь 900-річчя Болонського університету, та Спільна декларація міністрів освіти (Болонська декларація), яку в 1999 р. підписали міністри освіти 29 європейських країн (Австрії, Бельгії, Болгарії, Великобританії, Греції, Данії, Естонії, Ірландії, Ісландії, Іспанії, Італії, Латвії, Литви, Люксембургу, Мальти, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Польщі, Португалії, Румунії, Словаччини, Словенії, Угорщини, Фінляндії, Франції, Чехії, Швейцарії, Швеції).

У Великій хартії університетів були задекларовані 4 базові принципи діяльності європейських вищих навчальних закладів, які, серед іншого, визначають зміст виховної роботи в сучасних умовах:

1. Університет – це автономний інститут у серці суспільства, що має особливу організацію внаслідок свого положення й історичного надбання. Щоб відповідати потребам суспільства, дослідження і навчання, університети повинні бути незалежними від будь-якої політичної та економічної влади, але водночас відчувати високу відповідальність за підготовку фахівців.

2. Процес навчання і досліджень в університетах повинні бути нероздільні, щоб навчання не відставало від суспільних потреб, що змінюються, і прогресу наукових знань.

3. Свобода досліджень і навчання є основним принципом існування університету. І уряди, і університети повинні забезпечувати дотримання цього фундаментального принципу. «Університети є ідеальним місцем спілкування професорів і студентів, що здатні і прагнуть збагатити свій розум цими знаннями».

4. Університет є довіреною особою європейських гуманістичних традицій; його постійною турботою є примноження знань. Для втілення свого призначення університет мусить стирати всі географічні й політичні бар'єри, сприяти збагаченню й взаємовпливу культур [3, с. 120].

Серед засобів реалізації зазначених принципів названі наступні: забезпечення доступності для всіх членів вищої освіти для університетського співтовариства свободи наукових досліджень; здійснення підбору викладачів і регулювання їх статусу таким чином, щоб можна було реалізувати принцип нероздільності досліджень і навчання; захист свобод студентів і створення для них таких умов, щоб вони могли розвивати свою культуру; здійснення взаємного обміну інформацією і документами, спільних наукових проектів.

У Болонській декларації було проголошено шість цілей, які, на погляд керівників освіти зазначених країн, є першочерговими і які мають бути досягнуті в межах першого десятиріччя XXI ст., це:

1. Прийняття системи прозорих та порівняльних ступенів (кваліфікаційних рівнів), що присвоюють європейські вищі навчальні заклади з метою полегшення працевлаштування громадян Європи і міжнародної конкурентоспроможності європейських ВНЗ. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується повсюдне використання Додатка до диплома, який рекомендований ЮНЕСКО.

2. Уведення системи, заснованої на двох основних циклах навчання (undergraduate, graduate): 1-й – до одержання першого академічного ступеня і 2-й – після його одержання. При цьому тривалість навчання на 1-му циклі має бути не менше 3-х років. Причому ступінь, що здобувається після першого трьохрічного циклу, повинна означати здобуття вищої освіти і відповідати європейському ринку праці як достатній рівень кваліфікації. Навчання впродовж другого циклу може передбачати отримання ступеня магістра (через 1,5 - 2 роки навчання після одержання 1-го ступеня) і/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7-8 років).

3. Запровадження кредитної системи як засобу підвищення мобільності студентів. Запропоновано запровадити в усіх національних системах освіти систему обліку трудомісткості навчальної роботи в так званих кредитах (залікових одиниць трудомісткості). При цьому надати громадянам можливість здобувати кредити й поза сферою вищої освіти, в процесі «навчання впродовж усього життя», якщо це визнано відповідними університетами.

4. Сприяння мобільності студентів і викладачів, вільному їх пересуванню в спільному європейському освітньому просторі, тобто сприяння тим студентам, що виявили бажання на будь-якому етапі продовжити навчання в іншому вищому навчальному закладі й у іншій країні, й тим викладачам, дослідникам, адміністративним працівникам, у яких виникла потреба вести там наукові дослідження або викладацьку діяльність.

5. Контроль якості освіти шляхом утворення спеціальних акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка буде ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, що отримали випускники. Одночасно будуть встановлені стандарти транснаціональної освіти.

6. Утвердження європейської складової у вищій освіті, особливо при розробці навчальних планів, співпраці між навчальними закладами, розробці схем мобільності та інтегрованих програм навчання й наукових досліджень [3, с. 144-145].

У 2001 р., на Празькій зустрічі європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту, було вирішено додати до шести завдань Болонської декларації ще три:

7. Організація навчання людей упродовж усього життя (система безперервної освіти);

8. Підвищення ролі вищих навчальних закладів і студентів у розвитку європейської спільноти;

9. Забезпечення привабливості Зони європейської вищої освіти [3, с. 154-159] .

Таким чином, було проголошено створення Зони європейської вищої освіти й орієнтовано вищі навчальні заклади на кінцевий результат: знання й уміння випускників повинні бути застосовані і практично використані на користь усієї Європи. Усі академічні ступені й інші кваліфікації мають бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути спрощене.

Принагідно зауважимо, що на розвиток Болонського процесу, очевидно, мало вплив прагнення промислових лобі західноєвропейських країн уніфікувати систему вищої освіти в Європі заради отримання кваліфікованої робочої сили з країн Східної Європи й здешевіти підготовку кадрів через визнання трьохрічного першого циклу повною вищою освітою і скорочення фундаментальної й гуманітарної складової вищої освіти.

Водночас навіть поверховий погляд на дані положення свідчить про те, що більшість з них стосуються фактично суто технічних й організаційних аспектів навчального процесу. Вони мають вторинний характер, адже ідеологічні підвалини Болонського процесу були закладені у першому документі, який, однак, згадується дуже рідко.

З тексту Великої хартії університетів впливає два основних взаємопов'язаних напрями виховної роботи: по-перше, підвищення відповідальності студентів не тільки за оволодіння знаннями, але й за діяльність свого навчального закладу загалом; по-друге, формування у студентів прагнення застосувати свої знання у себе на Батьківщині, тобто, інакше кажучи пробудження патріотичних почуттів. Розглянемо детально зазначені напрями.

Як відомо, свобода людини тісно пов'язана з її відповідальністю. Чим більше свободи – тим більше відповідальності. Відтак автономія, незалежність навчальних закладів від політичної та економічної влади передбачає насамперед формування високої відповідальності й професорів і студентів перед суспільством. У викладачів – за формування в навчальному закладі атмосфери культу наукових знань, у студентів – за результати навчання.

Студенти, насамперед, мають усвідомити, що знання потрібні їм, щоб скласти свій іспит не в навчальній аудиторії, а передусім у житті. Їм слід усвідомити, що тільки знання, а не диплом чи «блат», дозволять зайняти достойне місце на вітчизняному й зарубіжному ринках праці.

Відповідальність за якість навчального процесу неможливо сформувати без пробудження у молодих людей почуття господаря, що, в свою чергу, неможливо без розвитку студентського самоврядування. Цілком природно, що це питання належним чином відображене у новому проекті закону України про вищу освіту. Зокрема, у ньому передбачається, що студентське самоврядування здійснюється на рівні студентської групи, інституту, факультету, відділення, гуртожитку, вищого

навчального закладу. Залежно від контингенту студентів, типу та специфіки вищого навчального закладу студентське самоврядування може здійснюватися на рівні курсу, спеціальності, студентського містечка, структурних підрозділів вищого навчального закладу.

Відповідно до проекту Закону вищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція) осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі та які: ухвалюють Положення про студентське самоврядування; обирають виконавчі органи студентського самоврядування та заслуховують їх звіти; визначають структуру, повноваження та порядок обрання виконавчих органів студентського самоврядування. Визначені різноманітні форми студентського самоврядування: сенат, уряд, парламент, старостат, студентська навчальна (наукова) частина, студентські деканати, ради тощо.

Однак проблема полягає в тому, що на сьогодні переважна більшість наших студентів уже звикла виконувати вказівки, але не готова брати на себе повноваження, а особливо відповідальність. На словах, певна річ, усі за самоврядування, а на ділі – «нехай усе вирішують ректор, декан, куратор, батьки»; «як скажуть – так і зробимо». Перевиховати таких студентів можна лише одним способом – надати органам студентського самоврядування більші повноваження, включно до права розпоряджатися фінансами. Але при цьому слід встановити відповідальність, у тому числі й фінансову. Безумовно, цьому має передувати велика пропагандистська й організаційна робота.

Завдання науково-педагогічного колективу – всебічно сприяти створенню належних умов для діяльності органів студентського самоврядування (надання приміщення, меблів, оргтехніки, забезпечення телефонним зв'язком, постійним доступом до мережі Інтернет, відведення місць для встановлення інформаційних стендів тощо). Фінансовою основою студентського самоврядування є кошти вищого навчального закладу, визначені відповідно до кошторису доходів та видатків. Кошти органів студентського самоврядування спрямовуються на виконання їх завдань і повноважень. Не менш як 30 відсотків коштів мають витратитися на підтримку наукової діяльності осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі.

Навчившись відповідальності за справи у своїй альма-матер, студенти зможуть відчувати відповідальність за долю своєї країни.

Другою виховною проблемою, що набуває особливої актуальності завдяки Болонському процесу, є проблема пробудження патріотичних почуттів, адже участь нашої країни у Болонському процесі – це серйозний виклик для нашої держави, не помічати який не можна. Не є таємницею, що однією з цілей, яку не афішують, але, безумовно, мають на увазі ідеологи Болонського процесу, є залучення випускників навчальних закладів бідніших країн у власній економіці під приводом підвищення «мобільності» професорів і студентів. Розвинені держави, які, як відомо, переживають демографічний спад, об'єктивно зацікавлені в тому, щоб шляхом Болонського процесу, через реалізацію «мобільності» студентів і викладачів, їм було простіше безкоштовно отримувати з країн з низьким рівнем життя (а Україна, на жаль є такою) кваліфіковану робочу силу. Слід усвідомити, що фундатори Болонського процесу, на відміну від деяких наших політиків, дбають передусім про власні національні інтереси.

Одна справа взаємовигідний обмін студентами, скажімо, між Францією і Німеччиною, зовсім інше – стосунки цих держав з Україною. Зрозуміло, що для України участь у Болонському процесі на практиці означає передусім створення кращих умов для відтоку за кордон наших студентів і випускників, причому найкращих. Адже не є секретом, що їм там будуть створені набагато ліпші умови для життя, роботи й професійного вдосконалення. Не дуже багата, м'яко кажучи, наша держава щорічно буде витратити великі кошти на освіту, нести великі збитки, не отримуючи ніякої компенсації від набагато більш заможних європейських країн за підготовку для них кваліфікованих спеціалістів. А головне – наша нація щорічно втрачає й втрачатиме величезний інтелектуальний потенціал. Тож украї необхідно повернути цей потік у зворотній бік. Це – питання нашої національної безпеки.

Очевидно, що проблема може бути вирішена лише завдяки комплексу заходів, здебільшого економічного характеру. Всі виховні зусилля будуть марними, якщо в нашій країні не відбудуться такі соціально-економічні зрушення, за яких у ній урешті-решт знання стануть дійсно затребуваними, принаймні забезпечать пристойний заробіток.

Також зрозуміло, що неможливо заборонити людині, що отримала диплом про вищу освіту, шукати застосування своїм знанням за межами рідної країни. Тим більше, що спроби захистити свої національні інтереси на шкоду європейським інтересам безсумнівно викличуть таку шалену критику з боку європейських і вітчизняних правозахисників, що будь-який український уряд її не витримає, як це неодноразово вже бувало. Тож потрібно, окрім економічних заходів та значного піднесення життєвого рівня в країні (що, як відомо, проблематично), уповати й на можливості виховної роботи у навчальних закладах.

Стрижнем виховання студентів має стати ідея служіння своїй Батьківщині. Необхідно прищеплювати нашій молоді думку про те, що саме у своїй країні вони зможуть краще себе реалізувати, що тільки у своїй країні, у своєму природному середовищі, серед своїх співвітчизників вони будуть почувати себе комфортно (і це, до речі, правда!). Звичайно, слід говорити й про борг кожної людини перед своєю країною й перед народом, перед своїми батьками. При цьому не можна ухилятися від розмов про те, що в країна зараз переживає не найкращі часи, але це наша країна, вона потребує нашої допомоги, наших рук і наших знань. Як вважав видатний радянський педагог Василь Сухомлинський, потрібно постаратися привчити молоду людину до того, що Батьківщина – це його домівка, його колыска, у рідній домівці на завжди буває все гаразд: «Бувають і в нас свої біди і болі. Кажучи про них, пам'ятай: ти говориш про біди і болі рідного дому» [10, с. 187]. Нехай молодь знає про те, які труднощі довелося долати її батькам, які доведеться долати їм самим – від цього любов буде тільки міцнішою. Слід знаходити потрібні слова: цю країну будували й захищали наші пращури, в ній живуть і працюють ваші батьки. Чи можна їх кидати? Чи достойно це справжньої людини? Країна буде такою, якою ви її зробите.

Слід взяти до уваги, що, на жаль, у нашій державі з'явилася така категорія людей, які привласнили собі право постійно вказувати іншим у яку церкву слід ходити і якою мовою говорити. Вони заявляють, що той, хто розмовляє й думає не «по-українськи», не може вважатися справжнім патріотом. Очевидно, держава, яка

дозволяє, а тим більше заохочує подібні твердження, ніколи не стане рідною для значної частини своїх громадян. Так само викликають певну одразу до держави спроби примушувати людей шанувати деяких історичних персонажів, які категорично не сприймаються частиною суспільства в якості загальнонаціональних героїв.

Можливо, сподівання на те, що засобами виховної роботи можна зупинити потік інтелектуальної еміграції, виглядають дещо наївними, але ж, як казав один відомий класик, ідеї перетворюються на матеріальну силу, коли оволодівають масами. Змогли, скажімо, китайці сформувавши таку національну ідею, що повертає з-за кордону до своєї країни й людей і капітали! І завдяки цьому перетворили Китай на країну, яка демонструє нині чи не найбільш високі в світі темпи економічного прогресу.

Отже, головне виховне завдання виховної роботи у вищих навчальних закладах – це переконати молодь, зокрема студентську в тому, що тільки від неї залежить створення такої країни, якою можна пишатися. А Болонський процес – лише зручна нагода, щоб зайвий раз задуматися на тим, які виклики й небезпеки постають перед нашим суспільством у разі, якщо йому не вдасться виховати покоління людей, що здатні взяти на себе відповідальність за долю своєї держави.

Бібліографічні посилання:

1. **Абрамчук О.В.** патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів: монографія. – Вінниця, 2008. – 137 с.
2. **Бех І.Д.** Виховання особистості : У 2-х кн. Кн. 2. : Навч.-метод. посіб. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
3. Болонський процес: Документи / Укладачі: **З.Г. Тимошенко, А.М.Грехов, Ю.А.Гапон, Ю.І.Палеха.** – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 169 с.
4. Болонский процесс // ru.wikipedia.org.
5. Воспитательный процесс в высшей школе: его эффективность: Социологический аспект / Якуба Е.А. и др. – К.: Вища школа, 1998. – 273 с.
6. **Гнугель Я.Б.** Виховна робота в сучасних умовах: Теорія й методика. – Тернопіль: Астон, 1998. – 262 с.
7. Думки, підказані серцем. Роздуми про виховання студентської молоді: нариси / **ідея та загл. ред. М.В. Полякова; авт.-упоряд.: В.В. Іваненко, Н.П. Олійник.** – Д.: Вид-во ДНУ, 2011. – 262 с.
8. Проблеми гуманізації освіти в контексті трансформації вищої школи України: Монографія / **За ред. Т.І Власова.** – Д.: Арт – Прес, 2008. – 232 с.
9. Пути реализации воспитательного потенциала вуза: методология, методика, опыт / **В.С. Багиров и др.** – Х.: Вища школа, 189 с.
10. **Сухомлинский В.А.** Избр. произв.: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1979. – Т. 2. – 456 с.
11. **Топчий Л.В.** Проблемы формирования политической зрелости студентов. – М.: Высш. школа, 1991. – 157 с.

С. І. Світленко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ІСТОРИЧНА КОМПОНЕНТА В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Розглянуто особливості і значення історичної складової в системі вищої освіти України. У центрі уваги питання відродження і збереження історичної пам'яті, наукового розуміння українського історичного процесу, формування історичної свідомості, історичного мислення та історичної культури.

Ключові слова: відродження і збереження історичної пам'яті, історичний процес, історична свідомість, історичне мислення, історична культура.

Рассмотрены особенности и значение исторической составляющей в системе высшего образования Украины. В центре внимания вопросы возрождения и сохранения исторической памяти, научного понимания украинского исторического процесса, формирования исторического сознания, исторического мышления и исторической культуры.

Ключевые слова: возрождение и сохранение исторической памяти, исторический процесс, историческое сознание, историческое мышление и историческая культура.

Features and values of historical constituent are considered in the system of higher education of Ukraine. In the spotlight of question of revival and maintenance of historical memory, scientific understanding of the Ukrainian historical process, forming of historical consciousness, historical thinking and historical culture.

Key words: revival and maintenance of historical memory, historical process, historical consciousness, historical thinking, historical culture.

Упродовж двох десятиліть незалежної України у вітчизняній вищій школі утвердилася історична компонента, що стала невід'ємною складовою навчально-виховного процесу. Щоправда, протягом зазначеного періоду неодноразово виникали дискусії щодо місця і ролі історичних знань у вищій школі. При цьому амплітуда думок їх учасників коливалася від розширення сфери функціонування історії до її помітного звуження у вищій школі. Приводом до останнього міркування було те, що історія України посідає помітне місце у програмі загальноосвітньої середньої школи, а тому у вищій школі відбувається повтор уже пройденого матеріалу. Згідно з цією логікою виникало питання, чи не краще за таких обставин уникнути дубляжу, вилучивши з програм ВНЗ курс «Історія України» і зосередити увагу на фаховій підготовці студентів за їхніми спеціальностями?

Безумовно, повторювати історію України у вищій школі на рівні підготовки школи середньої абсолютно недоцільно. Проте такий повтор, якщо і трапляється, то зумовлюється слабкою підготовкою частини першокурсників у галузі історичних знань, що диктує необхідність читання курсу історії України у вищій школі з орієнтацією на посередній рівень студентів. За цих обставин частина науково-педагогічних працівників змушена вдаватися до певних повторів, базуючи свій курс на елементарних термінах, поняттях, основоположних персоналіях, датах, історико-географічних назвах, явищах та процесах. На жаль, це непоодинокі прикмети практики сучасної вищої школи.

Однак не підлягає сумніву, що завдання, смисли, змістові структури і функції історичного, як і будь-якого іншого знання, у середній і вищій школах, за всією їх

наступністю, не є тотожними. Адже загальноосвітні навчальні заклади навчають школярів-юнаків лише **основам** наук, виходячи з особливостей їхнього підліткового віку, фізіології, психології, моральних, етичних та естетичних поглядів, які перебувають ще у стадії формування. Не можна не відмітити, що й на молодших курсах вищої школи у багатьох студентів ще триває процес формування особистості. Втім колишні школярі вступають у новий для себе вік ранньої молодості, стають повнолітніми, дієздатними громадянами. Тоді ж розпочинається процес формування професійних якостей майбутніх фахівців, адже в цей період студенти мають засвоювати знання вже не елементарного, а **базового** рівня.

Розглянемо місце і значення історичної компоненти в системі вищої освіти України на прикладі підготовки фахівців неісторичного профілю, оскільки формування істориків-професіоналів потребує окремої розмови.

Як відомо, курс «Історія України» належить до обов'язкових навчальних дисциплін першого блоку. На наш погляд, таке становище має зберігатися і в подальшому, що обумовлено низкою причин. Зокрема, актуальними для українського суспільства залишаються системне відродження і збереження історичної пам'яті, наукове осягнення сутності та особливостей історичного процесу в українських землях, утвердження сучасного розуміння концептів історичного часу й історичного простору, творення й поширення в широких масах наших громадян сучасної історичної свідомості та сучасного історичного мислення. Повноцінне втілення в соціальну практику всіх цих завдань неможливе без усвідомлення історичних знань на базовому рівні бакалаврату, коли відбувається інтенсивне формування майбутніх професіоналів з вищою освітою, широким кругозором, ерудицією, державницьким поглядом, високою зрілістю морально-етичних, естетичних, правових поглядів тощо.

Однією з актуальних світоглядних проблем нашого суспільства залишається відродження і збереження історичної пам'яті, яка є одним із важливих ідентифікаторів поняття модерної нації. Не секрет, що процес становлення модерного націотворення в сучасній Україні ще не завершився. Однією з причин такого стану є якраз відсутність цілісної, повної, самодостатньої й недеформованої історичної пам'яті. Це стало прикметою постгеноцидного й посттоталітарного суспільства, яким є українське.

Відтак **відродження і збереження історичної пам'яті** нашого народу є важливою задачею державницької й національної ваги. У справі її реалізації вагомим чинником є історичні знання, які у вищій школі сприяють формуванню фахівця з вищою освітою не тільки професійно компетентного, а й громадянськи свідомого щодо своїх державних і національних життєвих смислів та інтересів. За умов сучасної України історична компонента вищої школи дозволяє на рівні світорозуміння, тобто наукового осягнення минулого, залікувати «провали» історичної пам'яті, «заблокувати» численні історичні міфи, комплекси, синдроми та стереотипи, які впроваджувалися на побутовому, релігійному й науковому рівнях суспільної свідомості впродовж століть і продовжують впливати не тільки на систему поглядів, а й на життєвий вибір, громадянську позицію мільйонів громадян України.

Це пов'язано з тим, що протягом значного історичного періоду український

народ не мав власної держави, яка б була гарантом збереження історичної спадщини. Чужоземні держави впроваджували на українських етнічних теренах своє панування, використовуючи систему різноманітних засобів. Серед них своє особливе місце посідала історична пам'ять, яка утверджувалася завдяки творенню великих, насамперед, польських і російських нарративів, що заперечували окреме українське історичне минуле, маргіналізували його [3, с. 188 – 193].

Великі імперські нарративи не могли не продукувати імперську свідомість та імперську історичну традицію, яка б закріплювала в поглядах багатьох поколінь українців усвідомлення історичного процесу крізь призму не свого, українського, а чужого, іноземного бачення минулого. Це неминуче призводило до ідейної ерозії та розколу української еліти, до зневіри, громадської пасивності, феноменів взаємовиключних ідентичностей, подвійних і навіть потрійних лояльностей серед українців. Урешті-решт усе це обумовило уповільнення й ускладнення процесу формування й утвердження української модерної нації. Запізніле націотворення стало однією з фундаментальних причин того, що сучасна незалежна Україна ще не може подолати наслідки системної суспільно-політичної, соціально-економічної та духовно-культурної кризи.

Вища школа має широкі можливості навчити сучасне студентство **науковому розумінню історії**, яке базується на поняттях історичного процесу та історичного пізнання. **Історичний процес** представляє собою сукупність фактів, подій, явищ, процесів, розташованих у певній хронологічній послідовності та об'єднаних життєдіяльністю історичних осіб і суспільства в цілому в певному історичному часі та просторі. Основою наукового розуміння історичного процесу є першоджерельна база, яка складається з архівних джерельних та археографічних комплексів [2, с. 90, 106].

Засобом курсу «Історія України» у вищій школі студенти мають усвідомити, що головним змістом історичного процесу є історична реальність в її часових і просторових модифікаціях і трансформаціях від зародження первісних форм історичного життя до сучасної цивілізації на українських землях. Особливістю вітчизняного історичного процесу є те, що його розвиток від сивої давнини відбувався за умов несприятливих геостратегічних обставин. Адже історичні терени Південної Русі, а згодом України опинилися на перехресті численних і суперечливих, нерідко гостро конфліктних інтересів держав і народів по лінії Схід – Захід і Північ – Південь, відігравали роль Великого кордону, порубіжжя між Лісом і Степом.

За умов розпаду великої східноєвропейської давньоруської держави, ядром якої була територія Середньої Наддніпрянщини, русичі-українці, не витримали вплив багатовекторного пасіонарного натиску сусідів і з XIV ст. втратили свою державність. За часів владарювання кількох держав на цих землях український історичний процес втратив свою динаміку, самодостатність, зазнаючи впливу з боку народів кочового Степу, Золотої Орди, Кримського ханства, Турецької імперії зі Сходу, Королівства Польського, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Королівства Угорського, Австрійської імперії, згодом Австро-Угорщини із Заходу. Особливий євразійський феномен впливу представляло Московське царство, а згодом – Російська імперія. Ці впливи політично й культурно домінуючих народів-

націй були настільки сильними, що навіть цілі періоди української історії здобули назви: «литовський період», «польський період», «імперський період», «радянський період». Відтак український історичний процес слід розглядати як не однолінійний по висхідній, а нелінійний і складний за своїм змістом.

Наукове усвідомлення його сутності та особливостей можливе лише за умов вищої школи в межах спеціального вивчення курсу історії України. Це дає можливість познайомити майбутніх учителів, лікарів, аграріїв, інженерів, політиків тощо з усіма трьома світоглядними формами осягнення історичного процесу: міфологічним, релігійним та філософським історичним світоглядом [1, с. 71 – 86].

У такій спосіб закладається основа багатовимірного, панорамного бачення минувшини. І хоча історичне пізнання не здатне вплинути на перебіг минулого, яке вже відбулося, натомість воно може впливати (і впливає!) на сучасну історичну реальність та на вироблення вектору поступу суспільства в майбутньому [2, с. 90]. Відтак процес історичного пізнання є важливим не тільки само по собі, виходячи з гносеологічних потреб особистості з вищою освітою, а має й велике теоретичне та прикладне значення для нагромадження інтелектуального потенціалу подальшого розвитку суспільства на основі осягнення уроків історичного досвіду, закладення основ певних історичних традицій держави та нації.

У ході історичного пізнання відбувається **остаточна легітимізація історії України** як безперервного, цілісного та самодостатнього процесу та його деміфологізація. Це завдання дісталось у спадок від бездержавного минулого. Адже тривалий час українські землі належали до сусідніх політично й культурно домінуючих народів-націй. Відтак відсутність в українців власної держави, їх належність до «неісторичних націй», подвійна лояльність української еліти, сильні інтегративні процеси в ході інкорпорації українських земель, етнічна близькість українців до поляків і росіян, панування імперських історичних гранд-наративів та імперських історичних міфологем у громадській свідомості – все це спричинило проблему історичної легітимності українства та України [9, с. 35 – 36].

Не менш важливим є **виявлення спільності та своєрідності розвитку різних українських земель**. З одного боку, від кінця XVII ст. до рубежу XVIII–XIX ст. найактивніше відбувався і в основному завершився процес формування етнонаціональної території українців, що супроводжувалося географічним поширенням назви «Україна». З іншого боку, в українських землях посилювалася історико-етнографічна регіоналізація, і цей процес цілком узгоджувався з давнім імперським принципом: «Розділяй і владарюй!»

За ранньомодерних часів закріпився поділ тільки-но сформованого українського територіального масиву на Лівобережжя, Правобережжя, Слобожанщину, Південну Україну та низку західноукраїнських регіонів (Східна Галичина, Буковина, Закарпаття, Холмщина і Підляшшя). Історико-політико-географічна диференціація українських земель обумовлювалася насамперед їхнім перебуванням у складі різних держав. В «українському XIX ст.» відбулася певна територіально-етнічна консолідація українства, пов'язана з поділом його етнічної території між кордонами лише двох імперій – Габсбургів і Романових, хоча ідея української соборності, тісно пов'язана з ідеєю свободи, нелегко торувала свій шлях крізь товщу далеко неоднозначних впливів політично й культурно домінуючих націй. У XX ст. було

зроблено подальші важливі кроки на шляху до втілення ідеї соборності України. За всієї спільності регіональна розмаїтість зберігається в Україні й сьогодні [8, с. 6].

Актуальним є **показ українського історичного процесу в узгодженості й контрверсійності з історією тодішніх політично і культурно домінуючих націй**. У цьому контексті В. А. Потульницький виділяє кілька «перспектив» українського історичного процесу, зокрема польську, російську, німецьку, єврейську, турецьку. Не менш важливим є розгляд історії України не відрубно, а у зв'язку з європейським і світовим історичним процесом, задля цього вартісним є **виявлення діалектики історії України та світової історії** [4, с. 33 – 50].

Для розуміння характеру та особливостей історичного процесу суттєво важливо усвідомити сутність категорій історичного часу й історичного простору. **Історичний час** розставляє в певній хронологічній послідовності факти, події, явища, процеси, персоналії, визначаючи певний порядок пізнання в усіх сферах життя суспільства. Розуміння природи часу дає можливість застосувати ретроспективний, презентативний і перспективний підходи в процесі історичного пізнання та історичного мислення. **Історичний простір** окреслює ту чи іншу територію, край, державу з метою уявити її розміри, представити на карті світу. Для кожної історичної епохи, цивілізації, країни поняття простору, його динаміка було різним. У процесі поступу цивілізації розуміння історичного часу та історичного простору розширилося [2, с. 111, 116, 119].

У ході історичного процесу категорії історичного часу та історичного простору стосовно України також не були статичними, а динамічно змінювалися залежно від того чи іншого періоду української історії. Простежимо це на прикладі новітньої історії України, коли система часово-просторових історичних координат нашої країни зазнавала неодноразових змін. Так, наприклад, істотні цивілізаційні трансформації відбулися в 1917–1921 рр., коли розпалася Російська імперія, в ході національно-визвольних змагань зазнала поразки Українська революція, а в результаті Російської революції до влади в Росії, Україні та інших національних регіонів колишньої імперії прийшли більшовики. Відповідно до цих радикальних змін на значній частині українських земель утвердилася комуністично-радянська історична модель і відповідна часово-просторова система координат. Її зміст визначали, насамперед, такі явища, як перехід від капіталістичної, ринкової моделі суспільства до соціалістичної, планово-державної та утворення псевдофедеративної держави СРСР з автократичною, а згодом тоталітарною системою влади та управління.

Розпад Радянського Союзу і відновлення незалежної України в 1991 р. означали кінець радянської історії України і подолання перерви поступовості історії незалежної України. Наприкінці ХХ ст. у світі замість біполярної сформувалася нова багатополарна історична модель і сучасна часово-просторова система координат, яка стала об'єктивною реальністю для молодого незалежного держави Україна. Проте частина населення України кінця ХХ – початку ХХІ ст. у своїй свідомості ще не вийшла за межі старої історичної моделі розвитку і переживає ностальгію за старим історичним часом (часом державного комуністично-радянського соціалізму) та втраченим історичним простором (великою супердержавою СРСР, а в ряді випадків навіть за «єдиною та неподільною» Росією імперського зразка). Все це суттєво заважає

виробленню й реалізації нової історичної перспективи для України.

За цих обставин нагальною проблемою є впровадження засобами вищої школи концептів сучасної історичної свідомості та сучасного історичного мислення, які пов'язані з концептом історичної пам'яті. З такого погляду це інтелектуальний процес, в якому усвідомлюється, відбивається, систематизується і закарбовується в пам'яті сукупність образів історичного буття, що діють в історичному часі та просторі, ідеях, термінах та поняттях, поглядах, уявленнях, ілюзіях, почуттях, переживаннях, настроях конкретних історичних осіб, родин, етносів, націй, станів, класів, держав тощо [7, с. 118].

Сучасна історична свідомість ґрунтується на відродженій і збереженій історичній пам'яті й утверджується за умов поліетнічності та полікультурності сучасної України. При цьому за своїм світоглядним змістом **історична свідомість в Україні** має бути українською національною. Її становлення в суспільстві набуває особливої інтелектуальної цінності, оскільки сприяє утвердженню розуміння суб'єктами українського націотворчого процесу спільності історичної традиції, пам'яті, долі, незалежно від етнічного, соціального походження, культурних та духовно-релігійних уподобань. Це відіграє суттєву роль у формуванні сучасного національного світорозуміння з його ключовими ідеями та мріями, що визначає вектор історичного розвитку України та її місце у світі. Наявність такого цілісного менталітету безпосередньо впливає на рівень історичної пасіонарності нації [7, с. 118].

Утвердження сучасної історичної свідомості приводить до активізації сучасного **історичного мислення** – інтелектуального процесу осягнення історичної реальності, що базується на історичній пам'яті, історичній свідомості та історичному пізнанні. В ході цього процесу відбувається не тільки реконструкція історичного минулого, визначається сутність та особливості сучасного історичного моменту, але відкривається можливість певних прогностичних оцінок на історичну перспективу на основі досвіду минулого. Крім того, суттєво важливо, що історичне мислення сприяє утвердженню **історичної культури** в суспільстві в усіх її вимірах – освітньо-науковому, політичному, правовому, мистецькому, естетичному, моральному, етичному, когнітивному [5, с. 24, 25]. Таким чином, молода інтелектуальна генерація, оволодіваючи компетенціями, вміннями та навичками історичного мислення, може вибудовувати свою теоретичну і прикладну діяльність, повною мірою враховуючи історичний досвід і визначаючи вектор подальшого національного поступу в будь-якій галузі життєдіяльності.

На цьому шляху опанування історичними знаннями важливого значення набувають не тільки нормативні навчальні дисципліни, як, наприклад, «Історія України» та «Історія української культури», а й курси за вибором студентів. Серед них заслуговують на увагу такі, як «Історія освіти і науки України», «Історія європейської культури», «Історія цивілізацій», «Країнознавство» тощо, які можуть впроваджуватися не тільки на факультетах соціально-гуманітарного спрямування, а й технічних і природничих. Весь комплекс нормативних і вибіркового навчальних дисциплін історичного напрямку має органічно узгоджуватися з цілим рядом дисциплін соціально-гуманітарного блоку, таких як журналістика, логіка, міжнародні відносини, педагогіка, психологія, політологія, право, соціологія,

філологія, філософія тощо. Базові історичні знання сприяють інтелектуальному входженню студентів до цілої низки навчальних дисциплін у царині напряму історії науки і техніки, зокрема таких, як історія журналістики, історія математики, історія механіки, історія педагогіки, історія психології, історія фізики, історія філософії, історія хімії і т. ін.

Безсумнівно, історичні знання мають величезний виховний потенціал, який використовується не тільки під час аудиторних занять, а й у позааудиторний час: у ході роботи науково-дослідних гуртків, клубів творчої молоді, на творчих зустрічах, «круглих столах», наукових семінарах, конкурсах студентських наукових робіт, студентських олімпіадах, під час екскурсій краєзнавчого характеру в музеях, на місцях історичних подій тощо [6].

Отже, історична компонента посідає важливе місце в системі сучасної вищої освіти України. Історичні знання сприяють відродженню і збереженню серед молодого покоління історичної пам'яті, формуванню історичної свідомості, історичного мислення та історичної культури. Відтак засобами історії відбувається формування і становлення спеціаліста компетентного, морально вихованого й патріотичного.

Бібліографічні посилання:

1. **Бойченко І. В.** Філософія історії: підручник / І. В. Бойченко. – К.: Знання, 2000. – 723 с.
2. **Бондаренко Геннадій.** Історичне пізнання: питання теорії і практики: навч. посібник / Геннадій Бондаренко. – Луцьк: РВВ Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1998. – 189 с.
3. **Когут Зенон.** Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України / Зенон Когут. – К.: Критика, 2004. – 352 с.
4. **Потульницький В. А.** Україна і всесвітня історія: Історіософія світової та української історії XVII – XX століть / В. А. Потульницький. – К.: Либідь, 2002. – 480 с.
5. **Рюзен Йорн.** Нові шляхи історичного мислення / Йорн Рюзен / переклав з нім. Володимир Кам'янець. – Л.: Літопис, 2010. – 358 с.
6. **Світленко С. І.** Виховання професіоналів історією / С. І. Світленко // Думки, підказані серцем. Роздуми про виховання студентської молоді: [нариси] / ідея та заг. ред. М. В. Полякова; авт.-упоряд. В. В. Іваненко, Н. П. Олійник. – Д.: Вид-во ДНУ, 2011. – С. 203 – 211.
7. **Світленко С. І.** Українська історична свідомість в контексті етнонаціонального поступу / С. І. Світленко // Світ модерної України кінця XVIII – на початку XX ст. : зб. наук. праць. – Д.: Герда, 2007. – С. 117 – 129.
8. **Світленко С. І.** Українська модерна нація: чинники формування та становлення наприкінці XVIII – на початку XX ст. / С. І. Світленко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія Історія та археологія. Вип. 15. – 2007, № 6. – С. 3 – 11.
9. **Стельмах Сергій.** Історична наука в Україні епохи класичного історизму XIX – початок XX століття: моногр. / Сергій Стельмах. – К.: ВПЦ Київс. ун-т, 2005. – 378 с.

В. Г. Вікторів

*Дніпропетровський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України*

ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Розглядаються питання удосконалення виховної роботи у студентському середовищі. Особлива увага приділяється родинному, розумовому, фізичному та релігійному вихованню. Робиться акцент на особливу місію батьків та викладачів вищих навчальних закладів у цьому питанні.

Ключові слова: виховання, формування діяльної особистості, освіта, будівничий власного здоров'я, саморозвиток, духовність.

Рассматриваются вопросы усовершенствования воспитательной работы в студенческой среде. Особое внимание уделяется семейному, умственному, физическому и религиозному воспитанию. Делается акцент на миссии родителей и преподавателей высших учебных заведений в этом вопросе.

Ключевые слова: воспитание, формирование деятельной личности, образование, строитель собственного здоровья, саморазвитие, духовность.

*Issues of educational work on improving students' environment are examined. Special attention is devoted to family, intellectual, physical and religious upbringing. Emphasis on the special mission of parents and teachers of higher educational establishments in this issue is made. **Key words:** upbringing, forming of active personality, education, builder of one's own health, self-development, spirituality.*

Розвиток освіти в Україні тісно пов'язаний з історією та розвитком української нації, яка формувалася на території сучасної держави. На протязі цих тисячоліть розвивалася освіта, наука, культура, а це було позначено створенням Острозької та Києво-Могилянської академій, Харківського та Київського університетів, освітянських центрів Катеринослава.

Сьогодні в Україні, як і в інших високорозвинених країнах світу, освіта вважається однією з головних складових загальнолюдських цінностей, пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного і культурного розвитку суспільства [2].

Сучасний стан розвитку нашої держави висуває до вищої школи все нові і нові вимоги. Глобалізація, швидка зміна технологій, встановлення ринкових засад економіки зумовлюють необхідність відповідних реакцій у змісті та організації навчально-виховного процесу у вищій освіті.

Україну на початку ХХІ сторіччя справедливо вважають однією із інтелектуальних країн світу. На теренах нашої держави на початку 2011 року працювали 854 вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитацій та форм власності, з них III-IV рівня – 369 (43,2 %), I-II рівня – 485 (56,8 %), у яких навчалися майже 2,5 млн. студентів [10].

У цьому сенсі, доречно навести одне з положень Закон України «Про освіту»: «Навчально-виховний процес забезпечує можливість здобуття особою знань, умінь і

навичок у гуманітарній, соціальній, науково-природничій і технічній сферах; інтелектуального, морального, духовного, естетичного і фізичного розвитку особи, що сприяє формуванню знаючої, вмілої та вихованої особистості» [2. Ст. 41].

Загальноприйняті підходи виділяють наступні види виховання людини:

- *За змістом:* розумове, фізичне, естетичне, правове, екологічне, економічне та ін.

- *За інституційними ознаками:* родинне, релігійне, соціальне, корегуюче та ін.

- *За домінуючими принципами:* авторитарне, вільне, демократичне.

Формування особистості може здійснюватися через взаємодію наступних детермінант: 1) виховний вплив середовища життєдіяльності особистості; 2) навчання в школі і вищі; 3) вплив засобів масової інформації та культури; 4) самовизначення особистості в контексті національного та загальнолюдського. Тож розглянемо деякі з них.

Великий український педагог Василь Олександрович Сухомлинський у свій час писав: «Ідеалом освіти є те, аби у життя не вступала жодна людина не вихована в розумовому відношенні. Невігласи небезпечні для суспільства незалежно від того чи є вони освічені або неосвічені. Невіглас не може бути щасливим сам, але може заподіяти шкоду іншим. Той хто закінчив школу може чогось не знати, але він обов'язково має бути розумною людиною. Ще і ще раз слід повторити: розумова вихованість не рівнозначна обсягу придбаних знань. Вся суть в тому, як відбувається життя самих знань в складній і багатогранній діяльності людини. Не можна вбачати мету освіти в тому аби будь-якими засобами добиватися засвоєння учнями програмного матеріалу. Не можна ефективність засобів та методів навчання оцінювати лише по тому, який обсяг знань опанували учні. Мета навчання полягає в тому, щоб процес опанування знань забезпечував оптимальний рівень загального розвитку. Не можна відокремити родинні справи від справ суспільних. Ваша активність в суспільстві або на роботі повинна мати віддзеркалення і у родині, ваші рідні повинні бачити ваше політичне і громадське обличчя «...». Все, що відбувається у країні, через вашу душу і вашу думку повинно приходити до дітей. Вони повинні знати, що ви є громадський діяч. І тоді вони будуть пишатися вами, вашими успіхами, вашими заслугами перед суспільством» [9, с. 33].

Власне, у формуванні діяльної особистості, що проектує й організує своє особисте та професійне життя з урахуванням, як ситуації, та що виникла, так і очікуваних наслідків від реалізації прийнятих рішень, *полягає важливе призначення сучасної системи освіти.*

Буде спрощеним ствердження, про те що зовнішні умови визначають саму життєдіяльність. Саме зовнішній світ перетворює людину в ту, якою вона зрештою стає. Середовище мешкання діяльної людини формується значною мірою нею самою. Воно немов би «затиснуте» між існуючим діяльним «Я» та зовнішніми умовами. Саме тому середовище мешкання двох близьких людей буде мати деяке розходження. Середовище мешкання це світ, саме той що існує на кордоні зустрічі «Я» і «само →» зі зовнішніми умовами. Тож середовище мешкання – це подвійність людського «Я» і зовнішніх умов, внаслідок чого воно носить характер перетворення дійсності. Звідси, моральні та діяльні люди, створюючи своє, сприятливе для їхньої

життєдіяльності середовище мешкання, змінюють на краще й оточуючий зовнішній світ.

Цю особливість та призначення середовища мешкання показав Герберт Саймон, коли стверджував, що штучний світ зосереджений саме у точці зустрічі внутрішнього і зовнішнього. Його призначення саме й складається в пристосуванні першого до другого. Тож, *пасивна людина, не самовизначена до фізкультурної діяльності і будівництва здоров'я, сильнішим чином піддається впливу зовнішніх умов. Вона не є вільною, її життя в повній мірі залежить від характеру все нових і нових ситуацій*. Г. Саймон підкреслює, у тій мірі, в якій людина здатна до адаптації (прижитися, притерпітися, пристосуватися до зовнішніх умов), її поведінка буде в основному віддзеркалювати характеристики зовнішнього середовища. [8].

У педагогів існує закономірне питання, а з якого саме віку слід сприяти процесу становлення молодшої людини, як суб'єкта власної діяльності? Сьогодні прийнято вважати, що тільки після досягнення статевої зрілості (умовно в 14-16 років, а деколи і пізніше) запускається процес «народження духовної сутності людини – вона здобуває інтелект, здатність до міркування та абстрагування». Але очікувати вже у цьому віці повного розкриття інтелектуальних функцій ще зарано: «Єдина діяльність, що може претендувати на адекватну відповідність своєрідності соціальної ситуації розвитку молодшої людини – це є діяльність самовизначення» [3, с. 89].

Відтак, влаштовуючи власне життя, і дбаючи про своє здоров'я, покладатися лише на саму медицину люди не повинні.

Різні педагогічні процеси мають вплив й на різні сфери людини: *навчання і підготовка* – роблять наголос головним чином на засвоєнні й забезпеченні виконання наперед визначених вправних дій, а також на вдосконаленні тілесності людини (наприклад, фізичної, комп'ютерної, трудової, військово-патріотичної підготовки тощо);

виховання – робиться наголос на душевне, внаслідок правильного виховання формується людина «сердечна», тактовна, уважна до інших;

освіта – упор робиться на ментальність, що формує людину з проблемним мисленням, її результатом є становлення різних типів людської діяльності.

Дійсна освіта неможлива без усвідомлення ролі і місця культури, цінностей, відповідних знань і діяльностей, якими людина опанувала, без прагнення до глибокого оволодіння ними і застосування у своїй подальшій життєдіяльності.

Зауважимо, завдяки можливостям педагогічної антропології до порядку денного у вищій школі вже поставлене актуальне завдання розгортання одного з напрямів освіти, а саме становлення потенційних будівничих власного здоров'я [6, с. 17]. У такий спосіб пропонується поєднати зусилля закладів охорони здоров'я і самої діяльної особи, яка вмє відстежувати зміни у стані власного здоров'я, піклуватись про те, аби знайти і видалити причини у думках і почуттях, емоціях і діях, що призводять до виникнення захворювань.

Тільки тепер виникає бажаний ланцюг у формуванні відповідальної і діяльної особи: освіта – стан освіченості – творення власного життя. Саме у такий спосіб засобами антропотехніки й реалізуються положення педагогічної антропології. Адже *життя повноцінне*, не плотське, примітне діяльністю людини по періодичному

створенню ідеальних об'єктів (задумів і образів, проектів і програм майбутнього) і переведенню їх у реальність свого буття.

У поданому контексті важливим наступним кроком видається уточнення понять «людина» і «особистість». Перше більш повно відображує сутність *природи Людини*, тоді як друге, її *соціальність, здатність до актуалізації, присвоєння й розвитку цінностей людської цивілізації*. Людина, згідно поглядів Й. Гердера, – перший і єдиний вільновідпущеник природи, котра втім не позбавила його таких, що захищають і підтримують саме її життя, інстинктів і здібностей [4, с. 161].

Наведемо роздуми про будівництво здоров'я: «Здоровий стан, писав Аристотель, утворюється наступним ходом думки (того, хто зцілює): оскільки здоров'я є те-то й те-то, потрібно, якщо хтось повинен бути здоровим, аби в ньому було те-то й те-то «...», і так (той, хто зцілює) розмірковує все далі й далі, аж поки нарешті не прийде до того, що сам у змозі зробити. Рух, що починається від цього часу, направлений на те, аби (тілу) бути здоровим, називають творінням. І таким чином виходить, що у якомусь сенсі здоров'я виникає із здоров'я» [4, с. 199].

Відтак, майбутній будівничий власного здоров'я, виходячи у простір мислення, сприймає й актуалізує цінності та ідеї досягнення здорового стану. А вже потім, розпочинаючи практику будівництва здоров'я, формує нові програми життєдіяльності і власне саме життя. Таким чином, ефективно розв'язувати завдання «підняття» студента як «людини звичайної» до простору мислення задля щирого сприйняття нею ідей здоров'я, формування онтології «здоров'я для себе», прагнення і здатності формувати і запускати програми будівництва здоров'я – це і є чи не головне призначення сучасної гуманістичної педагогіки.

І далі про деякі особливості інституційні ознаки виховання людини. Ми сприймаємо глибоку думку митрополита Амфілохія (Радовіча), архієрея Сербської Православної Церкви. «Сенс виховання органічно залежить від сенсу людського життя, а сенс людського життя – від основ, на яких він затверджується, і від кінцевої мети, до якої він прагне. Від цього залежить не лише саме виховання, але і методи». І далі: «Тому, коли йдеться про основах виховання, необхідно мати хоч би загальне уявлення про саме творіння в цілому і можливостях, які у ньому, і які відкривають людину як тваринну істоті. Отже, антропологічні, христологічні і еклезіологічні основи виховання включають космологічний вимір, вкрай важливий для широти розкриття горизонтів виховання, для створення умов та впливів, а особливостей можливостей людського розвитку і зростання». Нарешті: «Концепція православного виховання, його методів і мети буде неповною, якщо ми опустимо найтрагічніший факт в людській історії – гріхопадіння прабатьків. Погляд на виховання через призму гріхопадіння додає вихованню сотериологічного характеру. Таке виховання стає не лише освітою, але одночасно і порятунком від гріха, зла і смерті, від їх демонічної дії, вбиваючої і паралізуючої людини, руйнівної людську гідність, а потім і його освіта; занурюючи людини у пільму і безглуздя. Тому і весь метод, піднятого таким чином виховання, стає не лише методом освіти, але і методом порятунку. Це означає, що мета виховання – не лише освіта і наповнення істиною, красою і добром, але, перш за все, звільнення людини від недосконалості, і таким чином, від зла, що не дає досягти Істини і цілісно сприйняти Її, розкрити і здійснити повноту власного образу» [5, с. 34].

Таким чином, орієнтир у нас є, цілі виховної дії ясні – це достеменно, з усвідомленням Бога, виховання молодшої людини. Не очевидними залишаються все ще ті засоби і методи педагогічної дії, за допомогою яких ми зможемо повернути Слово Боже та Істину у вищу школу України.

Вірити або не вірити у Бога – справа совісті і переконань конкретної людини. Ми поважаємо, відчуття віруючих і не ставимо своєю за мету боротьбу з релігією. Але ми не можемо залишатися байдужими, коли робляться спроби поставити під сумнів наукове Знання, витравити з освіти «матеріалістичне бачення світу», підміняти знання, накопичені наукою, вірою. Не слід забувати, що проголошений державою курс на інноваційний розвиток може бути здійснений лише в тому випадку, якщо школи і вищі навчальні заклади озброюють молодих людей знаннями, здобутими сучасною наукою.» [6].

Ми виходимо з розуміння, що *те якими мусять бути направленість і зміст виховання та освіти, до яких викладач вищої школи має професійне відношення, більшим чином визначається через його власне сприйняття і рефлексії спілкування із студентами, аніж у високих чиновницьких освітянських кабінетах. Адже ніхто інший як викладач виконує особливу місію, а саме «запалює глаголом» серця свої вихованців (або ж не запалює, тобто не виконує її, нехай навіть він сприяє у той чи інший спосіб накопиченню у студентів фахових знань). Саме тому, будь-який чесний педагог через спільну із студентами дискусію спостерігає, визначає та розуміє до чого йому варто докладати свої головні зусилля у процесі їх формування як особистостей.*

Педагоги вищої школи знають з якою неприязню студенти сприймають повчальний тон, як важко піддаються найменшому формальному виховному впливу із зовні. У той же час існують колосальні можливості кожної людини до зміни своїх власних думок і поведінки. Але вони реалізуються лише тоді, коли студент у той чи інший спосіб постає як суб'єкт навчальної діяльності, як суб'єкт власної самозміни та саморозвитку. Тоді мова може іти про *антропну дію, яка спочатку поступово усвідомлюється, планується і здійснюється підготовленою до цього людиною.*

Бібліографічні посилання:

1. **Аристотель.** Соч. В 4-х т. (Серия философское наследие) / Аристотель. – М.: Мысль, 1975. – Т.1. – С. 52.
2. Закон України «Про освіту». – Режим доступу: <http://www.zakon.gov.ua>. – Назва з екрану.
3. **Зинченко В.П., Мещеряков Б.Г.** Совокупная деятельность как генетически исходная единица психического развития / В.П. Зинченко, Б.Г. Мещеряков // Психологическая наука и образование. – 2000. – № 2. – С. 86–95.
4. **Кулиниченко В.Л.** Валеософия и валеоэтика как формы современной практической философии / В.Л. Кулиниченко // Практична філософія. –2001. – №1. – 158–174.
5. **Митрополит Амфилохий (Радович).** Человек – носитель вечной жизни / Пер. с серб. С. Луганской. / Митрополит Амфилохий (Радович). – М.: Изд. Стретенского монастыря, 2005.–С.34 с.
6. **Приходько В.В.** Педагогічний вимір антропологічної катастрофи (Або про неминучість дійсної реформи вітчизняної вищої школи) / В.В Приходько. // Гуманітарний журнал. – Дніпропетровськ, 2007. – Зима-Весна. – С.28 –34.
7. **Приходько В.В., Кузьмінський В.П.** Креативна валеологія. Концепція і педагогічна технологія формування студентів технічних і гуманітарних спеціальностей як будівничих власного

здоров'я: навч. Посібник / В.В Приходько., В.П. Кузьмінський / Заг. ред. і передм. А.Г. Чічкова. – Д.: НГУ, 2004. –230 с.

8. Саймон Г. Модель человека. – Режим доступу: <http://www.mirslovarei.com>. – Назва з екрану.

9. Сухомлинский В.А. Об умственном воспитании / В.А. Сухомлинский / Сост. и авт. вступ. ст. М.И.Мухин. – К.: Рад. школа, 1983. – 224 с.

10. Топ – 200 Україна. – Режим доступу: <http://www.euroosvita.net>. – Назва з екрану.

УДК: 94: [070.48 : 329.146] (477) “1903/1904”

О. І. Савченко

Запорізький національний університет

ПРОБЛЕМАТИКА СЕЛЯНСЬКОГО ВИДАННЯ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ

Розглянуто тематику періодичного видання Революційної української партії часопису «Селянин», що виходив на початку ХХ ст.

Ключові слова: *політична партія, газета, агітаційна робота, антимонархічна спрямованість.*

Рассматривается тематика периодического издания Революционной украинской партии газеты «Селянин», издававшейся в начале ХХ в.

Ключові слова: *политическая партия, газета, агитационная работа, антимонархическая направленность.*

The subject of periodical edition Revolutionary Ukrainian party “Selyanin”, which was published at the beginning of the ХХ century is discussed in the article.

Key words: *political party, newspaper, propaganda, anti-monarchist orientation.*

У лютому 1900 р. національно-радикальна та соціалістично налаштована українська молодь об'єдналася в першу на Наддніпрянщині політичну організацію – Революційну українську партію (РУП). Заснували її відомі представники соціалістичної течії українського громадівського руху, члени київської громади Д. Антонович, М. Русов, Л. Мацієвич, В. Камінський, О. Коваленко, яких не влаштовували безпартійні форми суспільної діяльності. Зважаючи на складні політичні обставини, а також на те, що РУП була першою українською політичною партією на Наддніпрянщині, бажання вступити до її лав виявили усі невдоволені російським самодержавством – як представники соціалістичної, так і націонал-радикальної течій.

Діючи у підпіллі, члени партії прагнули розширити агітаційну роботу за допомогою власних періодичних видань. Відсутність свободи слова у Росії не давала їм змоги розгорнути легальну видавничу діяльність, а тому вони вирішили видавати часописи партії за межами імперії. Керівництво РУП зупинило свій вибір на українських землях, що входили до складу Австро-Угорщини. Це пояснювалося декількома причинами. По-перше, Австрія була конституційною країною, громадяни якої мали свободу слова та друку. По-друге, вона мала спільний кордон з Росією, що полегшувало доставку нелегальних часописів до Наддніпрянської України. По-третє, у Західній Україні на початку ХХ ст. друкувалося чимало українських періодичних видань, а отже існувала розгалужена поліграфічна база.

У грудні 1902 р. у Києві відбувся І з'їзд РУП, делегати якого прийняли рішення

про створення друкованого органу партії, розрахованого на українських селян. Відповідно до ухвали з'їзду 1 січня 1903 р. у Чернівцях побачило світ партійне видання – газета «Селянин», яка виходила на 8 сторінках. Видавцем і складачем перших чисел часопису був Л. Когут. Випуск ще одного періодичного органу РУП став можливим завдяки матеріальній допомозі Є. Чикаленка, який передав до редакційного фонду тисячу карбованців [3, с.175].

Провідною темою нового часопису РУП став аналіз умов життя і праці українських селян та організування їх для боротьби за економічне і політичне визволення. Другий номер «Селянина» розпочинався редакційною статтею під назвою «Про тяжке становище селян-хліборобів». У ній зазначалося, що малоземелля та безземелля селян стали головними причинами їх виступів на початку ХХ ст. Однак неорганізованість і стихійність селянських заворушень не привели до бажаних наслідків. Тому головне завдання часопису його видавці вбачали у тому, «щоб показати шлях усім нашим селянам кудю йти, що саме робити, з чого починати боротьбу» [4, - 1903. – лют.].

Заклик до рішучих дій містився у передовій статті третього номера «Селянина». Редакція дійшла висновку, що «грязні хмари збираються над Україною». А тому незабаром варто чекати загальнонародного повстання. Свою місію, за умов, що склалися, видавці «Селянина» вбачали у тому, щоб «об'єднати усіх скривджених та ограбованих робітників у лавах Революційної української партії для штурму російського самодержавства» [4, - 1903. – берез.].

Автори «Селянина», вміщуючи у численних публікаціях відкриті заклики до повалення монархії в Росії, також вказували співвітчизниками на тих, хто, на їхню думку, були ворогами українського ароду. Насамперед це поміщики, яким належали великі земельні угіддя, а більшість українських селян була приречена на малоземелля та безземелля. Ще одним ворогом селянства часопис називав царських чиновників та земських начальників, підкреслюючи, що їхній необмеженій владі потрібно негайно покласти край. Як зазначалося на сторінках газети, це стане можливим «тільки тоді, коли селяни усі зрозуміють, що царські чиновники з царем не можуть дати нам ладу ніколи». А тому українському народові потрібна така організація суспільного життя, щоб він сам обирав чиновників з свого середовища. Для підтвердження правильності власних поглядів автори «Селянина» зверталися до авторитетної думки Т. Шевченка. Так, у статті, присвяченій Кобзареві, наголошувалося, що до самої смерті він «лишався таким самим завзятим ворогом панів і царів» [4, - 1903.- берез.].

Численні публікації часопису містили пояснення читачам, що їм не варто сподіватися на сторонню допомогу у боротьбі за кращу долю, а треба розраховувати лише на власні сили. Реалізацію подібних планів «Селянин» пов'язував винятково з поваленням самодержавства та переходом політичної влади до рук народу [4, - 1904.- липень.]. У 1903 р. напередодні першотравневих свят друкований рган РУП закликав українців покидати роботу, «збиратися до купи, бо недалеко той день, коли треба всім разом повстати по всій Україні за правду, за долю, за щастя своє» [1, с. 102].

Із початком російсько-японської війни провідне місце на сторінках «Селянина» посіли публікації з антивоєнної тематики. Часопис радив українським призовникам

бойкотувати мобілізацію до війська, оскільки не існує способу, щоб врятувати найкращі національні сили[4, - 1904. – берез.]. Редакція також уважно стежила за перебігом подій на українських землях у складі Росії. Починаючи з перших чисел «Селянина» на його шпальтах з'явилася рубрика «Що діється в Україні», яка інформувала читачів про життя на Наддніпрянщині. У часописі було надруковано програму українських соціалістів у галузі національної освіти, витриману в демократичному дусі. Її головними вимогами були, щоб «школи були в кожному селі, щоб вони утримувалися за рахунок казни, щоб навчали в них якісно і безкоштовно[4, - 1903. – лют.].

На початку 1904 р. видання «Селянина» переноситься до Львова, де його редктором стає А. Зеліб, а згодом М. Ганкевич [2, с. 354]. Після цього часопис набуває радикально-революційного змісту, а його девізом стає відоме гасло – «Пролетарі усіх країн, єднайтеся!». У центрі уваги видання залишалася антивоєнна тематика, адже війна в Росії з Японією продовжувала вбивати та калічити тисячі українців. Восени 1904 р. у «Селянині» була вміщена редакційна стаття «Ані жодного запасного, ані жодного рекрута». Засуджуючи криваву бійню, яка велась в інтересах царату, газета заявляла, що соціал-демократи ще від самого початку війни докладали максимальних зусиль, аби зупинити її. Адже ця війна «крім безмежного горя, втрат наших близьких людей, зруйнування господарства нашого краю нічого не принесла» [1, с. 71].

Розгортання революційних подій 1905-1907 рр. у Росії прискорило радикалізацію політичної платформи друкованого органу Революційної української партії. Влітку 1905 р. у статті «Чого і як домагатися» було викладено основні завдання партії на етапі демократичної революції. Вони зводилися до втілення в життя чотирьох основних стратегічних вимог. По-перше, скликання парламенту, обраного усім народом, та переходу від монархії до демократичної республіки. По-друге, надання автономії Україні. По-третє, проголошення загального, прямого і рівного виборчого права для всього українського народу і, по-четверте, надання свободи слова і друку [4, - 1904. – берез.]. У матеріалах часопису підкреслювалося, що реалізація запропонованої програми стане можливою лише у разі «скинення самого ката-царя повалення установчої ради, а також скасування дотеперешніх царських законів і заведення народного правління» [4, - 1905. – черв.]. За умов піднесення революції видавці «Селянина» не обмежували тематику друкованого органу суспільно-політичними й соціально-економічними проблемами. Поза їхньою увагою не залишалося і злободенне для українців національне питання. Нагадавши читачам, що в Росії продовжував діяти царський указ 1876 р., що забороняв видавати пресу українською мовою, редакція наголошувала на тому, що «Селянин» друкується рідною мовою. Вона пояснювала це тим, що «партія хоче, щоб український робітничий люд пізнав своє лихо та своїх ворогів[4, - 1905.- червень].

Таким чином, аналіз матеріалів, опублікованих у газеті «Селянин», дає підстави дійти висновку, що її видавці приділяли увагу соціально-економічним, національним та політичним проблемам. Велике місце на сторінках видання займала антимонархічна тематика. Саме з поваленням російського царату видавці часопису пов'язували можливість проведення в Україні демократичних перетворень.

Бібліографічні посилання:

1. **Гермайзе О.** Нарис історії революції на Україні/ О. Гермайзе - К., 1926. – Т.1. – 151 с.
2. Енциклопедія Українознавства: Словникова частина: Перевид. в Україні. – Львів, 1993. – Т.1. – 400 с.
3. **Животко А.** Історія української журналістики /А. Животко – К. 1999. – 368 с.
4. **Селянин** (Чернівці, Львів).

УДК 94(477)(082)

О. Б. Шляхов

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

Висвітлені питання розвитку початкової освіти в українських губерніях царської Росії в період становлення ранньоіндустріального суспільства, його особливості та результати.

Ключові слова: Україна, освітня реформа, початкові школи.

Освещаются вопросы развития начального образования в украинских губерниях царской России в период становления раннеиндустриального общества, его особенности и результаты.

Ключевые слова: Украина, образовательная реформа, начальные школы.

The questions of the development primary education in Ukrainians gubernias of the Zar's Russia in the period of industrial society development and its frequencies and results are considered. Key words: Ukraine, education reforms, primary schools.

Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. у зв'язку з переходом від традиційного, аграрного до нового індустріального суспільства системні зміни відбувалися в економічному та соціокультурному житті українських губерній царської Росії. Важливою їх складовою, поряд з індустріалізацією, урбанізацією та соціальною модернізацією, була освіта населення. Адже тогочасні інновації, промисловий переворот передбачали суттєве зростання освіченості населення, набуття освітою масового характеру. Особливе ж значення, в контексті проблеми поширення грамотності серед населення Російської імперії, набувала початкова освіта. Питання її становлення та розвитку вже неодноразово висвітлювалися в історіографії. В цьому плані можна згадати ґрунтовні праці Ю. П. Присяжнюка, Л.Л.Прокопенка та ін. [15; 16]. Разом з тим згадану тематику не можна вважати вичерпаною, а отже є всі підстави зупинитися докладніше на деяких її аспектах.

Треба зазначити, що в імперії Романових питання культури та навчання населення було одним з найбільш важливих. «Головний недолік Росії... полягає у відсутності народної освіти, – в такій відсутності, яка не існує в жодній країні, що має хоч якесь прагнення бути цивілізованою державою, – писав у своїх спогадах С. Ю. Вітте. – Ніде в цивілізованих країнах немає такої кількості неписьменних, як у нас у Росії» [1, с. 260]. Відзначене повною мірою стосувалося й українських земель Російської імперії. Напередодні буржуазних реформ 60-х рр. ХІХ ст. рівень народної освіти був у край низьким. Особливо це стосувалося селянства, яке складало значну частку від загальної кількості населення, – приблизно 85 %. Хоча, згідно з законом,

1842 р. уряд і визначив за мету створити в кожній сільській общині безкоштовну парафіяльну школу, втім на практиці обмежилися відкриттям лише одного навчального закладу на волость. При чому утримувалися вони за кошти населення – сільських громад або поміщиків. Звичайно, ці поодинокі школи, де навчання вели місцеві священики, а курс підготовки тривав лише півроку, не могли докорінно виправити становище. Треба також враховувати, що в парафіяльних школах головною метою фактично була не освіта, а релігійно-моральне виховання дітей. До того ж складні матеріальні умови життя селян не сприяли регулярності занять. У дні польових робіт уроки, зазвичай, відвідували всього декілька учнів.

Зміни в політичному і господарчому житті Російської імперії в пореформені десятиліття зумовили поліпшення рівня освіти населення. На той час в країні з'являються класичні гімназії та прогімназії, реальні, комерційні, технічні та початкові народні училища. Щодо останніх, то саме там, з точки зору влади, і могли, в першу чергу, здобувати освіту представники нижчих станів населення. Адже імператор Олександр II вважав, що селяни, які отримали волю, повинні все ж бути елементарно грамотними. Відповідно 14 липня 1864 р. було затверджено Положення про початкові народні училища. Навчатися там повинні були діти обох статей. Курс навчання, який включав Закон Божий (на нього відводилося до третини всього навчального часу), церковні співи, читання, арифметику та письмо, був розрахований на 2–3 роки.

Загадаємо також, що уряд, прагнучи запровадити єдині навчальні програми та вимоги до освіти, в 1867 р. передав початкові сільські школи в підпорядкування Міністерства народної освіти. Даючи оцінку згаданим трансформаціям, представники західноєвропейських країн наголошували, що реформа початкової школи у царській Росії «була найбільш нагальною з усіх перетворень у царині народної освіти» [21, с. 155]. Зокрема, французький посол у своєму повідомленні в Париж у 1864 р. зазначав, що «багато хто з педагогів були направлені до Німеччини, Швейцарії та Франції для вивчення досвіду устрою там початкових шкіл» [21, с. 155].

Таким чином, початкову освіту в українських губерніях Російської імперії наприкінці XIX ст. надавали сільські однокласні та двокласні училища Міністерства народної освіти з трирічним та п'ятирічним терміном навчання, які переважно фінансувалися земствами, сільськими громадами та приватними особами, а також міські трикласні училища з шестирічним курсом навчання (в 1912 р. були перетворені на вищі початкові училища). Керівництво початковими школами здійснювалося губернськими та повітовими училищними радами. Разом з тим не можна не відзначити, що реформа 1864 р. не передбачала наступності в організації освітньої справи. Відповідно і створена за нею початкова школа фактично була відірвана від освітніх установ вищого рівня.

Суттєву роль у поліпшенні освітньої справи в Україні в той час відіграли земські установи. У 1874 р. урядом було видано Положення про народну освіту, за яким органам місцевого самоврядування дозволялося відкривати та утримувати навчальні заклади. Останнім повною мірою і скористалися земства українських губерній. Вони не лише поширювали мережу шкільних закладів, утримували їх

своїм коштом, а й прагнули в цілому підвищити рівень шкільної справи. Як відзначав відомий український громадський діяч Василь Біднов, земства «засновувало початкові школи, підтримувало їх матеріально, для забезпечення їх кадрами вчителів відкривало учительські семінарії». З 1877 до 1898 р. кількість земських шкіл на Лівобережній Україні та на Півдні зросла з 1 112 до 3 179 [6, т. 4, с. 584]. Зокрема, в Полтавській губернії наприкінці XIX ст. діяло 809 земських шкіл, у Чернігівській – 611, Харківській – 510, Катеринославській – 448, Херсонській – 410, Таврійській – 329 [19, с. 355–357]. Зростанню письменності серед селянства сприяли також сільські школи грамоти, які поширюються в Україні у 1880-х рр.

Зрештою в 1897 р. кількість початкових шкіл всіх видів у підросійській Україні становила 13 570, збільшившись порівняно з дореформеним періодом майже у 10 разів. Разом з тим міністр освіти граф Д. Толстой визнавав, що в імперії існує «невелика кількість шкіл і учнів відносно населення взагалі та дітей шкільного віку зокрема», що «занадто великий відсоток дітей залишають школу раніше закінчення курсу» [19, с. 351]. Крім того і якість освіти в початкових народних школах в цілому знаходилася не на високому рівні. Зокрема, в офіційному звіті міністра народної освіти за 1872 р. згадувалося, що «величезна кількість наших народних училищ повинна задовольнитися поки напівграмотними вчителями» [17, с. 315]. На останній факт звертали увагу й іноземці. Так, французький дипломат Шарль де Талейран писав, що «нестача гарних вчителів у початкових школах завжди була однією з головних причин незадовільного стану цих закладів» [21, с. 155].

Певну негативну роль відігравав і той чинник, що серед значної частини українського загалу, особливо в селянському середовищі мало місце обмежене усвідомлення ролі освіти в повсякденному житті. І це в той час, коли у більшості шкіл України навчання організовували і фінансували саме сільські громади. Тож рішення сільських сходів неодноразово демонстрували помітну скупість у виділенні коштів на освітню справу. Можна погодитись з українським дослідником Ю. Присяжнюком, що фінансування селянами шкільної справи «за залишковим принципом» свідчило про їхнє «недалекоглядне розуміння ролі освіти, історичну неготовність до самореалізації в системі інтелектуальних цінностей» [15, с. 375, 376].

Зазначимо також, що освіту в той час переважно здобували саме діти чоловічої статі. Певна психологічна упередженість проти жіночої освіти, яка тоді панувала в суспільстві (особливо в селянському середовищі), призвела до того, що наприкінці XIX ст. дівчатка складали лише 18% від загальної кількості учнів початкових шкіл Наддніпрянської України. При чому найменшою їх частка була серед учнів Київської губернії – 13%, а найбільшою – у Херсонській та Таврійській губерніях – по 28% (на Катеринославщині це становило 21%) [2, т.7, с. 645].

Однак, незважаючи на всі негативні чинники, процес розвитку початкової освіти в Україні поступово набирив обертів. Відповідно протягом першого десятиліття XX ст. в українських землях царської Росії було відкрито понад 5 тис. нових початкових шкіл. Розвитку шкільництва, як і раніше, переважно сприяли земські установи, які не шкодували коштів на народну освіту. Так, у 1910 р. у Полтавській губернії вже функціонувало 1 137 земських шкіл, де навчалось 100 тис.

учнів, у Харківській – 1 056 шкіл (100 377 учнів), Чернігівській – 783 (75 120), Херсонській – 729 (74 623), Катеринославській – 727 (69 505), Таврійській – 479 шкіл [19, с. 429, 430]. Загалом у підросійській Україні станом на 1914 р. функціонувало 7 082 земські навчальні заклади. Варто також зазначити, що земства в той час взяли на себе 87% усіх витрат на народну освіту [16, с. 309].

На початку ХХ ст. земські діячі неодноразово порушували питання перед владою щодо підвищення статусу земської школи. Так, полтавське земство, з ініціативи М. І. Туган-Барановського, в 1904 р. висловилося за повну передачу керування народною освітою земствам. Наступного року з таким же почином виступило і бердянське повітове земство. Однак, подібні ініціативи викликали лише невдоволення влади. Не секрет, що царизм прагнув уберегти освітянську сферу від впливу ліберальних ідей, розсадниками яких вважалися саме земські установи. Зокрема, Микола II вказував міністру освіти на «небажаність надмірного захоплення земств діяльністю народної освіти» [19, с. 359]. Відповідно інспектори Міністерства освіти в губерніях часто відверто прагнули відтіснити земство від управління навчальними закладами.

У свою чергу самодержавство робило наголос на релігійному вихованні народу. Так, ще імператор Олександр III висловлювався за «розширення і тверде встановлення церковного виховання народу», вимагав, перш за все, «розвинути мережу церковно-приходських училищ..., дати можливість священству... вчити грамоті та початковим шкільним знанням» [1, с. 259]. Обер-прокурор Св. Синоду К. П. Победоносцев також зазначав, що «церковно-приходські школи, за самими умовами існуючого в них навчання та нагляду, являють собою більше гарантій для правильної та благонадійної в церковному та народному дусі освіти, ніж інші види народних шкіл» [17, с. 315]. Отже, не дивно, що, починаючи з 1884 р., коли влада зобов'язала в кожному приході створити церковно-приходську школу, почалося відродження цих установ. До того ж в останніх було значно посилено релігійну складову навчання. Слід також згадати, що влада вирішила надавати цим школам суттєву фінансову підтримку. На початку ХХ ст. на них щорічно виділяли суму в 10,3 млн крб. Отже, фактично ці школи перетворювалися на державні.

Станом на 1911 р. в Україні вже діяло 8 465 церковно-приходських шкіл або 42,5% від загальної кількості початкових шкіл Наддніпрянщини. Найбільшого поширення парафіяльні школи набули у правобережних губерніях України, адже царизм розглядав їх як важливий чинник русифікації краю, де традиційно сильними були позиції етнічних поляків. До того ж вони повинні були компенсувати і відсутність там земських шкіл. Отже, не дивно, що в цьому регіоні подібні освітні установи складала до 80 % усіх початкових шкіл [2, т. 8, с. 63]. Разом з тим на Правобережжі початкових шкіл явно не вистачало. За даними Л.Л. Прокопенка в 1901 р. у 120 волостях Правобережної України (з 560) не існувало жодної школи [16, с. 308].

Так або інакше парафіяльні школи в цей час вже не користувалися підтримкою широкого загалу, який прагнув кращої освіти. На сторінках преси імперії неодноразово згадувалося, що «скрізь вимагають кращих шкіл, з підвищеним курсом», що «до пародій на школи, на зразок пресловутих церковно-приходських, обивателі ставляться цілковито негативно» [4, с. 189]. Як прояв саме таких настроїв

можна розглядати і рішення Державної думи імперії, яка в 1912 р., незважаючи на відвертий тиск з боку царського двору, відмовила у виділенні кредитів на розвиток церковно-приходських шкіл*.

Зрештою на початку ХХ ст. кількість початкових шкіл помітно збільшилася. У 1911 р. загальна кількість освітніх закладів цього ступеня в Україні (як Міністерства освіти, так і відомства Св. Синоду) вже становила 18 719 [6, т. 5, с. 434]. Навчалися там 1 382 202 учня [11, с. 268]. Зокрема, в Київському шкільному окрузі, який охоплював 5 українських губерній, в цей час діяло 11 118 початкових шкіл, де здобувало освіту 783 265 учнів [19, с. 438]. На Катеринославщині в 1912 р. існувало 1 567 початкових світських шкіл та 562 початкові церковні школи [18, 1914, 9 янв.]. У середньому ж початковою школою в українських губерніях на початку ХХ ст. було охоплено 30,1 % (в містах 46,4%, на селі – 28,3 %) від загальної кількості дітей [10, с. 45].

Згадаємо також, що в царській Росії розроблявся план запровадження загальної початкової освіти. 30 грудня 1905 р. уряд заслухав доповідь міністра освіти, який пропонував «розробити проект законоположення з питання про запровадження в імперії загальної та обов'язкової освіти, маючи при цьому на увазі об'єднання початкових шкіл всіх відомств під одним спільним керівництвом та спостереженням Міністерства народної освіти» [20, с. 212]. Стосовно ж середньої освіти урядовці вважали за потрібне «триматися принципу широкої підтримки приватної та громадської ініціативи, оскільки уряд своїми коштами не може задовольнити всезростаючу потребу в середній освіті» [20, с. 211].

Вищезгадані пропозиції були схвалені Радою міністрів, а в 1911 р. Державна дума затвердила законопроект, який передбачав протягом десятиліття (до 1920 р.) запровадити в імперії загальну початкову безкоштовну освіту. Зокрема, йшлося про те, щоб усі діти обох статей мали можливість пройти повний курс навчання «в правильно організованій школі», яка б забезпечувала 4-х річний курс навчання, а число учнів на одного вчителя не перевищувало 50. У свою чергу земства та міста, які б вдалися до запровадження загального навчання, повинні були отримувати від скарбниці допомогу в розмірі 360 крб. на одного вчителя [3, с. 230]. Проте, Державна Рада імперії в 1912 р. не погодилася на прийняття згаданого закону, оскільки не бажала віддавати мережу церковних шкіл у підпорядкування Міністерства народної освіти. І хоча Дума четвертого скликання планувала знову повернутися до цього питання, Перша світова війна стала на заваді реалізації амбітних планів уряду.

І все ж таки тогочасний розвиток початкової освіти не міг не позначитися на рівні освіченості населення, сприяв його помітному зростанню. За даними перепису 1897 р. кількість письменних у різних губерніях України вже складала приблизно 19 %. Зокрема, в Таврійській губернії їх було 27,9 %, в Херсонській – 25,9 %, Катеринославській – 21,5 %, Чернігівській – 18,4 %, Київській – 18,1 %, Волинській – 17,2 %, Полтавській – 16,9 %, Харківській – 16,8 % та Подільській – 15,5 % [232, с. 308, 309]. Найвищий рівень освіти в Україні спостерігався у великих містах,

* Реагуючи на цей факт, імператор Микола II зазначав, що його «вкрай засмутило негативне ставлення» до близької його серцю «справи церковно-приходських шкіл» [9, с. 344].

губернських центрах. У Києві письменних було тоді 55,4 % [7, с. 155], у Харкові – 52,5 %, в Одесі – 50,1 %. Як зазначалося в матеріалах Центрального статистичного комітету 1897 р. щодо Катеринославщини, «за останні 20–30 років % письменних досить значно підвищився, особливо у чоловічого населення, де у віці 20–29 років, він сягнув майже 50 %» [14, с. XII]. Разом з тим, як і раніше, найважче було здобути освіту на селі. У 80-ті рр. XIX ст. письменні селяни складали в Чернігівській губернії лише 5,3 %, у Херсонській губернії – 6,2 % [6, т. 4, с. 584]*.

На початку XX ст. середній рівень письменності населення українських земель продовжував збільшуватися. Так, у Полтавській губернії в 1910 р. грамотними були вже 26,2 % осіб, а кількість письменних мешканців Харківської губернії зросла до 25,1 %. У цілому ж у Наддніпрянській Україні частка письменного населення досягла в цей час 25 %, хоча вона й була нижчою середнього показника для Європейської частини імперії, який дорівнював 30 %. Багато дітей шкільного віку, як і раніше, взагалі не отримували освіти. Так, у Київському навчальному окрузі школу відвідувало лише 10 % дітей. Децю кращим було становище в Катеринославській губернії, яка входила до складу Одеського навчального округу. Станом на 1 січня 1913 р. загальна кількість учнів тут складала 124 512 хлопців (або 65,1 % від числа дітей чоловічої статі шкільного віку) та 66 865 дівчат (або 34,9 %) [18, 1914, 9 янв.].

Треба також вказати на нестачу відповідних шкільних закладів та підготовлених вчителів. Тож не дивно, що щорічно приблизно п'ятій частині дітей шкільного віку в Україні (переважно селянам) відмовляли у прийомі до школи. Також обсяг знань, які давала початкова школа, особливі сільські однокласні училища, жодним чином не відповідав вимогам часу і, відповідно, не забезпечував можливість їх учням продовжити навчання в освітніх закладах вищого рівня.

Подібне становище з розвитком елементарної освіти та рівнем письменності населення стає зрозумілим, зважаючи на те, що наприкінці XIX ст. царська Росія витратила на початкову освіту в середньому лише по 31 коп. на одного мешканця. Тоді як в Іспанії ці витрати становили 62 коп., в Румунії – 80 коп., в Німеччині – 2 крб. 45 коп., а в Сполучених Штатах – 4 крб. 36 коп. [5, с. 89]. І хоча кошторис Міністерства народної освіти поступово зростав (у 1913 р. він склав 142,7 млн крб., а в 1914 р. – 161,6 млн крб.), цього все ж явно не вистачало. «Наші витрати на народну освіту мізерні порівняно з тим, що витрачають культурні держави в Європі та Америці, – зазначав на початку XX ст. відомий економіст, професор І. Х. Озеров, – там затрати обчислюються інколи в 5–6 та, навіть, 10 карбованців на душу, а у нас... не перевищують 8–9 коп.» [12, с. 290].

Враховуючи це, стає цілком зрозумілим, чому кількість учнів на 100 осіб населення в царській Росії (станом на 1904 р.) складала лише 3,7 осіб, тоді як в Сполучених Штатах на 100 осіб припадало 20,6 учня, в Швейцарії – 19,3, в Британії

* Далеко не все було добре в той час у царині освіти навіть серед представників вищих станів населення. Так, по Катеринославській губернії неписьменні дворяни та чиновники (якщо не враховувати дітей дошкільного віку) згідно перепису 1897 р. становили 7,2 % або 1458 осіб [14, с. 52].

– 17,6 [13, с. 106]. Невипадково, що під час дебатів у стінах Державної думи депутати неодноразово звертали увагу владних структур на необхідність більше витратити на потреби освіти населення, звинувачували уряд «у надмірних витратах на оборону», замість того, щоб давати кошти «на задоволення культурних потреб народу» [8, с. 438].

Таким чином, початкова народна освіта в Україні, перш за все завдяки активній громадськості діяльності, досягла у досліджуваний період помітних успіхів. Розширилася мережа шкіл та кількість тих, хто здобув початкову освіту. Зросло й її бюджетне фінансування. Свідченням посилення уваги до проблем освітньої галузі була і спроба уряду на початку ХХ ст. запровадити загальне обов'язкове початкове навчання. Разом з тим, заходи, які вживалися за царського самодержавства у царині освіти, були непослідовними і не відповідали вимогам тогочасного суспільства, завданням його модернізації. Наявна кількість навчальних закладів була явно недостатньою. До того ж складне матеріальне становище багатьох родин, особливо на селі, ускладнювало можливості здобуття належної освіти. Як і раніше під суцільною забороною перебувало викладання українською мовою. Влада відверто побоювалась поширення освіти, вважаючи, що це перетворить чимало селян та робітників на неспокійний соціальний елемент, посилить їх протестний потенціал. Не випадково імператор Микола II наголошував на тому, що «неписьменний селянин має більш цілісний світогляд».

Тим не менш саме завдяки підвищенню ступеня освіти та культури, хоча б поверховому знайомству з життям західних країн, вимоги до рівня свого добробуту у підданих Російської імперії на початку ХХ ст., зокрема й в мешканців українських губерній, суттєво зростали. А отже, багато хто з них був не задоволений досягнутою якістю життя і прагнув до тих або інших змін.

Бібліографічні посилання:

1. **Витте С. Ю.** Избранные воспоминания, 1849–1911 / С. Ю. Витте. – М. : Мысль, 1991. – 708 с.
2. Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2010. – Т. 7. – 728 с.; 2011. – Т. 8. – 520 с.
3. **Захарова І. В.** Підготовчі заходи земств по запровадженню системи загальної початкової освіти в Україні на початку ХХ ст. / І. В. Захарова // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. / О. П. Реєнт (голова редкол.). – К. : Ін-т історії України НАН України, 2000. – С. 228–236.
4. Исторический вестник. – 1913. – Т. 82. – С. 160–196.
5. История России в ХІХ веке. – СПб. : Изд. Т-ва «А. и Б. Гранат и К°», н. г. – Т.6. – 327 с.
6. История Украинской ССР: у 10 т. / гл. ред. Ю. Ю. Кондуфор. – К. : Наукова думка, 1983. – Т. 4. – 694 с.; Т. 5. – 558 с.; 1984. – Т. 6. – 655 с.
7. Історія міст і сіл Української РСР : у 26 т. Київ. – К. : Голов. ред. Української рад. енциклопедії АН УРСР, 1968. – 586 с.
8. **Коковцов В. Н.** Из моего прошлого. Воспоминания 1911–1919 / В. Н. Коковцов / сост. С. С. Волк. – М. : Современник, 1991. – 590 с.
9. **Милюков П. Н.** Воспоминания / П. Н. Милюков. – М. : Политиздат, 1991. – 528 с.
10. **Молчанов В. Б.** Культурно-освітні чинники добробуту міщан Правобережної України на початку ХХ ст. / В. Б. Молчанов // Укр. іст. журн. – 1999. – № 5. – С. 44–49.
11. **Нестеренко А. А.** Очерки истории промышленности и положение пролетариата Украины в конце ХІХ – начале ХХ в. / А. А. Нестеренко. – М. : Госполитиздат, 1954. – 308 с.

12. **Озеров И. Х.** Как расходуются в России народные деньги / И. Х. Озеров. – М. : Тип. И. Д. Сытина, 1907. – 305 с.
13. **Озеров И. Х.** На новый путь: К экономическому освобождению России / И. Х. Озеров. – М.: Тип. А. И. Мамонтова, 1915. – 336 с.
14. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. Екатеринославская губерния. – СПб.: Изд. Центр. статист. комитета МВД, 1904.
15. **Присяжнюк Ю. П.** Українське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини XIX – початку XX ст. / Ю. П. Присяжнюк. – Черкаси : «Вертикаль», 2007. – 640 с.
16. **Прокопенко Л. Л.** Генеза та розвиток державної освітньої політики в Україні (IX - початок XX ст.) / Л. Л. Прокопенко. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2008. – 488 с.
17. **Рашин А. Г.** Население России за 100 лет (1811–1913 гг.) / А. Г. Рашин : Статистические очерки / под ред. С. Г. Струмилина. – М. : Госстатиздат, 1956.– 352 с.
18. Русская правда. – Катеринослав. – 1914.
19. **Сірополко С.** Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К. : Наук. думка, 2001. – 912 с.
20. Совет министров Российской империи. 1905–1906 гг.: Док. и материалы / сост. С. С. Атапин, Б. Д. Гальперина. – Л. : Наука, 1990. – 476 с.
21. **Черкасов П. П.** Политические реформы Александра II в донесениях и отчетах посольства Франции в Санкт-Петербурге / П. П. Черкасов // Новая и Новейшая история. – 2010. – № 3. – С. 142–162.

УДК 378+130.2

О. В. Михайлюк

Національна металургійна академія України

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ЯК СКЛАДОВА ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Виявлено значення формування інформаційної культури в підготовці сучасного спеціаліста.

Ключові слова: *інформаційна культура, студентство, вища професійна освіта*

Показано значение формирования информационной культуры в подготовке современного специалиста.

Ключевые слова: *информационная культура, студенчество, высшее профессиональное образование*

The value of forming of informative culture in preparation of modern specialist is shown

Keywords: *informative culture, student, higher professional education*

Інформаційна культура – це особливий аспект соціального життя. Вона виступає як предмет, засіб і результат соціальної активності людини, впливає на характер і ефективність її практичної діяльності. Термін «інформаційна культура» у вітчизняних публікаціях з'явився в 70-і рр. XX ст. На сьогоднішній день існує досить значна література, присвячена цій проблемі [див. напр. 2; 4]. В нинішній час існує велика кількість визначень поняття «інформаційна культура». Різномір у розумінні інформаційної культури відбиває як рівень її осмислення в соціально-філософській і культурологічній літературі, так складність і різноплановість цього феномену. Аналіз літератури дає підставу стверджувати, що проблеми інформаційної культури в наш час ще недостатньо вивчені, потребують комплексного інтегрованого наукового осмислення.

Інформація - не факультативна ознака, а одна з основних умов існування людства. Ю. М. Лотман визначав культуру як сукупність усієї не спадкової інформації, способів її організації і зберігання. Визначення суті культури як інформації спричиняє за собою постановку питання про відношення культури до основних категорій її передачі і зберігання, і передусім, про відношення до понять мови, тексту і кола проблем, з цими поняттями пов'язаного [6, с. 147-148]. Культура є механізмом, що виробляє, зберігає і передає інформацію. По суті, культура – це своєрідний «інформаційний комплекс».

Нинішній період розвитку суспільства характеризується кардинальними змінами у сфері взаємодії людини та інформації. Особливістю сучасного етапу розвитку суспільства стало зростання ролі інформаційних процесів у всіх різновидах людської діяльності. Загальноприйнятим стало визначення сучасного суспільства як «інформаційного», широко розповсюдженими стали висловлювання на кшталт «хто володіє інформацією, той володіє світом» тощо. Становлення інформаційного суспільства трактується як становлення нової культурно-цивілізаційної реальності. Але цей процес має і свій зворотній бік. За словами М. Кастельса існує складна взаємодія між технологією, суспільством, економікою, культурою і політикою, яка перетворює світ, але не обов'язково на краще [5].

В світі склалась ситуація, коли інформаційні потоки перевищують можливості людства з їх ефективного використання. Людина буквально тоне в потоці інформації, яка постійно змінюється та оновлюється. Сьогодні проблема полягає не в пошуку інформації, а скоріше, в її відсіюванні, тобто, фільтрації. В ужиток входить поняття «кліп-культура». Весь світ представлений за типом відеокліпа: фрагменти, що мерехтять, подрібнюються на очах і довільно об'єднуються. Людина виявляється приреченою на чергу «точок зору» і ракурсів дійсності, які постійно змінюються. Розглядаються частини, узяті самі по собі, у відриві від цілого. Формується фрагментоване мислення, яке не охоплює процес в цілому. Це, зокрема, призводить до поверхневості сприйняття і розуміння, до втрати стійкості і глибини знань. Ми отримуємо великі об'єми широкодоступної інформації і нас турбує інформаційна перенасиченість, так само як непотрібна і зайва інформація. В той же час, ми все більше усвідомлюємо недостатність знань. Надлишок інформації перетворює її на шум, людина шукає просто новизни як такої, гарячково перегортаючи сторінки інтернету (так званий «серфінг») або безладно натискаючи на кнопки пульта телевізора. Вона не може правильно, розумно скористатися інформаційними ресурсами, не хоче завантажувати себе серйозними роздумами про суть того, що відбувається у світі. Крім того, існує проблема отримання спотвореної, помилкової інформації. Якщо вірити експертам, то приблизно 95% усіх інформаційних повідомлень робиться з метою здійснити певний вплив. І тут не останню роль відіграють інтереси. Сучасне інформаційне суспільство значною мірою побудоване на технологіях маніпулювання свідомістю. Інформація перетворилася на ефективний засіб управління особистістю та суспільством, вона стала також зброєю, що підтверджується інформаційними війнами, які ведуться останніми роками.

Ще однією проблемою постає такий наслідок глобалізації інформаційного простору, як формування «всесвітнього індивіда», уніфікації смаків, норм поведінки людей в планетарному масштабі, що призводить до поглинання масовою культурою

самобутніх національних культур. Масовій культурі властива тенденція надавати культурним явищам однорідність, стандартизацію, орієнтацію на середній рівень масового споживання. Масова культура – є специфічною індустрією, яка виробляє «масову» людину, котра запозичує «свої» думки з радіо- і телепередач, газет та реклами, і перетворюється на простого виконавця заданих ролей з атрофованою особистістю.

Насиченість нашого суспільства знаками є «фундаментальною відмінністю нашого суспільства від попередніх» (Ж. Бодрійяр). Можна говорити про тотальну переробку культури, економіки, політики в безособову знакову систему. Знак є знаком самого себе, а не якоїсь позазнакової дійсності. Тобто, з'явилася можливість існування інформації в чистому вигляді, без реальних подій, яка не прив'язана до реальної дійсності. «Там, де діє миттєве вживання, – брехня не може виникнути», – писав Ю.М. Лотман. Вона зростає на тій же основі, що й інформація, і є зворотною стороною її соціального функціонування [6, с. 148].

В цих умовах навички роботи з інформацією, уміння її аналізувати та самостійно осмислювати набуває особливого значення. Важливою проблемою є формування інформаційної культури особи.

Інформаційна культура – це складне та багатозначне поняття, яке пронизує усі сторони життя людини. Однозначного визначення поняття «інформаційна культура» не існує. Під інформаційною культурою зазвичай розуміють, передусім, область культури, пов'язану з функціонуванням інформатизації в суспільстві і формуванням інформаційних якостей особи. Також розповсюдженим є розуміння інформаційної культури як «сукупності інформаційного світогляду, системи знань та вмінь, що забезпечують самостійну діяльність, спрямовану на задоволення індивідуальних інформаційних потреб з використанням як традиційних, так і новітніх інформаційних технологій» [1, с. 7]. Інформаційна культура суспільства є частиною феномену культури суспільства (поряд із політичною, економічною, виробничою, правовою тощо). Інформаційна культура, як і культура взагалі, може розглядатися в технологічному та аксіологічному аспектах. В технологічному аспекті – як рівень досконалості, як певна характеристика людських діяльних (духовних і практичних) здібностей. Тут поняття культури відповідає на питання «як?». В аксіологічному аспекті культура постає як система життєвих смислів суб'єкта (особистості, групи, спільноти), реалізована в засобах і результатах діяльності. Тут вона відповідає на питання «для чого?».

Розвиток інформаційного суспільства пов'язаний із зростанням потреби кожного в постійному підвищенні кваліфікації, оновленні знань, освоєнні нових видів діяльності. Ця тенденція зумовила постановку питання про зміну самої парадигми і моделі освіти. Виникла необхідність забезпечити адекватність освіти динамічним змінам, що відбуваються в суспільстві, збільшенню об'єму інформації, стрімкому розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Якісно новими рисами, що характеризують інноваційну парадигму освіти, є орієнтація на особу, що розвивається, перехід від репродуктивної моделі освіти до продуктивної. Фахівцем сьогодні вважається вже не той, хто раз в житті навчився щось робити як слід, – фахівцем стає лише той, хто постійно засвоює нові знання. Це змушує, передусім, формувати уміння вчитися, добувати інформацію, осмислювати її, здобувати

необхідні знання. Інформаційна культура має формувати особу, здатну до самостійного отримання знань, до самоудосконалення, до самоаналізу і аналізу інформації, особу, здатну творчо змінювати умови свого життя. Інформаційна культура є важливим чинником успішної професійної і непрофесійної діяльності, а також соціальної захищеності особи в інформаційному суспільстві.

Інформаційна культура останнім часом асоціюється переважно з техніко-технологічними аспектами інформатизації, оволодінням навичками роботи з персональним комп'ютером. Інформація як об'єкт наукового дослідження і вивчення припускає виділення технічних, семантичних і прагматичних аспектів. На практиці інформаційну складову часто сприймають як вміння користуватися комп'ютером, вивчення комп'ютерних технологій тощо. У технічному аспекті вивчаються проблеми точності, надійності, швидкості передачі повідомлень, технічних засобів і методів побудови каналів передачі сигналів, їх захищеності тощо. Загальна комп'ютеризація, звичайно, має свої переваги, полегшує пошук і обробку інформації. Але саму комп'ютеризацію слід розглядати не як самоціль, що на практиці часто буває, а лише як засіб. Вивчення і освоєння сучасних інформаційних технологій дійсно важливе і потрібно, але при цьому, не менш важливо зберігати і широке бачення розвитку інформаційних процесів як умову цілісного розуміння спрямованості сучасного соціокультурного розвитку. Технології, засоби масової інформації і комунікації - це лише інструмент, який дозволяє зробити обмін інформацією більш зручним і швидким. Усе цілком і повністю залежатиме від нас, від того, як ми, люди, використовуємо ці технології і пристосовуємо до наших потреб, наших мрій, наших проектів в конкретних життєвих умовах в кожному суспільстві і для кожної людини [5].

Існують різні погляди на співвідношення понять «інформація», «відомості» («дані») і «знання». У одному випадку стверджується, що знання – це організована, тобто осмислена, проаналізована, перероблена, узагальнена і класифікована інформація. У іншому – інформація і знання розглядаються як синоніми. Проте між інформацією і знанням існує важлива відмінність. Володіння інформацією нерівнозначно володінню знаннями. Знання завжди пов'язане з суб'єктом, який пізнає. Знання – продукт, який відображує якусь реальність в людській інтерпретації, тобто з оцінками і відношенням конкретного носія знання. Дані є джерелом інформації, інформація – джерелом знань. Можна погодитися з тим, що інформація – це осмислені дані, а знання – осмислена інформація. Далеко не всяка інформація є знанням, тоді як будь-яке знання перебуває в полі інформації. Інформація повинна перетворюватися на знання що власне і є основною гносеологічною функцією науки [7].

Знання не зводиться до суми інформації. Але і знати щось і розуміти – ще не одне й те ж саме. Можна багато знати, але при цьому мало розуміти. Як писав О.Зінов'єв, – «Розуміння того або іншого конкретного суспільства залежить від багатьох чинників, у тому числі від того, якими методологічними принципами керується дослідник. Ці принципи зумовлюють те, що саме дослідник помітить в суспільстві, що вивчається, і як представить помічене» [3, с. 11-12].

Таким чином, інформаційна культура – це не тільки технічні навички, а головним чином – вміння думати. Мало знати «як» знайти інформацію, треба

усвідомити «для чого» її шукати і «що» з нею робити.

Типовою особливістю сучасної науки є інтеграція гуманітарних і природничих дисциплін, тенденція до міждисциплінарних досліджень. Для формування інформаційної культури студентів міждисциплінарний синтез набуває особливої актуальності. Об'єктом дослідження, що об'єднує ці дисципліни, слід розглядати таку категорію як інформація. Для її вивчення необхідно використовувати методи як природних, так і соціально-гуманітарних наук. В той же час, сьогодні потрібне не стільки розширення арсеналу наукових методів, скільки пошук універсальної загальнонаукової платформи, яка дозволила б здійснювати міждисциплінарні дослідження. Як загальнонаукова методологія може розглядатися теорія інформації. Лише поєднання в освіті гуманітарного, спеціального й інформаційного складників створить ту методологічну базу, яка забезпечить системність підготовки спеціалістів будь-якої галузі.

У викладанні дисциплін інформаційного циклу мають поєднуватися елементи філософії, математики, кібернетики, логіки, семіотики, культурології тощо. Зокрема, варто звернути увагу на різноманітність визначення поняття «інформація», котре потрібно розглядати як загальнонаукове поняття і як філософську категорію. Мають бути відображеними технічний, семантичний і прагматичний аспекти інформації, проблема співвідношення інформації та знання, поняття гносеології та епістемології тощо.

Особливо хотілося б наголосити на значенні інформаційно-аналітичної складової підготовки. В наш час пошук інформації перестає бути складним. Головним в дослідницькій роботі стає теоретичне осмислення емпіричного матеріалу, логічна обробка останнього. Питання полягає не стільки у володінні інформацією, скільки в її осмисленні та використанні. Інформаційна аналітика є широкою і багатогранною сферою. Вона пов'язана буквально з усіма видами діяльності - науковою, управлінською, повсякденною. У ній використовується різноманітний набір методів, вживаних в математиці, логіці, гуманітарних і природничих науках. Терміни «інформаційно-аналітична діяльність», «аналітична діяльність», «аналітика» досить популярні. Сенс цієї діяльності розкривається через розуміння складових «інформаційна» і «аналітична». При цьому дослідники відмічають відсутність сутнісної концепції аналітичної діяльності. Часто аналітика ототожнюється з дослідницькою, інтелектуальною діяльністю взагалі. Базовою функцією інформаційної аналітики вважається інтелектуальна обробка інформації з отриманням нового якісно-сміслового знання за рахунок її структурного впорядкування у напрямі систематизації, предметизації, аналізу, а основною соціальною функцією інформаційної аналітики - створення нових знань на базі переробки інформаційних масивів.

Сучасне суспільство усе більше набуває рис інформаційного, необхідною умовою життя в якому є розвиток інформаційної культури. У структуру професійної компетентності фахівця будь-якого профілю в умовах інформатизації має бути включена інформаційна освіта, а в кінцевий результат освіти - формування інформаційної культури особи.

Бібліографічні посилання

1. **Гендина Н.И.** Формирование информационной культуры личности: теоретическое обоснование и моделирование содержания учебной дисциплины [Электронный ресурс] / Н.И. Гендина, Н.И. Колкова, Г.А. Стародубова, Ю.В. Уленко. – М.: Межрегиональный центр библиотечного сотрудничества, 2006. – 512 с. – Режим доступа : http://www.ifarcom.ru/files/publications/Kultura_lichnosti_uchebn_disciplina_final_small.pdf
2. Інформаційна культура як складова професіоналізму сучасного фахівця : дайджест / уклад.: О.В. Белодєд, К.С. Диндеренко. – Миколаїв: НУК, 2011. – 6 с.
3. **Зиновьев А.А.** Запад. Феномен западнизма / А.А. Зиновьев. - М. : Торг.-изд. об-ние «Центрполиграф», 1995. – 460.
4. Информационная культура личности [Электронный ресурс] : библиографический указатель / сост. Н.В.Денисова; НБ КемГУКИ. - Кемерово: Кемеровский государственный университет культуры и искусств, 2006. – 90 с. – Режим доступа : http://www.mediagram.ru/netcat_files/108/110/h_2c42278d0a9ee8283295350deb5f5bbd
5. **Кастельс М.** Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Электронный ресурс] : пер. с англ. / М. Кастельс. - Москва: ГУ Высшая школа экономики, 2000. – 608 с. – Режим доступа : <http://www.lib.miemp.ru/plan/text/inform/Kastel.pdf>
6. **Лотман Ю.М.** Статьи по семиотике культуры и искусства / Ю.М. Лотман. –Спб.: Академический проект, 2002. – 543 с.
7. **Негодаев И.А.** Информатизация культуры [Электронный ресурс] / И.А. Негодаев. – Ростов н/Д: ЗАО «Книга», 2003. – 320 с. – Режим доступа : <http://lib.socio.msu.ru/library/?e=d-000-00---001ucheb--00-0-0-0prompt-10---4-----0-11--1-ru-50---20-help---00031-001-1-0windowsZz-125110&a=d&c=01ucheb&cl=CL1&d=HASH0113afa7cfb5f0946d839eb2.3>

УДК 325.561.005

А. О. Ануріна, О. О. Поплавський

Дніпропетровський державний аграрний університет

РОЛЬ І МІСЦЕ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ДДАУ У СОЦІАЛЬНІЙ АДАПТАЦІЇ МОЛОДІ ДО РЕАЛІЙ СЬОГОДЕННЯ

В статті проаналізований практичний досвід діяльності органів студентського самоврядування щодо адаптації молоді Дніпропетровського державного аграрного університету до інноваційних суспільно-політичних та освітніх реалій сьогодення.

Ключові слова: студентське самоврядування, соціальна адаптація, громадське життя, навчально-виховний процес.

В статье проанализирован практический опыт деятельности органов студенческого самоуправления относительно адаптации молодежи Днепрпетровского государственного аграрного университета к инновационным общественно-политическим и образовательным реалиям повседневности.

Ключевые слова: студенческое самоуправление, социальная адаптация, общественная жизнь, учебно-воспитательный процесс.

In the article practical experience of activity of organs of student self-government is analysed in relation to adaptation of young people of the Dnepropetrovsk state agrarian university to innovative social and political and educational realities of daily occurrence.

Keywords: student self-government, social adaptation, public life, process.

В сучасних умовах всебічного реформування вітчизняної системи вищої освіти України вагомим практичним значенням набувають питання, пов'язані з якісною організацією навчально-виховного процесу, наповнення її новим інноваційним

змістом, який повинен базуватися на модернових теоретичних засадах та підходах щодо виховання підростаючого покоління студентської молоді, його адаптації до нових реалій суспільно-економічного життя країни.

Соціальна адаптація студентської молоді – це взаємозумовлений процес пристосування студента до соціального середовища і пристосування суспільства до потреб молоді людини через їх оптимізаційне задоволення.

Зазначимо, що суспільні вимоги, які ставляться перед студентами вищих навчальних закладів України, нові реалії життя, вимагають кардинальної зміни підходів до питання виховання особистості під час здобуття вищої освіти, її всебічного омислення в контексті сучасного бачення перспектив інноваційного розвитку вищої школи за болонськими лекалами.

Адаптація або соціалізація студентів повинні стати основним змістом виховного напрямку діяльності ВНЗ. Варто відзначити, що в сьогоденні соціально-економічних та суспільних умовах, навчальні заклади не мають достатніх можливостей та правових підстав для всебічного впливу на процес виховання активної громадянської позиції та особистості студента на тому ж рівні, як, наприклад, двадцять і більше років назад. Зрештою, це непередбачено нормативно-правовою базою, яка регламентує базові засади організації навчально-виховного процесу у вищій школі та визначає магістральні напрямки її діяльності. На сьогоднішній день, первісна функція університетів полягає здебільшого у наданні фахових знань й створенні належного середовища для кваліфікованого зростання студента як майбутнього спеціаліста. Проте, саме такий вузько функціональний підхід до навчального процесу приводить до формування сірої маси пересічних статистів-громадян, які не мають власної гідної продуктивної громадської позиції, пасивно сприймаючи наявні соціально-економічні реалії життя.

На наш погляд, саме наукова демократична атмосфера університетів є тим виховним середовищем, яке повинно якісно впливати на кожного студента, формуючи у нього соціально значущі навички та вміння.

Якщо ж розглядати виховний процес у сучасних навчальних закладах, то потрібно визнати, що в умовах України студент є лише його об'єктом. Дійсно, молода людина, який потрапляє на навчання, перебуває за психологічною класифікацією на завершальній стадії юності – початковій стадії зрілості [1]. Саме в цей період в процесі формування своєї власної ідентичності та самостійності у студентів проходить процес психоемоційного відділення від батьків [1]. Особливо він інтенсифікується на першому – другому курсі. Саме тоді проявляється така психологічна характеристика, як пластичність, яка певною мірою визначає здатність студентів щодо адаптації до нових умов. Виділяють три форми адаптації студентів: формальна (пізнавально-інформаційне пристосування до нового оточення, структури ВНЗ, змісту навчальної роботи), суспільна адаптація (як різновид соціалізації цього віку) та дидактична (підготовка до нових форм і методів навчання) [2; с. 3].

Потрібно визнати обмеженість виховних можливостей навчального закладу щодо реалізації виховної адаптації студентської молоді. ВНЗ оцінює та забезпечує, фактично, лише прояви індивідуальної діяльності, адже в цьому і полягає суть надання саме освітніх послуг. Інтелектуальна зрілість юнаків і дівчат настає ще в період навчання в старших класах школи, тому цей напрям співпраці забезпечується

достатньою мірою, набуваючи в вищі завершального характеру. Що ж стосується соціальних настанов, морально-етичних норм, то вони, певною мірою, залежать від ціннісних орієнтирів молоді та соціуму в якому вони живуть [4]. Останні, в свою чергу, формуються здебільшого в сімейному та культурному середовищах, в яких виростає підліток.

З боку вищої освіти самонадіяно вважати, що будь-який ВНЗ спроможний справити значний вплив на формування особистих якостей студента чи радикально сприяти його суспільній адаптації. Такий підхід є наслідком трактування студентів як об'єкту впливу старших за віком та більш досвідчених осіб. Проте відкидати його цілком не варто.

Сьогодні не кожен ВНЗ готовий до справжнього сприяння адаптації студентів; радше мова йде про виховання у студентів керованості. Крім того, потрібно врахувати той факт, що виховний (адаптаційний) процес у ВНЗ не може масово охопити всіх студентів у всіх проявах різноманітного студентського життя. Намагання «виховати всіх» або «допомогти всім» є наслідком своєрідного ментального тоталітаризму – бажання уніфікувати суспільство під певний зразок, який відповідає власним суб'єктивним уявленням. За сучасних умов таке бажання є більше наслідком власної не адаптивності, а, скоріше за все, неспроможності перебудуватися.

Також, в сучасних умовах зростає роль студентської групи як середовища, в якому студент проводить найбільше часу. При цьому, якщо на першому-другому курсі важливу роль у соціальній адаптації молоді відіграє куратор, то вже на старших курсах можна говорити про сприяння з боку навчального закладу суспільній адаптації. Це завдання може виконуватися шляхом створення відповідних можливостей для добровільної участі студентів у різноманітних формах суспільної активності. Вважається, що саме суспільна активність, дозволить за студентські роки набути саме таких знань і навичок, які є найбільш затребуваними у сучасному житті [5].

Цікавим є той факт, що справжня, активна адаптація студентів неминуче призводить до намагання молоді перетворити середовище, змінити певні існуючі норми, правила [2]. Особливо яскраво боротьба проявляється у ВНЗ із застарілими принципами управління. Але бажання адаптованої молоді удосконалити суспільство є причиною того, що промоутором революцій, модернізацій та просто змін у різних суспільствах є саме молодь, зокрема та, яка характеризується як стресостійка, успішна в навчанні, суспільно активна.

Соціальна адаптація молоді до реалій сьогодення – один з пріоритетних напрямків роботи органів студентського самоврядування.

У Дніпропетровському державному аграрному університеті органи студентського самоврядування існують в сучасному вигляді з 1994 року. З перших років практичної діяльності студентського самоврядування, його очільниками ретельно відпрацьовувався механізм прямого та масового залучення студентства до участі в прийнятті практичних рішень, які безпосередньо стосуються організації студентського життя: навчання, побуту, дозвілля, наукових досліджень, тощо. Перед студентським активом вузу ставилися завдання і власне виховного характеру: підвищення відповідальності молоді, формування у неї активної життєвої позиції,

творчого підходу до організаційної діяльності

Паралельно, відбувалось становлення повноцінної студентської організації, яка охоплювала всі структурні підрозділи вузу та більшу частину ініціативної та творчої студентської молоді. З метою координації практичної діяльності факультетських підрозділів системи студентського самоврядування було створено загальноуніверситетських орган – студентський комітет. Проте, його вузько цільове значення не могло охопити всі сфери студентського життя вишу. Тому установчими зборами студентського активу (старости, профорги груп, члени студентських наукових гуртків, ініціативні й активні представники студентської та викладацької молоді) в 1998 р. студентський комітет було перетворено на комітет у справах сім'ї та молоді ДДАУ. В житті студентського самоврядування розпочався новий етап діяльності.

В Агроуніверситеті студентське самоврядування існує на різних структурних рівнях і в різноманітних формах. Органи студентського самоврядування були створенні з урахуванням професійної та соціальної специфіки вузу, як вищого навчального закладу четвертого рівня акредитації. Органи студентського самоврядування складаються з низки структурних елементів – факультетських підрозділів, які діють у тісному взаємозв'язку з адміністрацією вузу, районними й міськими КССМ, Управлінням у справах молоді та спорту Дніпропетровської області.

Комітет у справах сім'ї та молоді ДДАУ виступає з чисельними ініціативами у багатьох сферах вузівського життя. Провідним напрямом діяльності – є соціальний захист студентів, сприяння запровадженню нових інноваційних методів навчання, створення належних організаційних умов для його проведення, надання невідкладної допомоги ректорату в організації навчального та виховного процесів у ВНЗ. Насамперед, це стосується організації та проведення чисельних студентських науково-практичних конференцій, олімпіад, наукових та творчих конкурсів, спортивних змагань, тощо. За ініціативи студентських комітетів факультетів було створено цілу мережу різноманітних молодіжних клубів, чисельних гуртків за інтересами, спеціалізованих науково-практичних семінарів. За активної участі представників комітетів факультетів проводяться кураторські години, випускаються стінні газети, організовано системну співпрацю із університетським часописом – газетою «Кадри – селу!».

З самого початку свого існування органи студентського самоврядування беруть найактивнішу участь у практичному вирішенні всього комплексу важливих питань організації студентського життя у виші, намагаючись покращити, вдосконалити та зробити його якомога комфортнішим для студентського загалу. Пріоритетним напрямком діяльності Комітету у справах сім'ї та молоді – є організації адресної допомоги різним категоріям студентської молоді: сиротам та малозабезпеченим студентам у вирішенні, в першу чергу, невідкладних проблем соціального характеру, організації добродійних акцій, проведення чисельних інформативних та культурно-масових заходів. Вже в цей час студентство стало проявляти активність не тільки в культурно-масовій діяльності та спорті, але й почало залучатися до навчально-наукового і виховного процесу в гуртожитках та в університеті в цілому.

Участь в роботі органів студентського самоврядування – це вдалий професійний

та кар'єрний старт, початок реалізації мрій для ініціативної та креативної студентської молоді, яка прагне якісно поліпшити умови навчання і життя студентства. Багато талановитих студентів навчається у вишах, проте значна кількість з них потребує організаційного поштовху, присутності старшого наставника або товариша, який вміє правильно зорієнтувати або спрямувати їх сили у необхідне практичне річище. І проявляючи себе, наприклад, у культурно-масовому житті університету, приймаючи активну участь у концертах, виставах, іграх КВК, молодь викладається на всі 100%, демонструючи чудові акторські здібності, свій неперевершений талант, креативний потенціал, наполегливу старанність та цілеспрямовану працелюбність. Успішні організатори, оригінальні промовці, ініціативні факультетські лідери, які позитивно зарекомендували себе у ВНЗ, згодом, як доводить досвід, стають відомими суспільно-політичними діячами, провідними політиками, успішними бізнесменами, керівниками крупних фірм та компаній. Вони знаходять своє покликання в житті! І, насправді, все це – завдяки активній участі у студентському самоврядуванню, яке є справжньою кузницею майбутніх кадрів!

Головне в даному напрямку – активно діяти, здійснюючи свої перші кроки в суспільно-масовій та організаційній роботі, не звертаючи увагу на неминучі падінні та хиби, викликані браком життєвого та професійного досвіду. І тоді, увійшовши до дорослого життя, ти будеш загартованим та максимально пристосованим до життєвих труднощів й поточних негараздів. Звісно, що світобачення та навички колишнього студента зазнають певною трансформації та змін, проте організаційний досвід набутий в виші лишається назавжди, підтверджуючи стару аксіому про солодкий смак плодів студентського навчання та праці.

Ефективне студентське самоврядування сприяє гармонійному розвитку навчального закладу, оскільки практично є вкрай необхідним студентству, оскільки – це справжня школа професійного життя для тих, хто бажає спробувати себе у ролі керівника, адміністратора, лідера, активіста та просто ініціативної людини.

Студентське самоврядування – це можливість ефективно реалізовувати в практичній площині в різних сферах молодіжного життя суспільно значущі проекти, що йдуть на користь усій студентській громаді вузу. Розвинута та добре функціонуюча система студентського самоврядування – є одним із додатковим чинників, який здатний суттєвим чином впливати на мотивацію вибору абітурієнтом навчального закладу та його подальшої професійної підготовки, оскільки наочно засвідчує останньому соціальну вагомість набутих фахових знань, організаційних вмінь та навичок. Як свідчить практика, на регіональному ринку праці підвищеним попитом у місцевих роботодавців користуються випускники вишів, які мають певний досвід організаційної та практичної роботи в органах студентського самоврядування, які традиційно є школою молодого лідера.

У 2011-2012 навчальному році Комітет у справах сім'ї та молоді Дніпропетровського державного аграрного університету спільно з управлінням у справах молоді та спорту м. Дніпропетровська, Дніпропетровською молодіжною радою та Дніпропетровською обласною молодіжною радою взяв активну участь у організації та проведенні цілої низки різноманітних культурно-масових та суспільних заходів. Так, навчальний рік було розпочато зі свята краси й елегантної вишуканості «Міс СТУДЕНСТВО – 2011», в якому були задіяні найгарніші та

найталановитіші дівчата з різних ВНЗ нашого міста. З нагоди міжнародного Дня студента представники КССМ взяли участь в організації студентського балу під патронатом губернатора О.Ю. Вілкулом, на який були запрошені 500 найкращих студентів міста та області, з яких 20 студентів ДДАУ. У грудні 2011 р. силами студентського активу КССМ була проведена благодійницька акція до Дня святого Миколая, організовано відвідини дитячих будинків Дніпропетровської області. Впродовж навчального року студенти власними силами було поставлено та проведено в сиротинцях декілька театральних вистав, після яких вони подарували малечі подарунки, а головне, продемонстрували їм свою турботу та увагу.

Впродовж останнього десятиліття студентські самодіяльні колективи з ДДАУ за активної підтримки КССМ беруть участь у справжньому святі гумору та сміху – «Міжвузівській лізі КВК – «КаВуН». Кожен виступ на сцені університетської команди КВК – це справжня подія для студентського загалу, це ціла феєрія яскравих емоцій, творчий вибух радості гамірного студентського життя, справжнє свято талановитої та інтелектуально розвиненої молоді. Звичайна річ, що існування таких проектів є сумісним результатом координації дій адміністрації вузу з органами студентського самоврядування. Це свідчить про те, що соціальна адаптація студентів до реалій сьогодення відіграє важливу роль у навчально-виховному процесі.

Студентське самоврядування за визначенням – є комплексним багатоаспектним та багатогранним явищем, яке має системоутворюючий характер, оскільки визначає особливості та специфіку організації навчально-виховного процесу. Воно охоплює різні сфери діяльності, сприяє зростанню соціальної активності, ініціативи, розвиває організаторські, управлінські та інші здібності студентів, які так необхідні для подальшої роботи в якісно нових умовах переходу до ринкової економіки.

Бібліографічні посилання:

1. **Майерс Д.** Психологія / Давид Майерс. - Минск : Попурри, 2008. – 848 с.
2. **Крисюк Г.** Психологічні особливості соціалізації студентської молоді / Г.Я. Крисюк. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/672/94/>.
3. **Мамаєв В.Д.** Соціально – психологічна адаптація молоді до умов навчання у вищому навчальному закладі. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tipp/2009_1/mamaev.pdf. – 3 с.
4. **Немов Р.** Психологія / Р.С.Немов. – 4 изд. – Кн.2. Психология образования. – М.:Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС,2002. – 608 с.
5. **Джеймісон Ф.** Постмодернізм і суспільство споживання / Джеймісон Фредерік. – Режим доступу: <http://inkonf.org/uroshka-oi-sucha-psiholochna-nauka-pro-zhittevo-tsinnisi-orientatsiyi-molod/>.

СЕКЦІЯ І

ГУМАНІТАРНО-ВИХОВНІ ПРОЦЕСИ, ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

УДК 378.001.73

В. В. Білополий, С. Г. Руденко

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

ЗДОБУТКИ І ВАДИ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ, НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ

В статті висвітлюються актуальні проблеми вищої освіти в Україні, її інтеграції в світовий освітній простір. Обґрунтовується необхідність реформування освітньої галузі, посилення зв'язків освіти з виробництвом, автономізації вузів. Акцентовується роль гуманітарної освіти та виховання всебічно освіченої особистості.

Ключові слова: вища освіта, інтеграція, автономізація, гуманітаризація, особистість.

В данной статье показаны актуальные проблемы высшего образования в Украине, ее интеграция в мировое образовательное пространство. Обосновывается необходимость реформирования образования, усиления связи с производством, автономизации вузов. Акцентируется роль гуманитарных знаний и воспитания всесторонне образованной личности.

Ключевые слова: высшее образование, интеграция, автономизация, гуманитаризация, личность.

The article shows the pressing problems of Higher Education in Ukraine, its integration into the world educational area. The necessity of reforming the educational field, strengthening the ties of education with production, self-government of Higher Educational Establishments are substantiated in the article. The role of humanitarian education and upbringing of thoroughly educated personality is emphasized in the work.

Keywords: Higher Education, integration, autonomy, humanization, person.

Процес становлення України як демократичної держави є одночасно політичним, соціальним, культурним та духовним утвердженням громадян, здатних керуватись не суб'єктивними інтересами, а інтересами держави. Вища освіта в цілому й університетська зокрема, набувають в даному контексті принципово нового звучання. Підготовка фахівців з вищою освітою розпочала будуватися на підставі принципово нових засад – демократизації, інтернаціоналізації, гуманізації, диверсифікації.

Варто зазначити, що освіта є частиною засобу виробництва матеріального життя, яка за допомогою двох взаємопов'язаних процесів навчання та виховання здійснює цілеспрямоване формування необхідного для суспільства типу особистості. Метою освіти є інтелектуальний і моральний розвиток людини. Сучасному суспільству потрібен громадянин, який би мав самостійне, критичне мислення, вмів бачити і творчо вирішувати існуючі проблеми, був освіченим професіоналом – фахівцем. У вищій освіті найбільш актуальним є питання синтезу педагогічних та психологічних концепцій, глибоке психологічне осмислення закономірностей

наукової, навчальної та виховної діяльності, принципів і методів навчання та виховання, керування навчально-виховним процесом.

Університетська освіта – найголовніша складова вищої освіти. Університет – класичний, найстаріший та найпоширеніший тип вищого навчального закладу. Тому саме на прикладі університетської освіти проаналізуємо здобутки і вади вищої освіти за 20 років незалежності України, необхідність її реформування.

Після проголошення державної незалежності України розпочався новий етап розвитку вищої освіти у нашій країні. Його основними атрибутами стали розширення міжнародних зв'язків українських вищих навчальних закладів, запровадження у навчальний процес обчислювальної техніки, деяка демократизація управління в системі освіти, організація студентського самоврядування, розширення мережі ВНЗ, відкриття приватних вишів. Згідно рейтинговим показникам, зберігаючи історичні традиції, провідними університетами України є Львівський національний університет (ЛНУ), Київський національний університет (КНУ), Харківський національний університет (ХНУ), Національний університет "Києво-Могилянська академія" (НаУКМА), Національний університет "Острозька академія" (НУОА) та ін. Прикладом може слугувати Львівський національний університет імені Івана Франка. Це ВИШ провідних наукових шкіл із міжнародним авторитетом. В 2008 році на Світовій олімпіаді з програмування у Канаді студенти ЛНУ вперше в історії незалежності України вибороли золоті медалі, випередивши представників Оксфорда та Принстона. На останньому чемпіонаті світу зі спортивного програмування в США з-поміж 8305 команд програмісти університету посіли 13-те місце.

Варто зазначити, що в університеті працюють 177 докторів наук та 892 кандидатів та доцентів. Це чималий показник. ЛНУ – єдиний університет в Україні, у якому вивчають усі слов'янські мови, і єдиний, де вивчення латинської мови – обов'язкове для всіх студентів. За українськими та світовими рейтингами Львівський університет посідає найвище місце серед ВНЗ України. Зокрема, за одним із найавторитетніших у світі рейтингом Webometrics, у січні 2011 року Львівський університет посів перше місце серед університетів України, у рейтингу кафедри ЮНЕСКО "Топ 200 України" у 2009 році – 30 місце. За рейтингом 4 International Colleges & Universities університет – на 11-му місці серед усіх українських ВНЗ [1, с. 6].

Прикладом розширення міжнародних зв'язків може слугувати НаУКМА, яка має численних партнерів серед іноземних університетів. Серед спільних ініціатив є впровадження німецькомовної магістерської програми з європейських та німецьких студій разом з Енським університетом (Німеччина). В травні 2004 року за сприяння НаУКМА було відкрито колегіум у Тбілісі, де викладання проводиться українською та грузинською мовами. Києво-Могилянська академія є також спів-засновницею Європейського Колегіуму Польських і Українських Університетів у Любліні. Між центром європейських, російських та євразійських студій Торонтського університету, Аллегенійським коледжем та НаУКМА працює програма обміну студентами. Крім того, Києво-Могилянська академія, виступила співзасновником ряду міжнародних освітянських організацій – CIVITAS International, Artes Liberales, мережі університетів країн, Чорноморського регіону консорціуму університетів

Центрально-Східної Європи, мережі європейських університетів післядипломної освіти, Міжнародної асоціації президентів університетів. В НаУКМА щорічно проводиться літня школа з українознавства розрахована на іноземних студентів [7].

Слід зауважити, що за 20 років незалежності кардинальних змін в організації навчального процесу в українських університетах в цілому не відбулося. Домінуючою залишається лекційно-семінарська форма занять. Навчальний процес у більшості ВНЗ здійснюється по принципу середньої школи: студенти репродуктивно відтворюють інформацію, а викладачі більше всього займаються організацією масового контролю і створенням презентацій. Про підготовку кваліфікованих мобільних спеціалістів, інноваторів, здатних вчитися протягом життя й приймати участь в наукових дослідженнях, мова не йде.

Залишається надлишкова кількість навчальних напрямів і спеціальностей, відповідно 76 та 584. Кращі світові системи вищої освіти мають у 5 разів менше. Недостатнє визнання у суспільстві рівня "бакалавр" як кваліфікаційного рівня, його незатребуваність вітчизняною економікою. Як правило, прийом до ВНЗ здійснюється не на бакалаврат, а на спеціалістів. У масовому вимірі є загрозлива тенденція до погіршення якості вищої освіти, що наростає з часом. Відбувається процес збільшення розриву зв'язків між освітянами і працедавцями, між сферою освіти й ринком праці.

Варто зазначити, що залишається невиправдана плутанина у розумінні рівнів спеціаліста і магістра. З одного боку має місце близькість програм підготовки спеціаліста і магістра, їхня еквівалентність за освітньо-кваліфікаційним статусом, а з іншого – вони акредитуються за різними рівнями, відповідно III і IV. Ми змирилися з нехтуваннями передовими науковими дослідженнями у закладах освіти, які є основою університетської підготовки. Наша система наукових ступенів є громіздкою у порівнянні з загальноєвропейською, що ускладнює мобільність викладачів і науковців в Європі. Університети України не беруть на себе роль методологічних центрів, новаторів, піонерів суспільних перетворень, за якими має йти країна. Рівень автономії ВНЗ у цих питаннях значно нижчий від середньоєвропейського. Не виконують роль методологічних керманічів заклади освіти, що мають статус національних, у той час, коли їхня кількість досягла близько 40% від загальної кількості вищих навчальних закладів III та IV рівнів акредитації.

Всі ці обставини зумовлюють необхідність реформування вищої освіти в Україні. Слід нагадати, що в нашій країні місяць грудень багатий на законотворчу діяльність у сфері вищої освіти. У грудні 2010 року було зареєстровано два проекти Закону України "Про вищу освіту", що викликало чималий суспільний резонанс (в т.ч. протести студентів, листи іноземних послів на захист НаУКМА, шквал критики від провідних освітян, академіків НАНУ та іншої поважної громадськості). В наступному році наприкінці грудня ситуація, схоже, повторилася. В останні дні роботи Верховної Ради минулого року замість знятих попередніх законопроектів їх місце посіли нові документи, зареєстровані під номерами 9655 (від Кабінету Міністрів України) та 9655-1 (авторства депутатів Арсенія Яценка і Лесі Орбець). Окрім них, 6 січня 2012 року було внесено ще й оновлений законопроект від депутата Ю. Мірошніченка під реєстраційним номером 9655-2.

Аналізуючи ці законопроекти, варто звернути увагу на те, що наріжним

каменем усіх дій сьогодношньої влади в питанні освітніх реформ є проголошена президентом України "Програма економічних реформ", яка містить розділ "Реформа системи освіти". Пропонуємо порівняти внесений КМУ проект Закону України "Про вищу освіту" (№ 9655) саме з положеннями президентської "Програми економічних реформ", а також з протокольними дорученнями Президента України В. Януковича Кабінету Міністрів України щодо освітньої галузі і законопроект від депутатів "Фронту змін". Звернемо увагу на те, що законопроект "Фронтівиків" у багатьох ключових моментах значно точніше відповідає завданням президента, ніж законопроект, внесений підконтрольним йому Кабінетом Міністрів!!! Те саме можна сказати про законопроект Ю. Мірошніченка, який дає адекватну відповідь практично на всі пріоритетні завдання реформи вищої освіти, накреслені в президентській програмі – що цілком логічно, беручи до уваги, що Ю. Мірошніченко за посадою і має представляти інтереси президента в Верховній Раді. Проте законопроект Ю. Мірошніченка, внесений третім, а першим законопроект від КМ, що згідно з нормами Регламенту робить саме цей документ № 9655 базовим для розгляду. Відтак саме він мав би найповніше відповідати оприлюдненій на сайті президента України "Програмі економічних реформ". Але це далеко не так. У пояснювальній записці до законопроекту КМУ жодним словом не згадано ні про "Програму економічних реформ", ні про щорічні Послання президента України, на виконання яких і повинен був писатися законопроект.

Варто зазначити, що в Польщі з жовтня 2011 року почав діяти закон про вищу освіту, який повинен змінити польські ВНЗ так, щоб вони могли конкурувати на ринку Європейського Союзу. Працювали над законом три роки. Перш за все необхідно звернути увагу на організаційну культуру підготовки польського законопроекту і його широке громадське обговорення. Продовжувалося воно три роки, і всі зацікавлені верстви суспільства, влади і бізнесу публічно висловлювали свою позицію відносно змін.

Наприклад, студенти мали можливість задавати питання через електронну скриньку міністру науки і вищої освіти Барбарі Кудрицькій і отримати від пані міністра пояснення. Проект закону був розташований на всіх веб-сторінках популярних польських ЗМІ. Загалом все польське суспільство було задіяне в публічній дискусії від формату індивідуального обговорення відомими педагогами, освітянами, батьками, студентами до формату інституційних відгуків, озвучених на багатьох конференціях, форумах і телевізійних дебатах.

Проте у нас, в Україні, протягом року велась дискусія над законопроектами, які, більш схожі на фата-моргану, оскільки довгий час навіть професіональні педагоги не могли зрозуміти який перш за все законопроект обговорюють: вони миттєво з'являлися і зникали на сайті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Важливим досягненням Польщі, в порівнянні з українською владою, є те, що Кабінет Міністрів надав закон в сейм ще у вересні 2010 року. У парламенті його розглядали п'ять місяців і детально обговорили всі прогнозовані ризики і механізми їх можливого зменшення. Ще через місяць, – 5 квітня 2011 року, – президент Польщі підписав прийнятий в сеймі закон з умовою, що він вступить в силу лише через півроку. Ці шість місяців були необхідні для затвердження так званих супроводжених пакетів документів, в тому числі й фінансових. Таким чином,

держава перш за все забезпечила реформу вищої освіти необхідними фінансовими ресурсами [5, с. 11].

Навіть поверхневий порівняльний аналіз нового польського закону про вищу освіту з законопроектами представленими у Верховну Раду України, дають підстави зробити висновок, про те, що ми, на відміну від польських колег, рухаємося в протилежний бік. Польща остаточно відмовилася від централізованих стандартів вищої освіти і зробила революційний крок до повної академічної свободи. Академічна свобода – серцевина університетської автономії. Університети самі визначають напрям підготовки спеціалістів, і вони вирішують, які перш за все програми і курси впроваджувати.

Слід зауважити, що хоча лівова частина "Програми економічних реформ на 2010-2014 роки" присвячена саме економічним перетворенням, серед законів, необхідних для реалізації президентської програми, названо й нову редакцію Закону України "Про вищу освіту". Визначальним є також вміщене тут уточнення: нова редакція цього закону стосується "адаптації українського законодавства до вимог Болонського процесу...". Основна мета цього процесу –забезпечити мобільність студентів та викладачів в межах Європи, гарантувавши відповідність (практичну зіставність) освітніх рівнів, програм, дипломів. До речі в президентській програмі, так і зазначено: "Метою реформи системи освіти є підвищення конкурентоспроможності української освіти, інтеграція системи української освіти в єдиний європейський освітній простір". Що ж ми бачимо в законопроекті № 9655 КМУ у статті 17, пункт 25 визначає, що центральний орган виконавчої влади з формування та реалізації державної політики у сфері освіти і науки (МОНМС) "здійснює визнання (нострифікацію) іноземних документів про вищу освіту, наукові ступені доктора філософії, доктора наук та вчені звання". Відповідно, студент, який здобув ступінь бакалавра чи магістра за кордоном, без рішення Міністерства не зможе продовжувати навчання на вищому рівні в Україні – а це напряду суперечить базовому принципу взаємовизнання дипломів, закладеному в основу європейському простору [2, с. 13].

Слід нагадати, за деякими підрахунками вже понад 1000 громадян України здобули найвищий, визнаний у всьому світі науковий ступінь "доктора філософії", себто пройшли відповідний вишкіл і захистили дисертації в таких закладах, як Кембриджський та Оксфордський університети, в Сорбоні, в Стенфорді, Гардварді і т.п. Проте вітчизняні ВЕЗ сьогодні не можуть приймати цих осіб на викладацьку роботу без дозволу міністерства (колись процедурою отримання такого дозволу, через так звану "нострифікацію опікувався ВАК, а від 2011 року – МОН). А міністерство вимагає від особи, яка здобула науковий ступінь за кордоном, по суті повторного захисту, та ще й за винятково українським стандартом. Себто вустами міністерства держава каже Європі і світу: "Не вірю вам!". Для прикладу у 2009-2010 навчальному році в американські виші вступили 700 тисяч абітурієнтів з інших країн, половина з них китайці, яким уряд повністю оплачує навчання за умови, що вони повернуться до Китаю. Сьогодні в уряді КНР 20% випускників американських університетів [6, с. 6].

Впродовж 2011 року міністр Д. Табачник у своїх публічних виступах говорив про розширення автономії ВНЗ. Про це неодноразово говорилося і в указі

Президента, і в його Посланні до Верховної Ради. Спершу щодо академічної – науково-освітньої автономії. Коли б автори законопроекту № 9655, внесеного КМУ, дослухалися до слів президента, вони б заклали в документ право ВНЗ самостійно визначати порядок організації та зміст освіти. Проте авторам законопроекту № 9655 до тих слів явно байдуже, й вони віддають МОНМС повноваження приймати "нормативно-правовий акт, яким визначається порядок організації навчального процесу у ВНЗ" (стаття 43, пункт 2). Далі в статті 51 читаємо, що МОНМС (а не автономний ВНЗ) встановлює "примірний перелік видів навчальної, методичної, наукової та організаційної роботи для педагогічних і науково-педагогічних працівників", а також "визначає норми часу навчальної роботи" [3]. До речі, в законопроекті Ю. Мірошніченка (9655-2) все навпаки. В цьому визначено зміст автономії ВНЗ, чітко сказано, що сам заклад має право "визначати форми навчання, форми та види навчально-виховного процесу". Хто ж ким у нас керує?

За європейською і світовою практикою зміст вищої освіти на всіх рівнях визначається університетом, який конкурує на ринку праці з іншими ВНЗ, доводячи працедавцю, що спеціальності, здобуті в його стінах, найбільш релевантні, а його випускники затребувані. Саме ця конкуренція втілена в законопроекті Ю. Мірошніченка. Через добровільну акредитацію, через участь ВНЗ і працедавців у розробці державних стандартів вищої освіти, через безстрокове ліцензування ВНЗ. Вочевидь ідеї децентралізації управління навчальним процесом, посилення ринкової конкуренції між ВНЗ, покладені в основу президентської програми, видалися авторам законопроекту № 9655 надмірно революційними, і вони ні на мить не сумніваючись, залишили за МОНМС право затверджувати всі переліки спеціальностей, за якими здійснюється підготовка кадрів з вищою освітою у ВНЗ за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста, бакалавра, магістра та освітньо-науковим рівнем доктора філософії, науковим рівнем доктора наук.

Якщо підсумувати, то законопроект № 9655 закріплює понад 100 прямих повноважень за органами державної влади – МОН і Кабінетом Міністрів. Для порівняння – законопроект Мірошніченка залишає центральним органам влади менше 40 повноважень, а у версії депутатів від "Фронту змін передбачено їх близько 60. Законопроект КМУ взагалі, замість розширення автономії університетів розширив власні можливості втручатися у внутрішні справи ВНЗ, адже статтею 50 визначено, що саме КМУ "встановлює нормативні чисельності осіб, які навчаються на одну посаду педагогічного, науково-педагогічного працівника". Стаття 67 регламентує, що найвищий орган виконавчої влади "затверджує перелік платних та інших послуг, що можуть надаватися державним і комунальним ВНЗ", а МОНМС встановлює порядок визначення їх вартості. Всі прекраснодушні балачки про розширення фінансової автономії ВНЗ слід вважати чистим блефом, бо навіть "порядок безоплатного користування бібліотечними, інформаційними ресурсами, послугами навчальних, наукових, спортивних, культурно-освітніх підрозділів ВНЗ" (стаття 52) встановлюється не міністерством, а кабінетом міністрів [4].

Таким чином, жорстке адміністрування, централізація й побудова вертикалі – все те, що є характерним для нинішньої влади, повністю накладається й на систему освіти. А без академічних свобод вища школа не може працювати успішно, ефективно. Роблячи ставку на Болонський процес, ми все звужуємо до контакту

студента з викладачем через Інтернет. Сьогодні гуманітарна сфера просто викорінюється з освіти: відбувається комерціалізація освіти, яка перекреслює інтелектуалізацію та гуманітаризацію. Завдання вищої школи полягає в тому, що вона повинна сприяти створенню інтелектуальної атмосфери у суспільстві, формуванню інтелектуалів з – поміж молодих людей.

Ми не можемо просто виховувати просто людину, яка має певну кількість технічних навичок. Ідеться про формування особистості, сильного характеру, широкого світогляду, особистої культури, комунікабельності тощо – цілого спектра знань, навичок та здібностей, які ми маємо бути спроможні сформувати у молоді. Головне – виховати всебічно освічену особистість, людину, яка вміє мислити.

Варто зазначити, що абітурієнти часто приходять до ВНЗ з дуже низьким рівнем культури й не завжди спроможні зробити правильний вибір фаху й дисциплін, які їм справді знадобляться в житті, а оберуть ті, що легші. У нас інший світогляд і ментальність, ніж у молоді, яка здобуває освіту на Заході. Громадяни України на жаль, частіше йдуть не по знання, а по "корочку".

Бібліографічні посилання:

1. **Вакарчук І.** Вивчення латині у нас обов'язкове для всіх // Україна молода. – 2011. - № 179. -7-8 жовтня. – С. 6
2. **Винницький М.** У Європу – через МОНМС // Дзеркало тижня. – 2012. - № 48. – 30 грудня 2011–3 січня 2012. – С. 13.
3. Законопроект Кабінету Міністрів України "Про вищу освіту" //www.RADA.GOV.UA.
4. Там само.
5. **Зубицька М.** Тенденції у нашій освіті визивають тривогу // Дзеркало тижня. – 2012. - № 48. – 30 грудня 2011-3 січня 2012. – С. 11.
6. **Кваснянський М.** Ліга Плюща або Вища освіта у США // День. – 2011. - № 184. – 13 жовтня. – С.6.
7. Національний університет "Киево-Могилянська академія". www. UKMA.Kiev.ua.

УДК 378.124

Л. В. Король

Дніпропетровський державний аграрний університет

ВИЩА ОСВІТА ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДІ

Стаття присвячена розгляду ролі вищої освіти в адаптаційних процесах, що відбуваються в Україні. Розвиток гнучкої, ефективної системи професійної освіти повинен стати одним з основних напрямків адаптації населення до соціальних змін.

Ключові слова: *освіта, студентська молодь, мотив, цінність, адаптація.*

Статья посвящена рассмотрению роли высшего образования в адаптационных процессах, которые происходят в Украине. Развитие гибкой, эффективной системы профессионального образования должно стать одним из главных направлений адаптации населения к социальным изменениям.

Ключевые слова: *образование, студенческая молодежь, мотив, ценность, адаптация*

The article is devoted to the analysis of peculiarities of social adaptation of youth in the market conditions. The main attention is paid to the social mechanism of youth' adaptation which is- considered as the system of inner and external regulations of the process of adaptation.

Keywords: *education, student young people, reason, value, adaptation.*

Мета статті: виявлення узгодженості освітніх засобів адаптації молоді до соціальних змін з потребами молоді.

У вітчизняній соціологічній літературі останніх років активно обговорюються питання модернізації української освіти. Проте розгляд даної проблематики, на нашу думку, обмежується «сьогоднішнім днем», недостатньо враховується перспектива становлення інформаційного суспільства. Як правило, освіта і інформаційне суспільство досліджуються порізно і автономно, без спроб виявити їх внутрішній взаємозв'язок, а в чомусь і взаємозалежність. Тим часом, на наш погляд, розуміння їх внутрішнього зв'язку створює багато додаткових можливостей для поглибленого дослідження сучасних проблем освіти, розуміння напрямів її подальшого розвитку.

В межах інформаційного суспільства, освітня система стає головним соціальним інститутом, змінюються сутнісні взаємозв'язки освіти і суспільства в цілому. Але при цьому істотно зростає і особова складова суспільного прогресу, зміні підлягають як форма, так і зміст освітніх процесів, і головне - функціональне призначення системи. Сьогодні вона покликана формувати інтелектуальний і кадровий потенціал суспільства, прагнути забезпечення соціальних потреб особи і суспільства. З'являється така функція, як забезпечення національної безпеки, оскільки рівень розвитку людських ресурсів стає ключовим у визначенні перспектив розвитку сучасного суспільства. Освіта також зберігає своє значення як один з провідних каналів соціальної мобільності, хоча можливості, швидкість і інші параметри цього процесу помітно змінюються.

Модернізація вищої освіти України відбувається під загальним гаслом: переростання кількісних показників у якісні, що передбачає дотримання таких принципів:

- збереження і примноження національних освітніх традицій. Вища освіта покликана виховувати справжнього громадянина України, для якого потреба у фундаментальних знаннях та в підвищенні загальноосвітнього і професійного рівня асоціюється зі зміцненням своєї держави;

- підпорядкування законам ринкової економіки. Вищій школі необхідно орієнтуватись не лише на ринкові спеціальності, а й наповнити зміст освіти інноваційними методиками, запровадити сучасні технології навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу, встановити творчі, ділові зв'язки із замовниками фахівців певної кваліфікації;

- розвиток вищої освіти розглядається в контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, у тому числі європейських [1, с. 78]. Зокрема, слід привести законодавчу і нормативно-правову базу вищої освіти України у відповідність до світових вимог, структурувати систему вищої освіти та її складові, впорядкувати перелік спеціальностей, переглянути зміст вищої освіти, забезпечити інформатизацію навчального процесу та доступ до міжнародних інформаційних систем.

Поліпшення якості освіти та рівний доступ до неї є одним з головних завдань сучасної державної політики в галузі освіти, національним пріоритетом і передумовою національної безпеки держави, умовою реалізації права громадян на освіту. Загалом воно віддзеркалює світову тенденцію інноваційного розвитку освітніх систем, адже світове співтовариство визнало, що освіта, добробут і здоров'я

людини — головні чинники якості її життя, а якість освіти – головна мета, пріоритет розвитку громадянського суспільства. Європа сприймає якість освіти як об'єкт суспільного єднання й консолідації національних освітніх систем. Зокрема, в угоді ЄС зазначено, що європейська спільнота сприятиме розвитку якісної освіти, заохочуючи співпрацю між країнами-членами ЄС і, якщо треба, підтримуючи й доповнюючи їхні дії, поважаючи одночасно їхню відповідальність за зміст навчання й організацію освітніх систем, культурну й мовну різноманітність.

Такий соціальний вибір не випадковий, оскільки пов'язаний з геополітичною конкуренцією між різними за розвитком країнами, зокрема у розвитку інтелектуальних ресурсів, адже у високотехнологічному інформаційному суспільстві якість освіти є головним аргументом у забезпеченні такого рівня життєвої й професійної компетентності людини, розвитку людського потенціалу, який би задовольняв насамперед потреби особистості, суспільства і держави.

Вища школа вирішує цю важливу задачу – формує майбутніх фахівців, що засвоюють за роки навчання знання, уміння і навички, позначені у державному освітньому стандарті відповідної спеціальності. Але для якісного вирішення цього завдання, як свідчить досвід, необхідно, щоб кафедри мали уявлення про мотиви вступу до вузу абітурієнтів, рівні їх загальноосвітньої підготовки, ступені сформованості умінь і навичок самостійної роботи, широту інтересів, захоплень, здібності, цінності характеру, стан здоров'я – загалом, про відповідність абітурієнтів вимогам майбутньої професії. Вибір вузу молодими людьми – це професійне самовизначення, визнання певного способу життя, найважливіший етап, який багато в чому визначає їх подальшу долю. Аналіз інформаційних показників мотивації вступу до вузу, вибору спеціальності дозволяє одержати відповіді на питання «хто прийшов?», «чому в цей вуз?», «навіщо прийшов?», «з якою метою?». Дослідження мотиваційних особливостей абітурієнтів і студентів служить початковою підставою для планування, визначення організаційних форм, способів, засобів навчального процесу і координації всіх видів робіт кафедр, допомагатиме удосконалювати профорієнтацію, прогнозування освітнього процесу у вузі.

Вузівська система сьогодні «забезпечує» випускника, окрім чисто професійних знань, навичок та вмінь орієнтуватися у зростаючому потоці інформації, ще є здатністю до спілкування, умінням працювати в колективі і бути готовим до ефективного розв'язання конфліктних ситуацій, до постійного оновлення, поповнення знань. Тобто, освіта стала визначальним чинником розвитку суспільства. Вона не просто покликана допомогти молоді адаптуватися до нового світу, який вимагає нових компетенцій. Система освіти виховує потребу в мобільності, в необхідності постійно удосконалювати свої знання, вчитися впродовж всього життя. Звідси актуальність безперервної освіти, як унікального механізму виживання людини і суспільства в інформаційну добу. Тобто освіта, формуючи високоосвічену і культурну людину (змінюючи стратегію вузькопрофесійної, прикладної підготовки фахівця, на підготовку до життя і праці в новому складному світі) допомагає молоді адаптуватися до соціальних змін. Для молоді знання, кваліфікація, професія (спеціальність) є інструментом досягнення конкурентноздатного становища на ринку праці і забезпечення необхідного рівня життя. Останній чинник (матеріальний добробут) в ціннісних орієнтаціях молодих людей є індикатором прояву статусу в

нових умовах соціальної мобільності та стратифікації, що визначає цінність освіти.

Поряд із цим залишаються актуальними проблеми підвищення якості навчання й виховання молоді та престижу освіти в суспільстві, моніторингу законодавчої бази, внутрішня зацикленість системи освіти. Вузи дають своїм вихованцям хороший набір теоретичних знань і мінімальний комплект практичних навиків, що не дозволяє випускнику відразу включитися в конкретну практичну роботу за фахом. В цьому і проявляється неузгодженість освітніх засобів адаптації молоді з її потребами. Звідси щонайгостріша необхідність розробки системи супроводу випускників, яка включає не тільки постійні контакти з ними і відстежування їх кар'єрного зростання, але й надання їм додаткових знань і навиків. Це може бути додаткове навчання на підприємстві або у вузі за замовленням підприємства, або перехідний етап включення в роботу – період стажування на місці майбутньої роботи, або перепідготовка по певному (наперед замовленому) напрямку. Практика показала, що система освіти, не пов'язана з виробництвом, не може готувати фахівців для практичної роботи.

Зважаючи на вищезазначені тенденції та процеси реформування освітньої галузі, виокремимо такі основні напрями розвитку вищої освіти:

1. Подальша трансформація мережі вищих навчальних закладів для задоволення потреб особистості відповідно до вимог ринкової економіки. Це надасть можливість вирівняти потенціали мережі вищих навчальних закладів у розрізі регіонів, зменшити міграцію молоді за освітнім фактором у регіони з високим освітнім потенціалом, пом'якшити ситуацію, що склалася у сфері працевлаштування молоді.

2. Забезпечення відповідності вищої освіти сучасним вимогам і умовам, за яких потреби розвитку держави і регіонів перебуватимуть в центрі політичних рішень. Це дасть змогу комплексно визначити свої завдання у сфері підготовки та перепідготовки кадрів, наукових досліджень й надання освітніх послуг, мати відповідні для цього ресурси, передбачати розвиток духу підприємництва, сприяти підвищенню рівня економічної активності громадян.

3. Поліпшення системи ступеневої освіти, сприяння розвитку інтеграційних процесів. Завдяки цьому підвищиться ефективність функціонування вищої освіти, будуть застосовуватися більш гнучкі програми, які сприятимуть доступності вищої освіти протягом усього життя людини, включаючи самоосвіту.

4. Формування демократичних відносин між викладачами і студентами. Такий підхід забезпечить управління цими відносинами на принципах рівності і взаємної поваги, створить умови для формування майбутнього громадянина, здатного до професійної діяльності у соціально орієнтованій економіці.

5. Адаптація змісту вищої освіти через державні стандарти (освітньо-кваліфікаційні характеристики, освітньо-професійні програми) до потреб суспільства. Це дасть змогу створити на базі підготовки фахівців широкого профілю механізм гнучкої адаптації випускників до праці в умовах ринку, підвищити їх академічну і професійну мобільність, зорієнтувати трудовий потенціал на продуктивну професійну діяльність в певних сферах, створити механізм безперервного оновлення змісту вищої освіти.

6. Диверсифікація структури та обсягів підготовки, навчальних планів і

програм. Це необхідно в умовах динамічного формування інфраструктури виробничої і невиробничої сфери, ринку праці. Збалансованість пропозицій ринку праці сприятиме розв'язанню проблем, пов'язаних з працевлаштуванням молоді, її соціальним захистом. Вища професійна освіта за змістом буде більше відповідати вимогам ринкової економіки, допоможе молоді знайти свою нішу на ринку праці.

7. Працевлаштування випускників вищих навчальних закладів. Це дасть змогу пом'якшити соціальне напруження серед молодих людей. Збільшення чисельності осіб, які мають вищу освіту, зменшує ймовірність їх працевлаштування. Тому вирішення всіх проблем, що виникають у цій галузі, повинно базуватися на принципах соціального партнерства всіх, хто причетний до справи працевлаштування молоді.

Бібліографічні посилання:

1. **Виштак О.В.** Мотивационные предпочтения абитуриентов и студентов // Социологические исследования. – 2003. – № 2. – С. 74-80.
2. **Тюхтенко Н.** Мотиваційні основи професійного самовизначення молоді // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 1. – С.15-18.
3. **Холод Л.Б.** Пути повышения эффективности высшего образования. Проблема универсализации и специализации содержания обучения // Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. – Харків: Видавничий центр Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, 2004. – С. 520-524.

УДК 378.124

А. А. Бондик

ДВЗ «Дніпропетровська медична академія»

ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ (МОДЕРНИСТСКАЯ) МОДЕЛЬ ОБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ – ПОПЫТКИ АНАЛИЗА ОТ РОССИЙСКОЙ ФИЛОСОФИИ XX ВЕКА ДО СОВРЕМЕННОСТИ

В статье рассматривается модернистская модель образования с позиции гуманистического идеала образования и требований современного общества.

Ключевые слова: образование, постмодерн, гуманистический идеал

В статті розглядається модерністська модель освіти з позицій гуманістичного ідеалу освіти та вимог сучасного суспільства.

Ключові слова: освіта, постмодерн, гуманістичний ідеал

The modern model of education from position of humanistic ideal of education and requirements of modern society is examined in the article.

Keywords: education, postmodern, humanistic ideal

Кризис, который переживают все институты постсоветского общества в условиях, когда за 20 лет независимости большинство необходимых реформ так и не состоялись, требует пересмотра основных мировоззренческих установок, в том числе, и установок, лежащих в основе украинского образования. Простое подражание современным западным образцам не может решить проблемы, поскольку западные социальные институты также переживают кризис в условиях постиндустриального общества, быстро изменяющимся условиям, которого они не

успевают соответствовать, что и демонстрируется нами в данной работе.

Российские и украинские ученые, исследующие проблемы образования – В.Г. Буданов, О.М. Астафьев, И.М. Предборская, В.А. Цикин, В.С. Ратников, Л.Г. Мельник видят проблему главным образом в том, как и в какой мере нам необходимо сохранить советскую модель образования, а в какой мере перейти к западной модели, и какие новейшие тенденции западной философии и науки при этом могут быть у нас внедрены. В данной статье мы хотели подчеркнуть, что и современная западная модель образования не успевает адекватно реагировать на требования информационного общества и также является устаревшей и не соответствующей главной цели образования.

Мы исходим из предположения, что высшая цель образования – не просто привитие человеку определенных знаний, навыков и умений, не механическая передача достижений культуры предшествующих эпох, но творческое приобщение человека к культуре, создание условий для максимальной самореализации каждого человека, с учетом его способностей, склонностей и предназначения, если допустить, что человек имеет таковое.

Рассмотрим, как выполняет эту задачу модернистская модель образования, сложившаяся в эпоху Просвещения, и доминирующая в западном мире до сих пор.

Смысл гуманистического подхода к образованию, по Н. Бердяеву, состоит, с одной стороны, в самоутверждении человека на земле, что включает в себя освобождение от средневекового мировоззрения, отводящего человеку "срединное место" в объективном миропорядке между сверхчеловеческими реалиями неба и ада [1, с. 42] – и здесь концепция Бердяева вполне вписывается в просвещенческую модель образования. Однако, утверждает русский философ-персоналист, с другой стороны необходима и борьба с тем плоскостным измерением человека, которое демонстрирует нам модернизм. Чисто земное самоутверждение человека лишает его измерения глубины, делает его двухмерным, "плоскостным" существом, замкнутым на земной поверхности.

Главный пафос Просвещения – «взросление» западного человека и освобождение его – имеет скрытую опасность – освобождение человека от вертикального измерения. Именно попытка действовать, забывая о том, что человеческая жизнь не исчерпывается горизонтальным (политическим, классовым, экономическим) измерением привели как к философским формам забвения личности, так и к их вполне реальной исторической реализации, привели к таким формам коллективизма, которые в 20 веке едва не оказались губительными для всей западной цивилизации. Однако с поражением фашизма и социализма опасность сведения человека исключительно к плоскостному измерению не исчезла – уверенность в том, что для реализации человека достаточно сделать его сытым, гарантировать ему безопасность и свободу политического волеизъявления, очень живуча и в нашей современной цивилизации.

В «Философии свободы» Бердяев пишет, что «важно не то, что люди страдают, и желанно не то, чтобы люди перестали страдать и начали наслаждаться». Нельзя ставить сущность человеческой жизни в зависимость от чувственного плюса или минуса, от страдания или наслаждения, потому что «достоинство человека и цель его жизни находятся по ту сторону страдания и наслаждения, неудовлетворённости

и удовлетворения» [2, с. 187-188]. Эрих Фромм, заставший в Европе, как послевоенную разруху, так и сытость 60-х годов, предупреждал, что экономическое процветание и политическая стабильность сами по себе не гарантируют реализацию человека, обретение смысла лежит вне этих рамок [4].

Однако Просвещенческая модель образования направлена именно на это – превращение человека в «солдата» политической и экономической жизни, и не более того. Школа – такое же порождение модерна, как и призывная армия, и со схожими же функциями. Однако в отличие от последней, она более-менее вписалась в общество постмодерна как институт социализации и "камера хранения" для детей.

Университеты существовали и до эпохи Просвещения, и совершенно без вмешательства государства, а вот школы возникли именно тогда, и отныне школьное образование начинается с того, что человека учат говорить и писать на правильном, стандартизированном, одобренном государством языке. Что его учат ценить определенные "классические" тексты. Рассуждать об истории в тех терминах, которые предложены авторами учебников и учителем. Учиться верить в определенные мифы.

Постиндустриальное общество, казалось бы, предоставляет для развития человека и обретения им смысла большие возможности, чем общество индустриальное – уже нет необходимости в массовом механическом труде, экономика строится уже не на выполнении однообразных операций. И политическая жизнь с развитием гражданского общества становится богаче и разнообразнее, чем предоставление государству права решать большинство вопросов устройства жизни. Однако образование продолжает оставаться на уровне модернистского идеала, то есть идеала индустриального общества периода его становления и расцвета.

В постиндустриальном обществе унификация и создание «идеального рабочего и солдата» становится уже ненужной – однако школа остается прежней. В Украине проблема усугубилась тем, что и университеты у нас наследуют не столько практику классических университетов Европы, сколько являются продолжением школы.

В итоге в постиндустриальном обществе модернистская система перерастает в свою противоположность – вместо быстрого создания массы профессионалов сегодня образование отдельного человека может длиться треть его жизни, люди дольше остаются детьми, позже начинают работать, позже становятся самостоятельными ответственными гражданами. Это положительно влияет на то, что дети «умнеют» – IQ сегодня в развитых странах продолжает расти. Дети умнеют, однако вовсе не становятся более приспособленными к профессиональной деятельности.

В качестве подтверждения нашей мысли о нерелевантности модернистской системы образования для постиндустриального общества приведем пример с изучением иностранных языков. То, что в открытом глобализированном мире должно стать основой образования, в наших школах и ВУЗах находится в совершенно неудовлетворительном состоянии. Предмет иностранного языка есть, но он бесполезен. При этом очевидно, что при желании и необходимости язык можно выучить более-менее уже за год-два регулярных занятий, и уж тем более за 10 лет школы и несколько лет ВУЗа. А результат в итоге – нулевой. Вероятно, что и с

другими предметами так же обстоить дело, просто их ефективність не так легко перевірити, як ефективність мови.

Из приведенных примеров и доводов можно сделать такой вывод: лучший способ получения знаний – самообразование, а не готовый план, обязательная посещаемость, уроки и оценки. Австрийский философ И. Иллич в своей работе «Освобождение от школ» произносит фразу, которая должна стать манифестом образования в современном обществе – «истинное образование не является результатом обучения, оно возникает в результате свободного участия в осмысленной деятельности» [3, с. 19]. В то же время в Украине и школа, и университет приучает учеников прежде всего к тому, что именно хорошая посещаемость – главный путь, а хорошая оценка – главный результат.

Бібліографічні посилання:

1. Бердяев Н. А. Миросозерцание Достоевского. – М., 2006.
2. Бердяев Н. А. Философия свободы. – М., 1989. – С. 187-188.
3. Иллич И. Освобождение от школ. Пропорциональность и современный мир. – М., 2006.
4. Фромм Э. Здоровое общество. Догмат о Христе. – М., 2005.

УДК: 378.14.17.022

Д.Р. Щепова

Дніпропетровський державний аграрний університет

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТА-АГРАРІЯ

Ціннісні орієнтації є духовним ядром кожної особистості, вони також сприяють внутрішній злагодженості та самовпевненості. Тому формування професійних ціннісних орієнтацій в студентському віці є важливою запорукою розвитку гармонійної особистості майбутнього професіонала.

Ключові слова: професійні ціннісні орієнтації, розвиток, студент, особистість, духовність.

Ценностные ориентации являются духовным ядром каждой личности, они также способствуют установлению внутреннего благополучия и самоуверенности. Поэтому формирование профессиональных ценностных ориентаций в студенческом возрасте является основой развития гармоничной личности будущего профессионала.

Ключевые слова: профессиональные ценностные ориентации, развитие, студент, личность, духовность.

Value orientations are the main point in inner world of every person. They also promote for establishment of inner prosperity and self-assurance. Therefore forming of professional value orientations in students' age is basis for development of harmonious personality of future professional.
Keywords: professional value orientations, development, student, personality, cultural wealth.

Сьогодні система ціннісних орієнтацій суспільства в цілому і кожної особистості зокрема зазнає суттєвих змін, які вимагають перегляду аксіологічних пріоритетів, переосмислення світогляду та норм моралі. Відмова від традиційної системи освіти, активізація концепції особистісно зорієнтованого навчально-виховного процесу і громадянського виховання (основою яких є ставлення людини до себе як носія національних та загальнолюдських цінностей та її адаптації у

сучасному полікультурному просторі), реалізація гуманістичних принципів взаємодії викладач-студент на суб'єкт-суб'єктних засадах вимагає відповідного формування професійних ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців. За таких умов першочерговим завданням в контексті розвитку освіти є становлення соціально-моральної та професійно розвинутої особистості студента.

Проте актуальним залишається питання формування професійних ціннісних орієнтацій майбутніх аграріїв під час підготовки до майбутньої професійної діяльності. Зокрема, ми виокремлюємо соціально-гуманітарні дисципліни, оскільки саме через них майбутній аграрій формує свої ціннісні орієнтації, а для цього його власна система життєвих цінностей та орієнтацій повинна бути достатньо сформована вже на час закінчення вищого навчального закладу. Психологічний аспект ціннісних орієнтацій, як одного з структурних компонентів особистості, тісно пов'язаний з дослідженням її внутрішнього світу, суспільної поведінки, спрямованої на засвоєння і відтворення цінностей життя і культури. Дослідженням ціннісних орієнтацій студентської молоді займались Н. Є. Бондар, А. А. Козлов, З. В. Сікевич, В. Т. Лісовський, К. А. Нечаєва, І. А. Райгородська, Н. І. Стрелянова, Є. А. Подольська, А. М. Мордовець, І. Г. Попова.

Саме професійне виховання як цілеспрямований процес, скерований на управління розвитком особистості майбутнього спеціаліста через включення його до базової культури (професійно-педагогічну, духовно-моральну, художньо-естетичну, фізичну), соціальні відносини і процес самореалізації, надає можливість особистості ефективніше опанувати вагомі для неї суспільні цінності, норми та ідеали. Становлення ціннісно-орієнтаційних критеріїв та професійних якостей студента-аграрія безпосередньо залежить від змісту та якісної організації викладання дисциплін гуманітарного циклу. На думку Н. Шеминог, розвиток ціннісних орієнтацій під час професійної підготовки повинен здійснюватись у трьох основних напрямках: формування загального ціннісного ставлення студентів до професії; формування професійного образу Я-аграрія студента; розвиток ціннісних орієнтирів образу майбутньої діяльності. Відповідно, у студента повинна формуватися система професійно-ціннісних орієнтацій, які визначатимуть ставлення особистості до особливостей професії, відобразатимуть змістовну сторону, основу професійної діяльності, її цілі, а засоби регулюватимуть поведінку особистості у професійній діяльності[5, с. 130].

Важливість формування професійних цінностей у студентів – майбутніх аграрників зумовлена тим, що сільське господарство – один з основних видів діяльності людства, оскільки їжа є щоденною життєвою потребою людей. Кардинальні зміни у суспільному виробництві та економіці, зокрема в аграрному секторі, посилюють вимоги до підготовки фахівців цієї галузі. Сучасний працівник агропромислового комплексу має не тільки глибоко володіти фаховими знаннями, а й бути здатним усвідомлювати значення своєї професійної діяльності для суспільства, відповідати за наслідки своїх дій і вчинків, володіти високим рівнем загальної культури, відзначатися сформованістю якостей господарника, управлінця.

Зважаючи на особливості професійної діяльності фахівця у галузі агропромислового комплексу, ми виокремили зі складного світу ціннісних орієнтацій ті, які, на нашу думку, перебуваючи у тісному зв'язку з іншими

ціннісними поняттями, є визначальними для аграрника як людини і як професіонала – добро (як основна категорія етичної аксіології), відповідальність і обов'язок. Добро у професійній діяльності аграрника характеризується справедливістю, повагою у ставленні до себе та інших, прагненням до розвитку, самореалізації, порядністю, коректністю, толерантністю у відносинах з колегами, діловими партнерами, готовністю допомогти, здатністю до співчуття, турботою про благо людства, господарським ставленням до природних та екологічних ресурсів. Аграрник, який володіє почуттям відповідальності, стверджує свою професію як невід'ємну галузь життєдіяльності, необхідну для добробуту і стабільності як суспільства, так і держави. Категорія «професійний обов'язок» виражає моральні обов'язки аграрника стосовно суспільства, колективу, соціального оточення. Усвідомлення аграрником свого професійного обов'язку – це реалізація його об'єктивних зобов'язань у ідеях, переконаннях, почуттях, звичках, у внутрішніх мотивах професійної діяльності. Таким чином, професійний обов'язок обумовлений сукупністю об'єктивних та суб'єктивних факторів, що визначають поведінку спеціаліста. Свідоме виконання свого обов'язку є умовою високоефективної діяльності як самого працівника, так і функціонування агропромислового комплексу загалом.

Дослідження проблеми професійних цінностей, яке допомогло б розкрити механізми впливу на становлення молоді людини і допомогти їй адаптуватись в нових умовах суспільно-економічних відносин, набуває важливого значення ще й тому, що проблеми, пов'язані з цінностями, посідають одне з найважливіших місць в тих науках, які займаються вивченням особистості і суспільства. Саме цінності виступають інтегративною основою як для окремо взятого індивіда, так і для будь-якої малої чи великої соціальної групи, культури, нації, на кінець, для людства в цілому. Обираючи ту чи іншу цінність, людина тим самим формує своєрідний довготривалий план своєї поведінки й діяльності, визначає тривку смислової перспективи останньої. Якщо мотивація дає відповідь на запитання, для чого людина діє певним чином, то доповнююча її ціннісна орієнтація висвітлює те, заради чого діє людина, чому вона присвячує свою діяльність. Отже, існує принаймні два типи цінностей: цінності, сенс яких визначається наявними потребами й інтересами людини, та цінності, які, навпаки, надають сенсу існуванню самої людини, які обслуговують самоствердження людської особистості, творять і відроджують людину в певній принципово новій якості.

Одним із важливих аспектів процесу формування професійних цінностей у студентів є реалізації педагогічних умов під час організації навчально-виховного процесу. Особливість педагогічних умов полягає в тому, що вони без діяльності людського індивіда не є продуктивними у процесі виховання особистості. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив визначити та обґрунтувати педагогічні умови, які забезпечують ефективність формування професійних цінностей студентів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу:

1. Наповнення аксіологічним змістом дисципліни соціально-гуманітарного циклу.
2. Впровадження інноваційних методів навчання при підготовці фахівців АПК.
3. Формування мотивації та творчого ставлення до професії в позааудиторній роботі.

Гене́за демократи́чних заса́д суспі́льного життя́ та трансфо́рмації́, що відбу́ваються́ в ці́ннісних орієнта́ціях украї́нського соці́уму, вимага́ють переосми́слення дея́ких осві́тніх надба́нь. У конте́ксті іннова́ційних педа́гогічних умо́в підгото́вки студе́нтів агра́рного уніве́рситету до профе́сійної дія́льності ми може́мо стверджу́вати про змі́стовне профе́сійне стано́влення особисто́сті агра́рія, формува́ння його профе́сійних ці́ннісних орієнта́цій. Це набува́є особли́вого значе́ння в руслі моде́рнізації профе́сійної підгото́вки ка́дрів агро́промисло́го компле́ксу.

Розгля́даючи студе́нтський ві́к, як час профе́сійного стано́вленнямолодо́ї люди́ни ми робимо́ акце́нт на формува́нні профе́сійних ці́ннісних орієнта́цій майбу́тніх агра́ріїв, як необхі́дної складо́вої особисто́сті фахі́вця АПК. Профе́сійна само́свідо́мість явля́ється це́нтра́льним поня́ттям в аспе́кті профе́сійної самоі́дентифіка́ції студе́нта в проце́сі опанува́ння профе́сійних зна́нь, умі́нь та нави́ків. Формува́ння психо́логічного ко́мпонента залу́чення студе́нтів до профе́сійної дія́льності спи́рається́ на взаємообумо́влені змі́ни в емо́ційно-во́льовій, опера́ційно-техні́чній та інтеле́ктуальній сфе́рах особисто́сті, які́ стиму́люють розви́ток само́свідо́мості, що́ у свою́ чергу́ вплива́є на розви́ток усі́х інши́х сфе́р, зді́йснюючи́ регуля́тивну́ функці́ю проце́су формува́ння профе́сійної самоі́дентифіка́ції особисто́сті та її профе́сійної ко́мпетентно́сті. Профе́сійна підгото́вка студе́нтів поета́пно наповню́ється́ різни́м змі́стом.

Отже́, важли́вим ко́мпонентом ці́ннісно́ї само́свідо́мості є́ її профе́сійні орієнта́ції. Вони́ викону́ють функці́ї вклю́чення суб'є́кта до тіе́ї чи іншо́ї форми дія́льності і виступа́ють як відно́сно само́стійні́, функціо́нально є́дині підсисте́ми ці́ннісних уя́влень про певні́ сфе́ри дія́льності і пов'язані́ з ними соці́альні ці́нності. Профе́сійна орієнта́ція форму́ється́ в зале́жності́ від того́, носі́єм яких ці́нностей є́ те́ чи інше́ коло́ заня́ть для люди́ни, і якого́ значе́ння набува́ють дані́ ці́нності́ в її́ свідо́мості.

Як ко́мпонентмолоді́жної свідо́мості, профе́сійна орієнта́ція вклю́чає́ в себе́ всі́ характе́ристики ці́ннісних орієнта́цій:

- емо́ційний, що́ характе́ризується́, в першу́ чергу́, соці́альними почу́ттями;
- ко́гнітивний, що́ виража́є свідо́му спря́мованість на форми́ життєдія́льності;
- поведі́нковий, що́ виража́є гото́вність зайня́тися тією́ чи іншою́ дія́льністю.

Таки́м чи́ном, актуа́льність пробле́ми профе́сійних ці́нностей на суча́сному ета́пі обумо́влена низко́ю чини́ків:

1) у суспі́льстві відбу́вається́ змі́на норм, замі́на старих стереотипі́в. Ці́ннісна сфе́ра, звільни́вшись від попередні́х стереотипі́в, ста́є все́ більш само́стійною́ і неза́лежною. Голо́вні пробле́ми, які́ спричи́нені знахо́дженням життєво́ важли́вих ці́лей, сенсу́ життя́ і можли́востей їх до́сягнен́ня, сто́ять перед ко́жним. Оскі́льки профе́сійні ці́ннісні орієнта́ції знахо́дяться́ в осно́ві вибору́ життєви́х ці́нностей люди́ни, то́ їх зна́ння допомага́є з'ясу́вати причи́ни її́ вчинкі́в і ді́й;

2) і́снує́ вели́ка кі́лькість теорети́чних і практи́чних пита́нь, що́ стосу́ються́ психо́логічної́ пробле́ми побудо́ви ці́ннісно-змі́стовної сфе́ри, вия́влення і аналі́зу життєви́х ці́нностей особисто́сті. Зо́крема, вимага́ють розро́бки пита́ння вивче́ння дина́міки мотива́ційно-ці́ннісних структу́р, аде́кватних но́вій ситуа́ції, що́ скла́лася, а та́кож вивче́ння мотива́ційно-ці́ннісних стані́в і проце́су формува́ння грома́дянської́

самосвідомості [2, с.10].

Отже, професійні ціннісні орієнтації є важливим компонентом структури особистості, в них ніби резюмується весь досвід, накопичений особистістю в її індивідуальному розвитку. Це той компонент структури особистості, який являє собою певну вісь свідомості, навколо якої обертаються вчинки людини і з точки зору якої вирішується багато професійних питань. Таке розуміння ціннісних орієнтацій дає змогу пояснити та емпірично вивчати спрямованість діяльності особистості в будь-який момент її життя. Гострота, якої ціннісна проблематика набула останнім часом, лише підкреслила необхідність розробки більш конструктивного підходу до її розв'язання і створення для неї надійнішої науково обґрунтованої фактологічної бази.

Бібліографічні посилання:

1. **Андреев А. Л.** Культурное пространство студента // Педагогика. – 2003. – №10. – С. 55-65.
2. **Астахова В. І.** Деякі нові штрихи у соціальному портреті студентства // Проблеми вищої школи. – К., 1993. – Вип. 78. – С. 65-69.
3. **Бех І. Д.** Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 124-129.
4. **Кіпень В.** Українське студентство: на що орієнтуємося і що цінуємо? // Управління освітою. – 2001. – № 22. – С. 10.
5. **Скок М. А.** Ціннісні орієнтації особистості сучасного студента //Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка. Вісник ЧДПУ. – Чернігів, 2002. – Вип. 11: Серія: Психологічні науки. – С. 128-132.
6. <http://www.skgtu.ru/> .

УДК 378.1

Г. І. Карпенко

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури.

ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті аналізуються головні нормативні документи, якими визначається розвиток сучасної вищої професійної освіти України, доводиться закономірність модернізації вищої школи України у відповідності із завданнями Болонського процесу, окреслюється сучасна парадигма освіти в Україні.

Ключові слова: модернізація системи освіти, нормативні документи, болонські ідеї, автономія університетів, професійна освіта, навчання впродовж життя, парадигма.

В статтє анализируются главные нормативные документы, которыми определяется развитие современного высшего профессионального образования Украины, доказывается закономерность модернизации высшей школы Украины в соответствии с задачами Болонского процесса, определяется современная парадигма образования в Украине.

Ключевые слова: модернизация системы образования, нормативные документы, болонские идеи, автономия университетов, профессиональное образование, обучение на протяжении жизни, парадигма.

In the article it is analyzed the main normative documents, which determine the development of modern high professional education of Ukraine, it is proved the regularity of the modernization of the Ukrainian high school in accordance with tasks of Bologna process, it is determined the modern paradigm of education in Ukraine.

Keywords: *modernization of the educational system, normative documents, Bologna ideas, the autonomy of universities, professional education, long life learning, paradigm.*

Один із головних принципів сучасної освітньої політики України – *інтеграція вищої освіти у європейські і світові освітні структури за умови збереження і розвитку досягнень вітчизняної вищої школи*. До речі, така постановка завдання збігається із баченням проблеми ініціаторами Болонського процесу. На сучасному, перехідному етапі розвитку вищої освіти України важливо не лише чітко визначити тенденції, але й окреслити перспективи становлення вищої професійної освіти незалежної України.

Мета статті – проаналізувати головні нормативні документи, які визначають розвиток вітчизняної вищої професійної освіти, довести закономірну ходу української вищої освіти у європейський освітній простір, висвітлити сучасну парадигму української освіти. *Об’єкт дослідження* – європейська система вищої освіти в болонських реаліях. *Предмет дослідження* – вища професійна освіта в Україні за умов реалізації болонських вимог. *Історіографія питання*. Проблеми української вищої освіти у контексті виконання болонських завдань активно досліджуються у сучасному середовищі викладачів вищої школи, науковців різного профілю, громадських діячів тощо. Зокрема, більшість дослідників відстоюють необхідність модернізації української вищої освіти згідно із європейськими стандартами [6; 7; 8; 10; 11; 15; 18]. Частина науковців докладно аналізує перешкоди на шляху до Європейського простору, окреслює варіанти їхнього подолання і пропагує збереження національної ідентичності системи вищої освіти [5; 13; 16; 17; 19].

Виклад матеріалу. Початок третього тисячоліття змінив погляд людства на завдання освіти. Стало зрозуміло, що науково-технічний прогрес не в змозі розв’язати суспільні проблеми і дійсно, найважливішою цінністю у сучасному світі є *людина*, здатна раціонально підходити до вирішення назрілих глобальних проблем людства. У процесі формування такої людини головна роль належить освіті, зокрема вищій.

Існуючі системи освіти не виконують головної функції – *формування творчих сил суспільства* [12, с. 19]. Сучасні соціологи наголошують на існуванні двох протилежних суспільних процесів – підкреслення індивідуальності сучасної людини і розквіт індивідуалізму. З одного боку, людина прагне посилити власні *відмінності*, щоб захистити свою індивідуальність, а з іншого – сучасність вимагає поставити *спільність* на чолі соціальних цінностей, що сприятиме більшій збалансованості і гармонійності суспільного життя. *Прийняття відмінностей і прагнення спільності* виступають двома важливими орієнтаціями і характерними особливостями європейського суспільного розвитку на початку третього тисячоліття [12, с. 20].

В процесі оновлення освітніх систем європейських країн спостерігаються *наступні тенденції*: збільшення тривалості обов’язкової освіти; швидке кількісне зростання студентства і, відповідно, вищих шкіл; підвищення значення вивчення іноземних мов; розширення мобільності студентів і викладачів; створення і поширення спільних стандартів освіти тощо. Визначальними моментами в сучасному навчанні і вихованні студентів експерти Ради Європи вважають:

формування навичок толерантного спілкування і взаємодії; набуття вмінь розв'язувати різноманітні проблеми; автономності в праці, але за умови вміння працювати у колективі; формування навичок збирання інформації, її аналізу і вивчення; формування мотивації до неперервного навчання; вироблення гнучкості, психічної стійкості, готовності діяти в нових умовах [12, с. 22-23]. Важливою ознакою освітньої системи Європи виступає «європейський вимір навчання», коли молодь вивчає європейську спільноту як людську спільність, що прагне побудувати нове інтегроване суспільство. У зв'язку із окресленою освітньою стратегією сформувався відповідні умови для інновацій в системі вищої освіти, виразником яких став Болонський процес.

Болонський процес являє собою глибоку структурну реформу європейської вищої школи на шляху переходу до суспільства знань, розповсюдження глобалізму і потягу до інтеграції [14, с. 18]. Ця глобальна реформа складається з трьох складових: реформа загальноєвропейського рівня, реформа національного рівня та реформа на рівні вищого навчального закладу. Загальносистемність реформи передбачає обов'язкову наявність змін на вході й виході, але в умовах надійної фінансової підтримки і за відсутності бюрократичних перешкод процес перетворень має завершитись успішно.

Розвиток сучасної вищої освіти України відбувається паралельно у двох напрямках:

1 – у відповідності з національною стратегією соціально-економічного розвитку України;

2 – у напрямку європейської співпраці та інтеграції вищої освіти України в Європейський простір вищої освіти [9, с. 10].

Національна доктрина розвитку освіти (від 17 квітня 2002 року) стверджує, що «стратегічним завданням державної освітньої політики є вихід освіти, набутої в Україні, на ринок світових освітніх послуг, поглиблення міжнародного співробітництва, розширення участі навчальних закладів, учених, педагогів і вчителів, учнів, студентів у проектах міжнародних організацій та співтовариств» [2, с. 25]. Інтеграція української освіти у міжнародний освітній простір базується на засадах пріоритету національних інтересів; збереження та розвитку інтелектуального потенціалу нації; миротворчої спрямованості міжнародного співробітництва; системного і взаємовигідного характеру співробітництва; толерантності в оцінюванні здобутків освітніх систем зарубіжних країн та адаптації цих здобутків до потреб національної системи освіти [2, с. 25]. **Закон «Про вищу освіту»**, прийнятий Верховною Радою України і підписаний Президентом 17 січня 2002 року, готувався за участю не лише представників вітчизняної академічної спільноти, а й іноземних незалежних експертів. Через цей факт проект закону містив важливі демократичні принципи щодо університетської автономії – розширення прав університетів, фінансова автономія, власністю, формування власної кадрової політики тощо. Але внаслідок обговорення проекту на засіданнях Верховної Ради деякі положення були вилучені [20, с. 261]. Серед нових демократичних положень щодо вищої школи, зафіксованих Законом «Про вищу освіту» – обов'язковість створення вищого колегіального органу громадського самоврядування ВНЗ, розширення повноважень органів студентського

самоврядування, законодавче закріплення практики здобуття вищої освіти за кошти юридичних і фізичних осіб [20, с. 262]. На жаль, багато положень закону без наявності реальної бази для їх впровадження вступали в суперечність з іншими законами і правовими актами, що не сприяло реалізації Закону «Про вищу освіту» у повній мірі. Через активну критику закону освітянами до нього впродовж двох років було внесено шість змін. 22 вересня 2005 року Верховна Рада затвердила законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» (щодо підготовки кадрів)», але під тиском студентських організацій на прийнятій закон Президентом було накладено вето. Студенти стверджували, що пропозиція законопроекту щодо відпрацювання випускниками, які навчалися за державний кошт, за направленням впродовж трьох років або відшкодування державі витрат суперечить Конституції України та міжнародним актам про права людини. Що стосується забезпечення молодими кадрами державних установ, то це має здійснюватись через створення привабливих економічних умов. Проте положення законопроекту, яке надавало органам студентського самоврядування статус юридичної особи і право представництва у кількості 10% від складу вчених рад, було позитивно розцінено студентськими організаціями [20, с. 263].

У травні 2008 року з'явилась друга редакція Закону «Про вищу освіту» (у вигляді законопроекту про внесення змін до закону) із новими важливими положеннями щодо розширення автономії ВНЗ, нової структури вищої освіти, взаємовідносин із замовниками кадрів, присвоєння наукових ступенів і звань, студентського самоврядування і багато іншого, що відповідало потребам часу, проте не в повному обсязі.

Згідно з новим урядовим проектом Закону «Про вищу освіту» від 2011 року в подальшому передбачається здійснювати підготовку фахівців та кадрів з вищою освітою за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста, бакалавра і магістра, за освітньо-науковим рівнем доктора філософії та за науковим рівнем доктора наук. Тобто, спостерігаємо довгоочікуване приведення освітньо-кваліфікаційних та освітньо-наукових рівнів української вищої освіти до загальноєвропейського «знаменника». Автори законопроекту стверджують, що освітньо-кваліфікаційні і освітньо-наукові характеристики як складові стандартів вищої освіти визначають не лише цілі освітньої і професійної підготовки випускників вищого навчального закладу, але й сферу застосування праці випускників у структурі економічної діяльності. Освітньо-професійні і освітньо-наукові характеристики і програми, а також засоби діагностики якості освіти мають розроблятися і затверджуватися не лише центральними органами виконавчої влади, але й об'єднаннями організацій роботодавців. У законопроекті також зазначається, що варіативні навчальні дисципліни визначаються вищим навчальним закладом з метою задоволення освітніх і професійних потреб осіб, які навчаються, та замовників освітніх послуг.

Означений законопроект "Про вищу освіту" було підготовлено Міністерством освіти ще в 2010 році, але його перший варіант викликав масові студентські акції протесту і критику академічної спільноти. Зокрема, студенти мітингували проти запланованого скорочення держзамовлення, обмеження фінансування студентського самоврядування та автономії університетів, надання керівництву вищих навчальних

закладів більших прав для відрахування студентів тощо.

У травні 2011 року за дорученням президента Віктора Януковича документ був відправлений на доопрацювання. Нова редакція законопроекту була підготовлена вже у листопаді 2011 року, а 28 грудня її зареєстрували у Верховній Раді.

10 січня 2012 року студенти вкотре протестували проти урядового законопроекту, стверджуючи, що він передбачає централізацію системи вищої освіти. «Парадокс в тому, що для того, щоб наша вища освіта розвивалась, щоб вона ставала більш якісною і конкурентоздатною, нею не треба управляти, треба дати університетам самим можливості для розвитку», - вважає президент Києво-Могилянської академії Сергій Квіт. На думку колишнього голови Українського центру оцінювання якості освіти Ігоря Лікарчука, законопроект міністерства освіти і науки, молоді та спорту не вирішує ні проблеми автономії університетів, ні проблеми якості університетської освіти, ані проблеми економічних засад функціонування університетів.

У січні поточного року прем'єр-міністр Микола Азаров доручив робочій групі під головуванням в.о. ректора НТУУ "Київська політехніка" Михайла Згуровського провести додаткові консультації щодо законопроекту. За три тижні було підготовлено новий варіант законопроекту, зокрема зміни були внесені до 67 із 71 статті урядового документа. "Новий проект закону містить найкраще з урядового варіанту і альтернативних законопроектів, внесених народними депутатами Юрієм Мірошниченком, Лесею Оробець і Арсенієм Яценюком. Схвалення даного законопроекту дозволить скоротити розрив між українською і зарубіжною освітою", - прокоментував роботу своєї групи М. Згуровський.

Найголовнішими досягненнями нового варіанту законопроекту він вважає розмежування повноважень органів державного управління і ВНЗ, забезпечення автономії ВНЗ, а також можливість співпраці бізнесу і сфери освіти "для формування нового покоління фахівців".

У Робочій групі з доопрацювання законопроекту взяли участь представники понад 30 установ і організацій, які представляють різні думки і настрої суспільства — провідних вищих навчальних закладів України, Національної академії наук України, Національної академії педагогічних наук України, Адміністрації Президента України, Асоціації навчальних закладів України приватної форми власності, Української асоціації студентського самоврядування (УАСС), ВМГО "Фундація регіональних ініціатив" (ФРІ), ВГО "Громадська Рада освітян і науковців України", Громадської ініціативи "Студентський захист", Громадянського руху «Відсіч», Бюро журналістських розслідувань "Свідомо", Незалежної студентської профспілки "Пряма дія", Київської міської організації профспілки працівників освіти і науки України, Студентської профспілкової асоціації м.Києва, Національного Темпус-офісу в Україні, Альянсу для розвитку (Global Development Alliance), Програми сприяння зовнішньому тестуванню в Україні (USETI) та ін. За час роботи групи до неї надійшло і було опрацьовано понад 3 тис. пропозицій від більш ніж сотні організацій та установ і ще більшої кількості фахівців у галузі освіти, науки, державного управління та бізнесу з усієї України, в т.ч. й від організацій, які вже більше року організують і проводять акції протесту проти

законопроекту «Про вищу освіту» («Пряма дія», «Відсіч», ФРІ, УАСС, «Свідомо»).

Проект Закону, за визначенням авторів, спрямований на забезпечення сталого соціально-економічного, високотехнологічного та інноваційного розвитку країни за рахунок якісної підготовки конкурентоздатного людського капіталу та посилення зв'язку суспільства та вищої освіти і науки.

З цією метою проектом Закону пропонується визначити основні правові, економічні та організаційні засади функціонування вищої освіти на принципах інтеграції освіти, науки та інновацій, автономії вищих навчальних закладів, рівного доступу до якісної вищої освіти, співпраці вищих навчальних закладів з бізнесом і державою.

Прийняття проекту Закону, як стверджують його автори, створить належні правові умови щодо забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти та розвитку академічних свобод в Україні, сприяння мобільності на Європейському просторі вищої освіти, а також підвищення рівня підготовки кваліфікованих кадрів з вищою освітою для забезпечення інноваційного розвитку суспільства та міжнародного визнання національної вищої освіти.

Прем'єр-міністр М. Азаров пообіцяв детально розглянути законопроект на засіданні Кабінету міністрів у найближчий час і докласти всіх зусиль для того, щоб ухвалити закон у парламенті до відходу депутатів на літні канікули 2012 року.

Стратегічним завданням реформування української вищої освіти фахівці визначають переведення кількісних показників освітніх послуг у якісні показники на засадах:

- 1) розширення доступу до вищої освіти;
- 2) підвищення якості освіти і ефективності використання фахівців з вищою освітою;
- 3) розвиток інтеграційних процесів.

Стосовно першого напрямку слід відзначити, що в Україні освіта виступає важливою складовою загальнолюдських цінностей, і тому сьогодні в країні реалізується програма навчання протягом усього життя людини. Українські вищі навчальні заклади розширили доступ до отримання вищої освіти за рахунок збільшення прийому, ранньої профорієнтації, забезпечення більшої об'єктивності вступних випробувань завдяки незалежному тестуванню тощо. Особлива увага приділяється обдарованій молоді – Указом Президента України з 17 лютого 2004 року введено стипендію Президента для навчання талановитої молоді за кордоном [3, с. 14].

Щодо другого напрямку, то з метою забезпечення якісних показників освітньої діяльності українське законодавство передбачило чіткий і прозорий механізм її регулювання. Основні складові цього механізму – інституції ліцензування, атестації та акредитації. Зокрема, Державна акредитаційна комісія (ДАК) забезпечує виконання вимог до вищої і професійно-технічної освіти шляхом встановлення нормативних показників до їх ліцензування й акредитації. Що стосується ефективності використання фахівців, ратифікована Верховною Радою України Лісабонська конвенція «Про визнання кваліфікацій вищої освіти в європейському регіоні» (1997 р.) і запровадження ступеневої освіти в Україні значно розширили

правові рамки фахівців. Серед проблем сучасної вищої школи в Україні слід назвати питання співвідношення академічної освіти, яка надає можливість академічного зростання, і професійної освіти, що дозволяє швидко адаптуватись на ринку праці. При цьому Україна бажає не втратити сформовані часом традиції фундаментальної освіти [3, с. 22].

У напрямку інтеграції вищої освіти України у європейський простір слід виконати низку дій, серед яких: приведення у відповідність болонським вимогам Закону України «Про вищу освіту» у частині визначення змісту і статусу освітньо-кваліфікаційних рівнів; розробка і затвердження нормативно-правових актів щодо регулювання діяльності викладацького персоналу та студентського контингенту вищої школи в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу; розробка та законодавче урегулювання процедури контролю якості та акредитації за європейськими стандартами тощо [3, с. 48-49].

Складовими сучасної парадигми української освіти є випереджаючий розвиток системи освіти, орієнтованої на нові потреби суспільства; вироблення нової системи цінностей у молоді і нових відносин між викладачем і студентом; формування такої мотивації навчання, яка орієнтована на актуалізацію власної системи цінностей; подолання технократизму освіти; забезпечення освітнього процесу новими методиками із гуманістичним спрямуванням; орієнтація на цілісно-розумовий та морально-естетичний зміст навчання, привнесення в нього елементів духовної самотності та реальної самодіяльності.

Існують три головні *протиріччя*, які характеризують ідеальну систему освіти:

1. освіта мусить бути **дорогою**, щоб бути якісною, і водночас **дешевою**, щоб бути доступною;
2. освіта мусить бути **вузькоспеціальною**, оскільки неможливо знати все, і водночас достатньо **широкою**, щоб спеціаліст міг орієнтуватись у міжпредметних знаннях і швидко перевчитись у разі потреби;
3. освіта мусить бути **добровільною**, щоб бути максимально ефективною, і водночас **обов'язковою**, оскільки некомпетентність є соціально небезпечною.

Отже, будемо сподіватись, що вища професійна освіта сучасної України розвиватиметься у напрямку конкурентоздатності, якості і посилення суспільної значущості за умов всебічної державної підтримки.

Бібліографічні посилання:

1. Болонський процес: Документи / Укладачі: З.І. Тимошенко, А.М. Грехов, Ю.А. Гапон, Ю.І. Палеха. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 169 с.
2. Болонський процес: Нормативно-правові документи / Укладачі: З.І. Тимошенко, І.Г. Оніщенко, А.М. Грехов, Ю.І. Палеха. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 102 с.
3. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес: Матеріали до першої лекції / Уклад. М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, К.М. Левківський, Ю.В. Сухарніков; відп. ред. М.Ф. Степко. – К.: МОН, 2004. – 60 с.
4. Проблеми модернізації освіти України в контексті Болонського процесу: Матеріали Першої Всеукраїнської наук.-практ. конф., Київ, 20-21 лютого 2004 р. / Редкол.: І.І. Тимошенко та ін. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 197 с.
5. **Большаков В.** Болонський процес: плюси і мінуси / В. Большаков, С. Нейковський // Інформ. вісн. АН вищої освіти України. – 2007. – № 2(53). – С. 11-13.
6. **Волович В.** Болонський процес і нова парадигма освіти в Україні / Соціологія: теорія, методи, маркетинг: наук.-теор. Часопис. – 2004. – № 4. – С. 189-199.

7. **Гурч Л.** Приєднання України до Болонського процесу: «за» і «проти» / Персонал. – 2008. – № 1. – С. 7-13.
8. **Джура О.** Болонський процес як прояв модернізації освіти / О. Джура // Вища освіта України: теор. та наук.-метод. часопис. – 2008. – № 4 (31). – С. 58-64.
9. Діалектика вищої освіти: трансформація від декларації до реалізації: Навч. посібник / Головка В.О., Гримблат С.О., Барановський Д.І., Кузьмін Б.М., Приходько Ю.О., Хохлов А.М., Пасічник В.А., Капієйський В.Ф. – Харків: Еспада, 2009. – 304 с.
10. **Журавський В.С., Згуровський М.З.** Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. – К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2003. – 200с.
11. **Згуровський М.З.** Болонський процес: головні принципи та шляхи структурного реформування вищої освіти України. - К.: НТУУ «КПІ», 2006. – 544 с.
12. **Кнодель Л.В.** Педагогіка вищої школи: Посіб. для магістрів. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. – 136 с.
13. **Крячко Ю.** Інтегруватися в європейську систему вищої освіти чи зберігати свою ідентичність: tertium non datur / Ю. Крячко // Вища освіта України: теор. та наук.-метод. часопис. – 2008. – № 4 (31). – С. 65-71.
14. **Кухникова Т.К., Моторная С.Е.** Высшее образование Украины в современном глобальном мире // Вісник СевДТУ. Вип.90: Педагогіка: зб. наук. пр. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2008. – С. 15-20.
15. **Науменко У.** Європейський вектор розвитку: стратегія для України / У. Науменко // Вища освіта України: теор. та наук.-метод. часопис. – 2008. – № 3. – С. 31-36.
16. **Нечаєв В.** Болонський процес: міфи, ілюзії, реалії / В. Нечаєв, С. Шаронова // Вища школа: наук.-практ. видання. – 2005. – №1. – С. 56-65.
17. **Охременко О.** Вчені ступені і Болонський процес: проблеми і перспективи розвитку вітчизняної науки // Персонал. – 2007. – № 8. – С. 65-69.
18. **Полонський В.Г.** Українській освіті – європейський стандарт: входження України у світовий освітній простір / Актуальні проблеми економіки: наук. екон. журнал. – 2007. – № 5 (71). – С. 76-81.
19. **Поляков М.** Болонський процес: зближення, а не уніфікація // Вища освіта України. – 2004. – № 2. – С. 47-50.
20. **Січкаренко Г.Г.** Трансформації вищої освіти в незалежній Україні: Монографія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2009. – 362 с.

УДК 378 : 631.1

І. Є. Галай, М. О. Кравець

Дніпропетровський державний аграрний університет

ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ ВИЩОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Аналізується стан сучасної економічної освіти в Україні. Підкреслюється необхідність перегляду структури освітнього процесу. Розглядаються альтернативні проекти бізнес-освіти.

Ключові слова: економічна освіта, вища професійна освіта, бізнес-освіта

Анализируется состояние современного экономического образования в Украине. Подчеркивается необходимость пересмотра структуры образовательного процесса. Рассматриваются альтернативные проекты бизнес-образования.

Ключевые слова: экономическое образование, высшее профессиональное образование, бизнес-образование

This paper analyses the extant state of the management education in Ukraine. It emphasizes the necessity to reconsider the structure of the education process. The alternative projects of business education are discussed. The paper proposes to develop a national model of formation of the managers.

Ke words: economic education, the supreme vocational education, business education.

Постановка проблеми. Сучасні світові тенденції розвитку економіки і поділу праці свідчать про те, що в найближчі 10-15 років економічна спеціалізація України буде формуватися в галузях і зажадає підготовки галузевих менеджерів. Тому

економічна освіта і відновлення номенклатури спеціальностей менеджменту повинні здійснюватися з урахуванням вимог науково-технічного прогресу і реальних секторів економіки. Звідси проблема – підготовка економістів повинна бути просторово-детермінованою і здійснюватися на основі поєднання виробничо-галузевого і територіального принципу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання підготовки економічних кадрів розглядаються в численних публікаціях як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників – П.Ф.Друкера, М.Мескона, М.Альберта, Ф.Хедоурі, Б.Гейтса, Г.Мінцберга, Р.Дафта, Г.Х.Попова, Л.І.Євенко, Б.З.Мільнера, С.А.Сітаряна, Б.Д.Гаврилишина, С.А.Єрохіна, Т.М. Строкань, П.М. Шеремети та інших. В останні роки активізувалися дослідження, що розглядають проблеми відповідності рівня підготовки економістів зростаючим потребам організацій і галузей [2, 3, 7-9, 11, 12, 14, 17]. Разом з тим немає достатніх аргументів на користь висновку про завершеність наукових досліджень проблеми економічної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Завдання дослідження полягає у аналізі й проектуванні методологічних засад економічної освіти в Україні на основі розгляду проблем теорії та практики менеджменту. У зв'язку з цим виникає необхідність перегляду структури освітнього процесу, системи й технологій підготовки економістів, забезпечення їх відповідності національним цілям.

В сучасній Україні система економічної освіти відстає від реальних потреб суспільства, що уповільнює розвиток кадрового економічного потенціалу країни. Суть кризи освіти полягає в невідповідності освітніх програм і їхніх провідних компонентів (цілей, структури, змісту, технологій викладання) сучасним умовам і вимогам професійної діяльності. Повинен бути здійснений поступовий перехід на гнучку багаторівневу підготовку економічних кадрів, на формування і реалізацію гнучких освітніх програм з урахуванням світового досвіду в області економічної освіти.

Найсерйозніша проблема економічної освіти сьогодні полягає в наявності не вирішених теоретичних і практичних засад менеджменту.

Теорія управління як єдина наукова дисципліна дотепер не побудована. Автори популярного в Україні підручника з управління М.Мескон, М.Альберт і Ф.Хедоурі визнають, що в основу їхньої книги покладений еkleктичний принцип, оскільки інші можливі принципи не забезпечують цілісного розуміння об'єкта управління [13]. Представляється, що істотною причиною відсутності єдиної теорії управління є спроба побудувати її винятково на емпіричній основі. Разом з тим загальна теорія управління в принципі не може бути виведена емпіричним шляхом. В основу науки повинна бути покладена онтологія. Онтологія об'єкта управління описує його найбільш загальні і важливі, сутнісні характеристики, вона „вбудована” у схему організації діяльності менеджера з приводу цього об'єкта. Для цієї схеми повинні бути розроблені методи ідентифікації конкретного об'єкта управління і конкретної ситуації, а потім – способи побудови дій менеджера за результатами такої ідентифікації. Таким чином, буде створена методологія управління на основі онтологій і способів ідентифікації. Для проблемних ситуацій вона збереже цінність як методологічна основа одержання і використання необхідних менеджеріві знань.

В академічних і професійних колах розробляються альтернативні проекти

економічної освіти. Ще Г.Х.Попов у своїй книзі „Проблеми теорії управління” (1977) пропонував проект створення масштабної мережі шкіл для керівників. Необхідність таких шкіл він обґрунтовував тим, що „керівник – це не посада, а особлива професія, з особливою системою знань” [16]. А якщо це професія, то до неї працівника потрібно готувати спеціально і докладно. В даний час професійний статус українського менеджера складається з двох моментів: отриманої освіти з її символічними оцінками інтелектуальності і потенційних можливостей (здібностей) – дипломами, і власне навичок, умінь, технологій рішення організаційних проблем – професіоналізму як сукупності професійної репутації.

Практичний менеджмент сьогодні вимагає від працівників принципово нових знань. Їх може надати якісна економічна освіта. Діюча в країні система підготовки кадрів повинна переглянути структуру освітнього процесу й технології підготовки менеджерів, врахувавши передовий досвід. Дипломований менеджер повинен знати такі предмети, як менеджмент, історія менеджменту, теорія організації, організаційна поведінка, стратегічний менеджмент, управлінські рішення, управління персоналом, інноваційний менеджмент, дослідження систем управління, управління якістю, інформаційні технології управління, психологія управління, соціологія управління, антикризове управління, конфліктологія, основи управлінського консультування тощо. Але сьогодні вже недостатнім є опанування тільки механістичними знаннями. З приводу цього висловився „гуру” сучасного менеджменту Г. Мінцберг: „Складається враження, що управлінці потрапили в зачароване коло: тиск професійних обов’язків все збільшується, а допомога від наук про менеджмент все не надходить.” [15]. Завдання менеджменту у XXI сторіччі потребують перегляду традиційних базових уявлень щодо можливості поділу теорії менеджменту на частини, які можна аналізувати, вивчати та оцінювати окремо від механізмів поведінки (мотивації) людей. Теорія управління повинна спиратися на моделі взаємодії людей: „Саме нехтування моделюванням людської психіки, людських відносин робить планування (організацію, контроль) безглуздом” [7]. Сучасні науки про управління прийнято відносити до „соціальних” наук, які базуються на діалогічному підході. Парадигма діалогіки повинна бути включена до нової парадигми менеджменту, що заслуговує окремого розгляду [1]. Відповідно повинна бути побудована і підготовка менеджерів.

Значною проблемою економічної освіти є швидкоплинність змін у бізнесі. Якщо у 80-ті роки все вирішувала якість, у 90-ті – реінжиніринг бізнесу, то ключовою проблемою нинішнього десятиліття є „швидкість”. Щоб бути успішним у сучасному бізнесі, який вирізняється особливо високим темпом зростання потреб клієнтів і різким загостренням конкуренції, компанії життєво необхідно забезпечити високу швидкість реакції на ці й інші зміни. Б. Гейтс обґрунтував необхідність створення на підприємствах і установах „електронної нервової системи” – сукупності правильно організованих і інтегрованих з бізнесом інформаційних технологій і запропонував модернізувати систему освіти (педагогічна логістика) на підставі управління знаннями (knowledge management) [4].

Загальновідомо, що у сфері бізнес-освіти зараз використовуються дві базові моделі: німецька й американська. Вони обидві демонструють свою успішність у

країнах ринкової економіки і є прототипами побудови систем бізнес-освіти в інших країнах. Для того, щоб відповісти на питання щодо їх використання, теорія менеджменту повинна пропонувати правила вибору (або межі застосування) тих чи інших методів. Європейська або німецька (традиційна) модель заснована на поділі вищої професійної освіти по економічних, інженерних, гуманітарних напрямках і підвищенні кваліфікації кадрів з менеджменту в системі додаткової освіти. У рамках розглянутої моделі звертається увага на „післядослідну освіту” (post-experience), що складається з регулярної участі діючих менеджерів у короткострокових програмах підвищення кваліфікації з актуальних проблем управління. Американська (нова) модель, названа „професійний менеджер”, базується на створенні бізнес-шкіл як головних центрів дослідження й освіти в області менеджменту. При цьому менеджмент – не тільки вид професійної діяльності і самостійна наука, але і соціальний шар, що виконує управлінську функцію в постіндустріальному суспільстві. Відповідно моделі бізнес-освіти в розвинених країнах по-різному закріплюють менеджера як окрему професію. Можливо, споконвічно національні особливості економіки формували менеджерів як самостійну професію, але на сучасному етапі вже сама система менеджмент-освіти повинна стати фактором, що впливає на подальше виділення менеджерів як професіоналів. У бізнес-освіті американська модель є єдиною проробленою, де менеджмент розглядається як професія. В інших моделях існує велика опозиція стосовно того, що менеджер – це професія. Менеджмент у США, Німеччині, Франції сприймається як надбудова до професії, наприклад, інженер-менеджер і економіст-менеджер. Хоча, визначні успіхи американської економіки свідчать про те, що професіоналізація менеджменту різко підвищує ефективність діяльності організації і, з погляду соціального аспекту, підвищує професійну динаміку фахівців.

Українська держава потребує розробки і проектування власної національної системи підготовки управлінських кадрів. Сучасна освіта передбачає підготовку професійного менеджера зі спеціаліста у відповідній галузі шляхом подальшого підвищення кваліфікаційного рівня у навчальних закладах різних типів. Пошук найбільш ефективної моделі спирається на нові економічні умови, які склалися в країні.

По-перше, лідери бізнес-освіти і частина державних структур зацікавлені в наданні менеджерам професійного статусу: бізнес-освіта використовує риторику про необхідність масової підготовки менеджерів в інтересах економіки країни, а державні органи прагнуть упорядкувати видачу дипломів за фахом менеджмент і, тим самим, поставити підготовку менеджерів під державний контроль.

По-друге, сьогодні закладається інституціональна база для появи професії менеджера в Україні: коло компаній, де необхідні кваліфіковані менеджери, поступово розширюється, а тому усе більш затребуваним стає експертне знання менеджерів в області управління. Однак отримана ними фахова освіта поки не дозволяє автоматично претендувати на визначені статусні позиції в реальному бізнесі. Бізнес-освіта як сформована система є тією структурою, що найбільшою мірою зацікавлена в професіоналізації керівників в Україні. Оскільки професійна структура знаходиться в стадії формування, то менеджери також

із напругою автономізуються як професіонали: вони презентуються як керівники професіоналів, але мають обмежене поле для здійснення керівництва.

По-третє, можна говорити про менеджмент-співтовариство, що складається в Україні, куди входять: викладацький і дослідницький корпус бізнес-шкіл, що є носієм західних менеджеріальних цінностей і ідеології, але при цьому не здійснює практичну управлінську діяльність; менеджери, що практикують, які одержали спеціальну підготовку і пройшли всі етапи професійної соціалізації; журналісти ділових і спеціалізованих ЗМІ, що пишуть на теми науки і практики управління бізнес-освіти.

Нині в Україні створюється система підготовки менеджерів, яка поки що не прийняла завершений вигляд, а, отже, не може вважатися носієм професійних цінностей для майбутніх менеджерів, яку вони можуть сприйняти в процесі навчання. На сьогоднішній день умовно можна виділити чотири групи навчальних закладів, які здійснюють менеджмент-освіту. Перша група – найбільші державні національні економічні університети – Київський, Харківський, Тернопільський, Київський національний торгово-економічний університет, Донецький національний університет економіки і торгівлі, які ще за радянських часів готували спеціалістів в галузі економіки та управління. Такі структури можна назвати квазідержавними, тому що вони частково фінансуються з державного бюджету і приймають значну частину абітурієнтів на позабюджетній основі. Цим установам простіше адаптувати свої програми до вимог менеджмент-освіти, тому що у них є споконвічна основа для розробки оригінальних учбових матеріалів та підготовлений професорсько-викладацький склад. До другої групи входять факультети галузевих державних вузів, орієнтовані на бізнес-підготовку. Дані факультети можна віднести до бізнес-освітніх установ умовно: звичайно вони мають достатню методичну базу і кваліфіковані викладацькі кадри для того, щоб їхня діяльність відповідала стандартам бізнес-освіти. Третя група – бізнес-школи при найстарших державних вищих навчальних закладах, що володіють високим ступенем автономності від організації – Інститут вищої кваліфікації Київського національного торгово-економічного університету, Києво-Могилянська Бізнес-Школа тощо. Такі бізнес-школи мають можливість самостійно розробляти програми навчання, залучати до ведення занять відомих спеціалістів і видавати „авторитетні” дипломи материнських структур. Ці освітні установи найбільш близькі до західного розуміння терміну „бізнес-школа”, хоча є деякі відмінності. Четверта група – цілком незалежні освітні установи, що здебільшого реалізують освітні програми з присвоєнням ступеня „бакалавра менеджменту”. Таким чином, система підготовки і підвищення кваліфікації менеджерів в Україні не виділилася в окрему форму – менеджмент-освіту, а, отже, відчувається відсутність особливих програм і методів викладання.

В українському контексті можна фіксувати за останні роки значні зміни в закріпленні менеджерів як професіоналів: розроблено освітній стандарт по спеціальностях в області менеджменту – „Менеджмент організацій”, „Менеджмент персоналу”, „Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності”, „Державне і муніципальне управління”; діють бізнес-школи; окремо в загальноукраїнський класифікатор професій працівників і посад службовців [6] уведено посаду „менеджер”; з’явився попит на освітні послуги з одержання професії менеджера як

другої спеціальності; сертифікована ступінь „Майстер ділового адміністрування – Master of Business Administration (MBA)”; за українським ступенем „магістра управління” розпочата підготовка наукових і педагогічних кадрів для менеджменту; упорядковано видачу документів про освіту по спеціальностях і додаткових професійних кваліфікаціях в області менеджменту; створено професійні асоціації й об'єднання, з'явилася якісна навчальна література і викладачі нового типу – носії ефективних сучасних методичних прийомів і освітніх технологій [9, с. 10].

Висновки. Результати дослідження дозволяють зробити узагальнюючі висновки, що стосуються різних аспектів професіоналізації економістів в Україні.

1. Найсерйозніша проблема економічної освіти сьогодні полягає в наявності не вирішених теоретичних і практичних засад менеджменту. Теорія управління як єдина наукова дисципліна дотепер не побудована: вона повинна спиратися на моделі взаємодії людей, діалогіку, онтологію. Практичний менеджмент сьогодні вимагає від працівників принципово нових знань, які б враховували швидкоплинність змін у бізнесі. Пропонується модернізувати систему економічної освіти (педагогічна логістика) на підставі управління знаннями (knowledge management).

2. У наш час галузі економіки і конкретних підприємств відчувають потребу в професійних менеджерах. Освітня ситуація по підготовці менеджерів дотепер залишається невизначеною, тому що в українському суспільстві соціальне замовлення на менеджерів не склалося, а діяльність навчальних закладів по підготовці менеджерів схожа на експериментування. Недостатньо розвинені незалежні форми і механізми участі роботодавців і професійних співтовариств у рішенні питань освітньої політики, у тому числі в процесах незалежної суспільної оцінки якості менеджмент-освіти.

3. Слабка інтеграція освітньої і наукової, виробничої діяльності може привести до остаточного відриву теорії від практики. Зміст менеджмент-освіти й освітні технології дотепер залишаються неадекватними сучасним вимогам і задачам забезпечення конкурентоздатності української освіти на світовому ринку освітніх послуг, що негативно впливає на готовність української системи освіти до інтеграції у світовий освітній і економічний простір.

4. Загальна ситуація з підготовкою керівників бізнесу в Україні вимагає розробки і проектування сучасної моделі бізнес-освіти для національних умов і традицій. Сучасна українська менеджмент-освіта передбачає підготовку професійного менеджера зі спеціаліста у відповідній галузі шляхом подальшого підвищення кваліфікаційного рівня у навчальних закладах різних типів. В академічних і професійних колах розробляються альтернативні проекти бізнес-освіти, що гарантують високий професійний статус: отриману освіту і професійну репутацію.

Бібліографічні посилання:

1. **Библер В.С.** Диалектика и диалогика // Архэ: Труды культурологического семинара. Вып. 3. – М., 1998. – С. 13-23.
2. **Воронкова А.Е., Вечерковски Р.** Построение модели управления знаниями предприятия. //Актуальні проблеми економіки. – 2005. – №1.
3. **Гаврилишин Б.Д.** Навчання керівних кадрів. Методичні аспекти. – Берн-Франкфурт-Лас Вегас: Петер Ланг, 1977.

4. **Гейтс Б.** Бизнес со скоростью мысли. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2001. – 480 с.
5. **Гончаров М.А.** Основы менеджмента в образовании. – М.: КноРус, 2006. – 480 с.
6. **Дафт Р.** Менеджмент. – СПб: Питер, 2002.
7. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників В.1. Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності. Р.1. Професії керівників, професіоналів, спеціалістів та технічних службовців (Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 29.12.2004 р. № 336). – Х.: Фактор, 2005. – 384 с.
8. **Друкер П.Ф.** Задачи менеджмента в XXI веке. – М.: Вильямс, 2000. – 272 с.
9. **Друкер П.Ф.** Менеджмент: задачи, обязанности, практика. – М.: Вильямс, 2008. – 992 с.
10. **Евченко Л.И.** Еще раз о бизнес-образовании. // Научные труды Международной Академии менеджмента. – В.III. – М., 2002.
11. **Єрмошенко М.М., Єрохін С.А., Стороженко О.А.** Менеджмент: Навч. посібник. – К.: Національна академія управління, 2006. – 656 с.
12. Менеджмент: Методичні вказівки до ситуаційних вправ: Навч. посіб. – К.: НМЦ „Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2004. – 600 с.
13. Менеджмент: Ситуаційні вправи: Навч. посіб. – К.: НМЦ „Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2004. – 568 с.
14. **Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф.** Основы менеджмента. – М.: Вильямс, 2006. – 672 с.
15. **Мильнер Б.З.** Управление знаниями в современной экономике. // Научные труды Международной Академии менеджмента. – Юбилейный выпуск. – М., 2006.
16. **Минцберг Г., Альстрэнд Б., Лэмпел Дж.** Школа стратегий. – СПб: Питер, 2001. – 336 с.
17. **Попов Г.Х.** Проблемы теории управления. – М.: Экономика, 1977.
18. **Шемятихина Л. Ю.** К вопросу формирования национальной модели подготовки менеджеров. // Электронный научный журнал „Управление экономическими системами”. Экономика труда. – 2007. – №1(9). – <http://uecs.mcnip.ru>
18. Проблемы теории менеджмента. – М.: Институт экономических преобразований и управления рынком. – <http://www.socioego.ru>

УДК 378.147:371.133

О. С. Гаврильченко, Ю. О. Линник

Дніпропетровський державний аграрний університет

ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ПРОБЛЕМІ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

*В статті на основі опублікованих дисертацій розглядаються деякі аспекти виховання особистості студента вищого навчального закладу та проблема виховання студентів вищої школи в сучасних умовах. **Ключові слова:** вища школа, педагогіка, виховання студентів.*

*В статье на основании опубликованных диссертаций рассматриваются отдельные аспекты воспитания личности студента высшего учебного заведения и проблема воспитания студентов высшей школы в современных условиях. **Ключевые слова:** высшая школа, педагогика, воспитание студента*

Проблема виховання студентів у педагогіці і психології вищої школи в сучасних умовах розглядається як створення оптимальних, найсприятливіших умов для саморозвитку особистості в ході вузівського навчання, реалізації закладених у неї сутнісних сил, максимально можливої самоактуалізації людини. Реалізація принципу національного виховання, як зазначав В. О. Сухомлинський, вимагає від викладача «утверджувати гуманне начало у вихованні як найважливішу рису

педагогічної культури кожного вчителя».

Навіщо потрібний викладач у вищому навчальному закладі? Невже тільки як носій і "передавач" інформації? Але саме в цій якості він значно поступається багатьом іншим джерелам інформації, таким, наприклад, як книги і комп'ютери. Вищий навчальний заклад призначений не тільки і, мабуть, не стільки для передачі спеціальних знань, скільки для розвитку і відтворення особливого культурного шару, найважливішим елементом якого є і сам викладач. Його як представника певної культури характеризує не тільки специфічний набір знань і вмінь, але й певний світогляд, життєві настанови і цінності, педагогічна майстерність, мовленнєва культура, педагогічний такт, особливості професійної поведінки. Тому викладач-вихователь не тільки передає студенту знання і професійні вміння, а й прилучає його до певної культури, а щоб ця культура розвивалася і відтворювалася, необхідне спілкування викладачів і студентів, за якого вихователі слід уникати відірваності від конкретних інтересів студентів. В. О. Сухомлинський підкреслював: «Головне, що визначає ефективність слова вчителя, – його чесність. Учні чуйно відгукуються на правдиве слово. Ще тонше вони відчують неправдиве лицемірне слово» [5]. Виховувати – це в значній мірі означає будувати систему взаємин між людьми. У сучасній педагогіці і психології починає переважати підхід до виховання не як до цілеспрямованого формування особистості відповідно до обраного ідеалу, а як до створення умов для саморозвитку особистості. Унікальність і неповторність кожної особистості складають багатство всього суспільства, і будь-яке штучне обмеження вільного прояву і розвитку особистості підриває її творчі потенції, перешкоджає її "самоактуалізації".

Спосіб існування особистості – це постійний вихід за межі самої себе, прагнення до зростання й розвитку, напрямком якого вихователь не може передбачити заздалегідь, і він не має права приймати скільки-небудь відповідальні рішення за вихованця, якими зрозумілими ці рішення не здавалися йому. Найголовніший прийом виховання – це сприймання людини такою, якою вона є, без прямих оцінок і наставлянь. Тільки в цьому разі буде зберігатися у вихователя контакт із вихованцем. «Оволодівай головним у духовній культурі – культурою людських стосунків. Умій розрізняти світле і похмуре...», – така настанова В.О. Сухомлинського є єдиною умовою плідної взаємодії обох учасників виховного процесу [7].

Головна задача викладача-вихователя вищого навчального закладу – розкрити перед студентом широке коло виборів, яке часто не відкривається студентською молоддю через її обмежений життєвий досвід, недоліки знань і незасвоєність усього багатства культури.

При цьому, викладачеві слід уникати однозначних способів вираження власних оцінок того чи іншого вибору, завжди зберігаючи за студентом право на самостійне прийняття рішень.

Ще одна принципова вимога до організації процесу виховання, як чинника будь-якого навчання, так і у вигляді простого спілкування, спільної діяльності чи спеціальних "виховних заходів", полягає в незмінно поважному ставленні до особистості студента як до повноцінного і рівноправного партнера в будь-якій спільній діяльності. Ідея рівності, партнерства і взаємної поваги лежить в основі педагогіки співробітництва (В.О.Сухомлинський, Ш.О.Амонашвілі), принципи якої є

незаперечними в навчанні у вищому навчальному закладі. Як стверджують вчені і педагоги, засновники видатних наукових шкіл, найбільший навчальний і виховний ефект досягається в таких ситуаціях, коли вчитель і учень разом розв'язують завдання, відповідь на яке не знає ні той, ні інший. У цьому разі феномен партнерства і співробітництва виражені максимально [1; 5].

Інше найважливіше завдання виховання – допомога студенту у створенні індивідуального стилю життя, діяльності і спілкування. Для розв'язання такого завдання викладачеві необхідно володіти деякими навичками і методиками психодіагностики, а також озброїти студентів прийомами самопізнання. Найважливіше значення має знання психологічних і психофізіологічних особливостей студентів, обумовлених їхнім соціальним статусом, віком і характером основної діяльності.

Це допомагає сформулювати основні принципи гуманістичного підходу до особистості студента:

1. Особистість у системі освіти ніколи не повинна виступати як засіб розв'язання інших проблем, але завжди - як мета, як найвища цінність.

2. Особистість як мета ніколи не повинна виступати жорстким зразком, моделями, які нав'язуються самій особистості ззовні. Ставити особистість у центр системи освіти – означає піклуватися про створення умов для її вільного саморозвитку (прагнення до самопізнання у процесі навчання, за В.О. Сухомлинським).

3. Завдання викладача-вихователя – максимально широко розкривати коло вибору шляхів самореалізації, самоактуалізації особистості через прилучення не тільки до професійного знання, але й до культури загалом, у тому числі до знання гуманітарного.

4. Педагогічний вплив на особистість повинен бути не директивним, прямим, а тільки непрямим, тобто ті вибори, до яких викладач хоче схилити студента, повинні даватися у вигляді зразка для наслідування, здатного спонукати студента до прийняття тих або інших цінностей.

5. Необхідно забезпечувати рівноправне, партнерське, взаємоповажливе співробітництво педагога і студентів; дотримання принципів педагогіки співробітництва, сформульованих В.О.Сухомлинським; максимальне стимулювання самостійності в навчанні й його індивідуалізація [5].

6. Бажане не тільки ділове, а й міжособистісне спілкування викладача зі студентами. Необхідно практикувати спільне розв'язання викладачем і студентом реальних творчих завдань, з якими той або інший зустрічаються вперше.

7. Необхідно усувати умови, які можуть привести до патологічного розвитку особистості студента, психологічного йому допомагати, у тому числі й у розв'язанні особистих проблем.

Свою здатність знати і розуміти студентів, адекватно оцінювати їхні особистісні якості і стани викладачі справедливо вважають однією з найважливіших професійних якостей і ставлять її на друге місце після знання предмета, який вони викладають. Але викладачі, як правило, докладають дуже мало зусиль, щоб підвищити свою підготовку в цій галузі, хоча постійно прагнуть оновити і поповнити свої спеціальні (предметні) знання. Причина цього парадокса криється,

вочевидь, в тому, що викладачі зазвичай переоцінюють (завищують) свої знання і рівень підготовки в галузі виховання.

Часто викладачі керуються індиферентними уявленнями про студентів як про пристрої з переробки інформації, які слухають лекції, читають підручники, виконують завдання і, коли це потрібно, демонструють ці знання на заліках і іспитах. Іноді це приводить до неадекватних вимог, з якими студенти просто не можуть впоратися. Для того, щоб при побудові програми врахувати можливості і потреби студентів, потрібно добре їх знати. Але особливості пізнавальної сфери особистості прямо пов'язані з усіма іншими її підструктурами й особистістю загалом. Успішна навчальна діяльність студента залежить не тільки від ступеня володіння прийомами інтелектуальної діяльності; вона обумовлена також наявністю естетичної культури особистості – стійкою системою ставлення студента до навколишнього світу і до самого себе. Естетична культура передбачає сформованість у людини естетичних знань, ідеалів, потребу вносити прекрасне в навколишній світ. «Краса – могутній засіб виховання чутливості душі. Краса – це дзеркало, в якому ти бачиш сам себе і завдяки йому так чи інакше ставишся сам до себе», – писав В.О.Сухомлинський [7].

Викладач повинен враховувати, що ці навантаження особливо великі в періоди контролю й оцінювання. Але саме тут часто відбувається одна з найгрубіших педагогічних помилок: негативну оцінку результатів засвоєння навчальної програми викладач переносить на оцінку особистості студента в цілому, дає студенту знати за допомогою міміки, жестів, а то й у словесній формі, що він нерозумний, ледачий, безвідповідальний. Змушуючи студента переживати негативні емоції, викладач впливає на фізичний стан і здоров'я студента.

Навчання у вищому навчальному закладі вимагає великих витрат часу й енергії, що обумовлює деяку затримку соціального становлення студентів у порівнянні з іншими групами молоді. Цей факт часто породжує у викладачів помилкове уявлення про студентів як про соціально незрілі особистості, що потребують постійного опікування, поблажливого ставлення. Сам того не усвідомлюючи, викладач у цьому разі мов би ставить планку, обмежує рівень, до якого студент, на його думку, може розвинути свої особисті якості, такі, як відповідальність, ініціативність, самостійність. Вихованець (у цьому разі студент) не усвідомлено сприймає таку програму і, що особливо прикро, внутрішньо приймає її. Людина легко адаптується до занижених вимог: у цих умовах здібності студента не тільки не розвиваються, але й часто деградують.

Ставлення ж педагога до студента як до соціально зрілої особистості, навпаки, наче відсуває планку, розкриває нові обрії, тим самим не обмежуючи можливості розвитку особистості, а підсилюючи їх своєю вірою, внутрішньою підтримкою. Як правило, саме у студентському віці досягають максимуму у своєму розвитку не тільки фізичні, але і психологічні властивості, і вищі психічні функції: сприйняття, увага, пам'ять, мислення, мова, емоції і почуття. Цей період життя максимально сприятливий для навчання і професійної підготовки. Саме тут відбувається активне формування індивідуального стилю діяльності. Переважне значення в пізнавальній діяльності починає набувати абстрактне мислення, формується узагальнена картина світу, устанавлюються глибинні взаємозв'язки між різними галузями досліджуваної

реальності. Якщо викладач не розвиває саме ці здібності, у студента може закріпитися навичка напівмеханічного запам'ятовування матеріалу, який вивчається, що веде до зростання показної ерудиції, але гальмує розвиток інтелекту.

Найважливіша здібність, яку повинен розвинути студент у вищому навчальному закладі, – це, власне, здібність навчатися, що радикально позначиться на його професійному становленні, оскільки визначає його можливості в післявузівській безперервній освіті. Навчитися вчитися важливіше, ніж засвоїти конкретний набір знань, які в наш час швидко застарівають. Ще важливішою є здатність самостійного добування знань, що базується на творчому мисленні. Пряме навчання творчості неможливо, але цілком реальний непрямий вплив на особистість за рахунок створення умов, котрі стимулюють чи гальмують творчу діяльність. Серед особистісних рис, які найбільше сприяють творчому мисленню, виділяють такі: впевненість у своїх силах; домінування емоцій радості і навіть певна частка агресивності; схильність до ризику; відсутність страху показатися дивним і незвичайним; відсутність конформності; добре розвинуте почуття гумору; наявність багатої за змістом підсвідомості (бачить різноманітні за змістом сни, має підпорогову чутливість); любов до фантазування і побудови планів на майбутнє.

До особистісних факторів, що негативно впливають на процес творчості, відносять: конформізм (догодження); невпевненість у собі (часто супроводжує загальну низьку самооцінку), а також занадто сильну впевненість (самовпевненість); емоційну пригніченість і стійке домінування негативних емоцій; відсутність схильності до ризику; домінування мотивації уникнення невдачі над мотивацією прагнення до успіху; високу тривожність як особистісний рис; сильні механізми особистісного захисту.

Слід також зазначити, що у творчих особистостей часто зустрічається дитячість, котра доходить до інфантилізму. У зв'язку з цим справедливою є формула про те, що секрет творчості полягає у збереженні юності, а секрет геніальності – у збереженні дитинства на все життя. Справді, дитинство – це сензитивний період для творчості. Саме в цей час процес створення людиною свого образу світу йде максимально високими темпами [2].

Ще Л. М. Толстой відзначав, що більша частина усього, що він пізнав у житті, припадає на перші чотири роки. Ці спостереження підтверджуються сучасними емпіричними дослідженнями. Якщо взяти до уваги відомості про те, що будь-який образ, навіть образ сприймання, будується за принципом зустрічного уподібнення на основі гіпотези, початково вписаної в цілісний образ світу, то стає зрозумілим, наскільки великою повинна бути творча напруга перших місяців і років життя, щоб уже десь до чотирьох років була в основному завершена побудова образу світу, у який надалі вносяться куди менш фундаментальні і принципові додавання і виправлення. Отже, виховання творчих основ у дитині полягає зовсім не в тому, щоб привносити в дитину ці основи, а в тому, щоб не дати їм загинути в ході неминучого процесу соціалізації, що змушує усіх «пити з одного спільного джерела».

Відповідаючи на питання, чому саме йому випало зробити велике відкриття, А. Ейнштейн назвав як одну з причин свій відносно повільний розвиток, завдяки чому його в досить солідному віці все ще хвилювали так звані "дитячі питання". Питання, яке поклало початок міркуванням, що призвели до відкриття принципу

відносності, звучить справді майже по-дитячому: що буде бачити спостерігач, якщо джерело світла віддаляється від нього зі швидкістю світла? На початковому етапі свого розвитку дитина являє собою істоту, яка повністю несвідома. Це єдиний період у житті людини, коли справді немає жодних перешкод між свідомістю й неусвідомленим, і немає, відповідно, абсолютно ніяких обмежень для вільної творчості.

Багато дослідників намагалися сформулювати головну якість будь-якої творчої особистості, яка лежить в основі здібності до творчості. За всієї різноманітності конкретних формулювань усі говорять приблизно про те саме: творча особистість – це вільна особистість; а вільна особистість - це особистість, здатна бути сама по собі, відчувати власне «Я» [4].

Емоційна сфера у студентському віці приходить до деякого врівноваженого стану, «заспокоївшись» після свого бурхливого розвитку в підлітковий період. Проте певні відгуки минулих «буревіїв» інколи дають про себе знати, особливо у студентів із затримками особистісного розвитку, тобто тих, хто страждає на інфантилізм. Часто може спостерігатися дещо абстрактна незадоволеність життям, собою й іншими людьми. За неадекватного педагогічного впливу такий стан може стати причиною деструктивних тенденцій у поведінці. Але при перетворенні енергії цього емоційного стану на розв'язання складного та значущого для студента завдання незадоволення може стати стимулом до конструктивної і плідної праці. «Праця тільки тоді стає виховною силою, коли вона збагачує інтелектуальне життя, наповнює багатогранним змістом розумові, творчі інтереси, одухотворює моральну цільність і підвищує естетичну красу особистості й колективу», – зазначає В.О.Сухомлинський, тобто праця повинна бути основою всебічного гармонійного розвитку особистості [5].

Виражений і часто підкреслений раціоналізм у поведінці викладачів зі студентами негативно впливає на розвиток їхньої емоційної сфери в цілому. Тому викладачеві необхідно свідомо стежити за стилем його спілкування зі студентами. Без деякої, інколи навіть штучно доданої емоційної теплоти, ефективність його роботи зі студентом може сильно знизитися навіть за її високого змістовного рівня.

Найголовніша особливість юнацького віку полягає в усвідомленні людиною власної індивідуальності, неповторності, у становленні самосвідомості і формуванні образу «Я». Образ «Я» – це соціальна настанова, ставлення особистості до самої себе, яке містить три взаємопов'язані компоненти: пізнавальний, емоційний і поведінковий. За останні десятиріччя відбулося зрушення піку становлення самосвідомості з віку 17-16 років на 23-25 років. Становлення самосвідомості актуалізує прояв найважливіших і часто суперечливих потреб студентського віку – у спілкуванні, у самотності, у досягненнях [3].

Потреба в досягненні, якщо вона не знаходить свого задоволення в основній для студента навчальній діяльності, закономірно переноситься на інші сфери життя – у спорт, бізнес, громадську діяльність, хобі або у сферу інтимних стосунків. Але людина обов'язково мусить знайти для себе напрямок самоствердження. Потреба в досягненнях часто вступає в конфлікт з потребою у спілкуванні, і розв'язання цього конфлікту в бік тієї чи іншої потреби приводить до наступних особистісних змін.

Конфлікт може виникнути й між потребою в досягненнях і пізнавальною

потребою, яка задовольняється у процесі творчої дослідницької діяльності студента. І тут відповідальною є роль викладача, який виступає в ролі першого експерта, що дає студенту оцінку за наслідками його дослідницької діяльності.

Своїми оцінками викладач може необережно позбавити студента будь-якої надії, і відповідно, бажання стверджуватися на ниві науки й підштовхнути його до вибору інших сфер життя для самоствердження й задоволення потреби в досягненні. З соціального погляду, дуже важливе те, що студентський етап розвитку життя людини пов'язаний із формуванням відносної економічної самостійності, відходом від батьківського дому, формуванням родини.

Сприятливе становище студента в навколишньому середовищі сприяє нормальному розвитку його особистості. Не повинне бути істотної розбіжності між самооцінкою й оцінкою, яку студент отримує від значущих для нього людей, до яких обов'язково належить і викладач. У цьому разі викладач може допомогти студентові подолати несприятливе ставлення самооцінки, очікуваної оцінки й оцінки викладача. Це можна зробити, цілеспрямовано організуючи таку педагогічну ситуацію, у якій студент постане у вигідному світлі й одержить позитивну оцінку, що призведе до підвищення очікуваної оцінки, поліпшить його психологічний стан і зробить сприятливішою позицію особистості в цілому.

Отже, сутність виховної роботи у вищому навчальному закладі полягає у створенні сприятливих умов для самовиховання студентської молоді шляхом розкриття перед нею кола можливих виборів та їхніх наслідків, при тому що остаточне розв'язання завжди повинен приймати сам студент. Визначення мети виховання у вищому навчальному закладі дозволяє реалізувати таку його особливість, як спрямування в майбутнє, про що писав В.О. Сухомлинський: «Без наукового передбачення, без уміння закладати в людині сьогодні ті зерна, які зійдуть через десятиліття, виховання перетворилось б на примітивний догляд, вихователь – на неграмотну няньку, педагогіка – на знахарство. Необхідно навчити передбачати – в цьому сутність культури педагогічного процесу, і чим більше тонкого, вдумливого передбачення, тим менше несподіваного нещастя» [6].

Бібліографічні посилання:

1. **Амонашвили Ш.А.** Основания педагогики сотрудничества // Новое педагогическое мышление / Под ред. А.В. Петровского. – М., 1989. – С. 144-177.
2. **Зинченко В.П.** Образование. Мышление. Культура // Новое педагогическое мышление / Под ред. А.В. Петровского. – М: 1989. – С. 90-102.
3. **Кон И.С.** Постоянство и изменчивость личности // Психологический журнал. – 1987. – Т. 8, № 4. – С. 124-137.
4. **Роджерс К.** Эмпатия // Психология эмоций. Тексты / Под ред. В.К. Вилюнаса, Ю.Б. Гиппенрейтер. – М: 1984. – С. 235 - 237.
5. **Сухомлинський В.О.** Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. – Вибрані твори. В 5-ти т. – Т.1. – К: Рад. школа, 1976. – С 62-202.
6. **Сухомлинський В.А.** О воспитании. – М: Политиздат, 1973. – С. 14.
7. **Сухомлинський В.О.** Як виховати справжню людину. – Вибрані твори в 5-ти т. – Т. 2. – К: Рад. школа, 1976. – С. 149-409.

УДК 94 (477)

Г. М. КНИШ

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ТЕСТОВЕ ОЦІНЮВАННЯ З ІСТОРІЇ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ДОСВІД ТА УРОКИ

Розглянуто окремі аспекти тестового оцінювання знань студентів з історії України.

Ключові слова: тести, історія України, вища школа, навчальний процес.

Рассмотрены отдельные аспекты тестового оценивания знаний студентов по истории Украины.

Ключевые слова: тесты, история Украины, высшая школа, учебный процесс.

Examined some aspects of testing student' knowledge of the history of Ukraine.

Keywords: tests, history of Ukraine, higher education, educational process.

В сучасних умовах реформування у сфері вищої освіти в Україні, коли наша держава приєдналася до Болонського процесу, важливо вивчати усі аспекти переходу до європейського освітнього простору зі складними суперечливими проблемами, не відмовляючись від кращих досягнень і традицій вітчизняної вищої школи. Це стосується і викладання гуманітарних дисциплін, серед яких актуального значення набуває вивчення вітчизняної історії.

Слід зазначити, що останнім часом помітне місце в оцінюванні знань як учнів середніх загальноосвітніх навчальних закладів, так і студентів вищої школи займає тестування-оцінювання з історії, перш за все з історії України. Традиційно більшість випускників шкіл, які вступають на факультети гуманітарного профілю складають іспит з історії України у вигляді тестів різного рівня складності. Подібні завдання дозволяють перевірити рівень знань з історії у молоді, розуміння історичного процесу в його різноманітності і суперечливості, логічного мислення при аналізі джерел, орієнтації в історичному просторі, часі тощо. Така тестова методика забезпечує максимальну об'єктивність оцінки, вимагає повноти знань не лише окремих етапів історичного розвитку нашої держави, а й всього тривалого періоду історії, діяльності історичних постатей, явищ.

Років п'ять тому у зовнішньому незалежному тестуванні крім тестів з історії пропонувалися і завдання відкритої форми, з якими значна частина абітурієнтів не змогли впоратися, тобто надати чіткі та логічні відповіді через відсутність знань з окремих питань або невміння розгорнуто викласти матеріал, проаналізувати певне явище, зробити належні висновки на підставі історичних джерел чи літератури [2, с. 27]. Незважаючи на ці недоліки, що викликані недосконалістю викладання історичного матеріалу в середній школі, бажано було б відродити і цю форму оцінювання знань, хоча у вищих навчальних закладах вона і зараз застосовується як змістовна перевірка підготовки студентів з навчального курсу «Історія України» на факультетах як гуманітарного, так і природничо-технічного напрямів.

В кредитно-модульній системі, яка діє вже декілька років у навчальному процесі вищої школи, саме тестування для поточного оцінювання знань студентів відіграє значну роль. На жаль, обсяг годин з історії України стрімко і постійно скорочується, у тому числі аудиторне викладання лекційного матеріалу, досягає критичної точки, а це вимагає від студентів зосередження уваги на самостійне вивчення великого масиву літератури з метою отримання високого рейтингу. Більшість викладачів вважають, що якість навчання падає саме через відсутність у студентів навичок самостійної роботи. Дійсно, частина студентів відповідають

правильно на тести, але не тому, що знали відповіді, а лише елементарно вгадували, влучали «методом тикання».

Досвід свідчить, що деякі проблеми в історії України досить важко однозначно визначити у тестах, тому що передбачається ціла низка відповідей або ж різноманітних тлумачень. У цьому сенсі важливо враховувати і такий аспект як спроби деяких вітчизняних істориків, авторів підручників з історії України перекручувати історію, приховувати окремі епізоди або через політичну кон'юктуру оцінювати персоналії без урахування тих умов, у яких вони діяли, вносити плутанину у визначенні критеріїв добра і зла, прогресу і регресу, героїв та антигероїв. У цьому випадку руйнується виховна функція історичної науки. Можна погодитися з думкою професора В. Якуніна, що в історичній освіті повинен бути головний орієнтир – «науково-об'єктивна істина, правда історії. Тут не може бути місця компромісам та погодженням у вигляді напівправди і напівбрехні. Істина завжди одна і вона конкретна. Не можна в інтересах політики... жертвувати історичною правдою» [5, с. 133].

Хоча тема розмаїття ідей, думок, точок зору в окремих шкільних підручниках, навчальних посібниках з історії України в умовах, за висловом історика В. Іваненка, «ери» так званого «плюралістичного ренесансу» [3, с. 10] потребує окремого розгляду, зазначимо, що і навчальна історична література у вищій школі має подібні хиби, які заважають об'єктивному пізнанню історичного минулого з боку студентів. Так, змістовний в цілому і популярний у вищих навчальних закладах посібник О. Бойка «Історія України», на жаль, оминає деякі періоди історії державотворення. Окремий параграф під назвою «Проголошення Української Народної Республіки» розкриває питання її функціонування, але існування радянської УНР (УСРР) фактично висвітлюється лише з 1919 р. під назвою «Політика радянської влади в Україні 1919 р.» [1, с. 325, 351], а існування інших державних утворень (наприклад, Донецько-Криворізької республіки) навіть не згадується. Якщо у підручнику «Новітня історія України (1939 – початок ХХІ ст.)» для учнів 11 класу визначається період «Велика Вітчизняна війна» як етап Другої Світової війни, правда лише у повторювальному уроці [4, с. 68], то у посібнику О. Бойка навіть згадки немає про цей термін і визначення періоду.

А чи впливає матеріал підручників на тестове опитування студентів з історії України? Безумовно впливає. Виходить, що деякі тестові питання взагалі не слід формулювати у зв'язку з сумнівними, чисто суб'єктивними оцінками того чи іншого автора або відсутністю чіткої відповіді, яка повинна бути на сторінках навчальної літератури. Тому надзвичайно велику роль відіграє викладач, який мусить у лекційному курсі з позиції об'єктивності та історизму, історичної логіки на доказовій джерельній базі викладати події або діяльність політичних діячів, не допускати фрагментарності історичної свідомості у молоді. Виходячи з цього, він здійснює тестове оцінювання знань студентів, комбінуючи завдання з альтернативними відповідями різного рівня складності із завданнями, які передбачають розгорнуту відповідь. Останні значною мірою налаштовують студентів на певний аналіз подій або явищ, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями та фактами. За таким принципом складаються екзаменаційні білети з історії України у Дніпропетровському національному університеті.

Отже, перші кроки становлення кредитно-модульної системи у вищій школі та її складової – тестового оцінювання знань з вітчизняної історії стануть предметом для засвоєння певних уроків і поліпшення якості історичної освіти, формування духовно-моральних цінностей у студентської молоді.

Бібліографічні посилання:

1. **Бойко О. Д.** Історія України. Навч. посіб. К. : Академвидав, 2007.
2. **Іваненко В. В.** Біль і звияга: ХХ століття в українському вимірі. – Д. : «АРТ-ПРЕС», 2003.
3. **Книш Г.** Зовнішнє оцінювання учнів з історії: перший досвід та уроки // Бористен. – 2008. – № 3.
4. **Турченко Ф. Г., Панченко П. П., Тимченко С. М.** Новітня історія України / 1939 – початок ХХІ ст. / Підручник для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. – К. : Генеза, 2007.
5. **Якунин В.** Воспитание историей: украинский ракурс // Комуніст України – 2010 – № 3.

УДК 37.041:378

Н. В. Ковальчук

Дніпропетровський державний аграрний університет

ПОШУК ШЛЯХІВ ДО САМОВИХОВАННЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

В статті розглянуті питання самовиховання студента вищого навчального закладу та шляхи його самовдосконалення.

Ключові слова: *вища освіта, самовиховання, ідеал, самовдосконалення.*

В статье рассмотрены вопросы самовоспитания студента высшего учебного заведения и пути его самоусовершенствования.

Ключевые слова: *высшее образование, самовоспитание, идеал, самоусовершенствование.*

In the article it is presented questions of self-education student and ways of its self-improvement.

Key words: *higher education, self-education, ideal, self-improvement.*

В умовах переходу людства до постіндустріальної цивілізації значно зростає роль професійної освіти. І тому вища освіта стає вагомим чинником суспільного прогресу, є визначальною передумовою створення економічного, наукового, культурного, духовного потенціалу суспільства.

Для того щоб студент став спеціалістом певної галузі необхідно щоб він сформувався, перш за все, як особистість, а також був зацікавленим в отриманні нових знань, тобто прагнув до самовдосконалення.

Самовиховання – це свідома діяльність людини, що спрямована на виділення у себе позитивних рис і подолання негативних. Перш за все, самовиховання вимагає від людини знання своєї сутності, вміння оцінювати власні позитивні й негативні риси. Для збагачення студентів знаннями і уміннями потрібно проводити бесіди про психічну діяльність людини, свідомість, почуття, характер, поведінку, інтереси, здібності, потреби, темперамент, а також розкривати сутність самовиховання, методи і прийоми роботи над собою.

Визначним аспектом самовиховання є логічне мислення, вміння розбирати кожен свій вчинок, що допомагає виробленню вимогливості до себе як постійної риси характеру, без якої неможливо досягнути успіху. Тому викладачі (куратори) в приватних розмовах і на кураторських годинах повинні детально аналізувати

недотримання правил поведінки, їх мотиви, привчати студентів до самоаналізу.

Самовиховання вимагає чималих зусиль, вміння володіти собою, досягати поставленої мети, не занепадати духом від невдач. Тому потрібно залучати студентів до таких видів діяльності, що передбачають дисциплінованість, організованість, відповідальність. Подолання труднощів сприяє загартуванню волі, доведенню розпочатої справи до кінця, і переконанню, що навіть незначні успіхи роблять студентів сильнішими і додають впевненості в собі.

Ефективність процесу самовиховання підвищує ідеал, до якого прагне студент. Спостереження показують, що до самовиховання нецікаві в основному ті, хто не має життєвої мети, ідеалу. Ось тому дуже важливо знати ідеали студентів, допомогти створити ідеали тим, хто ще їх не має. Бо ідеал – недосяжний взірець [1, с. 58]. Саме він є стимулом для активної діяльності, до самовдосконалення.

Успіх процесу самовиховання значною мірою залежить від рівня розвитку колективу взагалі. У згуртованому колективі, де домінує атмосфера доброти, розвинена взаємодопомога, самовиховання відбувається, як правило, вдало.

Процес самовиховання безкінечний і охоплює такі основні стадії:

1. Визначення ставлення студентів до процесу самовиховання. Це можна зробити за допомогою анкетування. На цьому етапі потрібно допомогти студенту усвідомити необхідність роботи над собою, що самовиховання потрібне, перш за все, йому. Адже від цього залежить його майбутнє. Цей етап проходить під девізом «пізнай самого себе».

2. Появлення у студента прагнення до самовиховання. На цій стадії дуже важливо допомогти створити ідеал, до якого буде прагнути студент, встановити відповідність між собою та цим ідеалом, з'ясувати які риси треба набути, а від яких потрібно позбавитися. На цьому етапі потрібно провести бесіди про самоосвіту видатних людей.

3. Початок самостійної роботи студента над собою. Цей процес безкінечний, адже впродовж всього життя людина самовдосконалюється. Відбувається цей процес в різних видах діяльності: навчанні, праці, виконанні доручень, участі в громадській роботі та ін. На початку цього етапу потрібно допомогти студенту проаналізувати свої досягнення та невдачі, осмислити отримані результати. Поступово такий зовнішній контроль потрібно послаблювати, даючи, таким чином, більше самостійності та ініціативи студенту.

Враховуючи етапи самовиховання, куратори повинні кваліфіковано організовувати виховну роботу зі студентами. Необхідно пристосовувати прийоми, методи та форми педагогічного впливу до індивідуальних особливостей студентів з метою забезпечення належного рівня розвитку особистості. Саме індивідуальний підхід створює найсприятливіші можливості для розвитку пізнавальних сил, активності, схильностей і обдарувань кожного студента [1, с. 45]. Саме такого підходу потребують насамперед малоздібні студенти.

Можна виділити такі прийоми роботи над собою:

1. Самопереконання. Суть такого прийому полягає в аналізі деякої конфліктної ситуації, знаходження аргументів та переконанні в правильності чи неправильності свого вчинку.

2. Самонавіювання. Цей прийом потрібно застосувати для подолання страху перед труднощами, нерішучості.

3. Самопідбадьорення. Такий прийом ефективний, якщо людина зневірилася в своїх власних силах і можливостях.

4. Самозаохочення. Цей прийом ефективний, якщо потрібно подолати деякі негативні особисті риси.

5. Самопримус. Такий прийом застосовують, коли потрібно подолати власне небажання, лінощі.

6. Самоаналіз. Це один з основних прийомів. Він допомагає проаналізувати свої вчинки, правильно їх оцінити і зробити висновки.

7. Самозобов'язання. Цей прийом дозволяє розробити план роботи над собою на деякий строк, в залежності від того які цілі ставить перед собою студент.

8. «Впізнай себе». Це прийом – гра. Куратор називає деякі риси характеру, а студент за цими характеристиками повинен впізнати себе, інші доповнюють вже подану характеристику.

9. «Крок вперед». Ця гра пропонує студенту спланувати свій день, а потім проаналізувати, що вдалося здійснити, а що ні.

10. Правила поведінки. Полягає в дотриманні встановлених правил поведінки, допомагає стати дисциплінованим.

11. Самохарактеристика. Такий прийом вимагає складання власної характеристики, а потім обговоренні її з іншими. Це привчає до самоаналізу.

Самовиховання особистості здійснюється в різноманітних сферах: розумовій, морально-вольовій, духовно-культурній, фізично-гігієнічній. Самовиховання в розумовій сфері передбачає розвиток пам'яті, мислення, творчої уяви. Для цього вивчається прикладна наука про прийоми розвитку і саморозвитку пам'яті; логіка — наука про закономірності, форми мислення; евристика — наука про творчу уяву людини, її можливості, засоби творчого саморозвитку.

Самовиховання у морально-вольовій сфері ґрунтується на психології волі і характеру, темпераменту і здібності. Воно полягає у самоконтролі за виявленими у себе недоліками. Самовиховання у фізично-спортивній або гігієнічній сфері полягає у тренуваннях, проведенні оздоровчих процедур, слідкуванню за своїм здоров'ям, зовнішністю та ін. Організація самовиховання здійснюється на засадах органічності (процеси виховання і самовиховання повинні бути взаємопов'язані), добровільності, довіри, цілеспрямованості.

В наш час дуже гостро стоїть проблема вибору «свого» шляху, своєї моделі життя, а не запропонованої моделі чужого життя. На жаль, дана проблема актуальна для багатьох молодих людей, що тільки починають доросле життя та шукають своє місце в суспільстві. Багато з них вважають, що для реалізації поставлених цілей потрібні зв'язки з «потрібними» людьми та наявність грошей [2, с. 175]. Шкода, що вони забувають про власні сили і навіть не намагаються спробувати, ризикнути і досягти успіху, адже для цього в них є головна зброя – їх професійна освіта.

Взаємодія, співпраця зі студентом у його самовдосконаленні є найбільш органічною формою, яка об'єктивно покликана досягти максимального ефекту. Адже кожна людина намагається засвідчити своє «Я», переживає потребу якнайповніше реалізувати себе у сфері людської діяльності та стосунків.

Бібліографічні посилання:

1. **Фіцула М. М.** Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2006. – 560 с.
2. **Куделя П. О.** Вища школа регіону як об'єкт соціального управління: Монографія. – Дніпропетровськ: Дніпрокнига, 2002. – 272 с.
3. Педагогічна майстерність: Підручник / за ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с.

УДК 378.02:371.3 – 37.035.41: 159.9.001.4

В. В. Вакулик, С. М. Масліков

Дніпропетровський державний аграрний університет

ІСТОРИКО-НАУКОВІ АКЦЕНТИ У ВИКЛАДАННІ КЛІНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЯК СКЛАДОВА ПСИХОПРОФІЛАКТИКИ КРИЗИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНО-ВЕТЕРИНАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті представлені гіпотези походження основних причин кризи професійного навчання студентів медично-ветеринарних спеціальностей, механізми її розвитку, ймовірні наслідки та нові підходи щодо психологічної профілактики.

Ключові слова: історико-наукові акценти, викладання клінічних дисциплін, психологічна профілактика, криза професійного навчання.

В статье представлены гипотезы происхождения основных причин кризиса профессионального обучения студентов медико-ветеринарных специальностей, механизмы его развития, вероятные исходы и новые подходы в психологической профилактике этого явления.

Ключевые слова: историко-научные акценты, преподавание клинических дисциплин, психологическая профилактика, кризис профессионального обучения.

The paper presents a hypothesis of origin the main causes of the crisis professional training of students of veterinary medical specialties, mechanisms its development, likely outcomes and new approaches in the psychological prevention of this phenomenon.

Key words: history and scientific focus, the teaching of clinical disciplines, psychological prevention, crisis training.

Сучасний стан професійної освіти, у тому числі й медично-ветеринарної галузі, за цілої низкою ознак може бути охарактеризований, як післякризовий. Це багатокомпонентне явище зумовлено як глобальними тенденціями розвитку суспільства у сьогоденні, так і особливостями його трансформацій на пострадянському соціокультурному просторі.

Школа професійної освіти зазнала величезних матеріальних труднощів, відбулося руйнування ідеологічних та значної частини ціннісних орієнтирів. Згідно закону причинно-наслідкового зв'язку, зміни відбулися у характері виробництва, формах власності та ієрархії керуючих посад.

Такі стресові умови існування, болісно відбиваються на молоді, яка отримує професійну освіту саме у цей період. Аналіз поточного контролю знань, результатів проміжних атестацій та екзаменаційних сесій, комплексні педагогічні спостереження, опитування кураторів і працівників деканату, співбесіди із самими студентами факультету ветеринарної медицини, переконливо свідчать про наявність у них особливо гострих, психологічно-дискомфортних моментів у різні періоди навчання.

На наш погляд, особливої уваги, потребує феномен, що має місце у середині періоду отримання освіти, і який ми пропонуємо вважати *кризовим* у професійному навчанні. В зв'язку з цим, метою нашого дослідження є попередній аналіз вищезгаданої кризи, а саме визначення її можливої природи, чинників, генезиси, наслідків та пошук методів профілактики її негативного впливу.

Актуальність дослідження продиктована тими обставинами, що в нових умовах педагогічної діяльності у вищій школі, за наявності багатьох недоліків старих методик, деформованих сучасністю та браку коштів, виникли серйозні перешкоди для корекції самосвідомості майбутніх ветеринарних фахівців. Це перетворило вітчизняну освіту на безмежний полігон педагогічних, науково-методичних і організаційних експериментів. Звісно, що результати, які отримують дослідники, є не завжди якісними, також мають місце гіпертрофовані судження, недосконалі висновки, тощо. Але, як відомо, не помиляється той, хто нічого не робить. Крім того, наш дослідницький інтерес стимулювався тим, що питання, стосовні зазначеної проблеми, практично не висвітлені у науковій літературі, і основним джерелом інформації слугують непрямі та паралельні теорії та дослідження.

Так, ключовими поняттями нашої роботи є ідентичність, ідентифікація, психологічна криза, самосвідомість, почуття власної гідності. Використовуючи проєкцію загальних психологічних механізмів вищезгаданих явищ безпосередньо на ситуацію, яку досліджуємо, ми спирались на класичні праці – З. Фрейда [1], Е. Еріксона [2], Г. Крайга [3], Н. С. Пряжникова [4] та ін. Під час побудови власної гіпотези, були використані праці таких відомих дослідників, як В. П. Зінченко [5], Г. М. Андрєєвої [6], Г. С. Никифорова [7].

Слід зазначити, що тема криз у період навчання, цікавить багатьох вчених психолого-педагогічної галузі, але розглядається вона у ракурсі традиційних методів психопрофілактики і не стосується специфіки ветеринарної освіти.

Наша мета полягає у тому, щоб знайти такий засіб захисту від негативних наслідків кризи, який би базувався на ґрунті моральних цінностей та сприяв інтеграції шляхетних ідей минулих поколінь у сучасність. Реалізації задуманого вирішили досягти за допомогою методу вбудованого акцентування на історико-наукових аспектах при викладанні клінічних дисциплін. Сутність запропонованої методики буде викладена нижче.

Загальновідомо, що якість професійної освіти безпосередньо пов'язана з якістю професійної діяльності, яка буде здійснюватись у подальшому. Виходячи з цього судження, логічним є конкурс дипломів, опитування й бесіда з потенційним працівником з метою з'ясувати, в якій мірі він володіє професійними знаннями та характеристиками, які необхідні роботодавцеві. Все вище сказане є вірним і досить важливим, але у світлі сучасності, у зв'язку з популяризацією психологічної науки, так званий «людський фактор», а саме психологічні характеристики людини, набувають ледве не найвагомішого значення. Розхожими термінами в середовищі менеджерів з персоналу стали такі поняття, як комунікабельність, емоційна поведінка, стресостійкість, професійна адаптація і таке інше.

В умовах нашого часу завданням педагогів є формування у студентів, таких особистих якостей, які б разом з глибокими знаннями слугували їм фундаментом професіоналізму та захистом від деструктивних впливів криз.

Ще Е. Еріксон, у своїй роботі «Молодий Лютер» [2], указував, що вихід з подібних криз, повинен базуватися на пошуку шляхів професійної ідентичності, які особистість, що прагне до професійного росту, може використати за основу.

Намагаючись провести аналіз чинників, що містяться у центрі даної проблеми, ми зазначили, як пріоритетні, наступні явища. У так званий пострадянський період, слідом за політичними, економічними й соціальними змінами, відбулися зміни й на ринку праці. З'явився цілий ряд нових професій до цього або не існуючих, або таких, які мали інший статус. Так, наприклад, з'явилися приватно-практикуючі ветеринарні лікарі, які, незважаючи на збережені ними принципи професійної діяльності, зіткнулися з масою нових, раніше не відомих труднощів. Зміни відбулися й в адресації послуг. Так, замість «вчорашніх» колгоспів і радгоспів, замовниками послуг стали фермерські господарства, акціонерні товариства, державні й приватні організації (фірми). Значно змінився попит на перелік та якість ветеринарного обслуговування тварин. В уявленнях пересічного громадянина змінився сам «образ» ветеринара – під впливом рекламних технологій він прийняв новий євро-американський характер, до речі подібним чином змінилося відношення до медицини взагалі, менше моральний акцент – більше технологічний. Часто різні вимоги ставлять ветеринарним фахівцям м'ясокомбінатів, молокозаводів та інших підприємств, схожих по технологічній суті, але різних за рівнем якості й культурою виробництва.

Відбулися зміни й на ринку ветеринарних послуг. У деяких регіонах збільшилося поголів'я тварин приватного сектору, й навпаки, взагалі зменшилося в спеціалізованих колективних господарствах. На зміну багатотисячним тваринницьким комплексам прийшли фермерські господарства з поголів'ям, що не перевищує кілька десятків тварин. З іншого боку, в області з'явилися сільськогосподарські підприємства, технологічні можливості яких, не поступаються аналогічним підприємствам країн Євросоюзу – з комп'ютеризованими фермами, науковими центрами, фармакологічним і технічним забезпеченням найвищого рівня. Збільшився товарообіг аеропортів і вокзалів, розширилися можливості переміщення населення до інших країн. Це викликало значний попит на фахівців ветеринарно-санітарного контролю, ветеринарної міліції, ветеринарної митниці. З'явилися нетрадиційні напрями тваринництва і птахівництва: розведення шиншил, перепелів, страусів; у любителів розширилися можливості придбання рідкісних і екзотичних тварин, від коней до ігуан, удавів і крокодилів.

Крім того, існує ще одна сторона питання. Основним замовником на ветеринарні послуги все-таки були колгоспи й радгоспи. Після їхньої ліквідації багато ветеринарних фахівців втратили стабільну зарплату й своє ієрархічне становище (на селі ветеринарний фахівець входив в неформальну елітарну групу: голова, агроном, зоотехнік, бухгалтер). Наприкінці 80-х – 90-х рр. для вступу до сільськогосподарського Вузу, вагомим була наявність направлення з виробництва, проте досить часто господарства замовники ці документи абітурієнтам надавали, а виплату стипендій і наступне працевлаштування не здійснювали. У результаті, багато випускників мали низький рівень професійної мотивації та ще під час навчання були змушені орієнтуватися на роботу не за фахом. Природно, що такі

зміни в сфері професійної діяльності повинні були спричинити й зміни в акцентах професійного навчання.

Актуальність вище позначеної проблеми спонукала нас більш уважно придивитися до ситуації переживання криз професійного навчання студентами Вузів і провести відповідний психологічний аналіз на базі факультету ветеринарної медицини Дніпропетровського Агроуніверситету (ДДАУ).

Під час подання документів до приймальної комісії ДДАУ приходять багато молодих людей, майбутніх фахівців – лікарів ветеринарної медицини. Причини, що спонукали їх обрати саме цю професію, значно відрізняються одна від одної. Умовно абітурієнтів можна поділити на три найпоширеніші групи.

Перша група представлена молодими людьми, вчорашніми школярами, відмінниками із зоології та анатомії, активістами гуртків біологічного профілю. Вони люблять тваринний і рослинний світ та сповнені прекрасного юнацького романтизму. Своє життя ці молоді люди мріють присвятити захисту природи, лікуванню тварин і всебічній турботі про братів наших менших. У цієї молоді є своя, особиста уява про те, що таке ветеринарна медицина й хто такий ветеринарний лікар.

Друга група представлена прагматиками, які вирішили одержати професію ветеринарного лікаря тому, що ветеринарією займалися або займаються їхні батьки, родичі, приятелі батьків і т.ін. Ці молоді люди вважають приватну ветеринарну практику прибутковою справою й у такий спосіб прагнуть вирішити фінансові питання свого майбутнього. Сюди ж можна віднести абітурієнтів, які відносять професію ветеринарного лікаря до соціально-затребуваних або привабливими для себе за статусом.

Третя група включає в себе так названих «випадкових» абітурієнтів. Для когось Вуз трапився поруч із будинком, інші займаються спортом і їм подобається футбольна команда університету, треті – прийшли за компанію з другом.

Можна було б виділити набагато більше умовних груп, наприклад фахівців середньої ланки, що закінчили технікуми (коледжі) цього ж профілю але, переслідуючи певні цілі, вважаємо за можливе обмежитися трьома найбільш об'єктивними групами.

Як свідчить досвід співбесід зі студентами, вивчення педагогічної документації та висновки кураторів, саме третій - четвертий курси є найскладнішими для більшості студентів. Звичайно, є молоді люди, які протягом усього періоду перебування у ВУЗі мають стабільні позитивні або навпаки негативні показники в навчанні. Але великий інтерес представляють також учні, які зарекомендували себе активними та сумлінними протягом перших курсів і, «раптом», перейшли у розряд невстигаючих або просто помітно поступилися своїми позиціями. Є й такі, котрі після «прохолодного» відношення до навчання на перших курсах, під час навчальних практик перетворюються на невтомних працівників, й до того ж, виявляють дослідницькі схильності. Природно, що виникає інтерес до самої динаміки змін, які відбуваються в умовних групах під час поетапного одержання професійної освіти.

Ми свідомо відмовилися від оцінювальної характеристики вище представлених груп. Справа в тому, що, як це на перший погляд не дивно, студентом відмінником і

компетентним фахівцем може виявитися представник будь-якої групи.

Наша гіпотеза, базується на припущенні, що всьому провиною є криза професійного навчання, яка припадає на третій - четвертий курси підготовки. В цьому контексті досить символічним є неофіційне святкування студентською громадою так званої «Горки».

Що ж відбувається у середині навчання? Що так впливає на студентів і проковує зміни навчальних мотивацій?

По-перше, зазначений період відповідає віку 19-21 років, що у багатьох психологічних періодизаціях називають початком ранньої дорослості. Як відомо, переходи з однієї вікової категорії в іншу, вже самі по собі є нелегкими, їх називають віковими кризами. В умовах нашої соціокультурної реальності це час змін рольового статусу для багатьох молодих людей, у тому числі, студентів нашого ВУЗу. З групи дітей багато хто переходить до групи батьків, з утриманців – до групи тих, хто вже самостійно заробляє гроші або робить перші кроки в цьому напрямку. Але самим головним є те, що студент-романтик до третього року навчання поступово втрачає свій юнацький ідеалістичний багаж. На третьому курсі починаються навчальні практики, під час проходження яких та уява, що жила до цього в серці й голові студента, як правило, не витримує випробування реальністю. Зіткнувшись з суворими буднями лікаря ветеринарної медицини, а також, з негуманним або комерційним відношенням до об'єктів своєї діяльності – тварин, юнак або дівчина відвертаються від колись улюбленої спеціальності. У цей же час, друга умовна група, переживає розчарування щодо не таких вже й великих прибутків. До того ж, ті витрати сил і часу, що віддає лікар роботі, явно не відповідають винагороді. І нарешті, третя умовна група. Тут можливо все, що завгодно. Людина, яка випадково потрапила до ВУЗу, може виявити надзвичайну зацікавленість до ветеринарної медицини або навпаки ще більше віддаляються від усякої думки стати лікарем, чекаючи лише на диплом про вищу освіту.

Ці деформації, що виникають внаслідок зіткнень з реальністю одночасно стають пусковими механізмами адаптаційного процесу, якісна характеристика якого буде залежати, в тому числі, й від знову обраних орієнтирів.

Не слід забувати, що криза професійного навчання, незважаючи на весь негативізм, яким наділяють це поняття, може нести у своїй динаміці не тільки деструктивні впливи, але й бути тим витокком, з якого розвинеться нова, більш яскрава професійно й творчо особистість. Загально відомо, що кризи, які супроводжують цей розвиток є неминучими. Студенти ВУЗу, як ніхто інший, демонструють на поведінковому рівні прояви криз у всій своїй різноманітності.

У цій динаміці можна виділити основний момент – зживання себе й своєї професійної ролі у тій якості, що існувала до цього й змінилася в силу внутрішніх і зовнішніх обставин, тобто, настання кризи професійного навчання. Криза нам необхідна, як фактор творчого росту, але як забезпечити розвиток цього внутрішнього конфлікту, саме як зживання старого й придбання нового ієрархічно більш значимого професійного світовідчуження? Інакше кажучи, як допомогти студентові правильно визначити свою професійну ідентичність? Згідно з нашою

гіпотезою, людина – істота моральна, у якої почуття власної гідності займає одне з найважливіших місць і служить двигуном його розвитку. Саме це почуття, в аспекті приналежності його до професійної орієнтації, ми й припускаємо використати для профілактики кризи професійного навчання в її негативному змісті. Ми вважаємо, що студенту *apriori* іманентні такі ідентифікаційні потенції, які за впливу на нього певної інформації (до того ж наданої у відповідному контексті і в відповідній формі) можуть бути використані для побудови нової, більш стійкішої особистісної та професійної ідентичності. Цей процес повинен делікатно корегуватись педагогом і мати своїм орієнтиром яскраві позитиви, що наявні в межах даної професійної групи.

По мірі отримання професійних знань, накопичення власного досвіду, відбувається й зміна самосвідомості, формується нове світосприйняття, нарешті трансформується область взаємин особистісного «Я» і процесу навчання. Очевидно, що студент переходить на новий рівень навчання, коли попередній себе вичерпав. Перехід цей часто болючий, вимагає зусиль; іноді треба відмовитися від частки колишнього заради придбання нового, кращого (що може уявлятися досить хаотичною, сумнівною перспективою). І тому, не так вже й рідко, подібного росту взагалі не відбувається. Криза найчастіше наповнює людину протиріччями, утворює ситуацію боротьби із самим собою, руйнує усталену систему ідентичностей, а якщо до цього додаються ще й зовнішні несприятливі обставини, фінал скоріше за все буде плачевним. Навіть, якщо такий студент не припиняє навчання, то у нього скоріше за все формується песимістичне ставлення до майбутньої професії, а всі сфери особистості зазнають патологічного тиску, що сприяє утворенню маргінального світовідчуття.

Звичайно, у цій ситуації, багато залежить від самого студента, зокрема від його психічних характеристик та попереднього виховання. Але ж не можна недооцінювати ролі психологів та педагогів у корекції кризового стану учнів, формування в них професійної рефлексії, а також розуміння змісту своєї праці через ствердження почуття власної гідності [1, с. 4]. Крім того, необхідно знайти той психологічний матеріал, на базі якого було б можливо створити надійний внутрішній захист.

У нашому випадку таким психологічним утворенням стає здібність і навичка сприймати студентом матеріали історико-наукового характеру під особливим кутом зору. Як відомо, історичні пасажі наявні у складі майже кожної клінічної дисципліни. Але часто інформація що міститься в них, сприймається студентами лише як цікава або додаткова, мало пов'язана з основною темою. У нашому дослідженні, ми навпаки, свідомо акцентували увагу слухачів на таких клінічних аспектах нових тем, для всебічного урозуміння яких був вкрай потрібен аналіз та синтез саме онтологічного контексту. Ми намагалися викладати матеріал таким чином, щоб у студента сформувався не тільки чітке розуміння взаємин клінічних процесів, понять мікро- і макроорганізму, внутрішнього і зовнішнього але й усвідомлення місця людини та історичного наукового розвитку у процесах пізнання. І саме головне, ми намагалися сприяти формуванню у студента усвідомлення *своїх* власних зв'язків із духовністю, моральністю, людством, наукою, історією в контексті клінічної тематики, а значить визнання *свого* місця, ідентифікації себе самого.

Згідно нашої гіпотези даний підхід оптимістично настроює слухачів, поширює внутрішній простір, дає змогу відчутти свою єдність із світом минулого, сучасного і майбутнього, у такий спосіб пом'якшуючи травму, спричинену вищезгаданою кризою. В свою чергу, відбувається не аби яке мотивування максимально об'єктивного вивчення клінічної тематики, прагнення чітко з'ясувати значення нового знання для свого «Я».

З метою надання загальних рекомендацій керівництву ВУЗу, педагогам, самим студентам щодо засобів психопрофілактики негативних наслідків цієї кризи нами був здійснений психологічний аналіз кризи професійного навчання у студентів факультету ветеринарної медицини ДДАУ.

У даній роботі таким психопрофілактичним засобом є розроблений нами вбудований курс навчання, що базується на *історико-науковому акцентуванні під час викладання клінічних дисциплін* в умовах кафедри хірургії і акушерства сільськогосподарських тварин ДДАУ.

Протягом експерименту (навчальний рік) студентам двох академічних груп був запропонований вищезазначений метод. Інші групи, що навчалась звичайним чином, відповідно слугували контролем. Слід зазначити, що дослідження не суперечило змісту ані типових, ані робочих програм. Корекції зазначали виключно педагогічна стилістика і розстановка внутрішніх тематичних акцентів, структуризація і наповнення нової тематики додатковими матеріалами.

Нами навмисно створювалися ситуації, у яких студент по-перше, пізнає себе, свої індивідуальні особливості і можливості, усвідомлює свої інтереси, мотиви, бажання, позбувається неправильних уявлень про себе, навчається бути чесним із самим собою. По-друге, передивляється відношення до себе і приймає відповідальність за своє професійне становлення і розвиток, а в більш широкому плані – за весь свій життєвий шлях. По-третє, опановує прийоми самовдосконалення, самоконтролю і самоврядування.

Психологічне забезпечення професійної адаптації на цьому відрізку часу припускає визначення обсягу, якості і форми надання інформації про підприємство, ферму, різні служби; про колектив, його структуру, традиції, групові норми, особливості діяльності, соціальні очікування і т.ін. Як правило, така інформація надходить до особи, що адаптується в тій чи іншій формі, у достатній або надлишковій кількості але без усякого наукового обґрунтування.

При викладанні клінічних дисциплін велика увага приділяється оволодінню студентами тими чи іншими методами діагностики і лікування, супутніми техніками. Так, студентам факультету ветеринарної медицини добре знайомі такі терміни і назви як – обробка рук хірурга за Спасокукоцьким-Кочергіним, з'єднання тканин за Ламбером, накладання гідропов'язки за Прісніцем, затискач Пеана, голкотримач Гегара та багато іншого. Але незважаючи на те, що всі ці поняття є звичайним, повсякденним словарним обертом студентів, особи завдяки яким вони були впроваджені в клінічну практику залишаються майже повністю у тіні. Між іншим, навіть енциклопедична довідка стосовна їх біографій вже апелює до професійно і особистісно ідентифікаційного самосприйняття студента. З одного боку, за кожною видатною постаттю стоїть історія, традиція, наука, а іноді збіг обставин і випадок. З другого боку, знеособлений метод стає часткою людського життя, чийхось прагнень і

розчарувань. Тобто утворюється, свого роду, «місток» між великим і повсякденним, між історією и мною (моїм «Я»). І якщо Я не один, то Я це частка цілого світу (професійного товариства), а значить у моєму навчанні також є сенс, значить потрібно діяти. Відбувається те що в гештальттерапії називають «Все те, про що я розмовляю, є часткою мене самого». Іншими словами, кожна думка, почуття, висловлення та дія відбивають той образ, форму, персону, з якою особистість себе ідентифікує під час вербального чи невербального висловлювання (Джери А. Гриноулд).

Особливу увагу ми приділяли ролі вітчизняних вчених і лікарів у розвитку світової ветеринарної науки і практики. Намагалися проводити паралелі між сучасними проблемами ветеринарної галузі і такої в нашій же місцевості, але у минулому, в різні періоди, наводили приклади клінічних випадків, що містяться у пресі та літературі. Завжди, коли це було органічно, висвітлювали історію еволюції методів діагностики, лікування і профілактики захворювань сільськогосподарських тварин, утворюючи таким чином цілісну картину правонаступництва наукової методології.

Для об'єктивності оцінки були проведені психологічні дослідження експериментальних та контрольної груп, які базувалися на операціоналізованих залежних змінних рівнів самооцінки, суб'єктивного контролю й оптимізму. Вибір запропонованих методів був обумовлений їх очевидною валідністю, доступністю та інформативністю за даними літературних джерел [8, с. 283 – 284]; [9, с. 464 – 469, с. 480 – 483]. Наведемо загальні дані по групам: Середній коефіцієнт самооцінки склав – 0,67 (максимальний – 0,96 та мінімальний – 0,26). Чим ближче коефіцієнт до одиниці (від 0,7 до 1,0), тим вище самооцінка, і навпаки, про адекватну самооцінку свідчить коефіцієнт від 0,4 до 0,6. Таким чином, в експериментальній групі адекватна самооцінка склала 50 %, завищена - 40 % і занижена - 10 %.

У контрольній групі середній коефіцієнт самооцінки склав 0,48 (максимальний 1,0 бал, а мінімальний 0,1 бала). Тобто адекватна самооцінка цієї групи склала 50 %, завищена 10 %, і занижена у 40 %.

Середній рівень оптимізму склав 66 балів (максимальний – 74 і мінімальний – 51 балів). При тому, що оцінка в 48-60 балів передбачає тверезий погляд на світ з достатньою долею песимізму (в нашому випадку-10 %); при 61 – 75 балах - тверезий реалізм, заснований на нормальному оптимізмі (в нашому випадку 90 %).

Рівень оптимізму в середньому по контрольній групі склав – 62 бали; максимальний – 70 балів; мінімальний – 54 бали.

Рівень суб'єктивного контролю у середньому склав 28 балів; максимальний – 38 балів; мінімальний – 22 бали. При цьому вважається, що при 12-32 балах, середній рівень розвиненості суб'єктивного контролю, відповідальність часто перекладається на інших. При 33-44 балах досліджувані здатні взяти на себе відповідальність за те, що відбувається з ними і залежними від них людьми. Рівень суб'єктивного контролю у середньому по контрольній групі склав – 25,7 бали; максимальний – 39 балів; мінімальний – 18 балів.

Ми бачимо, що середні показники усіх психологічних характеристик, знаходяться у рамках норми, як в експериментальній, так і в контрольній групах. Але якщо у експериментальній групі показники наближаються до верхньої позначки

норми, то в контрольній групі вони схиляються до нижньої позначки.

На жаль, результати отримані у досліді, не можуть бути розповсюджені на загальні явища по причині малої вибірки. Але нами виявлена позитивна тенденція до підвищення рівня бажаних психологічних характеристик. Утримуючись від остаточних висновків з причини їх передчасності й недосконалості, тим не менше можна зазначити, що вплив історико-наукового акцентування у викладанні клінічних дисциплін безсумнівно позитивно впливає на негативні наслідки кризи навчання і таким чином діє як психопрофілактичний засіб.

Бібліографічні посилання:

1. **Фрейд З.** «Я» и «Оно» / З. Фрейд // Массовая психология и анализ человеческого «Я». – Тбилиси: изд-во «Мерзни», 1991. – Кн. 1. – с. 71 – 138.
2. **Эриксон Э.Г.** Молодой Лютер. / Э.Г. Эриксон // Психоаналитическое историческое исследование; пер. с англ. А.М. Каримского. – М.: Московский философский фонд «Медиум», 1996. — 560 с.
3. **Крайг Г.** Психология развития / Г. Крайг // Мастера психологии. – СПб.: изд-во «Питер», 2001. – 988 с.
4. **Пряжников Н.С.** Психология труда и человеческого достоинства / Н.С. Пряжников, Е.Ю. Пряжникова // Высшее образование. – М.: издательский центр «Академия», 2001. – 478 с.
5. **Зинченко В.П.** Аффект и интеллект в образовании / В.П. Зинченко // М.: изд-во «Тривола», 1995. – 64 с.
6. **Андреева Г.М.** Социальная психология / Г.М. Андреева // М.: изд-во «Аспект Пресс», 2001. – 376 с.
7. **Боровикова С.А.** Психологическое обеспечение профессиональной деятельности / С.А. Боровикова, П.Т. Водолазская, М.А. Дмитриева, Л.Н. Корнеева // под ред. Г.С. Никифорова. – СПб.: изд-во СПбГУ, 1991. – 152 с.
8. **Бордовская Н.В.** Педагогика / Н.В. Бордовская, А.А. Реан // СПб.: изд-во «Питер», 2000. – с. 283-284.
9. **Немов Р.С.** Психология / Р.С. Немов // Психодиагностика – М.: изд-во «Владос», 2001. – Т.3. – с.464-469; 480-483.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТИПА МЫШЛЕНИЯ У СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗОВ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ГУМАНИТАРИЗАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассматриваются основные проблемы экологизации высшего образования через формирование экологического мышления у студентов технических вузов.

Ключевые слова: экологическое мышление, экологическое образование, гуманитаризация, историко-экологическая среда, социальная среда, экологический индекс

У статті розглядаються основні проблеми екологізації вищої освіти через формування екологічного мислення у студентів технічних вузів.

Ключові слова: екологічне мислення, екологічна освіта, гуманітаризація, історико-екологічне середовище, соціальне середовище, екологічний індекс

The main problems of higher education ecological influence through the ecological mentality of the students of Higher Technical Schools are considered.

Keywords: ecological mentality, ecological education, humanitarization, historical and ecological environment, social environment, ecological index.

Образование относится к числу тех реальных явлений и процессов общественной жизни, которые привлекают пристальное внимание ученых и практиков.

В настоящее время в центре внимания оказалась проблема формирования образованного, высококвалифицированного специалиста с личностными качествами, заданными реалиями XXI века, что переносит акцент на исследование личностных аспектов образования.

Сегодня важнейшей ценностью и основным капиталом современного общества становится человек, способный к поиску новых знаний и принятию нестандартных решений. К концу уходящего тысячелетия мир изменяет свое отношение ко всем видам образования. Образование, особенно высшее, рассматривается как главный, ведущий фактор социального и экономического прогресса.

Особое место в системе высшего образования занимает техническое, обеспечивающее подготовку кадров высшей квалификации для материального производства. В наши дни, когда политическая, экономическая и социальная ситуация в обществе остается весьма сложной и запутанной, положение дел в технических вузах остается крайне напряженным.

Обладая относительной самостоятельностью и определенной стабильностью, высшая техническая школа оказалась в противоречии с потребностями и запросами общества, изменившего ориентиры своего развития. В современных условиях, как отмечают многие исследователи, особую актуальность приобретает задача осмысления и поиска реальных путей разрешения следующих противоречий:

- между быстрым ростом социальных ожиданий, предъявляемых к специалистам, и практическим отставанием качества кадрового потенциала профессиональных инженеров;

- между возрастанием сложности, ответственности, креативности

профессиональных функций и неготовностью ряда инженеров пополнять багаж своих знаний, проявить новаторские способности и социальную активность [3, с. 37].

Поэтому радикальное обновление высшего технического образования возможно при условии реализации трех приоритетных задач: фундаментализации, информатизации, гуманизации и гуманитаризации. Эпоха информационного общества, основой которого являются знания, их производство, передача и усвоение, выдвигает новые условия к системе образования, ее модели, методам и формам, которые позволили на качественно новом уровне подготовить студентов к будущей трудовой деятельности.

Современный специалист, чтобы стать конкурентоспособным на рынке труда, сегодня должен обладать новыми знаниями, способностью к абстрактному мышлению, способностями работы с техническими средствами, возможностью быстро осваивать новые знания на практике, ориентироваться в любой ситуации, а также, синтезировать знания в разных областях наук. Реализация этих задач возможна при условии перехода от классической системы образования, целью которой была подготовка человека, обладающим знаниями, к новой системе, которая готовит человека, что не только знает, но и понимает других людей, другую культуру, специфику современного бытия, способного к конструктивному диалогу. Речь идет о воспитании интеллектуально развитой, ответственной и высокоморальной личности [8, с. 128]. Специалиста с такими качествами может подготовить только общество, система образования которого основывается на гуманистических принципах, духовных ценностях, что существуют в полной гармонии со знаниями. Гуманитаризация дает возможность повышать реальную ценность каждой личности. Именно поэтому в современном многомерном образовательном просторе важную роль отводится преподаванию гуманитарных дисциплин, которые должны не только содействовать гуманизации общественной мысли в технократическом столетии, давать теоретическое обоснование явлениям и событиям общественной жизни, но и отображать бытие, нести о нем достоверные знания. Поэтому, при описании проектов реконструкции технического образования, часто используются понятия "гуманизация и гуманитаризация" [5, с. 5].

Таким образом, требуется разработать на теоретическом и конкретно-практическом уровнях сущность понятия "гуманитаризация", раскрыть содержание, этапы этого процесса, уточнить способы его развертывания на личностном и групповом уровне, проследить, каково влияние гуманизации и гуманитаризации на изменение функций и ролей образования как важнейшего социального института общества [7, С. 12].

Следовательно, актуальность темы обусловлена насущной научной и практической потребностью в гуманитаризации высшего технического образования, т.к. гуманитаризация приобретает инструментальную значимость в процессе профессиональной адаптации кадров, так как способствует привитию студентам тех социальных качеств, которые необходимы в условиях рыночного, информационного, демократического общества: готовность к переквалификации и социальным переменам; коммуникативную компетентность; ответственность за социальные и экологические последствия инженерных и технологических разработок.

Изложенные в статье проблемы в разные годы были предметом исследования многих исследователей, таких как Н.А.Бердяев, Э.В.Гирусов, А.Д.Урсул, А.А.Вербицкий, Е.Н.Дзятковская, Д.Н.Кавторадзе, В.Ф.Мануйлов, С.П.Тимошенко, В.Я.Шибко, М.Мамардашвили, В.Вернадский, И.Фролов и др. [1, с. 63]

В современном образовательном контексте гуманитаризация внедряется путем следующих решений:

1. Расширение перечня гуманитарных дисциплин, углубления их содержания для получения системного знания;
2. Выявление социальной обусловленности естественнонаучных и технических знаний, осознание их мировоззренческих функций;
3. Процесс, ориентированный на формирование и развитие социокультурной личности обучаемого;
4. Создание гуманитарной среды, создающей условия для самореализации, самоопределения личности студента.

Рассматривая актуальность гуманитаризации высшего образования можно говорить о ее роли в решении глобальных проблем, к которым напрямую относятся проблемы экологические и вытекающий из них экологический кризис, который мыслится многим как нечто внешнее по отношению к человеку. Выход из экологического кризиса по-прежнему видится через решение технократических, порой, частных задач: создание так называемых экологически чистых производств, разносторонний мониторинг – контроль за внедряемыми в промышленности техническими средствами и технологиями и тому подобное. Однако, это односторонний, недалековидный подход, т.к. на производстве технологии применяют люди. А так как производство – это коллективный труд, то экологические отношения приобретают характер социально-экологических.

Таким образом, хотя техническое развитие абсолютно необходимо, но его недостаточно. Цивилизация должна стать другой, и измениться должен духовный мир человека. Поэтому решение проблем приходится искать в самом человеке, в изменении его индивидуальности, которому будет способствовать формирование нового экологического мышления.

Проблемы становления экологического мышления и вопросы самоусовершенствования человека находятся на стыке ряда наук: экологии, философии, психологии, этики, педагогики, истории и др. В связи с важностью социальной роли и даже исторической миссии экологического мышления в развитии и существовании всей цивилизации, ученые обращаются к вопросам формирования общего планетарного экологического мышления носителем которого станет человечество как всеобщий познающий и деятельный субъект.

Необходимо учитывать два важных обстоятельства: 1) экологическая деятельность включает в себя сотрудничество многих членов общества, государств, и сегодня это сотрудничество должно осуществляться в мировом масштабе. Отношения людей друг с другом так или иначе связаны с природой, поэтому социально-экологические отношения между людьми взаимосвязаны и зависимы от их отношения к природе; 2) экологическая деятельность не обособлена, а происходит в общей массе многогранной деятельности человека по преобразованию социальной среды.

В социально-экологической, как и в любой деятельности, ведущую роль играет сознание людей. Ведь люди, применяющие определенные технологии, знают все об этих технологиях, знают их характеристики по экологическому критерию. Отсюда экологический кризис как результат сознательной агрессивной по отношению к окружающей среде деятельности – это кризис не только и не столько взаимодействия людей с природой. Он дополняется духовным кризисом – кризисом формирования их экологического сознания, взаимодействия друг с другом [4, с. 20].

Экологическое сознание – это форма общественного сознания, находящаяся в стадии формирования, включающая в себя совокупность идей, теорий, взглядов, мотиваций, отражающих экологическую сторону общественного бытия, а именно практику отношений между человеком и природой, включая регулятивные принципы и нормы поведения, направленные на достижение оптимального состояния системы "общество-природа".

Становление экологического сознания характеризуется такими признаками, как глобальность, переосмысление всех основных мировоззренческих вопросов и проблем, опора на науку, соединение науки с гуманистическими ценностями, способность подняться над своими интересами ради интересов более широких общественных слоев, стремление действовать во имя сохранения природы, спасения жизни на планете.

Становление экологического сознания идет по четырем направлениям: научному, экономическому, культурному (выражается в желании сохранить природу как часть культурного наследия) и политическому (создание условий для гармоничного существования человека). Функции экосознания реализуются в экологическом образовании или придают образованию экологический индекс. Потребности общества формируют приоритетность проблемы экологизации инженерного образования через изменение расстановки акцента с разработки методов защиты техники и оборудования на разработку самих экологически чистых технологий.

Решение проблем экологии в современную эпоху приобретает все большее значение. Взаимоотношения общества и природы носят сложный и противоречивый характер. Развитие производительных сил общества, технологий различных производств, знаний и навыков людей привело к возрастанию их влияния на природу. Однако со временем человечество все больше попадало в зависимость от природных ресурсов, которая усиливалась с развитием промышленного производства. В свою очередь это повлекло за собой ряд глобальных экологических проблем: перепотребление первичного продукта привело к выходу человечества за границы своей экологической ниши; производство материалов с применением температур и давлений, гораздо выше существующих в природе, породило горы неразлагаемых отходов; фрагментация ландшафтов вызвала нарушение среды обитания животных и растений; сокращение видового разнообразия снизило устойчивость экосистемы (биосферы). Все эти проблемы вызваны вмешательством людей в природные процессы, которые было бы невозможным без применения технических средств.

В этом и заключается диалектическая противоречивая взаимозависимость общества и природы: постепенно увеличивая власть над природой, общество в то же

время попадает во все большую зависимость от нее как источника удовлетворения материальных потребностей людей и самого производства.

Проблема взаимоотношения общества и природы есть глобальная общечеловеческая проблема, поэтому без новой системы взглядов на мир и место человека в нем будущие поколения, как биологический вид, обречены на физическое и духовное уничтожение. Решение экологических и социальных проблем как глобального, так и регионального характера возможно только при условии создания нового типа экологической культуры, экологизации образования в соответствии с актуальными нуждами личности и гражданского общества [9, с. 78].

Реализация профессиональной деятельности инженера происходит в определенной социальной среде. Степень положительного или отрицательного влияния его деятельности на среду зависит от того, насколько она благополучно по своим составляющим и на сколько высок уровень социального самосознания человека. Эта проблема наглядно проявляется в широком смысле – во взаимоотношении человека и природы, в узком – инженера и окружающей его среды региона. В настоящее время происходит обострение экологической ситуации. Она уникальна как по своей значимости для человечества в целом, так и по характеру тех задач, которые ставит перед человечеством. Поэтому гуманитаризация высшего образования предполагает его экологизацию. При разработке дисциплин социальной направленности есть необходимость опираться на определенную систему категорий. В этой связи немаловажно раскрыть содержание понятия "историко-экологическая среда", которая формирует экологический тип мышления личности.

Под историко-экологической средой понимается совокупность естественного состояния среды, окружающей ту или иную личность, системы знаний о ней и ее развитии, мышления и поведенческой деятельности. Она общечеловечна по своему характеру и региональна, и национально особенна. Данная категория состоит из нескольких звеньев. Они последовательно связаны и взаимозависимы. Система срабатывает лишь при наличии каждого из них. Первое звено – среда окружающая личность – объективно существующая сама природная среда, сложившаяся исторически. Второе звено – система знаний о ней и о ее развитии – складывается на основе изучения истории отечества, края, исторических дисциплин. Всякая история может выступать с экологическим индексом, поскольку затрагивает в изложении тех или иных событий взаимодействий общества и природы, человека и среды. Это звено рождения личности, воспитанной на принципах общества, в котором она живет. Третье звено – формирование мышления – складывается на основании двух первых. Это звено осознания важности и необходимости знания исторических процессов, восприятия истории как основы формирования личности, гражданских качеств, национальной гордости. Оно позволяет осознать необходимость сохранения памятников материальной и духовной культуры, природной среды обитания человечества. Четвертое звено – поведенческая деятельность – имеет смысл лишь в сумме с тремя первыми. Деятельность человека обладающего экологическим мышлением, по своей цели созидательна. Она позволяет осознать человеку (в данном случае инженеру) себя частью природы в общественном смысле. Звенья данной системы закладываются в личности поэтапно. И в этом смысле велика роль дисциплин, предметы которых выполняют эту роль.

Это и "Социальная экология", и "Философия", и "История". Именно эти дисциплины готовят гражданскую, личностную почву для восприятия технических знаний. Они формируют новый тип экологического сознания, как части социального самосознания инженера. Инженер, не являющийся личностью, не может быть профессионалом. А отсутствие инженерного профессионализма губительно в техническом, человеческом и экологическом смысле.

Бібліографічні посилання:

1. **Кухтевич Т.Н., Добрынина В.И.** Гуманитаризация высшего технического образования: теоретический и прикладной аспекты. – М., 1999. – 123 с.
2. **Линевич С.Н., Капник В.Т., Богасян А.Т.** Введение в экологию. Экологическая безопасность России. Экологическое образование: Учеб. Пособие / Юж. Рос. гос. техн. ун-т (НПИ). – Ростов н/Д: ООО "Терра", 2000. – С. 7.
3. **Никитаев В.** Деятельностный подход к содержанию высшего образования // Высшее образование в России. 1997. - № 1. – С. 34 – 44.
4. **Пахонов Н.Н.** Кризис образования в контексте глобальных проблем // Философия образования для XXI века. – М., 1992. – С. 18 – 31.
5. **Хазова Л.В.** Гуманизация естественнонаучного и инженерного образования: прикладной аспект. – М., 1990. – С. 5.
6. **Фирсова С.П.** Формирование поликультурной среды вуза в контексте гуманитаризации высшего технического образования. – К., 2005. – С. 34 – 39.
7. **Шакшунов В.Е.** Новые роль, место и миссия образования в развитии общества XXI веке. – М., 1998. – С. 12.
8. **Шаповалов В.А.** Высшее образование в социокультурном контексте. – М., 1996. – С. 128.
9. **Шибко В.Я.** Екологія і політика. – К.: Либідь, 1991. – 136 с.

СЕКЦІЯ II

РОЗВИТОК АГРАРНОЇ ОСВІТИ, НАУКИ ТА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

УДК 943 (47) «V – XV»

Г. М. Виноградов

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

АГРАРНА ПРОБЛЕМАТИКА В СУЧАСНІЙ ГУМАНІТАРНІЙ ОСВІТІ: СПРОБИ СВІТСЬКО-БОГОСЛОВСЬКОГО СИНТЕЗУ

На основі сучасних теоретико-методологічних уявлень та історіографічних здобутків модерної медієвістики та славістики розглянуто коло питань стосовно більш активного та творчого залучення в межах сучасної гуманітарної освіти теологічної проблематики для аналізу питань стосовно ролі християнських догматичних уявлень та організаційної практики в процесі формування обцинних принципів сільського життя та адаптування селянства до суспільної інфраструктури середньовічного соціуму.

Ключові слова: аграрна проблематика, Середні Віки, гуманітарна освіта, методологія, селянство, громади, церковна ієрархія, місіонерство.

На основании современных теоретико-методологических представлений и историографических достижений современной медиевистики рассмотрен круг вопросов относительно более активного и творческого использования в рамках современного гуманитарного образования теологической проблематики для анализа вопросов, касающихся роли христианских догматических представлений и организационной практики в процессе формирования обцинных принципов сельской жизни и адаптирования крестьянства к социальной инфраструктуре средневекового социума.

Ключевые слова: аграрная проблематика, Средние Века, гуманитарное образование, методология, крестьянство, общины, церковная иерархия, миссионерство.

Active and creative using of theological problems in modern theoretical, methodological and concrete historical researches in middle ages sphere are examined. Special attention is spared to role of Christian dogmatic views and organization practices in peasant communities creation activities and the peasant adaptation to social infrastructure of medieval sociality.

Keywords: agrarian problematic, Middle Ages, humanitarian education, methodology, peasantry, communities, church hierarchy, mission organization.

Сучасній гуманітарній світі, на наше глибоке переконання, серйозно бракує такої важливої складової, як по-справжньому діалектичне поєднання світських та богословських теоретико-методологічних і прикладних складових у вивченні тих чи інших історичних подій та процесів, філософських вчень, мотивацій вчинків непересічних історичних осіб, індивідуальних чи колективних суспільних феноменів тощо. Тривале панування виключно атеїстичного (чи, скоріше, вульгарно-атеїстичного) світогляду, об'єктивно створило ситуацію, коли спотворені уявлення стосовно минулого виникають вже на етапі невірного тлумачення наукових понять, які активно використовуються і до сьогодні у світському розумінні, проте функціонування яких кілька століть тому мало або виключно теологічний, або свідомо синтетичний богословсько-світський характер. Для прикладу можна навести такі базові для епох Раціоналізму та Просвітництва категорії, як «метод», «суспільний договір», «дух законів», зрештою самі поняття «просвітлення», «новий»

(«Новий Органон», «Нова Атлантида», «Нова Елоїза») – читач, ймовірно, зрозумів відверті натяки на назви відомих творів Декарта, Бекона, Ляйбніця, Монтеस्क'є, Руссо та інших. Під богословським кутом зору, поряд зі світськими асоціаціями, притаманними XVII – XVIII ст., залишалися актуальними і суто богословські: категорія «метод» відсилала до грецького оригінального поняття «шлях» (до Бога, до Істини, яка і є Бог), категорія «новий» асоціювалася з діалектичною дихотомією Старий та Новий Завіт, останнє ж поняття (Завіт Бога з богообраним народом чи з усім світом) мало світську кореляцію «договір»; поняття «дух» та «просвітлення» мають відверте біблійно-теологічне звучання.

Крім того, протягом XVI – початку XIX ст. мала місце практика створення неологізмів для використання у світському контексті з мовних компонентів, які за попередній період у межах християнської цивілізації набули виключно богословський змісту. Наведемо усього кілька прикладів, які продемонструють типовий алгоритм творення понять: «теодіцея» Ляйбніця, «промьшленность» (від «промисел Божий») та «вольнодумство» («воля» як найважливіший Дар Божий людині: обирати між добром та злом) Карамзіна, численні наукові терміни, які містили один з коренів «логос»: це грецьке слово для освіченого християнина мало, крім суто прагматичного значення «слово», «наука» тощо, також принципово важливий богословський компонент, оскільки «логос» був синонімом Сина Божого, який є, як відомо, втіленням Слова Господнього.

Сподіваємося, що і цих нечисленних прикладів, кількість яких, за бажання, можна суттєво збільшити, цілком достатньо, щоб усвідомити актуальність проблеми світсько-богословського синтезу насамперед в межах сучасної гуманітарної освіти, для чого є можливість в принципі обрати будь-який сегмент останньої, в тому числі аграрну складову в будь-яких її тематичних, регіональних чи часових проявах. Тож **метою** даної наукової розвідки є формулювання гіпотетичної моделі застосування для суттєвого покращення сучасної гуманітарної освіти світсько-теологічного підходу до розгляду низки актуальних, недостатньо вивчених та дискусійних проблем аграрної історії європейського Середньовіччя. Відповідно сформульованої мети **об'єктом** дослідження є аграрна історія європейського християнського Середньовіччя під світсько-богословським кутом зору, а **предметом** – гуманітарно-освітній вимір проблем ролі християнського світогляду в формуванні селянських громад та корпоративних засад суспільного життя християнської цивілізації в цілому.

Оскільки **історіографія** досліджуваної проблематики налічує значну кількість наукових праць, виконаних в різних теоретико-методологічних, ідеологічних та політичних царинах, для реалізації сформульованої нами мети цілком достатньо використати матеріал, сконцентрований в таких авторитетних виданнях, як відомий тритомник «История крестьянства в Европе: Эпоха феодализма» (1985 – 1986 рр.) [11; 12; 13], що містить праці таких знаних істориків-аграріїв, як О. Корсунський, О. Неусихін, А. Гуревич, Л. Черепнін, З. Удальцова, Ю. Безсмертний, В. Якубський, М. Барг, Є. Гутнова та ін. Принциповими для нашої теми стали дослідження М. Бахтіна, А. Гуревича та В. Даркевича про особливості середньовічної народної культури [1; 5; 7; 9], синтетичні аналітичні та історіографічні праці О. Вайнштейна, Є. Косминського, Є. Гутнової, А. Гуревича та ін. [2; 3, 90 – 136; 8; 14].

Стосовно **джерельної бази** необхідно зазначити наступне: оскільки в нашій розвідці мова йтиме переважно про теоретико-методологічні проблеми, звертатися безпосередньо до конкретних публікацій джерел не є необхідним; більш важливими є інтерпретації даних середньовічних джерел науковцями-медієвістами та вже синтезовані висновки, що стали хрестоматійними, з порівняно нечисленних повідомлень документальних та оповідних пам'яток: невипадково А. Гуревич назвав культуру середньовічного міщанства та селянства «культурою мовчазної більшості» [7], адже про середньовічних бюргерів та селян майже відсутня інформація в джерелах середньовічної доби.

Насамперед, необхідно відзначити, що християнське Середньовіччя, на відміну від попередніх та наступних історичних періодів, мало ту принципову відмінність, стосовно якої інтелектуальна еліта епохи вже від пізньоантичної доби, коли в Римській імперії активно поширювалися християнські ідеї та збільшувалося коло прихильників нової релігії, чітко уявляла не тільки власні часові та територіальні межі, але і суспільно-ієрархічні засади. Оскільки останні нас цікавлять найбільше, то слід сказати, що вже в концепціях таких авторитетних мислителів, як Блаженний Аврелій Августин, Псевдо-Діонісій Ареопегіт, Боецій та ін., було розроблено бездоганну з теологічної та логічної точок зору концепцію, згідно якої структура християнського суспільства мала ідеально відповідати боговстановленій небесній ієрархії, яка складалася з дев'яти ангельських чинів (серафими, херувими, престоли, панування, сили, влади, начала, архангели, ангели). Звернімо увагу та ту принципову обставину, що в давньоруській традиції богословські поняття, які насамперед стосувалися абстрактних сутностей, були свідомо скореговані з суспільною інфраструктурою, про що свідчить і укорінений світський варіант бюрократичної термінології (чин – чиновник, начало – начальник, престоли – стіл (в сенсі – законна резиденція князя), влади та сили); це мало накладати на відповідні владні структури зразкові професійні та моральні обов'язки.

Тільки за умов максимально повної кореляції, християнин як представник певної соціальної категорії мав можливість врятувати власну душу та потрапити до раю. Ухилення від боговстановленого порядку чи спроби його ігнорування середньовічне суспільство розцінювало не просто як злочин, а як гріх з усіма відповідними наслідками.

Оскільки реалізувати на практиці таку складну концепцію було вкрай важко, після неодноразових свідомих та неусвідомлених помилок, відповідних уточнень та коректив, на початку XI ст. католицькими єпископами Адальбероном Ланським та Гераром Камбрейським біло сформульовано більш практичну з теологічної та практичної точок зору доктрину, згідно якої суспільство мало обов'язково складати з трьох складових: ті, що моляться чи промовляють (*oratores*), ті, що воюють (*bellatores*) і ті, що працюють (*laboratores*). Число три, маючи очевидну паралель з християнською Трійцею, повинне було додатково стимулювати в суто релігійному, правовому, моральному тощо сенсах кожного члена певної корпорації щодо виконання ним відповідних обов'язків [10].

Отже, міщани та, насамперед, селяни, які об'єктивно склали більшість (до 90-95 %) суспільства, зайняли законне місце в структурі середньовічного соціуму, попри те, що до селян та інших людей праці представники аристократії ставилися

вкрай негативно та з презирством, мотивуючись, як недивно, також біблійним положенням про те, що праця є Божою карою за гріхопадіння як наслідку ігнорування попереджень Господа. Між тим, середньовічні інтелектуали та представники духівництва усвідомлювали значення селянства і як основних годувальників усіх верств суспільства, і як не удаваних як монахи, а реальних втілювачів християнських ідеалів бідності, смирення, жебрацтва, аскетизму.

Перелічені етичні складові були об'єктивно притаманні селянству як суспільному класу, оскільки аграрний характер їх господарювання та життя в цілому передбачав регулярні неврожаї від посух, повеней, епідемій, нападів сарани чи інших паразитів тощо; до цього слід додати досить низький порівняно з іншими суспільними групами рівень побуту, гігієни, а отже – тривалості та якості життя. Усе це разом робило селянство порівняно з іншими верствами більш вразливим в суспільну, економічному, фінансовому, освітньому та інших сенсах від формальних володарів землі та знарядь праці, монополістів релігійних, правових та інших галузей громадського життя, що об'єктивно збільшувало рівень перманентної незахищеності селянства.

Остання обставина як, мабуть, ніяка інша стимулювала постійний потяг до практичної реалізації таких християнських моральних засад, як піклування про ближнього, допомога бідному та вбогому, покровительство над незаможними, приниженими та обділеними. У такий спосіб традиційно більш забезпечені верстви середньовічного соціуму обов'язково мали здійснювати патронат над тими, хто в силу їх освяченого традицією та християнською догматикою місця в суспільній структурі був приречений на більш низький політичний, економічний та інший статус.

На цьому місці доцільно перейти до такого складного питання, як середньовічна селянська громада та корпоративність середньовічного християнського соціуму в цілому у світському та богословському вимірах. Історіографічна ситуація стосовно зазначених питань вкрай невтішна з точки зору існування вже протягом майже трьохсот років широкого діапазону думок стосовно генези та розвитку феномену корпоративності в межах середньовічної християнської цивілізації в цілому та в аграрно-селянському середовищі зокрема. Переважно общинний характер сільського суспільно-господарського устрою традиційно пояснюється об'єктивними соціально-економічними причинами, з чим в принципі не можна не погодитися, оскільки ризикований та непередбачуваний характер аграрного сектору стимулював гуртування селянства в корпорації за родинним, територіальним чи іншим, в залежності від конкретних обставин, принципом з міркувань взаємодопомоги та підтримки у скрутних обставинах.

Актуальними залишаються питання існування громад у германців, слов'ян та інших з точки зору римлян та візантійців «варварських» народів в процесі їх взаємодії у пізньоантичну та ранньосередньовічну добу. Тривалий час пануюча думка про існування у згаданих народів общинного укладу з найдавніших часів до адаптування до римських державних, політичних та господарських традицій, ґрунтувалася переважно на письмових джерелах, авторами яких були римські чи візантійські чиновники та державні діячі, які упереджено та необ'єктивно ставилися до варварських етносів; крім того, зазначена історіографічна позиція суттєво була

посилена певний час популярною та впливовою (а в радянській науці – єдино можливою) марксистською методологією з її концепцією про соціально-економічні формації, згідно якої первіснообщинній формації громадівський устрій мав бути притаманний обов'язково.

Проте все більш активне використання археологічного матеріалу та більш уважне, критичне прочитання відомого комплексу письмових джерел дозволили протягом останніх кількох десятиліть висунути серйозні сумніви щодо, так би мовити, «общинної монополії». Вчені чим далі, тим більш впевнено говорять про існування у германських, кельтських слов'янських та інших народів до римської епохи переважно індивідуально-хуторського характеру суспільного устрою, а за громади представники середземноморської цивілізації сприймали суто військові підрозділи, поширивши ці уявлення на практично всі господарські відносини варварів [3, с. 90 – 136]. Втім час від часу висловлювалися більш радикальні судження щодо ролі держави, зокрема в особі королівської чи іншої верховної світської влади, в насадженні селянам (і не тільки) громад так би мовити «зверху»: сказане стосується, наприклад, відомої концепції Фр. Метленда щодо середньовічної Англії [8, с. 440 – 447].

Між тим про роль християнських теоретичних уявлень щодо ідеального суспільства як земної проекції Царства Небесного та відповідної практики місіонерів та християнізованих правителів дослідники висловлюються лише побіжно і то в більшості як про непринциповий, додатковий, ледь не маргінальний чинник, який тільки посилював суто господарську доцільність громадівського устрою. На наше глибоку переконання існує достатньо підстав в якості, так би мовити, робочої гіпотези запропонувати дещо іншу модель вирішення сформульованої наукової проблеми, в межах якої пропонується новий перерозподіл акцентів, коли релігійний чинник має стати базовим та вирішальним. Але для початку доцільно здійснити невеликий екскурс в ранньохристиянську історію.

Загальновідомо, що іудейська релігія максимально була адаптована в її соціальному вимір до іудейських громад-кагалів – порівняно нечисленних та компактних, переважно родинних колективів, в межах яких індивідуальне було фактично розчинене в груповому, корпоративному. Останнє суттєво посилювалося за рахунок концепції про дванадцять колін – нащадків синів Якова, з яких, власне, склався єврейський класичний соціум та визначалися відповідні суспільні пріоритети. Громади цілком обґрунтовано вважалися ідеальною та найбільш ефективною в господарському, політичному, моральному тощо вимірах формою суспільного устрою, що відповідало іудейській доктрині про обов'язкий образ життя богообраного народу. Християнська суспільна концепція, з огляду на іудейське походження по плоті Сина Божого та його проповідницьку діяльність майже виключно серед дванадцяти колін ізраїльських, не могла об'єктивно не успадкувати вищезгадану іудейську доктрину; тож не дивно, що більшість моральних засадничих принципів християнства стають зрозумілими тільки за умов врахування тієї обставини, що Христос звертався виключно до іудеїв, вихованих в громадівській релігійній та суспільній атмосфері іудаїзму. Останній, правда, зазнав після римської окупації серйозної світоглядної кризи, одним з наслідків якої і стало формулювання концепції Боговтілення – наріжного каменя християнства.

Але якщо в рамках суспільних традицій іудейських громад підтримувати дисципліну, проводити богослужіння (іудейські чи, пізніше серед тих, хто прийняв хрещення, християнські), слідкувати за моральною атмосферою, вшановувати праведників, вчасно виявляти помилки та їх виправляти, карати грішників тощо було організаційно порівняно нескладно, то в процесі поширення християнства на великих територіях серед численних народів з різними традиціями, звичками, мовами дуже швидко стало зрозуміло, що універсальний тип християнських громад необхідно створювати штучно, залучаючи для цього усі можливі церковні та світські ресурси. Церковний прихід мав стати максимально точною аналогією, з одного боку, іудейського кагалу, але вже без обов'язкового родинного підґрунтя, а з іншого, що вважалося більш важливим, ранньохристиянської громади часів переслідувань та гонінь на християн з боку римської влади (до відомого Медіоланського едикту імператора Костянтина Великого 313 р., згідно якого християнська релігія зайняла законне місце поряд з іншими у Римській імперії).

Зразковий ідеал іудейської, але, насамперед, християнської громади свідомо нав'язувався підданим римських імператорів та іншим народам по мірі їх прилучення до християнської цивілізації з використанням усіх наявних засобів з боку і релігійних, і світських структур (включаючи навіть і насильство, адже багатобожне язичество тлумачилося як прояв сатанинського гріха). Селянське середовище, в межах якого в силу його тотальної неосвіченості та традиційного консерватизму язичеські пережитки були найбільш вкорінені та зберігалися, як продемонстрував наступний перебіг історичного розвитку, ледь не до ХХ ст. включно, об'єктивно вимагало набагато більше організаційних зусиль та суворої дисципліни. У цьому сенсі зрозумілий збіг інтересів традиційної селянської корпоративності, існування якої виправдовувалося зазначеною вище ризикованістю аграрного сектору, з корпоративністю християнського ґатунку, яка насаджувалася вже у вигляді християнський громад-приходів.

Об'єктивна відсутність на теренах Європи, серед чисельного різноетнічного населення, прямих аналогій з єврейськими та ранньохристиянськими громадами, які, як зазначалося, стали еталонними для впровадження дисциплінарних та моральних принципів у християнському світі, була компенсована за рахунок регулярної храмової служби в обов'язковою присутністю усіх прихожан, інститутом проповіді на національних мовах та діалектах (як відомо, католицька меса у добу Середньовіччя велася виключно латиною як однією з святих мов, а православна літургія – грецькою в якості ще однієї святої мови, а з середини ІХ ст. серед православного слов'янського та романського населення спеціально створеною церковнослов'янською) та, що особливо важливо, таїнством сповіді. Саме останній судилося стати основним шляхом для священника до істинного стану речей у християнських громадах як у царині людських вчинків та їх мотивів, так і думок прихожан.

Оскільки священнослужителю з огляду на наведені причини приділялася надзвичайно велика роль у справі функціонування християнських громад, пастор, так би мовити, «уповноважувався» за допомогою таїнства священства демонструвати пастві ідеал святості (звідки, власне, ціла низка понять на кшталт «священик», «святий отець», «преосвященство» тощо); крім того, неабияку

зразково-повчальну роль мала виконувати канонізація найдостойніших представників духовних та світських соціальних верств. Інститут чернецтва, крім всього іншого, також мав регулярно демонструвати християнам не тільки моральний ідеал, але і являти взірці заощадливості, дбайливого господарювання, економності, ретельності, відсутності зайвої та невиправданої розкоші тощо; з метою культивування у населення духовних, а не матеріальних пріоритетів монастирі та храми регулярно виступали свого роду банками, в яких переважно у вигляді коштовних прикрас культових предметів зберігалися надлишки, не потрібні з точки зору християнської моралі у повсякденному житті, проте які використовувалися для врятування людей у випадку голоду, неврожаїв, стихійних лих, війн тощо. Хоча слід зауважити, що якщо причину тих чи інших негараздів церква вбачала в гріховній поведінці, то вона категорично відмовляла прихожанам у допомозі, вважаючи, що останні мають відчути гнів Божий та покаятися, що в релігійно-етичному плані можна вважати правильним.

Висновки. Здійснена стисла характеристика ролі власне богословських чинників в процесі впровадження християнських суспільних засад в епоху раннього та так званого «високого» Середньовіччя дозволяє сформулювати тезу про снування своєрідного теологічно-світського діалектичного синтезу, в межах якого реалізовувалося прагнення духовних та світських суспільних керівних структур максимально гармонійно поєднати політичну, економічну, господарську тощо доцільність з власне християнськими таїнствами, догматами та моральними принципами. Аграрно-селянська складова середньовічної соціальної інфраструктури в силу об'єктивно притаманним їй рис (консервативність, колективізм, низький рівень освіти, традиційна непередбачуваність та ризикованість сільського господарства тощо) та домінуючої протягом усього Середньовіччя чисельності вимагала від церковних та світських кіл і в процесі християнізації, і продовж наступної доби особливої схильності до ефективного поєднання класичних християнських організаційних взірців з попереднім общинним досвідом конкретних народів Європи. На наше переконання саме система уявлень про ідеальну християнську громаду, яка сформувалася на підґрунті ретельного вивчення досвіду суспільних та моральних переваг іудейських родинно-релігійних корпорацій (кагалів) та ранньохристиянських общин, спричинила наполегливе впровадження інституту корпоративності до практично усіх ділянок середньовічного соціуму. В процесі вдосконалення сучасної гуманітарної освіти охарактеризовані історичні приклади цілком можуть бути використані якості переконливих прикладів можливих світсько-теологічних концептуальних конструктів в межах історичного, філософського, соціологічного, юридичного та філологічного освітянських сегментів.

Бібліографічні посилання:

1. **Бахтин М.М.** Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса / М.М. Бахтин. – М.: Художественная литература, 1990. – 543 с.
2. **Вайнштейн О.Л.** Западноевропейская средневековая историография / О.Л. Вайнштейн. – М.; Л.: Наука, 1964. – 493 с.
3. **Гуревич А.Я.** Аграрный строй варваров / А.Я. Гуревич // Избранные труды: Древние германцы. Викинги. – СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 2007. – С. 25 – 78.

4. **Гуревич А.Я.** Крестьяне / А.Я. Гуревич // Словарь средневековой культуры / Под общ. Ред. А.Я. Гуревича. – М.: РОССПЭН, 2007. – С. 239 – 247.
5. **Гуревич А.Я.** Проблемы средневековой народной культуры / А.Я. Гуревич. – М.: Искусство, 1981. – 359 с.
6. **Гуревич А.Я.** Свободное крестьянство феодальной Норвегии / А.Я. Гуревич // Гуревич А.Я. Избранные труды: Крестьянство средневековой Норвегии. – СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 2006. – С. 127 – 340.
7. **Гуревич А.Я.** Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства / А.Я. Гуревич. – М.: Искусство, 1990. – 396 с.
8. **Гутнова Е.В.** Историография истории средних веков / Е.В. Гутнова. – Изд.2-е, перераб. и доп. – М.: Высшая школа, 1985. – 479 с.
9. **Даркевич В.П.** Нарочная культура средневековья: Пародия в литературе и искусстве IX – XVI вв. / В.П. Даркевич. – М.: ООО «ИТИ ТЕХНОЛОГИИ», 2004. – 328 с.
10. **Дубровский И.В.** Божий мир / И.В. Дубровский // Словарь средневековой культуры / Под общ. Ред. А.Я. Гуревича. – М.: РОССПЭН, 2007. – С. 51 – 54.
11. История крестьянства в Европе: Эпоха феодализма / Глав. редакция: З.В. Удальцова (гл. ред.) и др. – М.: Наука, 1985. – Т. 1: Формирование феодально-зависимого крестьянства. – 608 с.
12. История крестьянства в Европе: Эпоха феодализма / Глав. редакция: З.В. Удальцова (гл. ред.) и др. – М.: Наука, 1986. – Т. 2: Крестьянство Европы в период развитого феодализма. – 694 с.
13. История крестьянства в Европе: Эпоха феодализма / Глав. редакция: З.В. Удальцова (гл. ред.) и др. – М.: Наука, 1986. – Т. 3: Крестьянство Европы в период разложения феодализма и зарождения капиталистических отношений. – 591 с.
14. **Косминский Е.А.** Историография средних веков. V в. – XIX в.: Лекции / Е.А. Косминский. – М.: Изд-во МГУ, 1963. – 430 с.

УДК: 94:378:63

І. І. Яременко, К. П. Маслікова

Дніпропетровський державний аграрний університет

ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ ШКІЛ У ГАЛУЗІ АГРАРНОЇ НАУКИ В ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ АГРАРНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (90-ТІ РР. ХХ СТОЛІТТЯ)

Стаття присвячена дослідженню найбільш відомих і визнаних наукових шкіл з різних галузей аграрного наукового знання, які сформувалися у дев'яностих роках ХХ сторіччя в Дніпропетровському державному аграрному університеті.

Ключові слова: наука, наукова школа, вища освіта.

Статья посвящена исследованию наиболее известных и признанных научных школ в различных областях аграрного научного знания, сформировавшихся в девяностые годы ХХ столетия в Днепропетровском государственном аграрном университете.

Ключевые слова: наука, научная школа, высшее образование.

Article is dedicated to a study of the most known and acknowledged scientific schools in the agrarian science, which were formed in Dnipropetrovs'k State Agrarian University in the ninetieth years of the twentieth century.

Keywords: science, scientific school, higher education.

Вступ. Сучасні зміни у змісті, структурі, технологіях, контрольно-

оцінювальних процедурах у сфері вітчизняної вищої освіти, необхідність забезпечення в навчальному процесі єдності теорії та практики, наукової й навчальної діяльності, піднесення ролі університетської науки зумовлюють потребу в докорінному оновленні професійно-педагогічної підготовки викладачів вищих навчальних закладів та більш раціональному використанні потенціалу науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

За цих умов моделлю інтеграції науки й освіти, ефективною формою вдосконалення професійної майстерності науково-педагогічних кадрів є наукова школа. Її діяльність у структурі вищого аграрного навчального закладу є сполучною ланкою між студентом і науковим середовищем, що сприяє досягненню адекватності рівня підготовки фахівців освіти соціальному замовленню суспільства. Наукові школи стають ядром наукового співтовариства та відіграють особливу роль у формуванні фахівця дослідницько-інноваційного типу, носія фундаментальних знань, високої культури й духовності, що гнучко реагує на зміни і є конкурентоспроможним на ринку освітніх послуг. А спільна робота наукових лідерів з молодими вченими забезпечує високу продуктивність науково-дослідної діяльності й ефективну передачу професійної компетенції, сприяє введенню в науку нових поколінь.

Актуальність дослідження. Однією з дієвих ланок цього процесу є опанування попереднього досвіду розвитку аграрних наук. Тому такий аспект розвитку як дослідження наукових шкіл в період 1990-х рр має актуальне наукове значення, оскільки сприятиме глибшому розумінню процесів, що відбувалися в науковому середовищі під час визначних трансформацій у політичному, економічному та соціальному житті України, прогнозуванню шляхів удосконалення в політиці управління науковим потенціалом.

Метою статті є розкриття внеску наукових шкіл Дніпропетровського державного аграрного університету у розвиток аграрної науки з та агропромислового виробництва у 90-х рр. ХХ ст.

Аналіз сучасних наукових досліджень феномену наукової школи [1; 6; 7; 8; 13; 18] свідчить про відсутність єдиної точки зору на його природу, сутність, роль у формуванні науково-педагогічних кадрів. Звертає на себе увагу термінологічна неоднозначність поняття «наукова школа». Як немає єдиного погляду стосовно терміна «наукова школа», так немає і єдиного визначення цієї дефініції [3].

На думку одного із методологів системного вивчення історії природознавства професора Ю.О. Храмова, наукова школа – це не просто колектив дослідників з науковим лідером (учитель і учні або лабораторія і відділ на чолі з керівником), а творча співдружність вчених різних поколінь, що об'єднані єдністю принципів підходу до вирішення тієї чи іншої проблеми, стилем роботи і мислення, оригінальністю ідей і методів реалізації своєї наукової програми, що одержала значні результати та завоювала авторитет і суспільне визнання в певній формі знання. Іншими словами, наукова школа – це колектив дослідників-одномумців, висока форма колективної взаємодії в процесі наукового пошуку [20, с. 12].

За думкою О. Устинко, «...повно функціональна наукова школа - не просто окремі наукові ідеї, концепції і теорії, а їх неподільний синтез, що знаходить соціокультурний вияв у формі розвиткового наукового напрямку, котрий опанував

просторами як геоміжнаціональними, так і світоглядно-особистісними»[19, с. 9].

У зв'язку із вищесказаним для даного дослідження найвідповіднішим є визначення наукової школи як інтелектуальної, емоційно-ціннісної, неформальної, відкритої спільності учених різних статусів, які розробляють під керівництвом фундатора запропоновану ним дослідницьку програму, здійснюють її презентацію, захист її цілей і результатів, а також підготовку наукових кадрів. Вчений-фундатор прагне до утвердження власної наукової теорії, створення розвиткового наукового напрямку, оптимального використання кадрового потенціалу, розширення наукових контактів, визнання у широких наукових колах. Вчений такого типу підбирає творчу молодь і навчає її мистецтва дослідження, створює в колективі творчу, ділову, доброзичливу обстановку, заохочує до самостійності мислення та прояву ініціативи, він керує самостійною пізнавальною діяльністю молодих науковців, сприяє розвитку в них пізнавальної активності та інтересів, інтелектуальних потенційних можливостей. Це зумовлює важливу особливість наукової школи, а саме: разом з вирішенням власне дослідницьких проблем реалізується завдання підготовки науково-педагогічних кадрів. Тому фундатор наукової школи виступає не тільки як генератор початкової теоретичної програми, а і як учитель, що сприяє формуванню дослідників у певній галузі науки. Склад такої наукової школи постійно оновлюється, непрининно вливаються нові сили, а дослідження продовжуються і після уходу з життя науковця-засновника.

Виклад основного матеріалу. Останнє десятиріччя минулого століття позначилося в вітчизняній історії як період корінних змін в українському суспільстві: відбуваються реформи політичної та економічної систем, зміни у формах власності та господарювання, встановлюся ринкові відносини у всіх галузях народного господарства, всі ці явища знаходять безпосереднє відображення й в області функціонування вітчизняної науки. Зокрема постало одне з найважливіших питань майбутності країни – питання активного функціонування науки, перетворення її структури з елементу структури СРСР на самостійну структуру, підвищення впливу науки на становлення економіки. В той же час необхідно зауважити, що українська наука в 90-х рр. була неперіоритетним напрямом в політиці держави, неефективним джерелом в побудові економічної стратегії України [15, с. 3]. В науковій галузі через неефективне використання потенціалу і можливостей академічного та університетського сектору науки, низьке матеріально-технічне забезпечення наукових досліджень, недостатню заробітну плату, правову незахищеність науковця панував кризовий стан, що призводило до падіння престижності самої наукової діяльності. На тлі таких проблем відбулося скорочення кадрового потенціалу наукових установ України більш ніж удвічі: з 449, 8 тис. осіб у 1991 р. до 188 тис. – у 2000 р.[5, 4, 6; 12, с. 33]

Таке становище суттєво послаблювало ефективність вітчизняної науки та її функцій як джерела інновацій. Але, незважаючи на недостатній рівень фінансування, відтік кваліфікованих кадрів, творчий пошук вчених не припинявся.

В означений період в ДДАУ продовжують продуктивно функціонувати раніше засновані наукові школи М.О. Бекаревича, Л.А. Христевої, В.Т. Шуваєва,

М.О. Селеха, М.П. Тімана, С.Д. Бутка, Д.О. Томашевського, О.В. Верняєва, що збагатили та піднесли на новий рівень вітчизняну аграрну науку, сприяли становленню Дніпропетровського агроуніверситету як провідного навчально-дослідного центру.

Національне та світове визнання одержала наукова школа з рекультивації порушених земель, заснована доктором сільськогосподарських наук, професором М.О. Бекаревичем, довгий час очолювана академіком УААН М.Т. Масюком. В 1990-х рр. в її складі проводили дослідження 3 доктори наук і професора, 7 кандидатів наук, більше 20 викладачів і наукових працівників. Творчі пошуки здійснювалися в проблемній лабораторії, науково-дослідному Інституті агроєкології та на трьох кафедрах агрономічного факультету. Дослідна робота виконувалася на опорних стаціонарах в Нікопольському, Марганецькому та Криворізькому залізрудних басейнах, Вільногірському родовищі кольорових металів, розробках шахт Західного Донбасу, піщаних масивах у Царичанському районі, екологічному полігоні навчально-дослідного господарства. Розроблені унікальні світового рівня технології на рекультивованих землях в Західному Донбасі(без відсипання териконів), Керченському залізрудному й у Нікопольському марганцево-рудному басейнах, де на місці вироблених порід відтворені сільськогосподарські угіддя. На основі багаторічних досліджень було вперше у вітчизняній науці відкрито явище родючості в осадкових гірничих породах і специфіка його проявлення в порівнянні з ґрунтами і по відношенню до різних рослин, що є важливим, принципово новим науковим положенням, на підставі якого розроблені ефективні способи створення високопродуктивних агроценозів на відновлених угіддях. Професором М.О. Бекаревичем і академіком М.Т. Масюком була розроблена еколого-біологічна класифікація рослин, яка увійшла окремим розділом до підручників з ґрунтознавства та землеробства. Виявивши ефект збагачення ґрунтового середовища багаторічними бобовими травами (люцерною, еспарцетом) на гірських породах, науковцями була обґрунтована практична цілеспрямованість фітомеліорації та намічені перспективні моделі рекультивованих ґрунтів з родючістю на рівні непорушених зональних угідь для провідних сільськогосподарських культур, плодових, ягідних і лікарських рослин, а також створення в техногенних ландшафтах більш родючих (на 20-40%) рекультивованих земель, ніж зональні чорноземи. Матеріали проведених наукових досліджень опубліковані в 506 наукових працях, в тому числі 9 монографіях, 4 навчальних посібниках, знайшли втілення у кандидатських і докторських дисертаційних роботах В.О. Забалуєва («Особенности сельскохозяйственного освоения серо-зеленых мергелистых глин в Никопо́льском марганцеворудном бассейне», 1992 р.); М.І. Жиленко («Продуктивность сельскохозяйственных культур на рекультивированных землях Западного Донбасса», 1996 р.); О.О. Мицика («Сільськогосподарське використання рекультивованих земель Керченського залізрудного родовища», 1998 р.); І.Х. Узбека («Еколого-біологічна оцінка едафотопів техногенних ландшафтів степової зони України», 2001 р.). Дослідження наукової школи ґрунтознавців з рекультивації земель демонструвалась на державних і зарубіжних виставках в межах реалізації міжнародних угод наукові стаціонари ДДАУ з рекультивації відвідали делегації

вчених Великобританії, США, Швеції, учасники Всесвітнього геологічного конгресу й X міжнародного з'їзду ґрунтознавців. Дніпропетровський аграрний університет, без перебільшення, став планетарним центром з вирішення питань рекультивації земель, порушених гірничорудними підприємствами [22].

Заслужене визнання в нашій країні та за її межами отримала наукова школа з розробки фізіологічне активних препаратів гумусової природи, яка була заснована професором Л.А. Христевою [14, с. 50; 17, 21, 190-191] і продовжена під керівництвом професора І.І. Ярчука [4, с. 9]. На базі ширококомасштабних досліджень були розроблені наукові основи одержання та використання гумусових добрив і препаратів, рекомендовані схеми їх біологічної дії на різних рівнях організації живих систем. Також доведено, що біологічно активний препарат гумат натрію підвищує неспецифічний опір організмів до несприятливих умов середовища, в тому числі до забруднювачів біосфери, тобто підвищує адаптивні можливості організмів до екстремальних умов. Гумат натрію і на його основі композиційні препарати направленої дії зареєстровані Держкомісією із засобів захисту рослин та внесені в суспільний реєстр, а безбаласний препарат рішенням Ветформради при Головному управлінні ветеринарної медицини прийнятий як кормова добавка в раціон великій рогатій худобі і птиці. За результатами досліджень захищено 2 докторські та 41 кандидатські дисертації, опубліковано 346 наукових праць, в тому числі 63 з них за кордоном, одержано авторських свідоцтв на винаходи, впроваджено 6 розробок на площі 1960 тис. га у Дніпропетровській, Кіровоградській, Запорізькій, Чернігівській, Черкаській та Херсонській областях.

Значна робота із створення українського типу овець м'ясо-вовняної була розпочата науковим колективом, який очолював професор В.Т. Шуваєв ще наприкінці 1970-х рр.; було створено високопродуктивне стадо овець з кросбредною вовною, яке у 1990 рр. було апробовано та стверджено в якості українського типу м'ясо-шерстної породи, з високою доброякісністю вовни, вихід чистої вовни з якої - 60-65% проти 45% в контрольних тонкорунних овець [21, с. 101]. Під науковим керівництвом професора В.Т. Шуваєва в 1990-ті рр. було захищено 3 докторських і 22 кандидатських дисертації, за матеріалами досліджень надруковано 518 наукових робіт.

Вагомий внесок в розробку індустріальної технології вирощування кукурудзи була внесена науковою школою, заснованою доктором сільськогосподарських наук, професором Д.П. Томашевським. Результати багаторічних досліджень з біології та агротехніки вирощування кукурудзи були узагальнені в більш як 100 наукових працях та в монографії «Кукурудза». Під науковим керівництвом Д.П. Томашевського захищено майже 20 дисертацій, серед його учнів та налічуються визначні науковці: Р.А. Авраменко, М.С. Бовсуновський, П.С. Панченко, О.А. Сербін, А.А. Шевченко, Н.Г. Натковська.

Науковий колектив, який очолює професор М.П. Тіман, почав створюватися ще у 1952 р., але у 1990-х рр. за результатами досліджень в області конструктивної теорії функції дійсного змінного і приближення функцій лінійними середніми рядів та інтегралів Фур'є, цілим функціям експоненціального типу, багаточленами за періодичними мультиплікативними системами опубліковано 150 статей в

математичних журналах, 26 з яких у міжнародних. Ці роботи склали основу однієї докторської та 16 кандидатських дисертацій.

Значну роботу в удосконаленні бухгалтерського обліку в сільському господарстві виконував науковий колектив під керівництвом професора С. Д. Бутка, була розроблена нова система бухгалтерського обліку в сільському господарському виробництві, побудована на принципах подвійного запису і орієнтована на системне визначення показників ефективності виробництва продуктивності праці, собівартості продукції, рентабельності виробництва. Він співавтор одного з перших підручників з бухгалтерського обліку в сільському господарстві, який витримав три видання.

Велике значення для сільськогосподарської науки мали наукові дослідження доктора технічних наук, професора О.В. Верняєва з питань створення ґрунтообробних машин з активними робочими органами [2, с. 4]. Під його керівництвом та на підставі розробленої ним теорії активних робочих органів ґрунтообробних машин науковим колективом кафедри сільськогосподарських машин створено пласко різ принципово нової конструкції, що значно відрізняється від існуючих до того конструкцій та за агротехнічними показниками перевищує машини з пасивними робочими органами. Професор О.В.Верняєв підготував 14 кандидатів технічних наук, видав за темою монографію, одержав 12 авторських свідоцтв на винаходи.

Окрім визначних розробок, що виконувалися колективами сталих наукових шкіл ДДАУ, значні результати були одержані і в інших напрямках наукових досліджень у галузі аграрної науки:

- розробка концепції родючості біогеоценотичної системи та уявлення про екологічний об'єм та його біотичну ємність;
- розробка еколого-біологічних основ сільськогосподарського районування в степовій чорноземній зоні;
- вивчення екології еродованих чорноземів;
- розробка адаптивних систем рослинництва;
- біологічна рекультивація порушених земель;
- розробка композиційних препаратів гумусової природи та використання їх в рослинництві та тваринництві;
- селекція нових сортів озимої пшениці, гороху та гібридів кукурудзи;
- визначення вологозапасів ґрунтів і розробка поливних режимів сільгоспкультур;
- використання селекційно-генетичних методів створення нових породних груп свиней і овець;
- вивчення питань резистентності молодняку великої рогатої худоби, овець, свиней та птиці при інтенсивних технологіях утримання;
- розробка лікувальних препаратів;
- розробка нових технологій приготування кормів;
- створення та удосконалення тракторів і сільськогосподарських машин;
- різні форми господарювання в умовах ринку;
- розробка методичних аспектів товарно-ринкових відносин;
- відпрацювання теорії та методології розвитку АПК в нових умовах

господарювання;

- конструктивні характеристики властивостей функцій багатьох змінних.

Досягнення вчених - представників наукових шкіл ДДАУ, широко репрезентувалися і завжди знаходили високу оцінку наукової громадськості. У 1992 р. відбулася міжнародна науково-практична конференція «Екологічні проблеми виробництва»[9]. Матеріали цієї конференції були покладені в основу трьохтомної збірки тез доповідей, в яких автори висвітили екологічні, біологічні, проектні, технологічні, економічні, правові, медичні і інші аспекти оптимізації техногенних екосистем в Україні, Росії, Білорусі, Азербайджані, Естонії, Казахстані та Китаї. У 1995 р. результати досліджень вчених агроуніверситету були представлені у доповідях більш ніж двадцяти міжнародних науково-практичних форумів: Міжнародна конференція з екологізації промислового сільгоспвиробництва Придніпров'я та Причорномор'я (м. Дніпропетровськ); Міжнародна науково-технічна конференція «Автоматизація біотехнічних систем в умовах ринкової економіки конверсії» (м. Москва); Міжнародна виставка «Агротекс-95» (Чехія); Міжнародна конференція «Біотекс-951» (м. Дніпропетровськ); Міжнародний симпозіум українських інженерів механіків (м. Львів); Міжнародна науково-технічна конференція (м. Саратов); Міжнародна конференція з екологічних проблем гірничого виробництва (м. Москва), Міжнародна конференція з теорії функції (м. Будапешт); Міжнародна школа «Надійність та ресурс у машинобудуванні» (м. Свердловськ); Міжнародна науково-практична конференція «Навчання діловій англійській та німецькій мові»(Академія управління бізнесу та права, м. Дніпропетровськ); III міжнародна конференція з біогеохімії мікроелементів (м. Париж); Міжнародна конференція «Біотехнологія одержання кормового та харчового білка, екологічно чистих препаратів, які підвищують врожайність» БІОТЕХ-95 (м. Дніпропетровськ); Міжнародна конференція «Україна в світових земельних, продовольчих і кормових ресурсах і економічних відносинах» (м. Вінниця)[10]. У січні 1999 р. в рамках програми Темпус-Тасіс відбулася міжнародна конференція з розповсюдження результатів проекту «Економіка навколишнього середовища» [11].

Висновки. Основними напрямками наукової діяльності у галузі аграрних наук у Дніпропетровському державному аграрному університеті у 1990-х рр. було здійснення наукових та науково-технічних розробок як у межах вже існуючих наукових шкіл так і в інших напрямках наукових досліджень. Незважаючи на складні умови, в яких довелося працювати українським вченим, ними одержано чимало вагомих результатів у різних галузях знань. Вдалося не тільки втримати, а й наростити традиційно широке поле наукового пошуку на перспективних напрямках сучасної аграрної науки і техніки.

Бібліографічні посилання:

1. **Бандурина І.А.** Научная школа в современном университете как педагогический феномен [Електронні ресурси] / І.А. Бандурина. – Режим доступу: <http://www.t21/rqups.ru>.
2. **Василенко П.М.** До історії розвитку землеробської механіки на Україні / П.М. Василенко, Д.Г. Войтюк // *Наук. вісник Національного аграрн. ун-ту.* – К., 1997. – Вип. 9. – С. 3-8.
3. **Гнізділова О.А.** Характеристика дефініції «наукова школа» / О.А. Гнізділова // *Теорія та*

- методика навчання та виховання : [зб. наук. праць /наук. ред. А.В. Троцько]. –Харків : ХНПУ, 2008. – Вип. 22. – С. 13–23.
4. Гуминовые вещества в биосфере. –М.: Наука, 1993. – 237 с.
5. Звітні матеріали про діяльність за 2000 рік Міністерства України у справах науки і технологій та Державного комітету з питань науки та інтелектуальної власності за 2000 рік. – К., 2001. – С. 4-6.
6. **Зербіно Д.Д.** Наукова школа: лідер і учні / Д.Д. Зербіно. – Львів : Євросвіт, 2001. – 208 с.
7. **Зербіно Д.Д.** Научная школа как феномен / Дмитрий Деонисович Зербино. – К. : Наук. думка, 1994. – 134 с.
8. **Зимин Э.С.** Социальные проблемы педагогики как науки и феномен научной школы [Електронні ресурси] / Э.С. Зимин. – Режим доступу: <http://www.oim.ru/reader@which>.
9. Кадри-селу. – 1992. – № 4; № 5, № 6.
10. Кадри-селу. – 1995. – № 2; № 4; № 7.
11. Кадри-селу. – 1999. – № 24-25.
12. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Статистичний збірник. – К., 2001. – С. 33.
13. Научные школы: проблемы теории и практики / В.И. Астахова, Е.В. Астахова, А.А. Гайков и др. ; [под ред. В.И. Астаховой, Е.В. Астаховой].– Х. : Изд-во НУА, 2005.–332с.
14. **Перминова И.В.** Гуминовые вещества - вызов химикам XXI века/ И.В. Перминова // Химия и жизнь №1, 2008.-С.50-56.
15. **Полушкіна Т. В.** Суспільно-економічні аспекти розвитку науки в Україні в 90-х роках ХХ століття: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2004., 20 с.
16. Становлення і розвиток аграрної освіти та науки в Україні (з найдавніших часів і до сьогодення) / Д.О. Мельничук, М.В. Зубець, Л.Ю. Беренштейн та ін. – К: Видав. центр НАУ, 2004. – 144 с.
17. **Сычева С. А.** Женщины-почвоведы. Биографический справочник о российских и советских исследовательницах почв / Под ред. Г.В. Добровольского и Н.Г. Рыбальского. - М.: НИИ-Природа, 2003. - 440 с.
18. Роль научных школ в подготовке молодых ученых [Електронні ресурси]/Н.В. Шестак, С.Ю. Астанина. – Режим доступу: http://www.muh.ru/.Docs/niipo/30_2006.htm?user=caae910f81eflcb713432f41a19096fa.
19. **Устенко О.** Наукові школи як фундамент вищої освіти: [Про розвиток наук.-дослід. роботи у ВНЗ] / О. Устенко // Психологія і сусп.-во. – 2002. – № 3/4. – С. 11–19.
20. **Храмов Ю. А.** Научные школы в физике / Ю. А. Храмов.– К.:Институт теорет. физики АН УССР, 1979. – 73 с.
21. **Шуваев В.Т., Микитюк В.В., Похил В.И., Северов А.В., Рожков В.В., Тюпина Н.П.** Продуктивные показатели украинских скороспелых мясо-шерстных овец в типе корридель. // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. – Київ, 1998. – №1-2. – С.101-105.

22. Матеріал з Вікіпедії - вільної енциклопедії. Рекультивация. [Електронні ресурси] – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>.

УДК 94 (41/199) 477:63 (477.53)

М.А. Якименко, О.М. Краснікова
Полтавська державна аграрна академія

РОЛЬ ЗЕМСЬКИХ АГРОНОМІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У РОЗПОВСЮДЖЕНІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗНАНЬ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті проаналізована діяльність земських агрономів Полтавської губернії по розповсюдженню сільськогосподарських знань серед місцевого населення з метою підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва і тваринництва. Розкрито зміст наданих консультацій та форми їх проведення дільничними агрономами. Охарактеризовано відповідні зміни в урожайності основних зернових культур під впливом модернізаційних процесів у середовищі землеробського населення, до яких безпосереднє відношення мали і земські агрономи.

Ключові слова: Полтавщина, земські агрономи, рослинництво, тваринництво, прокатні пункт, сільськогосподарських машин і механізмів.

В статье проанализирована деятельность земских агрономов Полтавской губернии по распространению сельскохозяйственных знаний среди местного населения с целью повышения эффективности производства продукции растениеводства и животноводства. Раскрыты суть предоставленных консультаций та форм их проведения участковыми агрономами. Предоставлена характеристика смены урожайности основных зерновых культур под влиянием модернизационных процессов в среде земледельческого населения, к которому имели непосредственное отношение и земские агрономы.

Ключевые слова: Полтавщина, земские агрономы, растениеводство, животноводство, прокатные пункты сельскохозяйственных машин и механизмов.

The activity of rural agriculturists of Poltava region on the diffusion of agricultural knowledge among a local population in order to improve crop production and stockbreeding has been analyzed in the article. The content of provided consultation and forms of their realization by district agronomists has been studied. The corresponding changes in the productivity of basic grains under the influence of modernization processes in the environment of rural population which were directly related to rural agriculturists have been characterized.

Keywords: Poltava region, rural agronomists, crop, stockbreeding, rental stations agricultural machines and mechanisms.

Постановка проблеми. В сучасному світі наукові знання набувають усе більшого значення для усіх сфер життєдіяльності людського суспільства. Та чи найбільш помітним є їх вплив на технологію виробництва, включаючи, звичайно, і аграрний сектор економіки, модернізація якого у нашій країні суттєво активізувалася після завершення промислового перевороту, тобто на межі ХІХ і ХХ століть. Хтось, звичайно, може сказати: « Яка особисто користь від того, що дослідники встановили, що, де і хто у давнину робив?» Таким варто нагадати: історія свого народу – основна відмінність ссавця homo sapiens від інших тварин, які, як відомо, своєї історії не мають.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання

проблеми. Перші публікації стосовно ролі земських агрономів у пропаганді сільськогосподарських знань у полтавському регіоні відносяться до початку ХХ ст., коли прихильники аграрних реформ перейшли від теоретичних дискусій до повсякденної практики.

Так, наприклад, у 1913 р. з'явилась низка публікацій на сторінках «Южно – русской сельскохозяйственной газеты», журналів «Хуторянин» та «Вестник южно – русского животноводства» (В. Онуфрієв, Е Заремба, В. Вачилевич), автори яких високо оцінювали діяльність дільничних агрономів, вказуючи при цьому на проблеми об'єктивного характеру, як то незадовільні побутові умови, відсутність достатньої кількості ілюстрованого матеріалу тощо. У 1914 р. побачила світ капітальна праця співробітників Департаменту землеробства «Агрономическая помощь в России» [1], у якій охарактеризовано роботу як державних, так і земських агрономів усієї Російської імперії, включаючи, звичайно, і Полтавську губернію.

Якщо говорити про радянський період вітчизняної історіографії, то з ідеологічних причин питання діяльності земських агрономів вважалося неактуальним. Реальна, а не декларативна за своїм змістом, свобода слова дала можливість сучасним дослідникам вивчати будь-яку проблему нашого минулого. Саме цим, головним чином, і пояснюється поява на рубежі ХХ – ХХІ століть цілої низки праць з історії того історичного відрізка часу, який згодом одержав назву епохи вільного підприємництва (1861 – 1917 рр.) Однією із перших публікацій про роль агрономів у модернізації сільського господарства Полтавщини була праця В.О. Каюн [9]. Діяльність земських агрономів по підвищенню ефективності селянсько-козацьких господарств Полтавщини 1910-1917 рр. розкрила у своїй публікації молода дослідниця М. Ю. Мар'євська [10]. Та незважаючи на очевидні успіхи у вивченні даної історичної проблематики залишаються ще немало сюжетів, пов'язаних із діяльністю земських агрономів, спектр обов'язків яких виходив далеко за межі наших уявлень про роботу сучасного агронома.

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі наявних джерел з'ясувати такий аспект у діяльності земських агрономів, як пропаганда сільськогосподарських знань серед дрібних товаровиробників Полтавщини для яких підвищення ефективності своїх господарств на початку ХХ ст. нерідко означало життя або загибель.

Результати дослідження. На рубежі ХІХ – ХХ ст. Полтавська губернія охоплювала площу у 4,5 млн. га або майже 44 тис.км², що перевищувало територію ряду тогочасних європейських країн. Орні землі губернії охоплювали основну її площу, а саме: 3 352 724 дес. (за подвірним переписом 1900 р.). Ще 297 746 дес. знаходилося під садибами, садами і городами [21, с.26]. Таким чином, обробітку підлягали не менше 3,5 млн. десятин землі. Якщо у дворян та інших привілейованих станів, питома вага яких в регіоні складала дещо більше 1% знаходилося 1 107 884 дес., 969811 дес. сільськогосподарських угідь, то у володінні козаків, селян та інших сільських станів перебувало 2 914 956 дес., або 68,88% [20, с. 32].

Подвірний перепис 1910 р. зафіксував на Полтавщині 433 111 господарств непривілейованих станів, що мали ту чи іншу ділянку сільськогосподарських угідь. До 6 дес., тобто недостатню за тогочасними земельними нормами кількість угідь, мали 296 192 господарства, або 67,5% [20, с. 40]. Саме ця соціальна група дрібних

товаровиробників гостро потребувала інтенсивних методів господарювання. Проте на шляху до новик, більш ефективних методів обробітку ґрунту чи утримання свійських тварин окрім безгрошів'я стояла ще й неписьменність основної маси мешканців тогочасного полтавського села. На 100 осіб обох статей перепис 1897 р. у Полтавській губернії зафіксував 16,9% письменних, причому у віці 40-59 років, тобто тих, хто мав вирішальний вплив на застосування у своєму господарстві новітніх досягнень агрономічної культури, письменних було лише 14,1% [22, с. 8].

У цих умовах перед агрономами Полтавщини постало нелегке завдання: як переконати того чи іншого домогосподаря у необхідності застосування інших, незвичних для нього методів ведення рослинництва і тваринництва? Станом на 1 січня 1915 р. увесь агрономічний персонал Полтавської губернії складав 293 особи, з яких посаду губернських агрономів та їх помічників обіймали 4 особи; повітових агрономів було 10, дільничних агрономів – 67, а кількість ділянок – 77 [1, с. 169]. Ще 37 осіб працювали на посаді інструкторів сільського господарства, а 14 чоловік завідували дослідними полями та показовими ділянками [9, с.102]. Як бачимо, основною фігурою у справі розповсюдження сільськогосподарських знань серед селян були дільничні агрономи. Один із сучасників відзначав, що « у 1905-1906 рр. одне земство за іншим стали скасовувати своїх єдиних агрономів і будь-які сподівання на краще майбутнє зовсім зникли». Та не минуло і трьох років від часу суцільного розчарування в агрономії, як стали бачити у ній панацею від багатьох бід і на сцені з'явилась дільнична агрономія; посипалася як манна небесна, кошти і протягом кількох років у сфері агрономії було досягнуто те, чого в інших галузях земської діяльності досягалось протягом десятків років [2, с. 7].

Таким чином, протягом 1909-1910 рр. дільничні агрономи з'являються вже в усіх повітах Полтавської, як і ряду інших сусідніх губерніях України. За рішенням агрономічної наради при губернській земській управі, яка відбулася 21-24 жовтня 1910 р. було визначено, що «основним завданням громадської агрономії повинна залишатися турбота про піднесення економічного добробуту усіх груп сільського населення, яке так, або інакше пов'язане із сільськогосподарським промислом» [16, с. 1971].

Як же розповсюджували нові сільськогосподарські знання серед малописьменного і неписьменного населення земські агрономи?

Одним із дієвих способів отримання необхідної інформації були сільськогосподарські виставки, на яких відвідувачі могли наочно познайомитися із новими сортами насіння зернових і технічних культур, більш продуктивними тваринами, різноманітними машинами і механізмами, застосування яких давало реальну економічну вигоду. Зауважимо, що такий спосіб розповсюдження сільськогосподарських знань мав на Полтавщині досить давню історію. Перша виставка відбулася ще у 1829 р. у Полтаві [4, с. 123]. Згодом подібні заходи стали відбуватися як у повітових містах, так і у селах. Одна з таких виставок була проведена у 1899 р. у Ромнах. На ній функціонували три відділи, а саме: сільськогосподарський (рослинництво і тваринництво, а також землеробські машини і механізми), обробної промисловості та науковий (моделі, плани, креслення, таблиці, діаграми). Загальні витрати на організацію і проведення виставки склали 10240 крб. 73 коп. [13, с. 18].

Вже перші виставки показали, що одного лише ілюстрованого матеріалу мало для запозичення відвідувачем відповідного досвіду. Нагальною потребою було проведення бесіди з фахівцями відповідного профілю. «Виставка, навіть бездоганно організована з точки зору кількості і якості експонатів, – говорив у своїй доповіді на Полтавській губернській агрономічній нараді 25-28 листопада 1912 р. помічник губернського агронома Т.В. Зінченко, – може виявитися малоефективною, якщо під час її проведення для відвідувачів не будуть організовані пояснення ... Пояснення є найважливішою частиною виставки... На жодній лекції чи курсах неможливо зібрати усього того, що зібрано на виставці і без відповідного пояснення усе це залишається мертвим, нерідко непотрібним відвідувачу, у більшості випадків неписьменному» [8, с. 97].

В окремі роки кількість сільськогосподарських виставок у Полтавській губернії досягала двох десятків. Так, у 1911 р. із 18 виставок 11 були загальними і 7 спеціальними, тобто виставлялися лише певна продукція. Вхід на виставки був переважно безкоштовним, а інколи – від 2 до 5 коп. із відвідувача, кількість яких сягала від 500 до 1000 осіб. Як правило у кожному відділі брали участь 5-25 власників, пропонували для ознайомлення від 10 до 40 експонатів [7, с. 94]

Іншою формою розповсюдження сільськогосподарських знань були читання – бесіди, курси, бібліотеки, продаж і безкоштовна роздача популярної літератури, екскурсії, конкурси і преміювання технічних прийомів, а також консультації на дослідних полях, ділянках і городах та садах.

Так, потягом 1911 р. в губернії агрономами та їх помічниками було проведено 1026 читань-бесід, на яких було присутньо 29674 слухача, або у середньому 44 слухача на одну бесіду. У більшості випадків (608 з 986, по яким є відповідна інформація) лекторами були земські агрономи [7, с. 69]. На одній із нарад, організованих агрономами у 1907 р., виникло питання щодо мови викладу. На думку патріотично настроєних учасників наради, з селянами слід говорити їх мовою, тобто українською. Так, губернський агроном Ю.Ю. Соколовський на питання, якою мовою слід читати лекції населенню відповідав однозначно: «Тією мовою, якою говорить населення, тобто українсько-російською, незважаючи на те, що це не чисто українська мова, аби вас розуміли... Це я говорю тому, що одному нашому агроному, який написав українською мовою брошуру, докоряли, що він порушив літературну мову. Погодьтеся, що це вже занадто великі вимоги до лекторів!» [4, с. 136].

Інший агроном, К.І. Петренко був більш категоричним: «В Україні говорять українською мовою, а тому зрозуміло, що із населенням лектори повинні говорити українською і українською мовою писати свої книги. Якщо ми ще, на своїй рідній мові не вміємо ні читати, ні писати, то як же ми зможемо писати і читати російською мовою? Слід спочатку навчитися своїй мові, а вже потім будемо навчатися російській». Компромісне рішення проблеми запропонував агроном Є.Є. Фисун: «На лектора не можна накидати дві обузи. Якщо він знає місцеву мову, нехай читає на місцевій; а коли хто не знає місцевої мови, тому краще читати російською» [4, с. 137].

Якщо проведення лекції потребувало певної кількості слухачів, яких зібрати в одному місці і у визначений час із організаційних причин було досить складно, то проведення консультацій безпосередньо у господарстві не викликало особливих труднощів. Саме цим і пояснюється помітне переважання кількості консультацій над

такою формою розповсюдження сільськогосподарських знань, як лекції-бесіди. Про зміст наданих консультації досить повне уявлення дає робота агронома Хорольської повітової земської управи за 1909 рік (див. табл.)

Найбільше виїздів повітового агронома було у літні місяці. Особливо вирізняється на цьому фоні серпень, коли кількість виїздів у господарстві наблизилось до шести сотень, тоді як у січні вона не склала і однієї сотні. Загальний шлях цього агронома за рік склав майже три тисячі кілометрів. Кількість слухачів відповідної консультації була загалом незначною – 197 осіб, але зміст консультацій виявився досить різноманітним. Найбільшу цікавість у землеробів викликали проблеми, пов'язані із рослинництвом, головним джерелом формування бюджету селянської родини. Питома вага таких консультацій склала 24,1%. Друге місце у цьому списку посідали консультації щодо якості тих чи інших сільськогосподарських знарядь праці, – відповідних машин і механізмів – 14,0%.

Таблиця
Зміст консультацій агронома Хорольської повітової земської управи за 1909 р. *

Місяці	Виїзди		слухачів Кількість	Зміст консультацій									
	виїздів Кількість	Число верств		Рослинництво	Городництво	Садівництво	Скотарство	господарства Організація	Показові поля	товариств Організація с/г	Відхилення	Машини і знаряддя	Ентомологія
Січень	2	79	14	6	1	2	3	-	1	4	-	-	1
Лютий	5	258	16	1	1	3	2	2	2	2	-	2	4
Березень	2	132	24	4	1	4	4	4	-	2	2	8	2
Квітень	7	299	18	8	-	2	1	3	1	4	-	4	-
Травень	6	228	19	7	1	1	1	3	4	1	2	1	1
Червень	4	242	11	8	1	1	2	1	-	1	1	4	1
Липень	8	298	14	1	-	-	2	1	1	2	-	6	1
Серпень	11	584	18	9	1	1	2	2	2	5	1	4	1
Вересень	9	297	16	1	1	1	2	2	2	1	1	1	1
Жовтень	4	208	14	2	1	1	1	3	2	1	2	1	1
Листопад	4	146	14	4	2	1	1	-	1	2	1	1	1
Грудень	4	196	19	6	2	2	4	2	1	1	-	1	-
Разом	64	2967	197	57	12	19	25	23	17	26	10	33	14
Питома вага консультацій(%)				24,1	5,1	8,0	10,6	9,7	7,2	11,0	4,2	14,0	5,9

* **Примітка.** Джерело: Отчет Хорольской уездной управы за 1909 год – Ромны: Тип. Иты Абрамовны Гордон, 1910. – с. 109. Проценти вираховані автором.

Дані по низхідній йшли: консультації з питань тваринництва (10,6%), проблеми, пов'язані із життєдіяльністю господарства (9,7%), садівництво (8,0%), діяльність

показових полів (7,2%), ентомологія (5,9%), городництво (5,1%), відвідання сільськогосподарських виставок у губернському центрі або містах інших регіонів.

Особливу популярність серед сільського населення Полтавщини мали показові поля, ділянки і городи. Не випадково, очевидно, що саме під Полтавою було організоване одне з перших у Російській імперії дослідне поле, створене за ініціативою губернського земства у 1884 р. [14, с. 22]. Одним із дієвих способів пропаганди досягнень сільськогосподарської науки були публікації її працівників. Окрім полтавського журналу «Хуторянин», найоперативніше доносили відповідну інформацію до своїх читачів щотижневик «Хозяйство», який у Києві видавало так зване «Южно-русское общество поощерения земледения и сельскохозяйственной промышленности», та «Земледельческая газета»; а також «Журнал опытной агрономии» і «Полтавские агрономические известия». Так, наприклад, щотижневик «Хозяйство» у №7 від 19 лютого 1909 р. друкує статтю завідувача Полтавського дослідного поля С.Ф. Третьякова «Наблюдения над влиянием зяблевой обработки почвы под ярь», у якій автор систематизував усі зроблені відкриття згаданої науково-дослідної установи із цієї проблематики до 1911 р., а саме: 1) «чим раніше поле зоране восени під ярову пшеницю, тим більший вона дає врожай...»; 2) «рання оранка на зяб оберігає ґрунт від висихання в сухий період осені, сприяючи кращому його зволоженню»; 3) «нітратами більше насичена та зяблева оранка яка здійснена раніше»; 4) «вплив як на ярову пшеницю, так і на ячмінь різночасових зяблевих оранок є однаковим»; 5) «глибина зяблевої оранки суттєвого значення не має...»; 6) «підтримка поверхні ранньої зяблевої оранки у заборонованому вигляді, тобто у рихлому стані, збільшувало урожай посіяних ярових у порівнянні з урожаєм на такій же оранці, але залишеної у пластах, на 8% для зерна і на 6,3% для соломи» [3, с. 278].

Окрім головного на Полтавщині науково-дослідного поля, яке у 1912 р. одержало статус дослідної станції, на початку ХХ ст., за допомогою земських агрономів в губернії була створена ціла сітка своєрідних центрів розповсюдження сільськогосподарських знань, а саме: 154 показових полів; 504 показові ділянки; 7 показових садів; 14 показових городів і 4 показові пасіки [25, с. 101]. Абсолютна більшість показових полів була організована на землях окремих господарів, які вели усі роботи згідно вказівок земських агрономів. На цих полях застосовувалися сівозміни, вироблені губернською агрономічною нарадою. Як правило, це була чотирирічна сівозміна: 1) пар; 2) язима; 3) пропашні культури; 4) яровина. Інколи - шестирічна: 1) пар; 2) озимина; 3) ярові; 4) пропашні культури; 5) яровина або пар; 6) яровина або озимина. Що ж до показових ділянок, то вони функціонували із посівами люцерни або іншими кормовими рослинами. Майже усі ділянки із люцерною мали на меті пропаганду присадибного, а не польового травосіяння. При цьому люцерна скошувалася вранці, зміщувалася із яровою соломою і у такому вигляді пропонувалась худобі. Це давало можливість за допомогою використання незначної ділянки утримувати протягом літа одну-дві голови домашніх тварин без використання природних пасовищ. Відповідна сівозміна рекомендувалась і на показових городах, де найоптимальнішою вважалася така послідовність культур: 1) капуста; 2) огірки, буряк і томати; 3) квасоля і цибуля; 4) картопля.

Пропагандистське значення мали і пункти прокату сільськогосподарських машин і механізмів, яких станом на 1 січня 1912 р. в усіх 15 повітах Полтавської

губернії вже нараховувалось 1441. Це були сівалки, зерноочисні машини, знаряддя поверхового обробітку ґрунту, збиральні машини, молотарки, соломорізки, оприскувачі та деякі інші машини і механізми. Майже усі перераховані знаряддя праці відпускалися для використання показовим полям поза чергою і безкоштовно, за виключенням жаток і молотарок, що були у дефіциті [12, с. 116]. Звертав на себе увагу факт надзвичайно швидкого розповсюдження на території України нових машин і механізмів, чому, поза будь-яким сумнівом, сприяли і земські агрономи. Так, перша у світі молотарка з'явилася у Німеччині 1856 р., а трактор, який в той час носив назву «паровий плуг» – у 1873 р. [16, с. 209]. На початку ХХ ст. ці машини, особливо молотарки, використовувалися на полтавських полях вже досить широко [20, с. 235]. Що ж до «парового плуга», то його масове використання навіть у великих господарствах гальмувалось високою ціною – понад 1,5 тис. крб. [26]. Про значення прокатних пунктів у розповсюдженні сільськогосподарських знань агроном Лубенського земства В.Д. Харченко у своєму звіті за 1909 р. писав так: «Нашого хлібороба важко переконати у вигідності тієї чи іншої сільськогосподарської машини чи знаряддя, якщо її немає під рукою. Інша справа, коли селянин має можливість не лише побачити, але й безпосередньо випробувати у ділі цікаву йому сільськогосподарську машину, у результаті чого у заможного селянина виникає природне бажання купити її, а у бідняка – за невелику плату взяти на прокат» [12, с. 163]. Сучасники звертали увагу на певну закономірність розповсюдження відповідної інформації: «чим більше господарство, тим менше вони звертаються за допомогою до агрономів» [17, с. 6].

У роки століпінської аграрної реформи, коли створення хуторів і відрубів стало важливим напрямком діяльності органів державної влади, виникло питання щодо організації спеціальних курсів для хуторян. Цей напрямок діяльності як земських, так і державних агрономів, було визначено у резолюції II обласного з'їзду з питань земської торгівлі сільськогосподарськими машинами і механізмами, який відбувся 25 – 27 липня 1910 р. у Харкові. Виконуючи його рішення агрономи Полтавської повітової управи у найкоротші терміни розробили програму курсів та основні принципи їх функціонування. Передбачалось, що курс землеробства охоплюватиме 22 години. Стільки ж годин було налічено і для тваринництва. Разом із практичними заняттями програма курсів була розрахована на 120 годин. Термін занять – 40 днів. Право навчання надавалося усім бажаючим. Управа брала на себе зобов'язання ще й виплачувати курсантам по 25 коп. удень. Загальний кошторис проведення таких занять складав 1200 крб., з яких 400 крб. вносило повітове земство. Стільки ж управа просила у губернської землевпорядкувальної комісії. Ще 400 крб. передбачалось отримати від Департаменту землеробства Головного управління землеробства і землеустрою [15, с. 35]

Відмічаючи очевидні успіхи земських агрономів у розповсюдженні сільськогосподарських знань слід вказати і на проблеми, які заважали у їхній роботі. Одна із них – побут. «Квартирою для агрономів дуже часто є холодна селянська хата, яка заміняє йому і спальню, і прийомну і їдальню,» – констатували у 1913 р. полтавські земці: «Нерідко у такому приміщенні живуть і сімейні агрономи... Часто у кімнаті агронома знаходиться насіння, взяте для продажу, і тут же розміщуються дрібні знаряддя: сапки, кукурудзяні молотарки і т. п... В таких умовах агроном

повинен жити, відпочивати і виконувати свої функціональні обов'язки. Звичайно, ніхто довго не витримує таких умов життя» [14, с.24]. Саме цим і пояснюється, головним чином, плинність агрономічних кадрів, немало з яких «не на жарт думають про службу в акцизі...» [24]. І це при тому, що зарплата агронома була досить пристойною – до 2000 крб. [6, с. 130]

Немало труднощів для роботи агронома у середовищі неписьменних селян виникало через традиційний консерватизм сільського люду і його підозріле ставлення до будь-яких заходів державних чиновників. Так, один із кореспондентів «Южно-русской сельскохозяйственной газеты», у 1913 р. повідомляв, що «звичайний середній селянин на прагнення агронома допомогти йому і принести йому певну користь дивиться із підозрою, вважаючи, що усі агрономічні заходи швидше потрібні агрономам, ніж їм, хліборобам. А плата за показові поля, безкоштовна роздача насіння ще більше переконують його у тому, що від агронома інколи «дядьки» вимагають плату то за посіяну траву, то за розрядне просо, чи за «симентальського» бичка, то за те, що дівчата в інструкторки навчалися ткацтву і т. п.» [24, с. 10].

Висновки. Резюмуючи вищесказане щодо ролі земських агрономів Полтавщини у розповсюдженні сільськогосподарських знань констатуємо очевидний факт їх благотворного впливу на усі сфери життєдіяльності основної маси землеробів краю. Не без їх участі, очевидно, мало місця зростання врожайності як у селянських, так і в поміщицьких господарствах Полтавської губернії після 1910 р., коли агрономи об'єдналися в одну загальногубернську організацію, діяльністю яких координували Полтавське земство. Так, якщо середній урожай жита з 1900-1904 рр. у селянських господарствах краю складав 63 пуди із десятини, а у поміщицьких 64 пуди; урожай ярової пшениці відповідно: 55 і 56 пудів. Отже, разом по усім господарствах урожай жита становив 63,5 пуди, а пшениці 55,5 пудів. Якщо ж взяти період із 1912 по 1916 рр., то середньогубернські показники урожаю жита становитимуть 74 пуди, що майже на 10 пудів більше періоду 1900-1904 рр. Що ж до ярої пшениці, то її врожайність за 1912-1916 рр. виявилась дещо меншою – лише 48 пудів. Зате озима пшениця дала по 86 пудів, чого в історії зернового господарства Полтавщини не було ніколи [11, с. 38]. Якщо брати період столипінської аграрної реформи, то при порівнянні середньогубернських даних 1906-1910 рр. і 1911-1915 рр. не можна не помітити суттєвого зростання урожайності після створення у 1910р. Полтавської агрономічної організації. Так, урожай жита за перший із вищезгаданих періодів складав 54 пуди, озимої пшениці – 53 пуди, ярової пшениці – 49 пудів, тоді як протягом другого відповідно: 76 пудів, 78 пудів, 50 пудів, тобто на 40,7%; 47,2% і 20% більше [18, с. 16].

Очевидними були також успіхи і в інших сферах, як-то: тваринництво, розповсюдження нових машин і механізмів, створення кооперативних організацій та організації збуту сільськогосподарської продукції, що заслуговує на окрему увагу дослідників.

Бібліографічні посилання:

1. Агрономическая помощь в России / Под ред. В.В. Морачевского. Изд-е департамента земледения. – СПб., 1914. – 607с.
2. **Вагилевич В.** Агрономы и общественная агрономия / В.Вагилевич // Южно-русская сельскохозяйственная газета. – 1913. – №43. – с. 7 – 10.

3. **Вергунов В.А.** Полтавське дослідне поле: становлення і розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні (до 125-річчя державного дослідництва в агрономії та тваринництві) / В.А. Вергунов. – Київ, 2009. – 156с.
4. Второе совещание представителей сельскохозяйственных обществ при Полтавском обществе сельского хозяйства 11-13 июня 1907 года. – Полтава, 1907 – 183с.
5. Второе совещание представителей сельскохозяйственных обществ при Полтавском обществе сельского хозяйства 11-13 июня 1907 год. – Полтава, 1913. – 183 с.
6. Журналы Кобелякского уездного земского собрания 10 и 11 мая экстренного 24, 25, 26 и 27 сентября XXXVIII очередного созывов 1902 года. – Кобеляки: Тип. Б.И. Брагилевского, 1903. – 303с.
7. **Зенченко Т.В.** Малорайонные сельскохозяйственные общества Полтавской губернии / Т.В. Зенченко // Под. ред. Ю.Ю.Соколовского – Полтава: Изд-е журнала «Хуторянин», 1914. – 340 с.
8. **Зенченко Т.В.** Мелкие сельскохозяйственные выставки / Т. В. Зенченко // Полтавское губернское агрономическое совещание 1912 г. – 25 – 28 ноября. Стенографический отчет – Полтава: Тип – литогр. И.Л.Фишера. 1912 – с.91-104.
9. **Каюн В.** Становлення агрономічної служби на Полтавщині в роки столипінських реформ / Каюн // Київська старовина. – 2007. – №2. – с.98 – 108
10. **Мар'євська М. Ю.** Діяльність Полтавської губернської агрономічної організації з підвищення ефективності селянсько-козацьких господарств регіону у 1910-1917рр. / М.Ю.Мар'євська // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. - №2 – с.198-203.
11. Обзор сельского хозяйства в Полтавской губернии (по сообщениям корреспондентов) за 1923 год. – Полтава, 1924. – 176 с.
12. Отчет агронома первого (Яблоновского) агрономического участка Лубенского уезда / **В.Д.Харченко** // Отчет Лубенской уездной земской управы за 1909 год. Часть первая. Отчет описательный. – Лубны: Тип. И.Л. Ицковича и К; 1910. – 239, 352 с.
13. Отчет Роменской сельскохозяйственной и промышленной выставки 1899 года (26 августа – 15 сентября). – Ромны: Тип. бр. Э. и Н. Дельберг, 1901. – 130 с.
14. Сборник постановлений земских собраний 49-го чрезвычайного созыва и чрезвычайных 9 января, 24 марта, 2 ноября и 29 декабря 1913 года. С докладами управы и другими приложениями. Полтава: Электрич. Типогр. Д.Н. Подземского, 1914.- 148, 200, 31 с.
15. Сборник постановлений земских собраний чрезвычайных созывов 14 марта, 15 июня, 46-го очередного и 3 и 30 ноября 1910 г. и 27 февраля 1911 года. С докладами и приложениями. – Полтава: Электрич. типогр. Д.Н. Подземского, 1911. – 457 с.
16. **Соколовский Ю.** Постановления агрономического совещания при губернской земской управе 21-24 октября 1910г. / Ю. Соколовский // Хуторянин. – 1910. - №47 – 48. – С. 1971 – 1973.
17. **Соколовський Ю.Ю.** О товариществах по арендованию земли и коллективному ведению полевого хозяйства / Ю.Ю. Соколовський // Южно-русская сельскохозяйственная газета. – 1913. – №44. – С. 6 –10.
18. Статистика Полтавщини в нових її межах №15. – Полтава: 1-ша Раддрукарня «Полтава – Поліграф,» 1928. – 76с.
19. Статистический справочник по Полтавской губернии на 1914 год. – Полтава: Тип т-ва Печатного Дела, 1913. – 268 с.
20. Статистический справочник по Полтавской губернии на 1914 год. – Полтава: Тип. т-ва Печатное Дело, 1913. – 246с.
21. Статистический справочник по Полтавской губернии. – Полтава: Тип преемников Дохмана, 1911. – 227 с.
22. Статистический справочник по Югу России. – Полтава: Электрич.типо- литогр. преемн. «И.А. Докман», 1910. – 76 с.
23. Т.В. Пробуждающаяся деревня / В. Т. // Хуторянин. – 1912. – №8.– С. 209– 211.

24. Т-ов. Об условиях агрономической работы в деревне // Южно-русская сельскохозяйственная газета. – 1913. – №25. – С. 10-11.
25. **Третьяков С.Ф.** Наблюдения над влиянием зяблевой обработки почвы под яры (по данным Полтавского опытного поля) /С.Ф. Третьяков // Хозяйство. – 1909. – №7. – С.273 – 278.
26. Южно-русская сельскохозяйственная газета. – 1913. - №31. – С.11.

УДК 94 (41/199) 477:63 (477.53)

О. Ю. Мар'євська

Полтавський університет економіки і торгівлі

ВПЛИВ ОСВІТНІХ ОСЕРЕДКІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НА МОДЕРНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СЕЛЯНСЬКО-КОЗАЦЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ КРАЮ НА РУБЕЖІ ХІХ – ХХ СТОЛІТТЯ

Проаналізовано вплив новітніх осередків, серед яких важливе місце посідали періодичні видання та школи сільськогосподарського профілю, на аграрний сектор економіки Полтавщини, зокрема на інтенсифікацію рослинництва – головного заняття мешканців села.

Ключові слова: сільськогосподарські журнали, сільськогосподарські школи, підготовка кадрів, урожайність зернових культур.

Проанализировано влияние современных научных центров, среди которых важное место занимают периодические издания и школы сельскохозяйственного профиля, на аграрный сектор экономики Полтавщины, среди всего прочего на интенсификацию растениеводства – главного занятия жителей села.

Ключевые слова: сельскохозяйственные журналы, сельскохозяйственные школы, подготовка кадров, урожайность зерновых культур.

The impact of educational centers, including periodicals and agricultural schools, which occupied an important place on the agricultural sector of Poltava region's economic, including intensification of crop - the main occupation of villagers has been analyzed.

Keywords: agricultural magazines, agricultural schools, training, yield of grain crops.

Загальновідомо, що знання у широкому розумінні цього слова на усіх етапах історичного розвитку людства складали невід'ємну частину його прогресу. Та особливо великого значення у його прискоренні вони відіграють у сучасну епоху, яку не безпідставно називають інформаційною. Якнайшвидше використання досягнень науки і техніки у виробничій сфері, включаючи і сільське господарство, є основним фактором конкурентоспроможності як окремого виробничого підрозділу, так і галузі у цілому. З цієї точки зору досить актуальним видається вивчення історичного досвіду, форм і методів впливу відповідних освітніх осередків на ефективність сільського господарства, що свого часу мав місце у нашій країні в епоху вільного підприємництва, яка наступила після скасування у 1861 р. кріпосного права. Полтавщина у цьому відношенні є досить цікавим регіоном із кількох точок зору. По-перше, на рубежі ХІХ-ХХ ст. це був край із найчисленнішим у Російській імперії станом дрібних власників, що займалися землеробством. По-друге, місцеве земство (як губернське, так і повітове) чи не найактивніше займалися пропагандою у середовищі непривілейованих сільських станів агрономічних і зоотехнічних знань. Саме цей аспект нашого минулого і є метою даного повідомлення.

Полтавська дослідниця О.В. Дроздова нещодавно підрахувала, що різними

освітніми осередками Полтавщини у пореформені десятиліття було підготовлено й випущено у світ 27 різноманітних збірників і 416 видань науково-публіцистичного характеру, у яких населенню краю пропонувалася найрізноманітніша інформація соціально-економічного, політичного чи духовного характеру. Згаданий автор встановила і суб'єкти відповідної видавничої справи. Найбільше публікацій було здійснено Статистичним бюро Полтавського губернського земства – 128. За ними йшли: Педагогічне бюро – 39; Полтавська спілка споживчих товариств – 35; Полтавська вчена архівна комісія – 33 та інші освітні центри [3, с. 128]. Проте до сільськогосподарської освіти вищезгадані публікації відношення майже не мали. У цьому плані слід згадати у першу чергу практичні рекомендації, які надавали на своїх сторінках спеціалізовані сільськогосподарські видання, серед яких чільне місце посідали журнали «Хуторянин» (із 1896 по 1917 р. побачили світ близько 500 номерів); «Вестник южнорусского животноводства» (за 1909-1913 рр. близько 100 номерів), а також «Южнорусская сельскохозяйственная газета», яка хоч і видавалася у Харкові, але на Полтавщині була досить популярною, маючи сотні підписників. Як і «Хуторянин» це теж був щотижневий періодичний орган, що його читачі отримували з 1903 по 1918 рр. Певну, хоч і не особливо помітну, роль у розповсюдженні сільськогосподарських знань серед населення краю відігравали місцеві газети «Полтавщина» (1904-1906 рр.), «Полтавский вестник» (1902-1916 рр.), «Полтавский голос» (1907-1915 рр.), «Полтавский день» (1913-1916 рр.), «Полтавский край» (1912 р.) та ряд інших видань. На сторінках місцевої преси, особливо ліберальної «Полтавщини», друкували свої замітки немало фахівців сільськогосподарської справи, зокрема відомі в той час економісти В.Василенко, М.Рклицький, Г.Ротмістров, агрономи В.Головня, М. Імшенецький, Ю.Соколовський, А.Тесля [2, с. 6].

Зрозуміло, що безпосередній вплив на розповсюдження досягнень агрономічної науки та зоотехнії мали фахівці цієї справи, які одержували потрібні знання не лише за межами Полтавщини, але і у самому краї.

У дорадянський період на Полтавщині так і не було відкрито не лише вищого, але і середнього навчального закладу сільськогосподарського профілю, хоч регіон традиційно вважався житницею Російської імперії. Причину цього слід шукати, очевидно, у змісті колоніальної політики царизму. Відомо ж, що відповіла Катерина II свого часу на прохання гетьмана Кирила Розумовського відкрити у Батурині університет: «Колониальным народам университеты иметь запрещается» [1]. Отже, залишалося сподіватися лише на початкову освіту, яка і одержала тут певний розвиток на рубежі XIX-XX ст. Станом на 1 січня 1909 р. тут функціонувало кілька таких навчальних закладів. Однією із перших подібних установ була Харківська сільськогосподарська і реміснична школа, заснована Лохвицьким повітовим земством на кошти статського радника Григорія Андрійовича Залужного. Навчання було безкоштовним для усіх бажаючих отримати сільськогосподарську освіту за 4 роки [11, с. 266].

Згідно розпорядження міністра землеробства і державних маєтностей від 20 грудня 1894 р. у Полтаві було відкрито школу садівництва і городництва, навчання у якій розпочалося 8 вересня 1895 р. [5, с. 2098]. Ця школа стала попередником Полтавського сільськогосподарського технікуму, а той – сільськогосподарського

інституту (з 2000 р. – Полтавська державна аграрна академія) [10].

Наприкінці XIX ст. (1891 р.) розпочала свою роботу і Лубенська нижча сільськогосподарська школа 1-го розряду, яка у 1912 р. була перетворена на сільськогосподарське училище. Із 80 учнів 30 навчалися на кошти земства, а інші 50 – за свій рахунок. В одному із тогочасних довідників говорилося, що «школа ця має на меті розповсюдження серед народу, переважно шляхом практичних занять, основних знань із сільського господарства...» [9, с. 140]. Подібне завдання стояло і перед іншими школами сільськогосподарського профілю. Саме ця теза була записана у статутах цих шкіл. Так, у статуті згаданої раніше Полтавської нижчої школи садівництва і городництва 2-го розряду читаємо: «Метою школи є розповсюдження серед народу, переважно шляхом практичних занять, основних знань із садівництва і городництва... [15, с. 2098].

Ще одна сільськогосподарська школа наприкінці XIX ст. була відкрита у с. Андріївка Кобеляцького повіту. Як і в усіх інших випадках ініціатива відкриття такого навчального закладу належала місцевому земству, відповідна ухвала якого мала місце 5 вересня 1894 р. Позитивному вирішенню питання сприяла передача місцевим поміщиком Савицьким (згідно заповіту) свого маєтку із відповідною земельною ділянкою. Для проведення переобладнання маєтку для потреб школи потрібно було 15 тис. крб., із яких 10 тис. дало губернське земство у вигляді кредиту на 10 років із розрахунку 4% річних [6, с. 81]. Повноцінні заняття у школі, куди було зараховано 30 осіб, розпочалися 7 серпня 1897 р. Невдовзі школа стала визнаним регіональним центром розповсюдження сільськогосподарських, зокрема, зоотехнічних знань. У 1902 р., наприклад, вона одержала запрошення взяти участь у всеросійській виставці тварин, яку планувалося провести у Харкові. Даючи свою згоду на участь племінних тварин цієї школи у виставці Міністерство землеробства «із радістю підтримує виставки тваринництва з метою розповсюдження серед господарів знань і умінь визначати переваги тварин тієї чи іншої породи, а також можливості купити відповідні екземпляри» [5, с. 289].

У чому ж конкретно проявився вплив сільськогосподарської освіти на модернізацію виробничих процесів у селянсько-козацьких господарствах Полтавської губернії? Перше, що звертає на себе увагу, це застосування нових, більш досконалих знарядь праці. В огляді сільського господарства Полтавської губернії за 1894 р. земські економісти відзначили такий факт, як зростання попиту на землеробські знаряддя праці, особливо залізні плуги системи Сакка, заводів Леніга і Бате. «Із інших землеробських знарядь, - читаємо у відповідному огляді, було продано досить багато віялок, буккерів, жаток і кінських малотарок» [7, с. 261]. Під впливом нових машин і механізмів змінювалася, природно, і технологія. «Окрім розповсюдження головним чином вдосконалених сільськогосподарських знарядь серед селян..., помітно деяке покращення способів обробітку селянської ниви... Тепер», – писали землі, – «селяни орють і ралють свої орні землі по 2 рази, чого раніше не спостерігалось... » [12, с. 260]. Якщо у перші після 1861 р. десятиліття залізні плуги у селянсько-козацьких господарствах були рідкістю, а віялок, сівалок, жаток і молотарок взагалі не було, то подвірний перепис 1910 р. зафіксував на Полтавщині 223 941 залізний плуг, 54 309 віялок, 18 501 сівалку, 11 632 жатки, 14 381 молотарку та ряд інших знарядь праці [2, с. 7]. Прямим наслідком застосування

нових знарядь праці і більш сучасної технології обробітку ґрунту було зростання урожайності селянського поля. Так, урожайність усіх 6 основних зернових культур (жито, пшениця, ячмінь, овес, гречка, просо) у селянсько-козацьких господарствах Полтавщини мала таку динаміку: 1905 р. – 62 пуди; 1906 р. – 47 пуди; 1907 р. – 44 пуди; 1908 р. – 62 пуди; 1909 р. – 52 пуди; 1910 р. – 59 пудів; 1911 р. – 60 пудів, 1912 р. – 58 пудів; 1913 р. – 69 пудів; 1914 р. – 53 пуди. Отже, середній показник за 10 років становив 56 пудів [11, с. 71]. За сучасними мірками урожай у 56 пудів (9 ц/га) є мізерним, але ж у 80-х роках ХІХ ст. він складав лише 37 пудів, тобто 6 ц/га [12, с. 291]. Іншими словами, за три десятиліття урожайність селянських ланів зросла на 151%, що є досить хорошим результатом. На початку ХХ ст. на Полтавщині вже були досить знаними найкращі на той час породи тварин, а саме: робочі коні арденської породи; симентальська порода корів; вівці-каракулі; свині йоркшири і беркшири і т.п. [3, с. 121]. Можна навести немало інших фактів помітного впливу різноманітних освітніх центрів, у тому числі і сільськогосподарських шкіл, на модернізацію аграрного сектору економіки Полтавщини. Але й вищенаведені дають підстави для висновку про благотворний вплив цих установ на усі сфери життєдіяльності неписьменного у своїй основній масі населення полтавського краю. Подальше вивчення проблеми дасть можливість одержати більше інформації щодо діяльності сільськогосподарських шкіл по розповсюдженню агрономічних і зоотехнічних знань, зокрема, щодо безпосередньої практичної роботи випускників цих навчальних закладів як на Полтавщині, так і за її межами.

Бібліографічні посилання:

1. **Бушак С.** Свідки долі славного роду / Станіслав Бушак // Урядовий кур'єр. – 2004. – 30 січня.
2. **Дешевый М.С.** Очерки деятельности сельскохозяйственных складов. Очерк 2-й. Деятельность земских складов Полтавской губернии / М.С. Дешевый. Киев: Тип. насл. І.Шенфельда, 1917. – 47 с.
3. **Дроздова О.В.** Видавнича та просвітницька діяльність освітніх осередків Полтавщини (другої половини ХІХ – початку ХХ століття): Монографія / О.В.Дроздова. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008.- 159 с.
4. **Жук В.Н.** Великі поміщицькі господарства Полтавщини і розвиток у них тваринництва (кінець ХІХ– початок ХХ ст.) / В.Н. Жук // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2005. - №1 . – С.119-126.
5. Журнали Кобелякского уездного земского собрания 10 и 11 мая экстренного 24, 25, 26 и 27 сентября ХХХVIII очередного созывов 1902 года. С приложениями. – Кобеляки: Тип. Б.Н.Брагилевского, 1903. – 303 с.
6. Журнали Кобелякского уездного земского собрания ХХХІ очередного созыва 1895 года. С приложениями. – Кобеляки: Тип. Б.Н.Брагилевского, 1896. - 111, 39, 192 с.
7. Обзор сельского хозяйства в Полтавской губернии за 1894 год. По сообщениям корреспондентов. Год 10-й. – Полтава: Тип. литорг. И.А. Дохмана, 1895. – 280, 132, ХХХІІІ с.
8. **Подобна Є.В.** «Полтавщина». Історія, постаті, публікації / Є.В.Подобна. – Полтава. Шевченко Р.В., 2011. – 40с.
9. Полтавский земский календарь – Полтава: Электрич. типо-литогр. «Дохман», 1909. – 156 с.
10. Полтавська державна аграрна академія. Історичний нарис (1920-2000) / Писаренко В.М. та ін. – Полтава: РВВ Полтавської державної аграрної академії, 2010.- 296 с.
11. Полтавщина: Енцикл. довідник /За ред. А.В. Кудрицького. – К.: УЕ, 1992. – 1024 с.

12. Свод данных о состоянии сельского хозяйства в Полтавской губернии (по сообщениям корреспондентов) за 15 лет (1886-1900 гг.) – Полтава: Электрич. типо-литогр. Д.Н.Подземского, 1904. – 367 с.
13. Собрание узаконений и распоряжений правительства, издаваемое при правительствующем сенате. 1895. 2-е полугодие. – СПб.: Тип. правительств. сената, 1895. – 2692 с.
14. Статистический справочник по Полтавской губернии на 1916 год. – Полтава: Тип. т-ва Печатное Дело, 1916. – 271 с.
15. Устав Полтавской низшей школы садоводства и огородничества 2-го разряда, учрежденной в пределах г. Полтавы «Павленки» Полтавским губернским земством // Собрание узаконений и распоряжений правительства, издаваемое при правительствующем сенате. 1895. – С. 2098-2110.

УДК 94(477) “19/19”

М. В. Белікова

Запорізький національний технічний університет

ПРОЦЕС ПОШИРЕННЯ КАРТОПЛІ ЯК НОВОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ПІВДЕННІЙ УКРАЇНІ В ХІХ СТ.: ДОСВІД МЕНОНІТСЬКИХ КОЛОНІЙ ТА ДЕРЖАВНИХ СІЛ

Стаття присвячена реконструкції процесу поширення посівів картоплі в менонітських колоніях та запозичення досвіду вирощування нової сільськогосподарської культури в українських та російських селах Південної України в ХІХ ст.

Ключові слова: *посіви картоплі, досвід вирощування, менонітські колонії, державні села, Південна Україна.*

Статья посвящена реконструкции процессу распространения картофеля в менонитских колониях и заимствования опыта выращивания новой сельскохозяйственной культуры в украинских и русских селах Южной Украины в ХІХ в.

Ключевые слова: *посевы картофеля, опыт выращивания, менонитские колонии, государственные села, Южная Украина.*

The article is dedicated to the reconstruction of process of propagation of potato in the Mennonite colonies and drawing of experience of growing of new agricultural crop in Ukrainian and Russian villages of Southern Ukraine in ХІХ century.

Keywords: *potato crops, experience of growing, Mennonite colonies, state villages, Southern Ukraine.*

Питання про внесок менонітів в розвиток Південної України розроблявся в контексті різних парадигм. Історія менонітських колоній розглядалась в контексті культуртрегерської концепції (О. Клаус, Я. Штах), як історія ізольованої спільноти (Л. Малиновський, Д. Ремпель), в контексті оригінальних концепцій (Н. Венгер (Осташева), К. Лях, Ю. Берестень), пов'язаних з теорією взаємодії етносоціальних груп [9; 10].

Участь менонітів у розвитку регіону вивчалась дослідниками О. Клаусом, В. Постніковим, Д. Багалієм в контексті історії іноземних колоністів півдня України [7. 15. 18]. Серед досліджень кінця ХХ – початку ХХІ ст. виділяються колективні та дисертаційні праці центру досліджень історії німців і менонітів в Дніпропетровську, представники якого на сьогодні здійснили суттєвий внесок в розробку історіографії

проблеми [13; 17]. Одна з дослідниць, Т. Захарченко, розробила концепцію про виняткове значення впливу німецьких і менонітських колоній Північного Приазов'я як самих багатіших й влаштованіших на суспільний розвиток південного регіону Російської імперії протягом XIX – поч. XX ст. На нашу думку, авторка солідаризується з представниками культуртрегерської концепції розвитку колоній, яка панувала в історіографії у XIX – на початку XX ст. (О. Клаус, Я. Штах) [14]. Одним з сучасних дослідників проблематики є Ю. Берестень, який прийшов до висновку, з яким ми погоджуємося, що соціальна структура німецьких і менонітських колоній була біполярною, тому абсолютизувати добробут і процвітання колоній є помилкою [8, с. 182].

Мета цієї публікації полягає у реконструкції процесу поширення посівів картоплі в менонітських колоніях та державних селах Південної України. Об'єктом дослідження є менонітські колонії півдня України в середині XIX ст. Предметом дослідження є процес поширення картоплі в менонітських колоніях та запозичення досвіду вирощування нової сільськогосподарської культури в навколишніх державних селах. Серед виявлених джерел – архівні матеріали фондів Опікунського Комітету іноземних поселенців Південного краю Росії (ДАОО, Ф. 6) [1. 2] та “Менонітські общини Мелітопольського повіту Таврійської губернії” (ДАОО, Ф. 89) [3. 4], законодавчі та статистичні документи були опубліковані, нами були використані Указ від 16 лютого 1842 р. «Про заходи для поширення посівів картоплі» [6] та «Військово-статистичний огляд Російської імперії» 1849 р. (Т. XI, Ч. 2 Таврійська губернія), останній містить відомості про риси побуту населення менонітських колоній, надає фактичні відомості, а також уявлення про сутність описаних явищ [5].

На думку автора, участь менонітів у сільськогосподарському розвитку півдня України, по-перше, виявилася у площі освоєних земель. По-друге, меноніти були задіяні в урядових експериментах і певною мірою у зв'язку з цим впливали на навколишнє населення. По-третє, раціональні елементи їх системи господарювання, господарські навички, окремі знаряддя праці прямо і опосередковано через німців-колоністів запозичувалися навколишніми жителями. Обмін господарським досвідом між менонітами і навколишнім населенням стимулювався державними винагородами, в результаті сусідні села запозичили чотиріпілля з “чорним паром”, селяни почали масово вирощувати картоплю, використовувати землеробські знаряддя, утримувати нові породи великої рогатої худоби. По-четверте, у менонітських колоніях забезпечували роботою навколишніх селян, інших колоністів, які після накопичення коштів мали можливість самостійно вести господарство і застосовувати раціональні елементи господарської системи менонітів [9].

Коли з 1838 р. менонітські колонії перейшли до чотиріпільної системи, 25 з 65 десятин відводилося під рілля: 3/4 - засівалось хлібом, 1/4 - знаходилась під “паром”, 1/6 незасіяної землі відводилась під картоплю, і в результаті врожаї почали зростати. Картопля вирощувалася для власних потреб у середині XIX ст. під картоплю відводили 2,38% усіх земель у колоніях [5, с. 95]. У розведенні городів на своїй ділянці були зайняті головним чином жінки [19]. Треба зазначити, що в більшості українських сіл на цей час існувала трипільна система і українське

селянство майже не дотримувалося сівозміни, а картопля не була відома в селах державних селян, помешкання яких знаходились поблизу.

У Західній Європі картопля була визнана рятівним продуктовим ресурсом, особливо в неврожайні роки. Меноніти отримали навички вирощування цієї культури в Пруссії. Її висока врожайність та відносна невимогливість зацікавили російський уряд, який шукав шляхи забезпечення населення продовольством. Указом від 16 лютого 1842 р. "Про заходи для поширення посівів картоплі" ця культура мала вирощуватись кожним сільським товариством на окремій ділянці [6, с. 93].

У цей час І. Корніс став членом-кореспондентом Вченого Комітету Міністерства державного майна. Саме тому таврійський губернатор доручив йому контролювати вирощування цієї культури спочатку в Мелітопольському та Дніпровському, а згодом і Бердянському повітах. І. Корніс призначав у кожне сільське товариство меноніта, який керував посадкою, збором та зберіганням картоплі. Розпорядження І. Корніса та призначених менонітів мали виконуватись, за це несли відповідальність сільські та волосні начальники. І. Корніс у кожному селі під час об'їзду ділянок з картоплею забезпечувався кінями та квартирою. Розведення картоплі в державних та ногайських селах проходило успішно [2, арк. 10 зв.-11]. Ті, хто добивались успіху у вирощуванні нової для півдня України культури, нагороджувались державними преміями та медалями [1, арк. 9-46].

Під впливом менонітів у державних селян Таврійської і Херсонської губерній для обгортання картоплі поширилося знаряддя, відоме як стругачка або картопляний плужок [3, арк. 67]. Це знаряддя використовувалося у напрямку від себе і нагадувало щось середнє між лопатою і сапою. В українських селах почали користуватися стругачкою для зрізання рідкої й низької трави на городах і в садах, там, де коса не була ефективною [11, с. 66].

Через двадцять років державні селяни почали самостійно, масово вирощувати картоплю на півдні України (у Запорізькій області) [12, с. 15]. У 1862 р. у Катеринославській губернії середня врожайність картоплі у менонітів складала 600%; у Новомосковському повіті: в Кронсгартені – 500%, у державних селян с. Підгірного – 250% [16, с. 52]. Досвід менонітів у вирощуванні картоплі забезпечував їм вдвічі більшу врожайність, ніж у державних селян: меноніти обгортали картоплю кілька разів за літо, щоб очистити її від бур'яну і забезпечити проникнення вологи. Цього не робили навколишні селяни, вони, коли відцвітала картопля, скошували кущі, вважаючи, що таким чином збільшуються розміри картоплі в землі, тому під час збирання врожаю частина картоплі втрачалась. Псування картоплі проходило нерідко через раннє збирання, зберігання громадської картоплі у закритій ямі, тоді як меноніти забезпечували просихання картоплі, відділення землі від бульби, зберігання її в сухому, захищеному від морозу місці [4, арк. 153-373].

Таким чином, процес поширення картоплі як нової сільськогосподарської культури в Південноукраїнському регіоні розпочався в 40-ві рр. ХІХ ст. В ньому брали участь в наслідок урядової політики жителі менонітських колоній та державних сіл. Досвід вирощування картоплі господарів менонітських сіл був накопичений ще до імміграції до Російської імперії, тоді як для державних селян це

була нова сільськогосподарська культура, тому в перші десятиліття врожайність останніх була вдвічі нижчою.

Бібліографічні посилання

1. Державний архів Одеської області. – Ф.6. – Оп.3. – Спр.14914.
2. Державний архів Одеської області. – Ф.6. – Оп.3. – Спр.15253.
3. Державний архів Одеської області. – Ф.89. – Оп.1 – Спр.762.
4. Державний архів Одеської області. – Ф.89. – Оп.1. – Спр.930.
5. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Сост. Генштаба подполковник Герсеванов. – Т. XI. – Ч. 2. Таврическая губерния. – СПб., 1849. – 225 с.
6. Полное собрание законов Российской империи. – Собрание II. – Т. XII. – Отд. I. – СПб.: Печатано в Типографии 2 Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1838. – 622 с.
7. **Багалеї Д.И.** Колонизация Новороссийского края и первые шаги его по пути культуры. Исторический этюд. – К.: Типография Корчак-Новицкого, 1889. – 115 с.
8. **Берестень Ю.В.** Земельні відносини в менонітських колоніях Півдня України та їх суспільні наслідки (60-90-ті роки XIX століття): дис... канд. істор. наук: 07.00.01. – “Історія України” / Юрій Володимирович Берестень. – Запоріжжя, 2006. – 229 с.
9. **Белікова М.** Место меннонитской этноконфессиональной общности в развитии Южной Украины // Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського: Збірник наукових праць. – Випуск 3.30: Історичні науки. – Миколаїв: Видавництво МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2011. – С. 44-54.
10. **Белікова М., Стюпченко Е.** Історія менонітських колоній півдня України в українських дисертаційних дослідженнях сучасності (кінець XX – початок XXI ст.) // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 2011. – Том 22. – С. 356-369.
11. **Горленко В.Ф., Бойко І.Д., Куницький О.С.** Народна землеробська техніка українців (Історико-етнографічна монографія). – К.: Наукова думка, 1971. – 163 с.
12. **Васильчук В.** Німецькі переселенці в Україні // Історія в школі. – 1999. – № 10. – С. 11-16.
13. Живи и помни...История меннонитских колоний Екатеринославщины / С.И.Бобылева, А.И.Безносков, О.В.Безносова, Н.В.Венгер, О.Н.Каковкина, В.К.Клец, И.В.Толстых, Т.Л.Петрова: Под редакцией профессора С.И.Бобылевой. – Днепропетровск, 2006. – 378 с.
14. **Захарченко Т.К.** Соціокультурний розвиток німецьких і менонітських колоній Північного Приазов'я (XIX – початок XX ст.): дис... канд. істор. наук: 07.00.02 “Всесвітня історія” / Таїса Костянтинівна Захарченко. – Дніпропетровськ, 2005. – 225 с.
15. **Клаус А.** Наши колонии. Опыты и материалы по истории и статистике иностранной колонизации в России. Вып. 1. – СПб., 1869. – 455 с., приложения 101 с.
16. **Кузьмин.** Сельскохозяйственное положение Екатеринославской губернии в 1862 г. // ЖМГИ. – 1863. – С. 42-70.
17. Очерки истории немцев и меннонитов Юга Украины (конец XVIII – первая половина XIX в.) / С.И.Бобылева, Н.В.Бочарова, О.В.Безносова, Л.С.Тутик, Н.В.Осташева, С.В.Атаманенко: Под ред. С.И.Бобылевой. – Днепропетровск: Арт-Пресс, 1999. – 232 с.
18. **Постников В.Е.** Южнорусское крестьянское хозяйство. – М.: Типо-литография Высочайше утвержденного товарищества И.Н.Кушнерев и К, 1891. – 391 с.
19. **Репина Л.П.** Пол, власть и концепция “разделенных сфер”: от истории женщин к гендерной истории // Общественные науки и современность. – 2000. – № 4. – С. 123-137.

Ю. В. Берестень

Дніпропетровський державний аграрний університет

**СТАНОВЛЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ СЕРЕДНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ
ОСВІТИ В НІМЕЦЬКИХ ТА МЕНОНІТСЬКИХ КОЛОНІЯХ ПІВДНЯ
УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
(НА ПРИКЛАДІ ЕЙГЕНФЕЛЬДСЬКОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ
ШКОЛИ)**

Висвітлено особливості становлення та функціонування сільськогосподарської середньо-професійної освіти в німецьких та менонітських колоніях Півдня України на початку ХХ століття, розкрито особливості організації Ейгенфельдської сільськогосподарської школи.

Ключові слова: професійно-технічна сільськогосподарська освіта, німецькі та менонітські колонії Півдня України

Освещены особенности становления и функционирования сельскохозяйственного среднепрофессионального образования в немецких и менонитских колониях Юга Украины в начале ХХ столетия, раскрыты особенности организации Ейгенфельдской сельскохозяйственной школы.

Ключевые слова: профессионально-техническое сельскохозяйственное образование, немецкие и менонитские колонии Юга Украины.

The features of becoming and functioning of agricultural middling-professional education are reflected in the German and menonite colonies of South of Ukraine at the beginning XX of century, the features of organization of Ейгенфельдської of agricultural school are exposed.

Keywords: vocational agricultural education, German and menonite colonies of South of Ukraine

Останні часом спостерігається надзвичайно активне зростання дослідницького інтересу як вітчизняного так і закордонного наукового загалу до проблем історії окремих етнічних груп населення Півдня України, що є наслідком динамічного розгортання процесу історичного пізнання, поглиблення його евристичної складової, намагання всебічно осмислити вагомі соціально-економічні та соціокультурні здобутки національних меншин, вписавши їх в загальний фактографічний та інформаційний контент вітчизняної та регіональної історії.

Однією з стрижневих проблем етнічної історії південноукраїнських теренів – є вивчення різноманітних аспектів соціокультурного поступу німецькомовної колоністської спільноти, представники якої проживали на всьому просторі північно-чорноморського та азовського узбережжя Російської імперії в чисельних дисперсно розташованих поселенських комплексах.

Історія системи початкової та середньої освіти, що функціонувала в німецьких колоніях Півдня України в ХІХ – на початку ХХ століття стала об'єктом дослідження чисельних розвідок як вітчизняних так і закордонних науковців. Так, окремі сюжети з історичного минулого становлення та розвитку системи початкової та середньої освіти представлені в наукових розвідках вітчизняних та закордонних дослідників: І. П. Задерейчука, І. Черказьянової, О. Лебтаг [2, 3, 4, 8].

Проте, попри видиму фактографічну ґрунтовність, аналітичну змістовність отриманих висновків та узагальнень сучасного вітчизняного та закордонного історіографічного процесу, поза фокусом наукового аналізу дослідників лишилися окремі аспекти становлення та діяльності в німецькомовних колоніях

південноукраїнських губерній Російської імперії навчальних закладів початкової та середньо-професійної сільськогосподарської освіти. Однією з таких тем є історія заснування та функціонування Ейгенфельдської сільськогосподарської школи (к. Ейгенфельд Мелітопольського повіту Таврійської губернії).

На межі XIX – XX століть німецькі колонії Півдня України переживали період динамічної соціокультурної та господарчої трансформації, викликаної бурхливими модернізаційними економічними процесами розвитку місцевої господарчої системи. Загальне зростання продуктивності сільськогосподарського виробництва, яке фіксується в даний період дослідниками-економістами, було зумовлене не тільки екстенсивним розширенням виробничої інфраструктури німецьких та менонітських колоній, але й динамічною інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва, яка характеризувалась широкомасштабним впровадженням інноваційних технологій, практичним використанням сучасної на той час сільськогосподарської техніки, передових агротехнічних прийомів та методів, тощо.

Становлення модерної виробничої інфраструктури колоній, загальне ускладнення та вдосконалення технологічного процесу організації сільськогосподарського виробництва, поява й широке застосування в колоністському виробництві машинних та агротехнічних інновацій – дані чинники розвитку господарчого життя викликали на внутрішньому ринку південноукраїнських губерній інтенсивне зростання попиту на кваліфіковану робочу силу та високоосвічені професійно-технічні кадри, брак яких гостро відчувався на виробництві.

В свою чергу, інтенсифікація сільського господарського виробництва в німецьких та менонітських колоніях Півдня України поставила перед системою початкової та середньої освіти якісно нові вимоги щодо професійної підготовки фахівців, добре обізнаних з технічними інноваційними особливостями організації сучасного сільськогосподарського виробництва. Таким чином, господарський поступ колоній надав потужного імпульсу для прискореного трансформаційного розвитку одного із головних компонентів соціальної інфраструктури – освітньої галузі, яка мала потужний науково-педагогічний потенціал для підготовки кваліфікованих кадрів для потреб місцевого сільського господарства та промисловості. Фактично, інноваційні зміни в сільськогосподарському виробництві зумовили інституційне становлення системи початкової та середньої професійно-технічної аграрної освіти, яка повинна була на більш високому та якісному рівні вирішити проблему забезпечення сільськогосподарського виробництва висококваліфікованими кадрами.

На даному етапі суспільного поступу колоністської спільноти її стратегічне завдання полягало в формуванні в суспільній свідомості колоністів іміджу соціальної престижності професійно-технічної сільськогосподарської освіти, активній пропаганді серед жителів колоній просвітницьких ідей, які підкреслювали її вагому виробничу практичність, необхідну доцільність для подальшого економічного поступу.

Одним із пріоритетних завдань для населення колоній в даній царині було створення законодавчих підвалин для інституційного становлення професійно-технічних закладів сільськогосподарської освіти, модернізаційного оновлення існуючої системи початкової освіти, визначення та реалізації системи практичних

адміністративних заходів щодо організаційного оформлення місцевих громадських інституцій колоністів, які повинні були здійснювати фінансове забезпечення нових навчальних установ, налагодити постійний громадський моніторинг за їх навчально-професійною, педагогічною, виховною та фінансово-економічною діяльністю.

Всебічний аналіз наявного джерельного комплексу дає підстави стверджувати, що ініціатором розбудови системи професійно-технічної сільськогосподарської освіти в німецьких та менонітських колоніях Півдня України була місцева інтелігенція, яка в силу високого фахового освітнього рівня, предметного розуміння реалій та актуальних потреб економічної системи колоній, наочно усвідомлювала практичну необхідність оптимізаційного узгодження системи початкової та середньої освіти з нагальними виробничими умовами та практичними вимогами місцевої економіки й регіонального ринку праці. Так, в 1905 році громадський діяч німецьких колоній – пастор лютеранського приходу Фрейдентал Я. Штах в низці публікацій в місцевих німецькомовних газетах звернувся до населення колоній з закликом, в якому аргументовано доводив тезу про необхідність та практичну доцільність створення освітянської громадської організації колоністів – Південноросійської німецької освітянської спілки, яка повинна була сприяти модернізації системи початкової, середньої освіти в південноукраїнських колоніях німців та менонітів [9].

В 1906 році колоніст очолив евангельсько-лютеранський приход в колонії Ейгенфельд Ейгенфельдської волості Мелітопольського повіту Таврійської губернії. Прибувши на нове місце служби, пастор розпочав активну діяльність зі створення розгалуженої мережі громадських осередків просвітницьких колоністських організацій, магістральне завдання яких полягало у всебічному вирішенні поточних проблем розбудови початкової та середньої професійно-технічної сільськогосподарської освіти [11, S. 159].

Беручи до уваги нагальні кадрові потреби місцевого сільськогосподарського виробництва, пастор Я. Штах виступив з ініціативою створення на базі колонії Ейгенфельд спеціалізованого середньо-професійного навчального закладу, який повинен був надавати підростаючому поколінню німецьких колоністів сучасну агротехнічну освіту [11, S. 159]. За задумом громадського діяча, початкове сільськогосподарське училище з часом повинно було перетворитися у спеціалізовану середньотехнічну сільськогосподарську школу, атестат якої давав право колоністам на вступ до різних технічних факультетів вищих навчальних закладів Російської імперії та Європи. Таким чином, Ейгенфельдська сільськогосподарська школа з перших днів свого існування повинна була виконувати важливу громадську функцію – бути своєрідним соціальним ліфтом, який відкривав колоністському загалу масовий доступ до вищої технічної освіти імперії, яка повинна була допомогти їм забезпечити збереження лідируючих позицій в сільськогосподарському виробництві в південноукраїнських губерніях країни.

Вірно визначивши та сформулювавши стратегічні пріоритети загального напрямку розвитку професійно-технічної аграрної освіти, колоніст доклав значних інтелектуальних й організаційних зусиль до створення функціональної системи фінансового забезпечення майбутнього навчального закладу. Оскільки бюджети місцевих колоністських громад не мали у своєму розпорядженні додаткових

фінансових ресурсів необхідних для цільового матеріального забезпечення сільськогосподарської школи, то пастор вирішив звернутися за фінансовою підтримкою безпосередньо до населення колоній та окремих заможних колоністів, які мали достатні власні капітали.

В 1906 році Я. Штахом була розгорнута широкомасштабна благодійницька кампанія зі збору коштів на будівництво споруд школи. За два місяці інтенсивної пропагандистської діяльності громадському діячеві вдалося зібрати чималу суму – 10000 карбованців, які були надані місцевими жителями у вигляді чисельних добровільних внесків та пожертв [11, S. 159; 12]. Проте, як засвідчив час, і цих благодійницьких коштів хронічно не вистачало для повномасштабної реалізації освітнього проекту, оскільки останній мав на меті будівництво цілого навчально-виробничого комплексу, до складу якого входили аудиторії, бібліотека, учнівський гуртожиток, окремі оселі для вчителів, майстерні, стайні, ангари для зберігання й ремонту сільськогосподарської техніки, тощо.

Найоптимальнішим виходом із патової фінансової ситуації, що склалась, було отримання на будівництво дешевого довготермінового кредиту під особисті гарантії членів училищної спілки. Так, в 1907 році колоністам була взята в місцевій ощадно-позичковій установі – вівчарній касі Пришибської та Ейгенфельдської волостей – під невеликі відсотки довготермінова позика [6, с. 1]. Відкриття нової кредитної лінії вирішило всі нагальні проблеми фінансового забезпечення будівництва майбутньої сільськогосподарської школи, надавши потужного імпульсу для інтенсивного розгортання будівельних робіт.

Паралельно пастором Я. Штахом були успішно вирішені адміністративні проблеми організаційного становлення громадської установи, яка мала патрімоніально опікуватись господарчими, фінансовими та економічними потребами нового професійно-технічного закладу аграрної освіти. Так, 7 лютого 1907 року таврійським губернатором В.В. Новицьким був затверджений статут Ейгенфельдської училищної спілки, метою організації якої, було надання дітям колоністів «як майбутнім землевласникам, у відповідності до вимог часу загальної та спеціальної сільськогосподарської освіти» [6, с. 1].

Затвердження статуту Ейгенфельдської шкільної спілки сприяло її перетворенню на повноцінного суб'єкта господарської та фінансово-економічної діяльності, який займався матеріальним забезпеченням сільськогосподарської школи.

Головним пріоритетом організаційної роботи нової колоністської громадської організації було масове залучення до її лав самодіяльних колоністів – власників чисельних сільськогосподарських підприємств. Так, із 400 господарів церковного приходу Ейгенфельду 315 стали членами шкільної спілки, що свідчить про розуміння колоністським загалом практичної цінності, вагомості значущості та доцільності здобуття професійно-технічної сільськогосподарської освіти, яка почала розглядатись колоністами як одне із потужних джерел зростання продуктивності сільськогосподарського виробництва [11, S. 159]. Показовим є той факт, що перед початком Першої світової війни, загальна чисельність членів спілки дорівнювала близько 1000 осіб, які в якості фінансової підтримки школи надали благодійницьких грошових внесків на суму понад 2500000 карбованців [11, S. 159]. У відповідності

до нормативних положень статуту, кожен член громадської організації повинен був сплачувати щорічний внесок, загальний розмір якого дорівнював 200 карбованців. Для почесних членів шкільної спілки розмір щорічного грошового внеску дорівнював 500 карбованців. Ці виплати й становили основу фінансового капіталу сільськогосподарської школи.

Вже 13 лютого 1907 року були проведено перші установчі збори Ейгенфельдської шкільної спілки, а 27 лютого 1907 року відбулась урочиста церемонія закладки першого каменю будівлі майбутньої сільськогосподарської школи [11, S. 159]. Подібна оперативність наглядової ради шкільної спілки була продиктована невідкладними потребами колоністського соціуму та сільськогосподарського виробництва в висококваліфікованих технічних кадрах.

Консолідації зусиль значної кількості мешканців німецьких колоній Ейгенфельдської та Пришибської волостей зумовили форсований темп будівництва шкільних споруд, який тривав попри хронічний брак фінансів та традиційні проблеми організаційного характеру. Більша частина місцевих жителів ейгенфельдських колоній взяли найактивнішу участь у спорудженні приміщень навчально-виробничого комплексу школи, що, в кінцевому підсумку, значно зменшило її загальну собівартість, оскільки в якості пожертв та добродійних внесків колоністи надавали необхідні будівельні матеріали – цеглу, деревину, глину, вапно, пісок, черепицю, тощо [11, S. 160].

В процесі підготовки до відкриття майбутнього професійно-технічного навчального закладу члени училищної спілки стикнулися з цілою низкою господарчих проблем, які вимагали невідкладного розв'язання. Так для організації повноцінного навчального процесу, проведення практичних занять з агрономічних, інженерних та зооветеринарних дисциплін, організації науково-дослідної селекційної та агротехнічної роботи учнів й вчителів сільськогосподарській школі бракувало власної земельної ділянки, на якій повинні були розташовувались дослідні поля та технічні полігони.

Намагаючись ефективно вирішити дану проблему, пастором Я. Штахом була проведена роз'яснювальна робота серед жителів німецьких колоній волості, які мали значний за площею громадський земельний фонд. Так, на підставі рішення сільського сходу колоній Ейгенфельд від 19 березня 1907 року Ейгенфельдській сільськогосподарській школі було безкоштовно виділено 30 дес. землі. Аналогічні рішення в щодо безоплатного виділу необхідної площі громадської землі були прийняті сільськими сходами колоній Марієнфельд та Кайзерталь, які входили до складу Ейгенфельдської волості [6, с. 1]. Одночасно, на заклики пастора підтримати сільськогосподарську школу відгукнулися й місцеві заможні колоністи. Так, землевласник Євпаторійського повіту Таврійської губернії меноніт Іоганн Браун надав в дар навчальному закладу земельну ділянку загальною площею в 60 дес. землі [11, S. 161]. Фактично, дані практичні кроки сприяли створенню власної ресурсної бази, достатньої для забезпечення всіх нагальних потреб навчально-виробничого процесу.

Восени 1907 року на підставі рішення Головного управління землеоблаштування та землеробства початкова Ейгенфельдська сільськогосподарська школа була урочисто відкрита.

На момент відкриття школа була самим сучасним багатoproфільним професійно-технічним навчальним закладом сільськогосподарської освіти Півдня України, який мав розгалужену навчально-виробничу інфраструктуру необхідну для якісного надання освітніх послуг та підготовки висококваліфікованих фахівців для сільськогосподарської галузі регіону. Досить наочно ілюструють картину матеріального забезпечення школи статистичні матеріали оцінки майна, яке перебувало у її власності. Так, загальна вартість нерухомого майна школи на початку 1915 року становила 165 тисяч карбованців, рухомого – 23 тисячі [6, с. 3].

До складу навчально-виробничого комплексу Ейгенфельдської сільськогосподарської школи входила навіть невелика ферма, на якій нараховувалось 10 голів великої рогатої та 9 – тяглової худоби, необхідної для виконання всього комплексу агротехнічних, польових та транспортних робіт.

Професійно-технічний заклад мав у своєму розпорядженні власний парк сільськогосподарської техніки, де були представлені найсучасніші типи сівалок, жниварок, косарок, віялок, молотарок, плугів, борін та інш. Більша частина сільськогосподарського реманенту та техніки була надана школі безкоштовно місцевими промисловцями або дистриб'ютерами відомих світових виробників сільськогосподарської техніки, які мали свої представництва на теренах південноукраїнських губерній [11]. Високий рівень забезпеченості навчального закладу найсучаснішою сільськогосподарською технікою сприяв динамічному поширенню серед німецькомовної молоді знань та навичок з оволодіння технічними засобами, створюючи додаткові стимули для підвищення мотивації щодо здобуття якісної професійно-технічної освіти.

Як впливає з архівних джерел, на момент відкриття Ейгенфельдська сільськогосподарська школа нараховувала 2 класи (підготовчий та перший), де здобувало освіту 80 учнів, абсолютна більшість із яких була дітьми місцевих колоністів – членів шкільної спілки [11, S. 159]. Для вступу до підготовчого класу школу необхідно було мати базову початкову освіту – закінчити курс 2 класного міністерського училища [10, S. 5].

Діти членів Ейгенфельдської шкільної спілки мали невеликі привілеї в оплаті навчання, чим вигідно відрізнялись від решти категорій учнівської молоді, яка здобувала шкільну освіту. Так, їхні батьки щорічно сплачували 70 карбованців за навчання та 150 рублів адміністративного внеску за право навчатися в даному закладі. Діти, батьки яких не були членами спілки, змушені були вже сплачувати щорічно 140 карбованців платні за навчання та 300 карбованців адміністративного внеску. Така система оплати змушувала пересічних колоністів вступати до Ейгенфельдської училищної спілки та брати активну участь у вирішенні поточних справ школи. Проте навіть за таких умов фінансування, як впливає з публіцистичних матеріалів пастора Я. Штаха, в школі існував сталий дефіцит учнівських місць, оскільки попит значно перевищував наявну пропозицію [10, S. 6].

Першим директором початкової професійно-технічної сільськогосподарської школи був місцевий агроном Вольдемар фон Громанн – людина непересічних інтелектуальних здібностей, талановитий педагог, організатор освітянської справи, висококласний знавець агрономії та сільськогосподарського виробництва. Саме В. фон Громанн здійснював загальне керівництво будівництвом споруд навчально-

виробничого комплексу сільськогосподарської школи, займався ретельним відбором педагогічних кадрів на вчительські вакансії сільськогосподарської школи [10, S. 6]. Фактично, він був локомотивом організаційного становлення педагогічного колективу та архітектором внутрішнього життя нової сільськогосподарської школи.

На підготовчому етапі становленні професійно-технічного навчального закладу ним були розроблені статuti училищної спілки та школи, де були визначені правові засади функціонування даних установ, сформульовані пріоритетні напрямки їх професійно-технічної, науково-педагогічної діяльності, артикульовані головні завдання та шляхи організації навчально-виховного процесу, окреслена правова компетенція училищної ради та спілки [10, S. 5].

В 1908 році при сільськогосподарській школі завдяки старанням В. Громанна був відкритий спеціалізований інтернат для іногородніх учнів, який вирішив проблему наповненості навчальних класів, оскільки загальної чисельності місцевої учнівської молоді Ейгенфельдської волості було вкрай недостатньо. Заснування інтернату для іногородніх учнів дозволило залучити до професійної сільськогосподарської освіти учнівську молодь з дисперсно розташованих колоністських поселенських комплексів та осередків Криму, Катеринославської, Таврійської та Херсонської губерній, Оренбуржжя, Уфи та Кавказу. Першим директором інтернату стала молода вдова з Ревелю – пані Діллманн [10, S. 5].

Перетворенню Ейгенфельдської сільськогосподарської школи на провідний професійно-технічний заклад аграрної освіти колоністської спільноти сприяла й продумана політика підбору вчительських кадрів, від яких безпосередньо залежав загальний рівень освіти та якість фахової підготовки учнів школи. З моменту заснування закладу начальніо-виховний процес в ньому забезпечували 5 вчителів. У відповідності до статуту школи, всі вчителі мали вищу університетську та технічну освіту. Так, в 1913-1914 навчальному році посаду директора школи обіймав Ф.Г. Рекк, законовчителем був Я.Г. Штах, вихователем – А. Ф. Мецкер. В навчальному закладі спеціальні агротехнічні, ветеринарні та зооінженерні дисципліни викладали – місцевий агроном П.Ф. Вовк, ветеринарний лікар – Г.К. Тіллі [7, с. 342]. З 1915 року у зв'язку з прийняття антиколоністського законодавства та перепрофілювання навчального закладу обов'язки директора виконував П. Ф. Вовк.

До 1910 року викладання здійснювалось німецькою мовою, після – російською, що було наслідком своєрідної антинімецької кампанії місцевої влади, яка мала побоювання щодо перетворення даного навчального закладу на розплідник іноземних впливів та германофільських настроїв серед молоді німецьких колоній Півня імперії. Певна річ, що зміна мовного формату організації навчального процесу відбилась на загальній кількості колоністської молоді, яка прагнула здобути початкову професійно-технічну сільськогосподарську освіту.

Намагаючись утриматись на плаву, керівництво училищної спілки змушено було розширити загальний спектр освітніх послуг і таким чином вирішити всі нагальні питання, пов'язані з набором учнівської молоді. Так, в 1910 році при Ейгенфельдській сільськогосподарській школі був відкритий педагогічний клас, учні якого після закінчення школи мали право викладати в початкових закладах системи колоністської освіти [11, S. 159]. Сполучення початкової педагогічної та сільськогосподарської освіти повинно було за задумом очільників школи сприяти

підвищенню конкурентоспроможності випускників школи на регіональному ринку праці, надаючи їм більше шансів знайти вигідну вакансію в початкових освітніх закладах, які розміщувались на теренах південноукраїнських колоній німців та менонітів [10, S. 5]. Комбінування фахових спеціалізацій дало змогу адміністрації вузу в оптимальний спосіб вирішити проблему наповненості класів, не вдаючись до серйозних структурних трансформацій та кадрових змін.

В сільськогосподарській школі крім загальноосвітніх дисциплін викладали й спеціальні предмети: землеустрій, загальне землеробство, ґрунтознавство, машинознавство, тваринництво, молочне господарство, ветеринарію, сільськогосподарську економіку, діловодство, правознавство, будівельну справу [10, 5]. Побіжний аналіз навчального плану школи дає підстави стверджувати, що учні здобували ґрунтовну початкову сільськогосподарську освіту, яка максимально відповідала нагальним потребам сільськогосподарського виробництва та ринку праці.

Активні зусилля докладені представниками педагогічного колективу Ейгенфельдської сільськогосподарської школи та громадськими лідерами колоній досить швидко принесли відчутні плоди. Так, за результатами перевірки Міністерства землеробства Російської імперії Ейгенфельдську сільськогосподарську школу було визнано найкращою серед навчальних закладів даного типу в Російській імперії [10, S. 6].

Досягнуті успіхи в галузі організації початкової професійно-технічної сільськогосподарської освіти надихнули членів училищної спілки приділити значу увагу питанням організації жіночої освіти. В 1909 році за участі Ейгенфельдської училищної спілки було відрито сільськогосподарську школу домоводства для дівчат. Крім загальноосвітніх предметів в жіночій школі вивчали спеціальні теоретичні та практичні курси домоводства, основи медичних знань, тваринництво, педагогіку, молочне господарство, кулінарію [10, S. 6].

Нові соціально-економічні реалії господарчого життя регіону поставили перед дирекцією школи та училищною спілкою на порядок денний питання щодо пошуку альтернативних джерел стабільного фінансування навчального закладу. З цією метою дирекцією та училищною спілкою було надано місцевому видавцю Ф. Буху невелике шкільне приміщення для організації типографії та видання місцевої німецькомовної колоністської газети «Ландвірт». Кошти, які надходили від оренди приміщення витрачались на фінансування поточних шкільних потреб [1; 5].

В 1914 році на підставі рішення Головного управління землеоблаштування та землеробства Російської імперії Ейгенфельдська сільськогосподарська школа була перетворена на середній професійно-технічний навчальний заклад. Так був зроблений ще один практичний крок на шляху розбудови системи професійно-технічної сільськогосподарської середньої освіти, який став закономірним результатом багаторічної цілеспрямованої діяльності училищної спілки та педагогічного колективу навчального закладу.

Проте, Перша світова війна внесла суттєві корективи в освітні плани Ейгенфельдської шкільної спілки та самого навчального закладу. На початку 1915 року дирекція училища через прийняття російським урядом ліквідаційного законодавства, нормативні положення якого суттєвим чином обмежували

колоністське землеволодіння, змушена була звернутися до місцевої земської управи з клопотанням про перехід у підпорядкування місцевим земським установам [6, с. 3]. В 1915 році школу було взято на баланс місцевого земства. В її історії розпочався новий етап.

В період Громадянської війни Ейгенфельдська сільськогосподарська школа разом з представниками педагогічного колективу та інтернатом була евакуйована частинами Білої армії до Криму (Карасубазар), звідки вона вже ніколи не повернулася на своє колишнє місце [11, S. 161].

В приміщеннях Ейгенфельдської сільськогосподарської школи в період Громадянської війни розташовувався штаб Білої армії, згодом військовий шпиталь. Військові події Громадянської війни та наступні роки господарської розрухи завдали непоправного удару навчально-виробничій інфраструктурі навчального професійно-технічного закладу – зазнали значних руйнувань аудиторний та житловий фонди, окремі виробничі, навчальні та житлові приміщення були взагалі зруйновані вщент, розграбовано та понівечено сільськогосподарський реманент та техніку, знищено значну частину рухомого майна. В даний період місцеві жителі німецьких колоній через націоналізацію земельної власності виявились економічно неспроможними провести необхідний комплекс відновлювальних ремонтних робіт та zorganizувати елементарні побутові умови для відкриття навчального закладу [11, S. 161].

В 1922 році була зроблена остання спробу відновити діяльність сільськогосподарської школи, проте відсутність необхідних фінансів у народного комісаріату освіти не дало можливості реанімувати даний освітній проект на теренах німецьких колоній колишньої Ейгенфельдської волості.

Історія становлення та функціонування Ейгенфельдської училищної спілки та сільськогосподарської школи є наочним свідченням набуття представниками німецьких колоній Півдня України нового соціального досвіду, який був зумовлений динамічною інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва, що формувала сталий попит на висококваліфіковану робочу силу.

На даному етапі економічного поступу регіону професійно-технічна сільськогосподарська освіта виступила необхідною умовою розкриття наявного виробничого потенціалу, прискореного модернізаційного розвитку сільськогосподарської галузі, надійним засобом збереження традицій національної освіти та важливим чинником вирішення нагальних соціальних проблем колоністського суспільства.

Бібліографічні посилання:

1. **Берестень Ю.В.** Ландвирт /Ю.В. Берестень// Немцы России. Энциклопедия. – М.:ЭРН 2004. – С. 279-280.
2. **Задерейчук І.П.** Особливості жіночої освіти у німців-поселян /І. П. Задерейчук // Міжнародна студентська наукова конференція «Історія очима молодих дослідників». – Донецьк, 1999. – Т. 1. – С. 84-87.
3. **Задерейчук І.А.** Центральные училища немцев поселян на территории Крымского полуострова в начале XX в./И. А. Задерейчук// А.И. Маркевич. I Таврические международные научные чтения (Симферополь 19 мая 2000 г.). – Симферополь, 2000. – С. 80-83.
4. **Задерейчук І.А.** Специализированные начальные учебные заведения в немецких поселениях Таврической губернии в конце XIX – начале XX вв. /І. А. Задерейчук // II

- Таврические научные чтения, посвященные 80-летию Центрального музея Тавриды, г. Симферополь, 25 мая 2001 г. – Симферополь, 2002. – С. 97-99.
5. Державний архів автономної республіки Крим (ДААРК). – Ф. 26. – Оп. 3. – Д. 699. – Арк.1-20.
 6. **Гаршин Е. М.** Доклад Ялтинскому уездному земству об Ейгенфельдском среднем сельскохозяйственном училище. 1915. – 17 с.
 7. Памятная книга Таврической губернии за 1914 г. – Симферополь. Таврическая губернская типография. 1914. – 435с.
 8. **Черказьянова И. В.** Немецкая дореволюционная школа Сибири: возникновение и проблемы развития. [Электронный ресурс]. Режим доступа:http://museum.onskelecom.ru/deuschte_in_sib/BOOK/scool/htm.
 9. Deutschen Leben. – №.42 – 1906. – S.4.
 10. Friedensstimme. – №14. – 1910. – S.5-6.
 11. Lebtag O. Die Eugenfelder Ackerbauschule// Heimatbuch der Deutschen aus Rußland. – Herausgegeben von der Landmannschaft der Deutschen aus Rußland. – 1957. – S. 159-162.
 12. **Stach J.** Meine dreißigjährige Tätigkeit im Dienste der deutschen Kolonisten in Rußland// Heimatbuch der Deutschen aus Rußland. – Herausgegeben von der Landmannschaft der Deutschen aus Rußland. – 1957. – S.175-180.

УДК 94(477)

В. Петкау

Меннонитское историческое общество
(г. Дортмунд, Федеративная Республика Германии)

ОБ ИСТОРИИ МЕННОНИТСКОЙ КОЛОНИИ КОНДРАТЬЕВКА

В статье освещены проблемы истории возникновения и развития меннонитской колонии Кондратьевки, исследованы трагические судьбы ее жителей (первая половина XX века).

Ключевые слова: меннонитские колонии, колония Кондратьевка, репрессии, депортация, ссылка, раскулачивание

В статті висвітлені проблеми історії виникнення та розвитку менонітської колонії Кондратіївки, досліджені трагічні долі її жителів (перша половина XX століття).

Ключові слова: менонітські колонії, колонія Кіндратіївка, репресії, депортації, висилка, розкуркулення.

The problems of history of origin and development of mennonite colony of Kondratjewka are lighted up in the article, the tragic fates of her habitants(first half of XX of century) are investigational.

Keywords: mennonits colonies, colony of Kondratjewka, repressions, deportation, reference

В последние десятилетия история меннонитов Юга Украины переживает период динамичного развития, который характеризуется появлением целого ряда фундаментальных монографий и статей, посвященных различным аспектам хозяйственно-экономического и социокультурного развития меннонитского сообщества. Одной из малоисследованных тем, как отечественной, так и зарубежной историографии, является история колонии Кондратьевка – поселения меннонитов, возникшего в конце XIX столетия на территории Сантуриновской волости Бахмутского уезда Екатеринославской губернии.

Советская историография в силу целого ряда объективных причин идеологического характера практически не уделяла должного внимания исследованию истории меннонитских конгрегаций, искаженно фиксируя только отдельные факты исторического присутствия меннонитов на территории

южноукраинских губерний Российской империи. Так, в статье посвященной истории колонии Кондратьевка, из многотомной серии об истории сел Украины, полностью отсутствует информация о немецко-меннонитском этапе истории поселения, а орден «Знак Почета» полученный местным немецким колхозом им. Либкнехта приписывается колхозу «Заповіт Ілліча», которого в то время попросту не существовало¹⁾. Только, в небольшой книге посвященной 70-летию Константиновского района, в статье про Кондратьевку уже упоминаются меннониты как основатели села, но информация о них дана в традиционном духе идеологии советского периода²⁾.

В данном исследовании нами предпринята попытка осветить историческое прошлое колонии Кондратьевки сквозь призму биографий местных жителей-меннонитов. К сожалению, мы не располагаем рядом сведений о некоторых из жителей, их дальнейшем местопребывании и родственных связях, что усложняет реконструкцию панорамной картины исторического прошлого поселения³⁾.

Впервые информация о колонии Борисово была опубликована Петром Мартыновичем Фризенем, который писал на страницах своей книги: «Поселения хортицких меннонитов на купленной ими земле. 5. «Борисово» (Borissowo): 2 села – Кондратьевка (Kondratjewka) и Николайполь (Nikolaiopol) [не путать с с. Николайполь в колонии Языково], Сантуриновской волости (руководство церковных меннонитов в с. Нью-Йорк), Бахмутского уезда, Екатеринославской губернии. Почтовый адрес: Дружковка. Время покупки – 1892 год. Куплено 5100 десятин земли. Цена – 85 рублей за десятину. Норма землевладения для каждого поселенца – 50 десятин. Общее число поселившихся жителей – 400. Число поселившихся семей – 80»⁴⁾.

К сожалению, П. М. Фризен сделал досадную ошибку, упомянув только о 2-х поселениях, забыв назвать про третье – Любомироку. При этом, на страницах его книги (S. 476), где им излагается история общины братских меннонитов села Николаевка, колонии Игнатьево, он отмечает тот факт, что 3 села колонии Борисово принадлежали к Николаевской общине. Эту ошибку впоследствии дублировали многие исследователи истории меннонитских колоний в своих многочисленных публикациях о колонии Борисово⁵⁾. Только Вальтер Квириг в своей докторской работе, защищенной в 1928 году в Мюнхене и посвященной разговорному языку меннонитов, сообщил, что колония Борисово состояла из 3-х поселений: Кондратьевка, Николайполь и Любомировка. Осведомленность автора объясняется достаточно просто – Якоб (сменивший свое имя в середине 20-х годов на Вальтер) Квириг родился 20.07.1893 в с. Любомировке⁶⁾.

У большинства меннонитских исследователей отсутствует детальная информация относительно того у кого был колонистами куплен данный участок земли и отчего произошло названия колонии Борисово. Однако, обнаруженные нами материалы позволяют пролить свет на данный аспект исторического прошлого колонии. В 1861 году купец 1-й гильдии из Переславля-Залесского, Владимирской губернии – Борисовский Мартемьян (Мартиниан) Иванович (13.02.1796-10.03.1871), владелец бумагопрядильной фабрики в городе Переславле-Залесском и сахарорафинадного завода в Сокольниках (г. Москва) учредил Торговый дом «Борисовский Мартемьян с сыновьями» для продолжения дел основанного в 1849 г. Торгового дома «В. и М. Борисовские». С целью расширения предпринимательской деятельности

учредителями торгового дома было приобретено большое количество земли в Бахмутском уезде Екатеринославской губернии: «... 20391 десятина земли. Поголовье скота в имении - 10193 голов.... В имении был свой кирпичный завод, печь для обжига извести, паровая мельница, механическое заведение, угольная шахта. Особенностью хозяйства Борисовских был конный завод по разведению рысистых пород лошадей. В нем содержалось 247 лошадей. Но гордостью имения был сахарный завод – единственный в уезде» ⁷⁾.

В начале 1890-х годов Торговый дом «Борисовский Мартемьян с сыновьями» разорился и эта история описана в воспоминаниях Варенцова Н.А.⁸⁾. Все свое имущество братья Борисовские распродали. Конный завод был приобретен петербургским купцом Григорием Григорьевичем Елисеевым (1864–1949), сахарный завод достался бельгийским промышленникам, которые в 1898 году создали Торецкое сталелитейное и механическое анонимное общество, построившее на территории бывшего Дружковского сахарного завода сталелитейный и механический завод, который производил оборудование для железных дорог: стальные, чугунные и бронзовые отливки, вагоны, колесные скаты, рессоры и пружины для вагонов, вагонетки, стрелочные переводы. Участок земли купили и меннониты, назвав свою колонию Борисово, несколько видоизменив на немецкий манер фамилию Борисовских.

После оформления документов на покупку земли колонии Борисово, была проведена рекогносцировка, определены удобные места для основания 3-х поселений (№ 1 Кондратьевка, № 2 Николайполь и № 3 Любомировка) и проведен необходимый комплекс землемерных и землетехнических работ. Поселения были заложены в одну улицу (штрассендорф). По обе стороны от очень широкой центральной проезжей части располагались земельные участки для поселения и застройки для одной семьи размером 76,8x180 метров. Так, в Кондратьевке было заложено 39 дворов. Уже в 1892 году в колонии поселились первые семьи меннонитов: Иоганна Левена, Исаака Каздорфа, Франца и Иоганна Заватцких, Якоба, Иоганна и Вильгельма Дика, Якоба Нейфельда и Абрама Ремпеля. Вскоре все участки были заселены. Дома строили на меннонитский манер. Жилой дом был достаточно большим, размером 10x16 метров, к которому под одной крышей примыкали все хозяйственные постройки (конюшня, коровник, птичник (клуня), помещения для зерна, сена и пр). Все дома были построены перпендикулярно центральной улице и только дом Исаака Каздорфа был заложен параллельно главной улице. В селе не было заборов, а границы между участками засаживались кустарником из ягодных культур. Кондратьевка по воспоминаниям местных жителей, была очень уютным, утопающим в зелени и цветах поселением, где не было никаких криминальных происшествий. Небольшие проблемы и случаи воровства возникали только тогда, когда недалеко от села останавливался табор цыган.

По свидетельствам колонистов первым общественным зданием построенным в колонии была местная школа. На протяжении значительного периода времени в качестве учителей местной начальной школы работали: Петр Классен, Петр Ремпель, Абрам Сименс, Якоб Фрëзе, Петр Яковлевич Леткеманн (1907-1910), Франц Эпп (1908-1913), которого заменил его брат Петр Эпп (арестован в 1930 году, сослан на 3 года в район Мурманска, после ссылки вернулся в село, снова стал

работал в школе, в 1937 году снова был арестован и расстрелян). В 30-х годах в школе работали Вальдемар Ульрих и Эдуард Бургерт, которые так же в 1937 году были арестованы и расстреляны.

Подавляющее число жителей колонии в религиозном отношении принадлежали к общине братских меннонитов. Религиозные службы по традиции проводились в школе местными проповедниками – духовными наставниками меннонитов. Обязанности проповедников исполняли: Вильгельм Дик (*30.11.1846 - † 10.02.1912), Генрих Петкау (*18.10.1864 - †10.09.1910), Даниель Яковлевич Лёвен (*16.09.1872 - † 14.03.1951), Иоганн Иоганович Фрёзе (*2.03. 1881 - † ?), Петр Дик (*?-† 11.2.1933) и Яков Вильгельмович Дик (*21.11.1872 - † 1.01.1933) ⁹⁾.

Плодородная земля и трудолюбие позволило жителям Кондратьевки быстро встать на ноги. Близость быстро развивающихся в промышленном отношении городов способствовала интенсивному развитию в колонии мукомольной промышленности. В конце XIX столетия менонитами было построено 5 мельниц ¹⁰⁾.

№	Фамилия, имя и отчество владельца	Год открытия	Род фабрикатов и количество производства в год	Число рабочих	Оборудование Паровые котлы (л/с)	О владельцах мельниц и их судьбе
1	Вилер Абрам Абрамович	1899	Ржаной муки на 30 т. р. (1900); 150 т. р. (1914).	4 (1900); 8 (1905)	16	Вилер впоследствии продал ее Фризену В. Я., который в свою очередь передал эту мельницу своему зятю Каздорф Иоганн Давыдовичу. В 1912 году мельницу автоматизировали. Летом 1918 года она полностью сгорела. Каздорф на этом месте соорудил мельниц по отжиму масла и в 1920 г. она была национализирована.
2	Герцен Абрам Генрихович	1905.	Тоже на 75 т. р.	7	18	Герцен Абрам Генрихович построил паровую мельницу, которой и владел до 1920 года. Абрам Герцен умер от тифа в 1921 году.
3	Левен Яков Антонович	1899	Простого помола муки на 20 т. р	6	20	Лёвен Яков Антонович впоследствии продал ее Фризену В. Я., который в свою очередь передал эту мельницу своему зятю Браун Иоганн Петровичу. В феврале 1920 она была национализирована
4	Фризен Вильгельм Яковлевич	1898	Разных сортов муки на 80 т. р	4	18	Фризен В. Я. передал ее по наследству своему сыну Вильгельм Вильгельмовичу Фризену. Национализирована в 1920г.
5	Эккерт Генрих Августович.	1893	Простая мука на 70 т. р.	4	16	Эту большую 3-х этажную мельницу национализировали в 1920 году, а в 1930 годах уничтожили.

В селе располагались торгово-промышленные предприятия по продаже земледельческих орудий, принадлежащие Герцену Абраму Генриховичу и Ремпель Абраму Генриховичу, склад лесоматериалов Касдорфа Иоганн Давыдовича и

бакалейная лавка Гамм Абрама.

На окраине села (в сторону Алексеево-Дружковки) располагалась деревянная ветряная мельница принадлежавшая Абраму Тиссену. В 1912 году хозяин ее разобрал, а лесоматериал использовал для строительства подсобных помещений в своем доме.

На этой же окраине в 1893 году Яков Антонович Лёвен построил 2 небольшие печи для производства кирпича. В 1909 году его сыновья Давид и Антон совместно с Абрамом Тиссенем выкупили эти печи и перестроили в более современный кирпичный завод, который производил кирпичи до конца 1960-х годов XX века.

В Кондратьевке на мельницах и в отдельных хозяйствах в период посевной и уборки урожая работали русские и украинцы из соседних поселений, или приезжавшие на заработки люди из северных губерний Российской империи. Во многих семьях в качестве прислуги (Hausmädchen) были украинские девушки.

На окраине села в сторону Дружковки располагались огороды болгарских семей Николая и Ивана. В период гражданской войны одну их этих семей расстреляли бандиты. Их хоронили всем селом по православному обычаю с местным духовым оркестром. Оставшуюся в живых дочку Катю взяла на воспитание семья Фризен.

В период Первой мировой войны очень многие меннониты из колонии Кондратьевки были призваны на военную службу, где служили санитарями. Для некоторых колонистов служба окончилась трагически. Так, от тифа на Кавказском фронте умер Герман Вильгельмович Дик (двор № 32), во время службы в Крыму совершил самоубийство Гергард Генрихович Эккерт (двор № 17). В 1915 году в Кондратьевку прибыли, в качестве беженцев волынские немцы, насильственно депортированные властями из прифронтовой полосы.

Как следует из устных рассказов старожилов поселения, в период Гражданской войны меннониты не симпатизировали красным, отдавая свои политические предпочтения в пользу белого движения. Когда белые были в Кондратьевке, то некоторые жители, по воспоминаниям дедушки автора, были принудительно мобилизованы в Добровольческую армию, где и погибли. Среди них были: Абрам Гергардович Дик (умер от тифа в Севастополе); Фризен (пропал без вести); Петр Иванович Фрёзе (умер от тифа в Туркестане); Яков Давыдович Лёвен (умер от тифа в Феодосии, Крым, двор №38); Яков Яковлевич Нейдорф-младший (пропал без вести, двор №18) и Яков Иванович Заватцкий (убит на фронте, двор № 43).

Во время Гражданской войны по всей России свирепствовал тиф, который не обошел стороной и жителей колонии. Так, от тифа умерли: Абрам Гёрцен (20.08.1921, двор № 28); Абрам Крёгер (зять Абрама Гёрцена, двор № 28); Генрих Абрамович Ремпель (20.3.1920, двор № 14) и Николай Николаевич Ремпель (17.01.1922, двор № 43).

Настоящим кошмаром для колонии были махновцы. Их имя стало нарицательным для всех колонистов, синонимом слова «бандит», «грабитель», «насильник» и «мародер». Так, весной 1921 года работник из хозяйства Иоганна Петровича Классена (двор № 36), впустил в дом хозяина группу грабителей, состоящую из 8 человек. Бандиты пытали хозяина дома, нанеся ему 32 удара ножом. Когда мать И.П. Классена попыталась его защитить от истязаний грабителей, то бандиты несколькими ударами револьвера сбили ее с ног, от чего она потеряла

сознание. Налетчики нагрузили на подводу, принадлежащую колонисту почти все его вещи, запрягли в нее его 2-х лошадей и подожгли его дом. В 4 часа утра сосед из дома напротив – Абрам Исаакович Каздорф (двор № 15) увидел огонь и бросился его тушить, но его оглушил ударом револьвера один из грабителей, стоявших на стреме. От удара колонист потерял сознание, нашли его только к обеду. После этого Абрам стал инвалидом. Малолетним детям И. П. Классена удалось затушить огонь и спасти часть недвижимого имущества.

Через несколько дней бандитов арестовали и после непродолжительного следствия над ними был произведен суд, приговоривший налётчиковк расстерлу. Вскоре отец, одного из грабителей, приехал к И. П. Классену и стал просить прощение за содеянное его сыном. Этот старик рассказал, что банда еще до революции промышляла разбоем, а после революции ее члены стали активными большевиками. В заключение старик сказал колонисту: «Собаке собачья смерть!»¹¹⁾. Один из уцелевших грабителей, входивший в состав банды, стал впоследствии председателем Константиновской волости.

До 1925 года количество дворов в колонии было постоянным. В 1925 году на окраине села (в сторону городка Дружковка) было выделено несколько участков под жилую застройку. В 1930 году с другой стороны колонии отвели около 35 участков под жилую застройку, но значительно меньших по общей площади. В народе этот район колонии впоследствии стали называть «причипиловка». Часть жителей колонии в 1923-1928 гг. удалось эмигрировать в Канаду (см. приложение № 1).

1929 год стал годом настоящего «перелома» для жителей Кондратьевки. В колонии были закрыты церкви, молитвенные дома, было запрещено проведение мероприятий, связанных с отправлением религиозного культа. Основной удар кампании политических репрессий власти направили против служителей культа и учителей местных школ. Осенью 1929 года были арестованы и сосланы в лагерь: 1. Генрих Андерз с женой (при попытке выехать в Москву для оформления документов на выезд, были арестованы и сосланы, а их дети остались в Кондратьевке (двор № 30); 2. Проповедник Яков Вильгельмович Дик (сослан в Вологодский край – двор № 9); 3. Проповедник Петр Дик (сослан в Вологодский край – двор № 34); 4. Учитель Петр Эпп (сослан на 3 года под Мурманск – двор № 47, 30).

Весной 1930 года пошла волна раскулачивания и сплошной коллективизации (см. приложение № 2).

Основные социально-экономические трансформации произошли в Кондратьевке в 1929 году, когда началась насильственная массовая коллективизация частных хозяйств колонистов. Всех так называемых «кулаков» выселили из села, а на их место поселили русских и украинцев. Проведя акцию по раскулачиванию и наглядно показав жителям села, что их ждет в случае отказа от вступления в колхоз, присланные сверху партийные агитаторы начали запись «добровольцев». Коренные жители немецкой национальности были приписаны к колхозу им. «Карла Либкнехта», получившего в наследство от раскулаченных колонистов дворы Абрама Ремпеля (двор 20) и Гейнриха Дика (двор 41). Прибывшие в село русские и украинцы были записаны в колхоз «Червоний боець» (Красный боец), получивший большие хозяйства с большими домами, раскулаченных семей Левен и Фризен. В селе была организована и коммуна. Историю этой коммуны описал дедушка автора в

своих воспоминаниях: «Была образована и коммуна, получившая в наследство хозяйства владельцев мельниц Фризена и Брауна – все что было накоплено этими хозяевами. Они получили так же и большое количество коров, и лошадей от раскулаченных и высланных из села немцев. Хозяйство у коммуны было очень большим. Они получили лучшую землю. Им было дано все для хорошей жизни и ведения хозяйства. Остаток земли был равномерно распределен между колхозами. В коммуне были только русские, которые никогда в жизни не занимались сельским хозяйством. Желания работать у них тоже не было. Первым делом, во дворе Брауна они построили общую кухню. Потом сделали общее для всех членов жилое помещение. Продуктов питания у них было очень много, что делало их жизнь беззаботной. У них началась «новая» жизнь. Пей и кушай сколько можешь, работать не надо- все есть, да и никто из них и не хотел работать. Однако коли нечего не делать, то всему приходит конец, без работы ничего не приходит. Один год с большим удовольствием они пили, пели и плясали, сколько могли. Через год «коммунары» оказались полными банкротами. Некоторых из них взяли в колхоз «Червоный боец», а другие покинули село навсегда. Это был конец этой коммуны»¹²⁾.

Дедушка автора писал, что дела в колхозе «Красный боец» шли неважно, а вот колхоз им. «Либкнехта» был передовым в Константиновском районе, и сюда в 1935 году привозили представительную делегацию из-за рубежа, чтобы показать как живут советские колхозники. За день до приезда делегации в село прибыло 4 машины, груженные разнообразными товарами, которыми наполнили колхозный магазин. Многие вещи колхозники никогда в жизни не видели и все кинулись в магазин, чтобы хоть что-то купить, но им заявили: когда делегация уедет, то на следующий день и состоится распродажа. Ночью в колхоз прибыли автомашины и все увезли. Надо было продолжать спектакль для этой делегации в других колхозах¹²⁾. До самой войны в колхозных магазинчиках было шаром покати. Государство выгребала из колхозов все, а платила мизер. О какой зажиточной жизни колхозников может быть речь?! Это только в кино можно было увидеть.

После проведения массового раскулачивания и коллективизации проводились аресты неблагонадежных колонистов. Как правило, их отправляли на перевоспитание в лагеря на небольшие сроки - от 3 и до 5 лет (см. приложение № 3).

Главная волна репрессий на ни в чем неповинных жителей села Кондратьевка обрушилась в 1937-1938 годах. Сначала арестовали председателя колхоза им. К.Либкнехта и 3-х бригадиров. Местные власти с ними поступили «по-божески»: дали по 10 лет лагерей, о чем они узнали по прибытию на Дальний Восток.

Через пару месяцев местные подразделения НКВД начали активно раскручивать фальсифицированное дело о создании жителями колонии «фашистской организации», арестовывая всех подряд колонистов. С этими арестованными власти уже не церемонились – почти всех их расстреляли (см. приложение № 4).

В течение осени и зимы 1937-38 года, среди членов колхоза «Карла Либкнехта», выявляют «фашистскую организацию» и арестовывают всех мужчин колхоза, большинство из которых после следствия расстреляли, а в 1940 г. колхоз, в котором остались одни женщины и дети, награждают орденом «Знак Почета». Какой цинизм

и кощунство советской власти!

С началом Великой Отечественной войны новые испытания обрушились на жителей с. Кондратьевка. Уже 28 августа 1941 г. был опубликован Указ Президиума Верховного Совета СССР «О переселении немцев, проживающих в районах Поволжья», который на официальном уровне обвинил поволжских немцев в пособничестве агрессору. На основании данного указа 22 сентября 1941 г. Государственный Комитет Обороны СССР принял постановление № ГКО-702 сс «О переселении немцев из Запорожской, Сталинской и Ворошиловоградской областей». В одно октябрьское утро 1941 года с. Кондратьевка было окружена войсками НКВД. Немецкое население села получило приказ в 24 часа подготовиться к депортации. Каждой семье разрешалось взять до 250 кг. вещей. Все остальное недвижимое и движимое имущество, принадлежавшее ранее колонистам, передавалось в распоряжение колхоза, однако никаких документов и описи передаваемого имущества не составлялось. Были депортированы, в основном, женщины с детьми и старики, поскольку всех мужчин уничтожили еще в 1937 году (см. приложение № 5). Следующим утром всех вывезли в Константиновку, где жители колонии несколько дней ожидали эшелон. Всех депортированных колонистов посадили в «стольпинские» вагоны – людей в одни, а вещи – в другие и отправили на Восток.

На станции Пухово, во время стоянки, эшелон попал под бомбежку фашистской авиации, вследствие чего было уничтожено с десятков вагонов, погибло много людей, оставшиеся в живых разбежались. На следующий день власти всех собрали и посадили в уцелевшие вагоны. Однако, на перегоне Пухово-Лиски этот эшелон снова был разбомблен. Снова всех оставшихся в живых собрали и отправили на Восток. На мосту посередине р. Волга произошла продолжительная остановка, во время которой пассажиров охватила настоящая паника, поскольку многие полагали, что: «Сейчас всех будут сбрасывать в Волгу и топить». Но этого не произошло и через несколько дней добрались до Алма-Аты. Однако там отказались принимать депортированных, и их направили в Павлодар. По прибытии на место всех немцев-менонитов расселили по 2-4 семьи по казахским аулам вдоль р. Иртыш. Через месяц пришло сообщение о прибытии багажа, но как оказалось, вагоны с вещами многих колонистов разбомбили фашисты и они оказались накануне зимы без средств к существованию и теплой одежды. Большая часть из них, особенно старики и дети, погибли в первую зиму от холода и истощения.

На такой трагической ноте и закончилась история менонитской колонии Кондратьевка, но не история ее жителей. В 1942 году всех мужчин, а потом и женщин старше 16 лет отправили на работу в Трудармию, которая мала чем отличалась от сталинских лагерей: бараки, окруженные колючей проволокой, вооруженная охрана, ненормированный рабочий день, тяжелые условия труда и т.д. (см. приложение № 6). Отдельные колонисты во время Второй мировой войны получили как фольксдойчи немецкое гражданство и эмигрировали в Германию (см. приложение № 7).

Некоторым колонистам удалось избежать депортации, пережить немецкую оккупацию и эмигрировать после Второй мировой войны в Парагвай и Канаду (см. приложение № 8). Когда в конце 1960-х несколько бывших жителей вернулись в Кондратьевку, то их сразу же предупредили, как только заикнетесь о своих домах, то

в 24 часа вас выселим. Это несколько семей Каздорфов, дети Петерсов и дети учителя Ульриха. Наследники некоторых из них и сейчас проживают в этом селе. История колонии Кондратьевка является наглядным свидетельством тяжелой исторической судьбы менонитского сообщества Украины в первой половине XX столетия.

Библиографические ссылки:

- ¹⁾ История городов и сел Украинской ССР. Донецкая обл.- Киев АН. - 1976. - С. 411.
- ²⁾ Земля наших судеб: – Донецк: ООО «Издательско-полиграфическое предприятие «Промінь», 2009. - С. 132-133.
- ³⁾ Основными источниками о судьбе жителей с. Кондратьевка явились следующие рукописи и книги: Löwen W. D. Und Fröse P. J.: Heimatdorf: Kondratjewka (Ukraine, Borissow). Einwohnerzahl: Menschenverluste durch Gewalt, Krieg oder Folge vom Terror. (Manuskript); Von Heinz und Herta Dyck aufgestellt: verhaftet und verschickt im 1937-38 Jahre, zusätzlich zu der Liste, welche von Red. Fröse und Löwen aufgestellt wurde. (Manuskript); Huebert, Helmut T.: 1937 – Stalin's year of terror. – Springfield Publishers, 2009. – Pp. 281; Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах: Донецька область. Книга перша – книга дев'ята. – Донецьк: видавництво КП «Реґіон», 2004 – 2012; Жертвы политического террора в СССР <http://www.lists.memo.ru/index.htm>; Hildebrandt Georg: „Wieso lebst du noch? Ein Deutscher im Gulag“, Taschenbuch, Frankfurt/M-Berlin 1993; Stammbaumbuch von Wilhelm Dyck und Helene Niebuhr (Manuskript); Familienchronik von Anna Hoge geb. Rempel (Manuskript); Petkau Viktor: Das Petkau Buch. Selbsverlag 2005. – 223 S.; Sawatzky Frank: The Kornelius D. & Helena Loewen Family Tree (1832 – 1995). 1995. – Pp 68.; Rodau Vladimir: Ein Genealogiereport für Johann Kasdorf. 2010 (Manuskript)
- ⁴⁾ Friesen, Peter M.: Die Alt-Evangelische Mennonitische Bruderschaft in Rußland (1798-1910) im Rahmen der mennonitischen Gesamtgeschichte. Halbstadt/Taurien 1911; Odessa 1911. – S. 677
- ⁵⁾ Mennonitisches Lexikon, Hege, Chr., und Chr. Neff., H. S. Bender, E. Crous, G. Mein, 4 Bde., Frankfurt a.M, Weierhof, Karlsruhe, 1913-1967. B. 1; George K. Epp Geschichte der Mennoniten in Russland Band 3. Neues Leben in der Gemeinschaft „das Commonweslth der Mennoniten“ 1871-1914 Logos Verlag, Lage. 2003. – S 238; Венгер (Осташева) Н.В. Меннонитское предпринимательство в условиях модернизации юга России. Между конгрегацией, кланом и российским обществом (1789-1920). – Днепрпетровск. 2009. – 696 стр.
- ⁶⁾ Quiring, Jacob [Walter]: Die Mundart von Chortitz in Süd Russland. – München, 1928.- S. 32.
- ⁷⁾ Мартиниан Борисовский и сыновья. «Дружковский рабочий» - № 32 (6722)/ – 21 июля 2011 г.
- ⁸⁾ Варенцов Н.А. Слышанное. Виденное. Передуманное. Пережитое / Вступ. Статья, сост., подг. Текста и коммент. В.А. Любартовича и Е.М. Юхименко. Изд. 2-е. – М.: Новое литературное обозрение, 2011. – С. 131-134, 726
- ⁹⁾ Friesen, Peter M.: Die Alt-Evangelische Mennonitische Bruderschaft in Rußland (1798-1910) im Rahmen der mennonitischen Gesamtgeschichte. Halbstadt/Taurien 1911; Odessa 1911. - S.702; Heinrich Dirks. Statistik der Mennonitengemeinden in Russland Ende 1905. Anhang zum Mennonitischem Jahrbuche 1904-05“. – Leipzig, 1906. - S. 35.
- ¹⁰⁾ Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1900 год. Список промышленных заведений Екатеринославской губернии в 1900 году. Екатеринослав. Типо-литография Губернского правления, 1900; Справочная книга «Весь Екатеринослав» 1913 г.; Екатеринославский адрес-календарь 1916 Издание Губернской типографии; Шипко-Чередниченко Л.Ф. Народное хозяйство Донбасса и грузооборот Донецких дорог. – Харьков, 1927.; Венгер Н. В. Меннонитское предпринимательство в условиях модернизации Юга России: между конгрегацией, кланом и российским обществом (1789-1920): монография. – Днепрпетровск, 2009. – С.574;
- ¹¹⁾ Hildebrandt Georg: „Wieso lebst du noch? Ein Deutscher im Gulag“, Taschenbuch, Frankfurt/M-Berlin 1993. Стр. 24-25.
- ¹²⁾ Petkau Viktor: Das Petkau Buch. – Selbsverlag 2005. – S. 135-136, 138.

Приложения

Приложение 1

Список меннонитов, которые с 1923 по 1928 год выехали из Кондратьевки в Канаду:

1. Катерина Дик (рожд. Лёвен) с детьми: Катерина, Абрам, Якоб Георг, Давид и Георг (двор № 8);
2. Франц Ф. Эпп (неизвестный двор);
3. Генрих Фризен (двор № 30);
4. Мария Фризен (неизвестный двор);
5. Иоганн Яковлевич Фрёзе (двор № 21);
6. Гёрцены: Абрахам, Аганета, Анна, Корнелиус, Мария и Генрих с женой Анной Давыдовой (рожд. Лёвен) (двор № 28);
7. Абрам и Якоб Гамм (двор № 26);
8. Корнелиус Францевич Янцен с детьми: Агнес, Катерина, Елена, Корнелиус, Франц, Джон и Мария (двор № 10);
9. Антон Лёвен (двор № 8);
10. Даниил Яковлевич Лёвен с дочками Сюзанна, Анна, Елена (двор № 38);
11. Исаак Исаакович Каздорф (двор № 16; 23);
12. Иоганн (Джон) Каздорф (двор № 30);
13. Анна Классен в 1930 г. В Парагвай (неизвестный двор);
14. Бернгард Классен (неизвестный двор);
15. Якоб Классен (неизвестный двор);
16. Дитрих Я. Нейдорф (двор № 42);
17. Катерина Ивановна Петерс (рожд. Браун – неизвестный двор);
18. Петр Генрихович Ремпель (неизвестный двор);
19. Николай Ремпель и его дети: Якоб и Иоганн (двор № 22);
20. Дети вдовы Вильгельма Ремпель (двор -39);
21. Петр Францевич Заватцки с женой Маргаритой Николаевной (рожд. Ремпель) и детьми и его брат Давид Францевич Заватцки (Spencer) (двор № 25);
22. Мария Заватцки (двор № 43);
23. Николай Шмидт (неизвестный двор);
24. Дети Петра Петровича Шрёдера: Анна, Петр и Сузанна (двор № 14).

Приложение 2

Список раскулаченных и сосланных в Вологодский край жителей села Кондратьевки

В марте 1930г. Были раскулачены и сосланы в Вологодский край:

1. Иоганн Генрихович Дик с семьей (двор № 41);
2. Петр Иоганович Лёвен с семьей (неизвестный двор);
3. Гергард Яковлевич Нейдорф с семьей (двор № 19);
4. Иоганн Францевич Заватцки с семьей (двор № 8);
5. Жена и дети предигера Якоба Вильгельмовича Дик (двор № 9);
6. Иоганн Яковлевич Нейдорф (двор № 19);
7. Гергард Иоганович Лёвен (неизвестный двор) .

В марте 1930были раскулачены и сосланы в лагерь для кулаков в с. Модестовка:

1. Жена и два сына предигера Петра Дик (двор № 34);
2. Иоганн Петрович Дик – сын предигера Петра Дик (двор № 34);
3. Иоганн Иоганович Фрёзее с семьей – был предигером (двор № 7);
4. Исаак Гильдебрандт с семьей (двор № 38);
5. Иоганн Давыдович Каздорф с женой и дочкой (двор № 21);
6. Дитрих Иоганович Лёвен с семьей;
7. Иоганн Лёвен с женой и дочкой;
8. Яков Яковлевич Нейдорф-старший с женой (двор № 19);
9. Абрам Ремпель старший с женой и дочкой (двор № 20);
10. Абрам Ремпель младший с семьей (двор № 14);
11. Франц Францевич Заватцки с семьей (двор № 46; 23);

В марте 1931были раскулачены и сосланы в лагерь для кулаков в с. Модестовка:

1. Франц Корнелиусович Янцен с 2-мя дочками (двор № 10);
2. Вдова Давида Лёвена с дочкой.

В марте 1931были высланы из лагеря для кулаков в с. Модестовка и отправлены на Урал:

1. Иоганн Петрович Дик с женой (двор № 34);
2. Жена предигера Петра Дик с двумя сыновьями (двор № 34);
3. Вдова Вильгельма Вильгельмовича Дик (двор № 32);
4. Франц Францевич Заватцки с семьей (двор № 46; 23);

5. Якоб Францевич Заватцки (в 1930 году выслан на Урал – двор № 25);
6. В 1930 г. Иоганн Иоганович Лёвен был осужден и сослан в Сибирь. По пути следования в районе Давлеканово ему удалось сбежать и у родственников заполучить документы на другое имя. Он поселился в Хортице и осенью 1943 г. Получил в Германии немецкое гражданство (двор № 22).

Приложение 3

Список осужденных и репрессированных жителей Кондратьевки с 1929-1934 гг.

В Кондратьевке за период с 1929 и по 1934 г. были арестованы и осуждены 12 человек:

1. Браун Иван Петрович (двор № 43; 40; 29; 16);
2. Браун Василий Иванович (двор № 14);
3. Дик Андрей Петрович (двор № 34);
4. Дик Генрих Васильевич (двор № 4);
5. Эккерт Генрих Генрихович (двор № 31, 17);
6. Эккерт Иван Генрихович (двор № 31);
7. Каздорф Давид Иванович (двор № 75; 42; 30);
8. Каздорф Василий Иванович (двор № 30; 21);
9. Классен Иван Петрович (двор № 36);
10. Леткеманн Генрих Генрихович (двор № 15);
11. Левен Виктор Давидович (двор № 37);
12. Левен Яков Иванович (двор № 44);
13. Нейдорф Петро Яковлевич (двор № 18);
14. Ремпель Василий Абрамович (двор № 20);
15. Фрезе Яков Иванович (двор № 7).

Приложение 4

Список репрессированных жителей Кондратьевки 1937-1938 гг.

1. Айрих Карл Иванович;
2. Андрес Яков Яковлевич-старший;
3. Андрес Генрих-младший (двор № 30);
4. Блаз (радиоработник в селе);
5. Браун Иван Петрович (двор № 43; 40; 2; 16);
6. Браун Петр Яковлевич;
7. Браун Василий Иванович (двор № 15);
8. Биккерт Иван Иванович (двор № 30);
9. Бургард Иван Александрович (двор № 30);
10. Бургард Едгар Александрович;
11. Дик Абрам Васильевич (двор № 32);
12. Дик Давид Герардович;
13. Дик Дмитрий Дмитриевич (двор № 54-87);
14. Дик Генрих Петрович (двор № 3);
15. Дик Генрих Васильевич (двор № 4);
16. Дик Герман Германович (двор № 32);
17. Дик Яков Абрамович;
18. Дик Яков Генрихович;
19. Дик Иван Германович (двор № 32);
20. Дик Иван Петрович (двор -34);
21. Дик Яков Германович (двор № 32);
22. Дик Вильгельм (вдовец);
23. Эккерт Генрих Генрихович (двор № 75);
24. Эккерт Яков Генрихович (двор № 17);
25. Эккерт Иоганн Генрихович (двор № 17);
26. Эккерт Корнелиус (двор № 13);
27. Элиас Герхард (двор № 52);
28. Элиас Яков;
29. Енс Артур Исаакович;
30. Эннс Франц;
31. Эпп Петр Францевич (двор № 20);
32. Фогт Абрам Петрович;
33. Фохт Петр Петрович;
34. Франц Карл Карлович;
35. Фризен Абрам (двор № 5);
36. Фризен Герхард;
37. Фризен Генрих Абрамович (двор № 5);
38. Фризен Исаак-старший (двор № 35);

39. Фризен Исаак-младший (двор № 35);
40. Фризен Луиза В. (двор № 30);
41. Фрёзе Эдуард;
42. Фрёзе Генрих (двор № 7);
43. Фрёзе Генрих Иоганович (двор № 7);
44. Фрёзе Яков Иоганович (двор № 6; 7);
45. Фрезе Мария Абрамовна (двор № 6);
46. Гардер Борис Петрович (двор № 1);
47. Гардер Яков Мартинович (двор № 48);
48. Гардер Мартин Мартинович-младший (двор № 48);
49. Гардер Петр Петрович-младший (двор № 30, 29, 53);
50. Гейне Артур (учитель);
51. Гильдебрандт Исаак Исаакович (двор № 38);
52. Гильденбрандт Петр Исакович (двор № 38);
53. Гур Герман Готлибович;
54. Исаак Яков Абрамович (двор № 48; 25);
55. Исаак Яков Иванович;
56. Янцен Давид В. (двор № 54-87);
57. Янцен Яков Давидович (двор № 54-87);
58. Каздорф Давид Иванович (двор № 75, 42, 30);
59. Каздорф Давид Иванович;
60. Каздорф Иоганн Исаакович (двор № 9, 15, 16);
61. Каздорф Петр Давидович (двор № 40);
62. Каздорф Василий Исаакович (двор № 23);
63. Каздорф Василий Иванович (двор № 30, 21);
64. Классен Абрам-старший (двор № 24);
65. Классен Абрам Абрамович (двор № 24);
66. Классен Давид Абрамович (двор № 24);
67. Классен Дитрих Иванович;
68. Классен Ганс;
69. Классен Иван Абрамович (двор № 23);
70. Классен Иоганн Петрович (двор № 36);
71. Классен Петр Абрамович (двор № 23);
72. Классен Петр (учитель);
73. Классен Петр Иванович;
74. Краузе Андрей Давидович (двор № 30);
75. Краузе Иван Давидович (двор -30);
76. Кребель Александр Давидович;
77. Крюгер Иоганн;
78. Леткеман Генрих Генрихович (двор № 15);
79. Лёвен Абрам Яковлевич (двор № 22);
80. Лёвен Антон (младший) (двор № 8);
81. Лёвен Дмитрий Иванович;
82. Лёвен Яков Давидович;
83. Лёвен Яков Яковлевич (двор № 22);
84. Лёвен Ганс Иванович;
85. Лёвен Иван Иванович;
86. Лёвен Иван Яковлевич (двор № 22);
87. Линк Генрих;
88. Линк Василий Августович;
89. Мартенс Гергард Петрович (двор № 18);
90. Майер Вильгельм Людвигович (двор № 21);
91. Миллер Генрих Иванович (двор № 30);
92. Нейдорф Петр Яковлевич (двор № 19);
93. Нейдорф Яков Яковлевич (двор № 18);
94. Нейфельд Абрам Абрамович;
95. Нейфельд Яков Я.;
96. Нейштедлер Яков;
97. Нейштадт Карл Якович;
98. Паулс Петр;
99. Паулс (старший);
100. Пазнак Георг (двор № 30);
101. Петкау Абрам Абрамович старший (двор № 1);

102. Петкау Абрам Абрамович младший (двор № 1);
103. Петкау Николай Абрамович (двор № 1);
104. Пеннер Абрам Генрихович;
105. Пеннер Иоганн (двор № 45);
106. Пеннер Петр;
107. Ремпель Абрам Абрамович (1895г. двор № 14);
108. Ремпель Абрам Абрамович (1923г. двор №14);
109. Ремпель Абрам Васильевич;
110. Ремпель Давид Николаевич (двор № 22, 23, 87);
111. Ремпель Яков Абрамович;
112. Ремпель Исаак Иванович;
113. Ремпель Яков Васильевич;
114. Ремпель Василий Абрамович (двор № 40);
115. Заватцкий Дмитрий Иванович (двор № 43);
116. Заватцкий Франц (двор № 46, 23);
117. Заватцкий Франц Иванович (двор № 43);
118. Заватцкий Иоганн Иоганович (двор № 43);
119. Загорский Григорий Брониславович;
120. Загорский Евгений Брониславович;
121. Зоненберг Карл Вильгельмович;
122. Зудерман Иван Яковлевич;
123. Тевс Дмитрий Дмитриевич;
124. Тиссен Абрам (Инвалид с деревянным протезом на ноге в возрасте 73 года был арестован и расстрелян - двор № 12);
125. Тиссен Иван Абрамович;
126. Ульрих Владимир Христианович (учитель);
127. Вдовиченко Мария Петровна.

Приложение 5

Список депортированных немцев из с. Кондратьевка

1. Жена Браун Иоганна (старший) – Браун (рожд. Фризен) Агата (двор № 43, 40, 9);
2. Жена Браун Вильгельма Иогановича – Браун (рожд. Каздорф) и дети (двор № 15);
3. Жена Бикерт Иоганна – Бикерт (рожд. Фризен) Сюзанна с детьми Вильгельм, Иоганн и Генрих (двор № 30);
4. Жена Дик Дитрих Дитриховича и 2-е детей (двор № 54-87);
5. Дик Грета В. (двор № 32);
6. Жена Дик Генриха В. – Дик (рожд. Гильдебрандт) Агата с детьми: Елена, Генрих, Вильгельмина и Агата (двор № 4);
7. Жена Дик Генриха П. – Дик (рожд. Классен) Елена А. С детьми: Генрих, Елена (двор № 3);
8. Жена Дик Иоганна В. – Дик (рожд. Кириш) Аганета И. с детьми: Анна, Иоганн, (двор № 2);
9. Жена Дик Иоганна Германовича – Дик (рожд. Янцен) Аганета с детьми Герман и (Аганета) Наталия (двор № 32);
10. Жена Эккерт Иоганна и 2-е детей (двор № 17);
11. Жена Эккерт Корнелиуса – Эккерт (рожд. Лёвен) и 2-е детей (двор № 13);
12. Сестры Маргарита, Лена и Тина Эккерт (двор № 17);
13. Жена Эннс Франца Францевича и 2-е детей;
14. Жена Эпп Петра Францевича – Эпп (рожд. Фризен) Елизавета с детьми Герта, Лили (двор № 47, 30);
15. Жена Фризен Генриха и 3-е детей (двор № 20);
16. Жена Фризен Исаака (старший)- (двор № 35);
17. Жена Фризен Исаака (младший) и 4-ро детей (двор № 35);
18. Жена Бургард Иоганна Александровича – Бургард (рожд. Фризен) Елена с детьми: Эрн, Виктор (двор № 30);
19. Жена Гардер Бернгард – Гардер (рожд. Петкау) Мария с детьми: Борис и Роберт (двор № 29, 1, 53);
20. Жена Гардер Якова Мартиновича и 3-е детей (двор № 48);
21. Жена Гардер Петра (старший) – Гардер (рожд. Браун) Сюзанна с дочкой Катериной (двор № 29, 53);
22. Жена Гардер Петра П. (младший) – Гардер (рожд. Каздорф) Елизавета с сыном Петром (двор № 30, 29, 53);
23. Жена Исаак Якова Абрамовича – Исаак (рожд. Гольцрихтер) Анна с детьми (двор № 48, 25);
24. Жена Янцен Абрама Давыдовича и 4-ро детей (двор № 48);
25. Жена Янцен Давида В. и дети (двор № 54-87);
26. Жена Янцен Якова Давидовича и дети (двор № 54-87);
27. Жена Каздорф Абрама Исааковича – Каздорф (рожд. Фризен) Катерина с детьми (двор № 15);
28. Жена Каздорф Давида Иогановича – Каздорф (рожд. Лёвен) Сюзанна с детьми Давид, Елизавета (двор № 75, 42, 30);
29. Жена Каздорф Иоганн Исааковича – Каздорф (рожд. Дик) Елена с детьми: Иоганн, Елена, Маргарита и Адельгунда (двор № 15, 16);
30. Нета (Аганета) И. Каздорф (двор № 23);
31. Жена Каздорф Петра Д. (двор № 40);
32. Жена Каздорф Вильгельма Иогановича и 2-е детей (двор № 30, 21);
33. Жена Каздорф Вильгельма Исааковича – Каздорф (рожд. Гардер) Елена П. с детьми (двор № 23);

34. Семья Классен – Классен Абрам и Классен (рожд. Кириш) Елена с дочкой Аганетой (двор № 24);
35. Жена Классен Абрама А. (младший) – Классен (рожд. ?) Мария с сыном Абрамом (двор № 23);
36. Жена Классен Иоганна А. – Классен (рожд. ?) Елизавета с 4-мя детьми (двор № 23);
37. Жена Классен Иоганна П. и 5 детей (двор № 36);
38. Жена Классен Петра А. – Классен (рожд. Каздорф) Аделгунда с детьми: Петр, Егор (Гергард) (двор № 23);
39. Семья Краузе старший и 2 сына (двор № 30);
40. Жена Леткеманн Генриха Г. и дети (двор № 15);
41. Жена Лёвен Иоганна Иогановича и дети (двор № 13);
42. Жена Майера Вилли–Майер (рожд. Шрёдер) Мария с детьми: Отто, Эльза, Мария (двор № 50);
43. Жена Мартенс Гергарда и 3-е детей (двор № 11, 18);
44. Жена Мартенс Петра и дочка (двор № 11, 18);
45. Жена Нейдорф Петра Яковлевича– Нейдорф (рожд. Дик) Маргарита с детьми: Сара, Петр, Лена (двор № 18);
46. Грау Нейдорф Якова– Нейдорф (рожд. Лёвен) Мария с детьми Яков, Иоганн, Петр (двор № 18);
47. Жена Нейфельд Абрама и дети;
48. Семья Нейштедтер старший и 2-е сыновей;
49. Жена Пеннер Иоганна – Пеннер (Ремпель, рожд. Заватцки) Аганета (Наташа) с детьми: Ганс (Ваня), Яков и Франц (двор № 45);
50. Жена Пеннер Петра и 2-е детей (двор № 54-87);
51. Жена Петкау Абрама (старший) –Петкау (рожд. Ремпель) Елена с детьми: Елена, Давид, Лиза и внучка Ирина Альбер (двор № 1);
52. Жена Петкау Абрама А. (младший) –Петкау (рожд. Ремпель) Мария с сыном Генрих (Андрей) (двор № 1);
53. Жена Познак Георга и 3-е детей (двор № 30, 65);
54. Жена Ремпель Абрама В. И дети
55. Жена Ремпель Давида Н. – Ремпель (рожд. Лёвен) Мария с детьми: Мария, Анна (двор № 23, 87);
56. Жена Ремпель Якова В.;
57. Жена Вилли Ремпель (двор № 39);
58. Жена Ремпель Вильгельма Абрамовича – Ремпель (рожд. Каздорф) Анна с детьми: Петр, Вильгельм (двор № 40);
59. Жена Заватцки Дитриха Иогановича – Заватцки (рожд. Ремпель) Лиза Н. с детьми: Иоганн и Елизавета (двор № 43, 22);
60. Жена Заватцки Франца (старший) – Заватцки (рожд. Лёвен) Елена К. (двор № 45);
61. Жена Заватцки Франца Иогановича –Заватцки (рожд. Петкау) Анна с сыном Абрам (двор № 1);
62. Жена Заватцки Яков Ф. – Заватцки (рожд. Дик) Елизавета с дочкой Леной (двор № 25);
63. Жена Заватцки Иоганна И. – Заватцки (рожд. Фризен) Маргарита с сыном (двор № 43);
64. Петр Шрёдер с женой (двор № 11).

Приложение 6

Неполный список репрессированных во время Второй мировой войны жителей Кондратьевки (1941-1945 гг.)

1. Дик Герман Петрович (двор № 34?);
2. Фрезе Андрей Федорович (двор № 7);
3. Фрезе Вильгельм Яковлевич;
4. Гильдебрандт Исаак Исаакович (двор № 38);
5. Янцен Абрам Давидович (двор № 48);
6. Классен Яков Иванович;
7. Касдорф Маргарита Абрамовна;
8. Касдорф-Козлова Наталья Васильевна;
9. Касдорф Василий Абрамович;
10. Леткеман Петр Давыдович;
11. Лёвен Виктор Давидович;
12. Нейдорф Петро Яковлевич;
13. Паульс Франц Клаусович;
14. Петкау Иван Абрамович (двор № 1);
15. Вагнер Иван Андреевич.

Приложение 7

Список лиц рожденные в Кондратьевке и получившие немецкое гражданство в период 1943-45 г.:

1. Акименко (рожд. Лёвен) Елизавета (*14.07.1909);
2. Андрес (рожд. Федерату) Анна (*24.03.1920);
3. Берген (рожд. Букерт) Сузанна (*25.05.1893);
4. Дик (рожд. Бикерт) Мария (*21.01.1901);
5. Дик (рожд. Шрёдер) Елена (*26.08.1894);
6. Дик Виктор (*10.02.1928);
7. Фризен Франц (*12.07.1927);
8. Фризен Герхард (*2.07.1929);
9. Фрёзе Иоганн (*21.11.1908);
10. Функ (рожд. Классен) Катерина (*4.04.1904);
11. Изаак (рожд. Гольцрихтер) Анна (*1897);
12. Янцен Гильда (*8ю04.1937);
13. Янцен Вильгельм (*25.06.1932);
14. Каздорф Ганс (*2.04.1928);
15. Каздорф Петр (*25.10.1892);
16. Каздорф Вильгельм (*25.11.1917);
17. Классен Агнета (рожд. Классен) (*20.02.1897);
18. Классен Бернгард (*14.05.1898);
19. Классен Бернгард (*01.1898);
20. Краузе Лидия (*15.01.1925);
21. Лёвен Анна (*4.01.1922);
22. Лёвен Мария (*21.11.1931);
23. Лёвен Вильгельм (*17.01.1904);
24. Отт (рожд. Изаак) Елена (*17.04.1917);
25. Паулс (рожд. Гардер) Лидия (*21.12.1919);
26. Петерс (рожд. Гардер) Анганета (*7.01.1909);
27. Петерс (рожд. Крёгер) Анна (*26.03.910);
28. Петерс (рожд. Ремпель) Анна (*26.03.1910);
29. Петерс Иоганн (*5.04.1936);
30. Ремпель Анна (*9.02.1927);
31. Ремпель Бернгард (*22.06.1938);
32. Ремпель Ганс (*7.11.1911);
33. Ремпель Генрих (*19.03.1915);
34. Ремпель Катерина (*3.02.1929);
35. Ремпель Мария (*27.09.1911);
36. Ремпель Мария (*7.11.1932);
37. Ремпель Вильгельм (*1899);
38. Ремпель Вильгельм (*6.06.1930);
39. Заватцки Франц (*21.09.924);
40. Заватцки Елена (*2.05.1929);
41. Заватцки Маргарита (*26.02.1923);
42. Захарова (рожд. Лёвен) Мария (*26.04.1906);
43. Тевс Якоб (*8.07.1907);
44. Валл Анатолий (*10.07.1938).

Приложение 8

Список лиц рожденные в Кондратьеве и переселившиеся в 1948-1949 годах в Канаду и Парагвай:

1. Дик (рожд. Шрёдер) Елена с дочкой Дик Елена в Канаду (двор № 40);
2. Паулс (рожд. Гардер) Лидия в Парагвай и в 1967 в Германию (двор№ 53);
3. Каздорф Вильгельм Петрович в Парагвай (двор № 23);
4. Каздорф Иоганн в Канаду (двор № 30);
5. Леткеманн Петр Яковлевич в Канаду (двор № 25);
6. Лёвен Вильгельм в Канаду (двор № 37);
7. Ремпель Николай Николаевич в Канаду (двор № 45);
8. Заватцки Франц Францевич в Канаду (двор № 46).

ОРГАНІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОСВІТИ НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядається процес формування системи аграрних учбових закладів, роль центрального та місцевого органів самоврядування у створенні сільськогосподарських шкіл.
Ключові слова: земство, місцеве самоврядування, повіт, освіта, школа, національні меншини.

В статті ераcсматриваетcя процесс формирования системы аграрных учебных заведений, роль центрального и местного органов самоуправления в создании сельскохозяйственных школ.
Ключевые слова: Екатеринославская губерния, губернское земство, уезд, сельскохозяйственное училище.

This article focuses on the process of forming a system of agrarian institutions, the role of Central and local authorities in the establishment of agricultural schools.

Keywords: Yekaterinoslav governorate, province, County, zemstvo, agricultural school.

Вісім повітів Катеринославщини охоплювали всю Південно-Східну частину України, територію теперішніх Дніпропетровської, Запорізької, Донецької та частково Харківської та Луганської областей. Маючи важливе промислове значення регіон впродовж першої третини ХХ ст. зберігає в значній мірі аграрний характер. За даними Статистичного комітету МВС на 1 січня 1913 р. населення повітів становило 84,5%. Посівна площа оцінювалася у 3268422 десятин, що становило 58% всієї території губернії [1, с. 68]. Впродовж 1910-х рр. виробництво сільськогосподарської продукції зосереджувалося на вирощуванні зернових культур, значна частина яких продавалася за межі губернії. З врожаю 1910 р. було вивезено за межі регіону 48% збіжжя, у тому числі за кордон відправлено 33,6% врожаю пшениці, 22% ячменю, 11% жита [2, с. 1077, 1078]. Однією з проблем, супутніх цілому комплексу питань сільськогосподарського виробництва був низький рівень аграрних знань виробників. Середній збір зернових становив лише 64 пуди з десятини (близько 10 ц. з гектару). Наприклад, виробництво експортно важливої пшениці становило в середньому 55 пудів з десятини (8 ц з га) [2, с. 1077]. В той же час виробництво сільгосппродукції в інших країнах перевищували ці показники в 2-3 рази. Відтак, підняття рівня аграрних знань набувало першочергового значення.

У вітчизняній історіографії тема розвитку аграрних навчальних закладів за часів Російської імперії залишається мало вивченою [4]. Як винятки можна вказати дослідження М.П. Чабана, присвячені першому директору Верхньодніпровської сільськогосподарської школи П. Тушкану [5, с. 453-459], А. Є. Петренко та Ю. А. Корчанова [6].

Розуміючи аграрну проблему, імперський уряд здійснив ряд кроків з розвитку практичної, професійної освіти, яка мала створити умови подолання відставання Росії у важливих галузях економіки. Повну підтримку такі проекти знайшли у Миколи II. Відома резолюція на висновках щодо розвитку вищої освіти від 12 квітня 1912 р. наголошувала на необхідності відкриття вищих та особливо середніх технічних училищ [3, с. 44].

Увага уряду на розвиток професійної аграрної освіти посилюється на переломі

XIX-XX ст. У 1894 р. в Російській імперії було 50 нижчих сільськогосподарських шкіл, з них з навчання рослинництва і тваринництва – 26 [5, с. 455]. Наприкінці XIX ст. в Росії діяли лише 7 середніх сільськогосподарських училищ (з 1163 вихованцями) [7, с. 423]. Відтак, 26 травня 1904 р. в Російській імперії було затверджено положення про сільськогосподарські школи з 4-х річним терміном навчання, щояке стало підставою для відкриття нових аграрних навчальних закладів.

Положення передбачало існування чотирьох спеціальних типів сільськогосподарських училищ (окрім вищих): середні, початкові (I та II розрядів), практичних шкіл. Завданням середніх училищ було дати своїм вихованцям «практичне, на наукових засадах, освіту з сільського господарства, для підготовки їх до сільськогосподарської діяльності». Курс навчання розраховувався на 6 років, з яких два перших мали загальноосвітній характер та чотири – спеціальні. Обов'язковими предметами визначалися: Закон Божий, російська мова, одна з нових мов, географія, історія, математика, креслення, природознавство, земле вимірювання, сільське господарство, законодавство та рахівництво. По закінченню училища учні отримували звання агронома, отримували право продовжувати навчання у вищих спеціалізованих закладах. Немало важливим було й те, що відповідно змінювався соціальний статус випускника училища – курс училища надавав права почесного громадянина.

В початкових училищах учні мали можливість підготуватися до практичної аграрної діяльності. Загальний курс навчання тривав 3 роки, проте міг бути скороченим на рік, або, за потреби підготовки фахівців для потреб місцевої промисловості, збільшений на один рік. Програма передбачала загальноосвітній рівень підготовки вихованців (наближений до курсу дворічних сільських училищ), зосереджувала увагу на особливостях місцевого виробництва та головних законах сільського життя. Після завершення школи вихованці отримували звання сільськогосподарського старости – помічника дільничного агронома [8, с. 886-887].

Новий етап в організації аграрної освіти припадає на часи проведення столипінських реформ. Впродовж 1909-1914 рр. під керівництвом графа П.М. Ігнат'єва була створена система початкових, середніх та вищих сільськогосподарських закладів, підпорядкована Головному управлінню землеоблаштування та землеробства [3, с. 28].

На місцях роль організації сільськогосподарських навчальних закладів була передана органам місцевого самоврядування – губернським та повітовим земствам. Уряд зберігав за собою функції нагляду та фінансової підтримки новим та вже діючим училищам.

Першим на території Придніпров'я аграрним закладом стала нижча сільськогосподарська школа в с. Ерастівка Верхньодніпровського повіту, відкрита завдяки енергійній діяльності місцевого дідача Е.К. Бродського (з 1923 р. технікум, від 2003 р. – коледж ДДАУ) [9, с. 206]. Школа з дослідною станцією при ній була відкрита 7 листопада 1899 р. на землях виділених Е.К. Бродським та за активної підтримки земства. Якщо у 1905 р. з коштів губернського земства на утримання школи виділено 25 тис. крб., то 1908 р. – понад 30 тис. [10, с. 4; 11, с. 4]. З 1899 по 1918 рр. її незмінним директором був агроном, випускник Петрово-Розумовської академії (Москва), кандидат сільськогосподарських наук, активний учасник

українського руху Катеринославщини Павло Федорович Тушкан [5, с. 453].

Досвід, накопичений у навчанні фахівців аграрного виробництва впродовж десятиліття, дозволив перейти на новий рівень. 18 травня 1911 р. нижча сільськогосподарська школа була реорганізована в середнє училище губернського земства з-під порядкуванням Головному управлінню землеустрою та землеробства Департаменту землеробства. Відповідно до Положення 1904 р. курс навчання, розрахований на 6 років, складався з загальних дисциплін (перші два роки) та спеціалізований (3-6 роки). Майже відразу виникли проблеми з розподілом учбового часу. Е.К. Бродський відмічав недоліки навчальної програми. Так, іноземна мова (німецька) викладалася на I курсі 5 годин на тиждень, на 2-му – 3 години та на 3-му лише – одна година. На час завершення навчання вихованці встигали забути, що вчили впродовж перших трьох років. Не відповідало потребам виховання свідомого громадянина викладання історії, викликали зауваження вивчення технічних культур (виноградарство та кукурудза), слабким було освоєння сільськогосподарської техніки [12, с. 1134, 1135].

Штат викладачів та допоміжного персоналу училища нараховував 21 чоловік. Учбову частину складали 6 викладачів та 2 асистентів [12, с. 1131]. Особливу увагу було приділено виробничій практиці, яка поділялася на літню та зимову. Велике значення адміністрація приділяла розширенню навчальних земель. Впродовж 1910 рр. господарство зростало за рахунок садових ділянок, пасики, ягідно-плодових земель. При цьому доводилося враховувати спекулятивні настрої селян, які прагнули продати свою землю як дорожче. Так, в 1912 р. довелося платити за десятину огородньої землі 800 крб. [2, с. 1304]. Незважаючи на всі перепони і надалі розширення земельних угідь продовжувалося. На 1916 р. кількість землі при учбовому господарстві Новий Хутір становила 500 десятин, на яких були розгорнуті аграрні та тваринницькі дільниці, садові та ягідні угіддя, пасіка.

Кількість бажаючих вчитися набагато перевищувала можливості навчального закладу. Маючи можливість зараховувати на перший рік навчання лише 30 вихованців, адміністрація часто змушена була, на прохання батьків, зараховувати більше. Так, у 1913 р. подали заявки на вступ 214 чоловік, іспит тримали 128, прийнято 40 осіб [2, с. 1298]. У 1915 р. було подано заяв про вступ від 170 чоловік, тримали іспит 119, зараховано 36 [12, с. 1127]. Більшість вихованців училища становили учні Катеринославського, Маріупольського, Верхньодніпровського та Новомосковського повітів. Найменше представлені Бахмутський та Слов'яносербський повіти Катеринославщини. Не всі учні витримували навчальне навантаження. Перший випуск училища (1915 р.) склали тільки 20 чоловік, а в останньому, 6 класі було лише 21 осіб.

Хоча в училищі були представлені всі категорії населення, проте цільове спрямування мало чіткий характер. В 1915 р. з 180 учнів 131 (81,8%) чоловік походили з селянських родин, 16 (10%) з міщан були чоловік, 12 (7,5%) почесних громадян. За вірою сповідання абсолютну більшість становили православні – 176 чоловік [12, с. 1128]. Утримування вихованців постійно зростало. Якщо у 1913 р. на одного учня приходилося 180 крб. на рік, то у 1914 р. вже 200 крб., а у 1915 р. – 222 крб. Тим реальнішою була підтримка земства освітньої справи. У 1915 р. лише 85 чоловік (47%) відносилися до своєкоштных, інші мали стипендії повітового та

губернського рівнів [12, с. 1136].

Дбаючи про розвиток Катеринославщини губернське земство у зібранні 1908 р. постановило відкрити в кожному повіті навчальні заклади відповідного типу.

На виконання цієї постанови була відкрита початкова сільськогосподарська школа в Маріупольському повіті (1912 р.), розпочата організація шкіл в Павлоградському (початкове училище ім. В.С. Коростовцева на землях земства с. Близнюки), Верхньодніпровському, Слов'яносербському повітах. При цьому повітовим земствам доводилося долати непередбачувані проблеми. Так, підрядник робіт Слов'яносербського земства втік, не виконавши забор'язань, що змусило перенести відкриття закладу на 1914 р. Проект павлоградського училища викликав критику архітектурного відділу губернського земства [2, с. 1194].

У 1913 р. за підтримки губернського земства була відкрита сільськогосподарська школа при ст. П'ятихатки. За школою було закріплено 100 десятин землі та 100 десятин лісу. Розташована в оточенні приватних земель, хуторів, школа основним напрямком діяльності визначила садівництво. За пропозицією департаменту землеробства при школі було розпочато викладання предмету, пов'язаних з розведенням та збором лікарських трав. В планах значилися облаштування теплиці, пасики, шовківництва [12, с. 1107].

Однією з важливих форм розвитку сільського господарства уряд вважав підняття рівня агрономічних знань дорослого населення. Положення 1904 р. велику увагу приділяло облаштуванню курсів, лекцій, зразкові учбово-практичні господарства, спеціалізовані бібліотеки і т.д. При виконанні цієї частини урядового закону земства зіштовхнулися з практичними проблемами пов'язаними з відсутністю кадрів та бази діяльності. В Катеринославській губернії земські організації лише у 1913 р. змогли в повній мірі приступити до освітньої діяльності серед дорослого населення. За даними губернського земства впродовж року були проведені 629 спеціалізованих читань, 33 курси, 30 виставок, 11 екскурсій в яких взяли участь майже 35 тис. чоловік. Розуміючи, що за короткий час не можливо в повній мірі подолати відсталі, традиційні методи ведення сільського господарства, земські діячі водночас відмічали, що окремі господарства вже розпочалися зміну сільськогосподарської діяльності. В губернії були створені 3 показових господарства, 143 зразкових полів, 2798 показових дільниць, 25 зразкових садів, 16 пасік та інше [1, с. 87]. Визнаючи таку діяльність корисною, земство у 1916 р. виступило з клопотанням відкриття у Катеринославі постійно діючих курсів для дорослого населення губернії з поширення агрономічних знань (одна з перших згадок про організацію заочної форми навчання). В тому ж році, незважаючи на труднощі воєнного часу, губернська земська управа підняла питання про облаштування у Катеринославі ветеринарного інституту [13].

У зв'язку з подіями Першої Світової війни та революції система сільськогосподарських училищ була майже знищена. Припинила діяльність школа в П'ятихатках, так і не приступило до роботи училище в Павлоградському та Слов'яносербських повітах. Під час війни на території училища розмістили шпиталь. В 1921 р. на базі училища відкрито технікум полеводства ім. К.А. Тимірязєва (тепер Луганський національний аграрний університет) [6].

Новому, тепер вже радянському урядові України вдалося впорядкувати систему

аграрної освіти лише на початку 1930-хрр. З переведенням у 1934 р. до Дніпропетровська Київського зоотехнічного інституту, на базі якого було організовано Дніпропетровський сільськогосподарський інститут, система аграрної освіти набула завершеного вигляду.

Бібліографічні посилання

1. Екатеринославский адрес – календарь. 1915 г. – Екатеринослав: Изд. губ. типографии, 1915. – 541 с.
2. Журналы заседаний Екатеринославского губернского земского собрания очередной сессии 1913 г. С приложениями. Ч. 2. – Екатеринослав: Тип. Губ. Земства, 1913. – 1286 с.
3. **Сапрыкин Д.Л.** Образовательный потенциал Российской Империи. – М.: ИИЕТРАН, 2009. – 176 с.
4. **Пащенко П.П., Шмарчук В.А.** Аграрна історія України. - К.: «Знання», 2000. - С.342; Мельничук Д.О., Беренштейн Л.Ю., Зубець М.В., Коломієць С.С. Історія аграрної освіти в Україні. - К.: Арістей, 2006. - С. 212.
5. **Чабан М.** Діячі січеславської “Просвіти” (1905-1921). Біобібліографічний словник.– Дніпропетровськ: ІМА–прес, 2002.— 536 с.
6. **Петренко А.Е., Корчанова Ю.А.** Генезис и развитие аграрного образования в екатеринославской губернии (XIX - начало XX ст.)// Историчні записки: Збірник наукових праць. Вип. 20. Частина 1. – Луганськ, 2008. 200 с. // [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Istz/2008_20/petrenko.pdf.
7. **Собичевский Т.** Земледельческие училища и школы. //Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Т. 12 /Под ред. К.К. Арсеньева и проф. Ф.Ф. Петрушевского. – СПб., 1894. – с. 423 – 424 // [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://ru.wikisource.org/wiki/Энциклопедический_словарь_Брокгауза_и_Ефрона
8. **Ив-ко Н.** Школы сельскохозяйственные // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Доп. Т. II /Под ред. К.К. Арсеньева и проф. В.Т. Шевякова. - СПб., 1907. - с. 886 -887 // [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://ru.wikisource.org/wiki/Энциклопедический_словарь_Брокгауза_и_Ефрона
9. Дніпропетровський державний аграрний університет /Голова редколегії В.І. Шемавнєв. - Вид. 3, доп. і перероб. - Дніпропетровськ: ТОВ “ЕНЕМ”, 2007. - 220 с.
10. Отчёт Екатеринославской губернской земской управы за 1905 год. Народное образование. – Екатеринослав, 1906.
11. Отчёт Екатеринославской губернской земской управы за 1908 год. Народное образование. – Екатеринослав, 1909.
12. Журналы заседаний Екатеринославского губернского земского собрания очередной сессии 1915 г. (с 15-го по 23-е января 1916 года). – Екатеринослав: Тип. Губ. Земства, 1916. – 1260 с.
13. Екатеринославская земская газета. – 1 березня 1916.

В. Л. Борисов

ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ТА ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА В УКРАЇНСЬКІЙ СРР В УМОВАХ «ПРОЛЕТАРІЗАЦІЇ» ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В 1920- НА ПОЧАТКУ 1930-Х РР.

Розглянуто важливий аспект історії становлення та розвитку педагогічної освіти умовах «пролетаризації» вищих навчальних закладів в УСРР в 1920 – поч.1930-х рр. Висвітлено негативний вплив класової ідеології та інших проявів тоталітаризму на становлення і розвиток системи педагогічної освіти в означений історичний період.

Ключові слова: інтелігенція, пролетаризації, педагогічна освіта, вищі навчальні заклади.

Рассмотрен важнейший аспект истории становления и развития педагогического образования в условиях «пролетаризации» высших учебных заведений в УССР в 19120 – начале 19130-х гг. Освещено негативное влияние классовой идеологии и других проявлений тоталитаризма на становление и развитие системы педагогического образования в указанный исторических период.

Ключевые слова: интеллигенция, пролетаризация, педагогическое образование, высшие учебные заведения.

The major aspect of history of becoming and development of pedagogical education is considered in the conditions of "proletarianisation" of higher educational establishments in UKRAINE in 19120 - beginning 19130th negative influence of class ideology is Lighted up that other displays of totalitarianism on becoming and development of the system of pedagogical education in indicated historical period.

Keywords: intelligentsia, proletarian, pedagogical education, higher educational establishments.

Становлення України як незалежної, демократичної держави, політичні перетворення в сучасному житті потребують реформування всієї системи вітчизняної освіти і насамперед – педагогічної. Пояснюється це тим, що педагогічна освіта не тільки сприяє формуванню нової генерації педагогів, але забезпечує також відтворення соціальних відносин у суспільстві, заради якого вона працює.

На жаль, у нашій історії був тривалий період, коли класова ідеологія панувала в суспільній свідомості, що негативно впливало на процес розвитку освіти взагалі і педагогічної зокрема. Щоб уникнути трагічних помилок минулого, у сучасних умовах необхідно критично проаналізувати досвід розвитку педагогічних навчальних закладів в умовах формування тоталітарної системи в Українській СРР, показати негативний вплив класової ідеології та інших проявів тоталітаризму на складний та багатогранний процес підготовки педагогічних кадрів.

Радянська історична наука, як вимагала від неї правляча комуністична партія, відображала тільки успіхи культурного будівництва в 1920 – на початку 1930-х рр., а процес підготовки педагогічних кадрів зображувався як реалізація програмних положень комуністичної партії в галузі освіти [1]. «Пролетаризація» педагогічних навчальних закладів, надання пільг при вступі у вищі навчальні заклади за класовою та партійною ознакою, «соціальні чистки» серед викладачів та студентів розглядалися радянською історіографією як курс на демократизацію педагогічної освіти в УСРР [7]. У сучасній літературі означені явища висвітлюються як прояви тоталітаризму, що супроводжувалися ідеологічним та політичним тиском з боку

комуністичної партії на процес підготовки педагогічних кадрів в 1920 – на початку 1930-х рр. [2]. Однак ще потребують додаткового вивчення питання співвідношення кількісного та якісного аспектів процесу підготовки педагогічних кадрів та доведення на основі нових архівних даних, що «пролетаризація» педагогічних навчальних закладів була не тільки антидемократичним, але і дискримінаційним явищем по відношенню до багатьох представників науково-педагогічної інтелігенції та студентів педагогічних навчальних закладів.

Єдиної системи педагогічної освіти, як і системи народної освіти в цілому, в СРСР до 1930 року не було. Приступаючи до створення системи педагогічної освіти на початку 1920-х рр., Наркомат освіти Української СРР поставив на порядок денний «не реформу вищої школи, а революцію – тобто рішучу ліквідацію університетів як схоластичних навчальних закладів і докорінну реорганізацію спеціальних ВУЗів» [5, с. 9]. Подібна «революція» призвела до ігнорування досвіду становлення системи народної освіти в Україні в 1917–1920 рр., досвіду Російської Федерації, де університети були збережені, а також досвіду дореволюційної системи педагогічної освіти.

Проте керівництво Наркомату освіти УСРР усвідомлювало, що «кваліфікація педагога – то є вища кваліфікація». Відповідно в серпні 1920 р. в Україні було створено педагогічні навчальні заклади двох типів: інститути народної освіти (ІНО) та 3-річні педкурси, які постановою РНК від 9 липня 1925 р. були перейменовані в педагогічні технікуми [4, с. 19].

У 1930 р. в СРСР було проведено уніфікацію педагогічної освіти. В Україні, як і в решті радянських республіках, встановилися три типи педагогічних навчальних закладів: вищі педагогічні навчальні заклади (інститути), середні педагогічні навчальні заклади (педтехнікуми) та короткострокові педагогічні курси. Встановлення єдиної системи педагогічної освіти сприяло зростанню кількості фахівців з вищою освітою. Так, якщо у 1924 р. педвузи підготували 108 вчителів загальноосвітніх шкіл, у 1929 р. – 1369, у 1930 р. – 1921, то в 1932 р. їх було вже 3260 осіб [6, с. 51]. Проте кількісне зростання фахівців не завжди відповідало зростанню їх теоретичного та методичного рівня. Негативно позначилися на підготовці педагогічних кадрів численні «соціальні чистки», які призвели до скорочення кількості висококваліфікованих викладачів та студентів. Для комуністичного керівництва було замало простої «нейтральності» та «лояльності» професорів, а «необхідно було вимагати від так званої «нейтральної» частини професури активної боротьби за позиції пролетаріату на науковому фронті» [3, арк. 1]. Так, 1922 р. у Дніпропетровському ІНО на чолі деяких кафедр опинилися викладачі, які не мали наукових ступенів. А в 1925–1926 навчальному році з 32 професорів, що працювали в ДІНО, штатних залишилося тільки п'ятнадцять. Через відсутність викладачів деякі кафедри були закриті, а низка навчальних дисциплін взагалі не викладалася [3, арк. 1]. В 1926 р. Політбюро ЦК КП(б)У направило «всім губкомам і усім комосередкам ВУЗів» циркуляр №471 «Про боротьбу з буржуазною ідеологією у вузах», в якому наказувалося політкомісарам і комосередкам вузів «вести постійну роботу серед студентства по підризу авторитету немарксистських професорів...» [8, арк. 11].

У 1921 р. в педагогічних вузах з метою поліпшення «соціального складу

студентства» розпочалася низка спеціальних перевірок. Подібні «перевірки» («чистки») повинні були «очистити ряди студентів від класово-ворожих елементів, носіїв буржуазної ідеології та моралі» [9, арк. 3]. На основі постанов Політбюро ЦК КП(б)У від 6 червня 1924 р. були створені центральна та губернські комісії по «перевірці складу студентів у вузах». Як наслідок, до кінця 1924 р. з вузів було відраховано близько 5,6 тис. студентів, що склало 18% їх загальної кількості [4, с. 72]. Більшість з числа відрахованих були представниками інтелігенції, службовців, інших «непролетарських» прошарків, серед яких на той час був поширеним похмурий жарт про те, що в СРСР через соціальне походження легше стати професором, ніж студентом [10, арк. 128]. В 1925 р. проти масових соціальних чисток у педагогічних вузах виступив заступник Наркому освіти Я.П. Ряппо. Зокрема у записці в Політбюро ЦК КП(б)У він запропонував відраховувати студентів із вузів не за соціальними ознаками, а через академічну заборгованість – тих, хто числиться у вищих навчальних закладах як «невстигаюча маса і академічний баласт» [11, арк. 28].

Підводячи підсумок чисток, Політбюро ЦК КП(б)У 6 лютого 1925 р. ухвалило, що надалі чистки потрібно замінити підбором нових – пролетарських контингентів у вищі навчальні заклади. Влітку 1930 р. було ухвалено постанову «Про виключення з вузів», згідно з якою «у випадку наявності контрреволюційності, яку можуть встановити органи ДПУ», відраховувати з вузів можна було не тільки студентів молодших курсів, але і з – останнього, п'ятого курсу [12, арк. 39]. Унаслідок подібних соціальних перетворень склад студентів вищих навчальних закладів значно змінився. Якщо в 1922-1923 навчальних роках кількість студентів із пролетарських прошарків населення складала всього 10,6% від загальної кількості студентів, то в 1929–1930 рр. та 1931–1932 рр. – 24% та 40,5%, відповідно. Одним із кроків в регулюванні соціального складу студентів педагогічних ВНЗ стало створення «робітничих факультетів» та зарахування у ВНЗ за «рознарядкою» (направленнями) радянських, партійних, військових та інших громадських і державних установ. У вересні 1922 р. було ухвалено постанову ВУЦВК та РНК УСРР «Про робітничі факультети», згідно з якою на факультети приймалися робітники та селяни, які працювали на фізичній роботі не менш 3-х років. Для допомоги «робітфакам» при ВУЦВК створювався спеціальний комітет.

У системі педагогічної освіти УСРР перші «робітфаки» виникли на початку 1923 р. при Харківському та Київському ІНО, нараховувалося в них 340 студентів. В 1926–1927 навчальному році в УСРР було вже шість «робітфаків», в яких навчалось понад 1300 осіб. А в 1927–1928 навчальному році «робітфаки» дали 8,9% з числа тих, що вступили до педагогічних ВНЗ [10, арк. 2–4]. Без вступних іспитів зараховувалися до ВНЗ представники пролетарської молоді за «рознарядкою». Так в 1921 році з числа зарахованих до ІНО понад 40% було за направленнями: органами КПбУ – 1%, комсомольськими – 5%, профспілками – 6,3%, комітетами бідноти – 10,5%, відділами народної освіти – 9,3%, військовими частинами – 0,9 % [10, арк. 8]. Зарахування у ВНЗ за соціальною ознакою, ліквідація вступних іспитів для пролетарських прошарків населення, на думку радянського та партійного керівництва, повинні були полегшити «пролетаріату фактичне завоювання вищої школи для себе» [12, арк. 5]. Все це свідчить про те, що процес «пролетаризації»

вищих педагогічних навчальних закладів не був актом їх демократизації (як намагалася довести радянська історична наука), а мав відверто дискримінаційний за соціальною ознакою характер. Безумовно, означену тезу можливо довести, використовуючи нові історичні джерела та архівні матеріали. Тому вивчення даної проблем є перспективним для сучасних дослідників.

Бібліографічні посилання:

1. **Бистров М.А.** Керівна роль КП(б)У в галузі вищої освіти в період будівництва соціалізму (1917–1937). – Х.: Вища школа, 1974.
2. **Борисов В.Л.** Педагогічна освіта в Україні в 1920–1932 рр. // Зб. наук. праць молодих вчених ДДУ. – Д., 1999. – С.65 – 72.
3. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 2307, оп. 1, спр. 29 – далі ДАДО.
4. Діяльність Наркомосвіти УСРР за 1924–1925 рр. – Х., 1926.
5. **Марков В.Н.** Советская система народного просвещения УССР. – Саратов, 1928.
6. Народне господарство УРСР. Статистичний збірник. – К., 1935.
7. **Ніжинський М.П.** Школа, учитель, педагогіка (історичний нарис). – К.: Рад. школа, 1978.
8. Центральний Державний Архів Громадських Організацій України. – Ф. 1 оп. 20, спр. 1075 – далі ЦДАГОУ.
9. ЦДАГОУ. – Ф.1. – оп. 6. – спр. 24.
10. ЦДАГОУ. – Ф.1. – оп.20. – спр. 1489.
11. ЦДАГОУ. – Ф.1. – оп. 20. – спр. 2009.
12. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – оп. 1. – спр. 2226.

УДК-37.017.92

О. С. Паращевіна

Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В.А.Лазаряна

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ІНСТИТУТІ З ПОГЛЯДУ ІСТОРИЧНОГО ВИМІРУ КІНЦЯ 1930-ПОЧАТКУ 1940-Х РР.

В статті розглядаються організаційно-методичні, науково-дослідницькі та навчально-виховні аспекти діяльності Дніпропетровського сільськогосподарського інституту в період з кінця 1930 – початку 1940- х років. в площині історії повсякденності освітянського простору УСРС.

Ключові слова: навчально-виховний процес, наукова діяльність, студенти, абітурієнти, кафедра, освіта.

В статье рассматриваются организационно-методические, научно-исследовательские и учебно-воспитательные аспекты деятельности Днепропетровского сельскохозяйственного института в период с конца 1930 - начала 1940-х годов в плоскости истории повседневности образовательного пространства УССР.

Ключевые слова: учебно-воспитательный процесс, научная деятельность, студенты, абитуриенты, кафедра, образование.

*In the article the organizational-methodical, research and учебно-воспитательny easpects of activity of the Dnepropetrovsk agricultural institute are examined in a period from the end of 1930 are beginnings of 1940th in plane history of daily occurrence of educational space of Ukraine. **Keywords:** scientific activity, students, university entrants, department, education.*

Осягнення і розуміння витоків і традицій аграрної освіти в Україні сучасними поколіннями вимагає ретельного дослідження і осмислення історичного розвитку і

особливостей заснування, становлення і функціонування закладів освіти, що на протязі останніх ста років готували сільськогосподарські кадри для агропромислового комплексу нашої країни. Звичайно, що одним із таких вузів є Дніпропетровський державний аграрний університет, який в 2012 році відзначає свій 90-річний ювілей.

Треба відзначити, що на протязі останніх 50 років вивченням історії ДДАУ займались викладачі сучасної кафедри філософії, історії та соціології, деканатів та працівники бібліотеки. Результатом цих досліджень стало видання книг: Дніпропетровський сільськогосподарський інститут (1972 р.), Дніпропетровський державний аграрний університет (1992 р.), Дніпропетровський державний аграрний університет. 85 років (2007 р.), Професори Дніпропетровського державного аграрного університету 1922 – 2007 рр. (2007р).

Мета репрезентованої статті дослідити і висвітлити особливості навчально-виховного процесу в ДДАУ в передвоєнні роки, з'ясувати структуру, навчальні дисципліни, форми навчальної та поза навчальної роботи зі студентами, напрямки наукових розвідок вчених та їхній внесок в розвиток аграрного сектору Придніпровського регіону на основі ще неопублікованих архівних матеріалів. Крім того, для висвітлення проблеми автором застосовувались загальноісторичні методи досліджень із залучення аксіологічних аспектів розгляду історії повсякденності освітянського простору українського передвоєнного суспільства. Дослідження базується на матеріалах Дніпропетровського обласного державного архіву та архіву ДДАУ.

Історія ДДАУ сягає 1922 року, коли із Київського політехнічного інституту виокремився Київський ветеринарно-зоотехнічний інститут (КВЗІ), на базі якого у 1930 році було створено зоотехнічний інститут (КЗІ), який розміщувався у новозбудованому корпусі в Голосієві проіснував до 1934 року. В 1934 році, згідно з постановою Раднаркому України від 23.05. 1934 року, його було переведено до м. Дніпропетровськ разом із провідними викладачами, бібліотечним фондом і обладнанням і розміщено на 2-му поверсі бувшої губсовпартшколи на вул. Ворошилова, 25, де він знаходиться і зараз. Вже з 1 вересня 1934 р. почались заняття, а жовтні цього ж року КЗІ перейменовують у Дніпропетровський сільськогосподарський інститут. [6, с. 6-7].

Інститут швидко росте і розвивається, вже 1939 р. на 2-х факультетах працювало 19 кафедр: марксизму-ленінізму, фізики, агрохімії, хімії, вищої математики, рослинництва, селекції, ґрунтознавства, зоогієни, ботаніки, анатомії тварин, розведення тварин, кормління тварин і т.д. На кафедрах працювали відомі науковці – професори і доценти: проф. Плюйко, проф. Богородський, проф. Чапек, проф. Трусов, проф. Салтиковський, проф. Шевелєв, проф. Лисенко, доц. Селєх, доц. Задонцев, доц. Шейкін, (які з часом стануть відомими вченим - професорами), доц. Белкін, доц. Стаднік, доц. Тимковський, доц. Жак і т.д. [4, арк. 2.; 3, арк. 1-2]. В Дослідження викладачів ДСГІ того часу сягали широкого кола тем:

1. Дослідження зимостійкості озимих пшениць (проф. Салтиков, доценти Задонцев, Белкін);

2. Покращення агрофізичних і агротехнічних властивостей ґрунтів (професори Чапек М.В., Шейкін, Шевелєв, Трусов, доценти Шевченко, Аптекарь, асистенти Василенко, Калмикова);
3. Агротехнічні способи підвищення врожайності польових культур (професор Трусов, асистенти Борисоннік, Третьяков, студенти: Н. Давиденко, І. Плеханов, ст. лаборант Полікарпов);
4. Моторна фізіологія тварин (професори Калмиков, Безчинський, доц. Алєєв, асистент Грошев);
5. Рух води в ґрунті (проф. Чапек, ас. Шевченко) [4, арк. 2, 3, 5];
6. Зміни температури шлунка при грязьовому лікуванні (проф. Скублевський, Рубцов);
7. Розробка методики вивчення механізму вибіркової дії деяких біологічних факторів на окремі організми тварин (консультант академік Богомолець, проф. Розгін, ас. Калмикова);
8. Вивчення харчових раціонів, забезпечуючи роздій корів (проф. Плюйко П.А.);
9. Стимуляція функцій організму тварин (доц. Ксьонзенко).

На кафедрах з 1938 до 1943 рр. планувалось захистити 6 докторських (доценти Белкін, Классен, Шейкін, Крайнюк, Алєєв, Стаднік) і 16 кандидатських дисертацій [4, арк. 2]. До 1940 року захистила кандидатські дисертації Крайнюк В.К., Вовк Н.К., Ксьонзенко С.А., підготували до здачі – Радименко А.Я., Сакун Н.Є, Калмиков А.Ф., Рубан А.І. [4, арк. 2].

Серед переліку тем кандидатських дисертацій можна виділити наступні:

1. Вплив мінеральних добрив на врожайність проса (ас. Передерій Ф.Г.);
2. Вегетативна гібридизація картоплі ті інших культур як метод покращення врожай якостей сортів (ас. Попов А.Є.);
3. Організація і підготовка переходу тварин від пасовиського до стойлового утримання (ас. Семенченко З.П.) [2, арк. 20, 36, 37, 56, 165, 169].

Виховна робота зі студентами мала спрямований ідеологічний і патріотичний характер. За відомостями архівних матеріалів в 1939-1940 н. р. ДСГІ прийняв участь у соціалістичному змаганні з Херсонським сільськогосподарським інститутом, де важливими показниками були політично-виховна робота і успішність студентів. Зі студентами проводилась політично-виховна робота викладачами кафедри марксизму-ленінізму та випускаючих кафедр: вивчення робіт Леніна і Маркса на заняттях політичного гуртка (керівник викладач кафедри марксизму-ленінізму Белкін). Студенти могли відвідувати оборонні гуртки: ворошиловських стрілків, ручних кулеметників, гранатометників, мотоциклістів, льотчиків і радистів [4, арк. 2].

Одним із напрямків навчально-виховної роботи визнавалась студентська наука. В 1935 році була проведена конференція молодих вчених, де прийняли участь в основному студенти ДСГІ, які представили 24 наукові роботи. В 1941 році – серйозну наукову роботу вели 47 студентів старших курсів. [5, арк. 14]

Викладачі ДСГІ надавали допомогу виробництву – читали лекції з загально-політичних питань, питань зоотехнії, сільського господарства, ветеринарії, проводили науково-просвітницькі лекції з виїздом на виробництво та в колективних та робітничих клубах міста Дніпропетровська.

Було прочитано:

- 1938-й рік - в місті – 11 лекцій, в районах – 32 лекції;
- 1939-й рік - в місті – 15 лекцій, в районах – 52 лекції;
- 1940-й рік - в місті – 36 лекцій, в районах – 58 лекції.

Загалом було охоплено 10 тисяч слухачів [5, арк. 14].

Говорячи про умови вступу абітурієнтів до ДСГІ, треба відмітити, що вони були більш суворіші, ніж сьогодні, але більш доступні ніж сьогодні. Так в статуті ДСГІ було записано: «навчання безоплатне, мають право вступу всі громадяни СРСР у віці від 17 до 35 років, що мають атестат про закінчення повного курсу середньої школи, незалежно від соціального походження, статі, расової і національної приналежності». В перелік вступних екзаменів входили дисципліни: українська або російська мова (письмово твір, граматики, література), історія СРСР, Конституція СРСР, математика, фізика, хімія, іноземна мова (німецька, англійська, французька – по вибору абітурієнтів). Хто закінчив школу з атестатом відмінника має право поступати без екзаменів [2, арк. 1, 2].

Більшість студентів забезпечувались стипендіями на початку кожного навчального року за даними успішності – «відмінно» і «добре».

Всі студенти по закінченню терміну навчання забезпечувались роботою, проте ті з них, хто отримував диплом з відзнакою користувався привілеями:

- Мали змогу зайняти вакантні посади викладачів і наукових працівників ВНЗ;
- зачислялись в аспірантуру (що було дуже престижно);
- включались в число кандидатів у наукові відрядження;
- розподілялись на роботу з вищим окладом та житлом.

Розподілення на роботу в ДСГІ проводилось Наркомземом СРСР за 6 місяців до закінчення вишу, таким чином студент-випускник вже точно знав своє майбутнє місто роботи і так проходив переддипломну практику [3, арк. 2].

Навчальна робота проводилась у формі лекцій, практичних занять в лабораторіях, кабінетах, майстернях, навчально-виробничої практики, самостійної роботи студентів та консультацій. Загальними курсами були заняття з таких дисциплін: основи марксистсько-ленінської теорії, політична економія, вища математика, іноземна мова, військова підготовка, фізична культура, фізика, метеорологія та кліматологія, хімія, ботаніка, зоологія, дарвінізм, фізіологія рослин і тварин, основи геології та мінералогії, геодезія, ґрунтознавство, мікробіологія, сільгоспстатистика. Навчальний рік складався з двох семестрів:

1-й - з 1 вересня до 24 січня, зимові канікули тривали до 6 лютого;

2-й – з 7 лютого до 30 травня, далі літні канікули, практика.

На базі ДСГІ існувала аспірантура по спеціальностям: зоогігієна, ґрунтознавство, рослинництво. В аспірантуру приймалися особи, що мали закінчену вищу освіту, яка відповідала названим вище спеціальностям, і здібності до педагогічної і наукової діяльності.

Структура ДСГІ в 1940 році складалась з факультетів: агрономічний, зоотехнічний та заочного відділення за цими ж спеціальностями.

Цікавим є той факт, що студенти заочного відділення повністю

забезпечувались літературою і методичними матеріалами, які розроблялись і готувались професорсько-викладацьким складом ДСГІ, і відсилались поштою за рахунок навчального закладу [1, арк. 21].

Викладачами були написані і видані наступні підручники і методичні матеріали: підручники: Мельников, Клоков «Зоологія», Клоницький «Генетика і розведення сільськогосподарських тварин», Селех «Практикум по генетиці», Юрков «Практикум по вівчарству», Скороходько «Практикум по гігієні сільськогосподарських тварин», Розгін «Практикум по основам ветеринарії», Крайнюк «Керівництво для практичних занять з організації сільськогосподарського виробництва» і т.д. [5, арк. 14].

Системою освіти того часу створювались лояльні умови для занять професорсько-викладацьким складом науковою роботою: навчальне навантаження згідно з штатним розписом складало: професор – 600 годин, доцент – 700 годин, асистент – 720 годин [5, арк. 69].

Отже, підводячи підсумок сказаного, можна зробити висновок, що до кінця 1930 - початку 1940-х рр. в УСРР сформувалась система підготовки кадрів для сільського господарства Придніпровського регіону через функціонування Дніпропетровського сільськогосподарського інституту, який став осередком наукової та навчально-виховної діяльності. Державна політика була спрямована на реформування сільськогосподарського комплексу і тому питання освіти вирішувалось повністю за рахунок держави. Умови навчання студентів і педагогічної діяльності викладачів були лояльні, проте навчально-виховний процес мав суворий ідеологічний контроль, спрямований на виховання патріотів-воїнів, захисників соціалістичної держави від зовнішнього ворога.

Бібліографічні посилання:

1. ДАДО. – Ф 4419. – Оп. 1. – Спр. 2.
2. ДАДО. – Ф 4419. – Оп. 1. – Спр. 4.
3. ДАДО. – Ф 4419. – Оп. 1. – Спр. 5.
4. ДАДО. – Ф 4419. – Оп. 1. – Спр. 8.
5. ДАДО. – Ф 4419. – Оп. 1. – Спр. 17.
6. Дніпропетровський державний аграрний університет. 85 років. – Дніпропетровськ: «ЕНЕМ», 2007 – 219 с.

УДК 930

Л. М. Рудаков

Дніпропетровський державний аграрний університет

ІЗ ІСТОРІЇ ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО АГРАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

В статті висвітлено історичні передумови формування профспілкового руху та необхідність його створення на теренах колишнього СРСР. Розкрито основні складнощі, що виникали на шляху формування професійних спілок України. Наведено коротку історичну інформацію про профспілку Дніпропетровського державного аграрного університету.

Ключові слова: профспілковий рух, студентська профспілка, громадські організації, соціальний захист, профком університету

В статье отражены исторические предпосылки формирования профсоюзного движения и необходимость его создания на поприщах бывшего СССР. Раскрыты основные сложности, которые возникали на пути формирования профессиональных союзов Украины. Приведена короткая историческая информация о профсоюзе Днепропетровского государственного аграрного университета.

Ключевые слова: профсоюзное движение, студенческий профсоюз, общественные организации, социальная защита, профком университета

In the article historical pre-conditions of forming of trade-union motion and necessity of his creation are reflected on the walks of life of the former USSR. Basic complications that arose up on the way of forming of trade unions of Ukraine are exposed. Short historical information over is brought about the trade union of the Dnepropetrovsk state agrarian university.

Keyword: trade-union motion, student trade union, public organizations, social defence, trade union of university.

Історія розвитку профспілкового руху налічує вже декілька століть. Ті артілі, що утворились в XVII столітті і об'єднували людей однієї спеціальності: ремісників, мануфактурників, аптекарів та інших, умовно можна назвати прообразом профспілкової організації, або профспілками того часу.

Необхідність утворення профспілок зумовлювалась нестерпним економічним станом робітничого класу і політикою, що проводилась у країні. Жорстока експлуатація, тривалий робочий день, низька заробітна плата, матеріальна незабезпеченість, відсутність елементарної охорони праці і техніки безпеки, високий процент травматизму і смертності, складні житлово-побутові умови, відсутність медичної допомоги – такими були найбільш характерні риси праці та побуту працівників того часу. Поряд з цим працівники були політично безправними. Вони були позбавлені свободи слова, зборів, союзів, недоторканості особистості та майна. Під острахом судових переслідувань заборонялось утворення будь-яких організацій. Революція дала значний поштовх до виникнення профспілок. 3 грудня 1905 року бере початок утворення профоб'єднань робітників: заводських комісій, комісії уповноважених, депутатських або делегатських зборів. Багато з цих об'єднань виникало на основі закону про фабричних старост, межі якого були розширені під впливом революції зі згоди адміністрації підприємств та місцевої влади. На тлі революційних настроїв російського суспільства того часу, крім профспілкових організацій, утворюються різноманітні громадські установи, політичні партії та рухи. Більшість з них проіснували недовго, але профспілкові об'єднання, підтвердивши свою необхідність, існують з тих часів і продовжують свою роботу. Такі організації утворювались на великих підприємствах та установах, з подальшим їхнім галузевим згуртуванням, об'єднуючи великі маси людей [1].

Існували й такі рухи та партії, котрі намагались надати профспілкам політичного забарвлення, використовуючи їхній суспільний авторитет. Коли в Росії остаточно встановилась влада більшовиків і допомога профспілки, як одного з методів впливу на трудові маси вже втратила для партії своє первинне вирішальне значення, влада зробила спробу знищити таку вагому організацію, чи хоча б підкорити її. Втручання в незалежність профспілок було розпочато в квітні 1921 року на Всеукраїнському з'їзді профспілок. Саме з цього періоду починається наступ на їхню нейтральність й нав'язується повна залежність українського профруху від ВЦРПС. Ідеологічне спрямування курсу на ліквідацію незалежності профспілок

було закладено більшовицькими партійними з'їздами (ІХ – Х з'їзди РКП(б)), де вже досить однозначно тлумачилась соціальна роль профспілок як школи комунізму. Альтернативні точки зору не сприймалися і до тих, хто не погоджувався з цією ленінською тезою, застосовувались вже випробувані методи – примус і терор.

У 20-х роках і наприкінці 30-х років проходили “чистки” та перереєстрації рядів профспілки, що допомогло виявити велику кількість “ворогів” та “шкідників”. Правового захисту профспілковій організації 30-х років не мали, бо Конституцією СРСР 1936 року встановлювався виключно сам факт організації профспілок без надання їм будь-яких прав та регламенту суспільної діяльності. Але активісти профспілкового руху ціною великих зусиль змогли відстояти право на самостійність. Після цього вплив профспілки все більше і більше поширювався і ця організація об'єднувала вже більшість робітників та службовців. Так профспілки набули незалежності й цілковитої самостійності, ставши неполітичними з соціально-економічним спрямуванням своєї діяльності. В роки відбудови народного господарства робота профспілки зводилась до розвитку фізкультурного руху та спорту, за їхньою участю також будувалися спортивні споруди та майданчики, стадіони, організовувались спортивні гуртки та секції, спортивні змагання. Так починається розвиток і становлення профспілкового руху, його укріплення, формується більш чітка законодавча база, що дозволяє розгорнутися профспілковому руху [4]. Вже тоді були утворені та сформульовані принципи й структура профспілкової роботи, що повністю дійшла та збереглась до нашого часу. Основоположними є демократичність та рівність її членів, керуючим органом профспілки є періодично скликані загальні або делегатські збори організації, де обирають правління, заслуховують річні звіти, затверджують кошториси витрат та розглядають питання внутрішньо профспілкового життя. Обрані органи є керівними між зборами [3]. В 1924 році для посилення профспілкової роботи у вищих навчальних закладах країни було прийнято ЦК РКП(б) “Положение об организации пролетарского студенчества”. Цей документ вважається точкою відліку заснування студентських профспілкових організацій. У відповідності до його нормативних положень було утворено організацію, що об'єднувала усіх студентів незалежно від їхнього фаху. Новостворена студентська установа допомагала вирішувати важливі проблеми студентського життя: активно сприяла створенню їдалень та гуртожитків, займалась забезпеченням студентів одягом, надавала матеріальну допомогу, підтримувала фізичне виховання серед студентів, організовуючи спортивні секції та змагання. Студентська профспілка набирала обертів, виконуючи все більше і більше роботи, тісно співпрацюючи з комсомольською та партійними організаціями. Під час Великої Вітчизняної Війни профспілковий рух зазнає занепаду, оскільки більшість студентів, а з ними і активістів сільськогосподарського інституту ідуть на фронт, чи у партизанські з'єднання.

У повоєнні роки профспілка втратила свій склад, її функції звелись до виконання п'ятирічок, здійснення ідеологічних завдань, чергових розподілів путівок тощо. У 50-х – 60-х роках ХХ століття йде процес становлення профспілок як складових частин державного механізму. Основна функція соціального захисту переплітається з державними функціями, що не є притаманне профспілковим організаціям. А інколи питання політики та господарства, керівної ролі партії

домінували над профспілковими завданнями. Профспілки в своїй діяльності керуються матеріалами партійних з'їздів та конференцій. Надалі продовжують існувати методи, що започаткувалися ще в 30-х роках: соціалістичне змагання, боротьба за комуністичне ставлення до праці, монополія однієї партії та керівництво партії профспілками.

Профспілкова організація Дніпропетровського сільськогосподарського інституту (нині аграрного університету) представляє інтереси багатотисячного колективу викладачів, співробітників та студентів в усіх сферах його життя та діє з часу його утворення. Перший профсекретаріат було обрано 23 лютого 1923 року.

У різний час профспілки очолювали Н.Д. Николаєнко, П.К. Клунько, Ю.В. Тимківська, Ф.І. Лягушин, О.О. Покуса, П.Г. Арчаков, Т.Ф. Пясецька, О.М. Шураєв, В. Галаган, В.А. Гончар, І.А. Мороз, Ю.П. Зав'ялов, М.Т. Масюк, В.С. Чернишов, І.Х. Узбек.

З 1968 року місцевий комітет і студентську профспілку об'єднали в одну профспілкову організацію. Першим головою об'єднаного профкому був Ю.П. Зав'ялов.

З 1973 року рішенням обкому профспілки робітників і службовців сільськогосподарських заготовок з погодженням ВЦСПС профкому інституту надано права райкому профспілок. Першим головою президіуму профкому було обрано І.Х. Узбека.

З 1974 по 2001 роки головою профкому університету був В.І. Шемавньов. З 2001 по 2006 роки профком очолював В.В. Микитюк. З 2006 року головою профкому обрано Л.М. Рудакова [2].

На сьогоднішній день профспілкова організація Дніпропетровського державного аграрного університету є самостійною організацією, що об'єднує науково-педагогічних працівників, співробітників і студентів. Основними завданнями є: соціальна допомога студентам; захист малозабезпечених – сиріт, напівсиріт, матерів; надання матеріальної допомоги малозабезпеченим та при нещасних випадках; надання путівок в санаторій – профілакторій аграрного університету, на відпочинок та оздоровлення на курортах України та базу відпочинку «Колос», що знаходиться на мальовничому узбережжі Азовського моря (с. Кирилівка Якимівського району Запорізької області); клопотання перед адміністрацією про надання премій, матеріальної допомоги; організація культурно-масових заходів – концертів, зустрічей команд КВК, поїздок по історичним місцям України; забезпечення студентської молоді та професорсько-викладацького складу безкоштовними квитками на різноманітні заходи, що проводяться в місті.

Профспілка організаційно і фінансово сприяє розвитку культурно-масової і спортивної роботи, підтримує розвиток колективів художньої самодіяльності, заходи загальноуніверситетського значення.

Бібліографічні посилання:

1. **Дамье В. В.** Анархо-синдикализм в XX веке. — М.: ИВИ РАН, 2001. — 118 с.
2. Дніпропетровський державний аграрний університет/ Голова редколегії В.І.Шемавньов. — Вид.3-тє, доп. і перероб. — Дніпропетровськ: ТОВ «ЕНЕМ», 2007. — 220 с.
3. **Сошникова Т.А., Шеломов Б.А.** Контроль профкома за соблюдением законодательства о труде. — М.: Профиздат, 1987. — 186 с.
4. Социальное обеспечение в СССР: Сб. нормативных актов. — М.: Юрид. лит., 1986. — 761 с.

СЕКЦІЯ ІІІ

ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ВИЩІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

УДК 387:37.03 (477.63)

П. М. Кухаренко, О. О. Резнікова

Дніпропетровський державний аграрний університет

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ У ДДАУ

У статті проаналізовано виховні заходи та етапи формування активної громадської позиції студентської молоді. Розглядаються різні види громадянського виховання.

Ключові слова: громадянська позиція, громадянське виховання, молодь, студентство.

*В статье проанализированы воспитательные мероприятия и этапы формирования активной общественной позиции студенческой молодежи. Рассматриваются разные виды гражданского воспитания. **Ключевые слова:** гражданская позиция, гражданское воспитание, молодежь, студенчество.*

Educator measures and stages of forming of active public position of student young people are analysed in the article. The types of civil education are examined on different criteria.

Keywords: civil position, civil education, young people, student.

Система вищої освіти є основою розвитку особистості, суспільства, нації та держави. Вона спрямована в першу чергу на соціально-політичний, культурний, економічний та науковий прогрес українського суспільства.

За роки незалежності в Україні відбулися радикальні зміни в соціальній-економічній, політичній, правовій сферах, завдяки яким створилися нові умови для функціонування систем вищої освіти. Кардинальні зміни у сфері у ідеології, науки, культури викликали нагальну необхідність у постановці проблем виховної роботи та створення основної концепції виховання у вищому навчальному закладі, головною метою якої має стати формування творчої самостійної особистості.

Основою демократичного порядку, як відомо, є людина, для якої демократія й громадянське суспільство – це природне середовище задоволення особистих і громадських інтересів. Громадянське суспільство – це сфера самопроявлення вільних індивідів і добровільно сформованих асоціацій, несанкціонованих державою зв'язків між громадянами. Сучасна демократія вимагає від особи не тільки політичної активності, а й усвідомлення нею власного значення в житті суспільства і відповідальної дії згідно з власними переконаннями та цінностями.

Недостатні темпи змін у нашій політиці й національній свідомості пов'язані, зокрема, з відсутністю чіткої системи суспільних цінностей, моделей та зразків

поведінки, характерних для демократичної політичної культури незалежної України. За таких умов особливого значення набуває громадянська освіта, а саме: формування громадянської позиції сучасної молоді.

Мета даної статі є дослідити і проаналізувати виховні заходи з формування активної громадянської позиції студентської молоді, сутність якого полягає у підготовці особистості до життя у демократичному суспільстві, визнанні й прийнятті цінностей, що є визначальними для даного суспільства, реалізації особистісних цінностей, власних прав, свобод і обов'язків, здатності до соціальної взаємодії.

Об'єктом даного дослідження є студентська молодь ДДАУ, а *предметом* – засоби формування активної громадської позиції.

Громадянське виховання – формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що дає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично і юридично дієздатною та захищеною.

Воно має виховувати у молодій людини високі моральні ідеали, почуття любові до своєї Батьківщини, потреби у служінні їй. Відомо, що основні риси громадянина формуються в молодому віці, під впливом загальнонародних, національних цінностей, у взаємодії особистості із суспільством, яке на різних етапах представляють сім'я, школа, різноманітні колективи.

Орієнтоване на формування свідомого громадянина, патріота, професіонала, людини зі шляхетними особистісними якостями і рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток.

В Україні воно зумовлене завданням державотворення на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості.

Одним із критеріїв і результатів громадянського виховання є громадянськість особистості, яку складають моральна, політична та правова культура, почуття власної гідності, внутрішньої свободи і водночас турбота про суспільні ідеали, за пріоритети держави, благо свого народу і його дружні взаємини у світовому співтоваристві [4].

Активна громадянська позиція формується під час залучення молоді у систему оточуючого соціального середовища. У процесі соціалізації в молодій особистості формується відчуття суспільної приналежності та розвивається здатність успішно виконувати свою соціальну роль, мати певну життєву позицію.

Позиція – думка з приводу питання; певна оцінка факту, явища, події; дія, поводження, зумовлені цією оцінкою.

Громадянська позиція містить два чинники – особистісний і суспільний, згідно з якими й формується оцінка події, а потім і поведінки, зумовленої цією оцінкою.

Громадянська позиція формується в процесі громадянського виховання, завданням якого, на нашу думку, є:

1). Опанування молоддю понятійного апарату, що дає уявлення про основні категорії сучасного демократичного суспільства, правової держави, громадянського суспільства (Конституція, закон, права та обов'язки, серед них виборче право, громадянська ініціатива, громадянська самосвідомість, цивільна позиція тощо).

2). Залучення молоді в життя соціуму через систему спеціальної освітньої діяльності, що організується за участю людей, які частіше всього спілкуються із студентом (батьків, кураторів, викладачів) через суспільно корисну діяльність та систему дослідницької роботи. Як зазначає Г. Сорока, інтерактивні методи передбачають спільну взаємопов'язану діяльність педагогів, учнів, сім'ї, студентського колективу та інших суб'єктів процесу виховання з метою формування поглядів, переконань, навичок поведінки [3, с. 12].

3). Формування навколишнього соціуму молоді як простору громадянського суспільства, що дає їй змогу реалізувати свої цивільні права та свободи. Усе це становить систему виховних заходів [1, с. 16].

Для ДДАУ головне – це різнобічний розвиток особистості майбутнього конкурентоспроможного фахівця з вищою професійною аграрною освітою, з високою культурою, інтелігентністю, соціальною активністю, якостями громадянина – патріота. Виконання першого завдання видається можливим завдяки освітній діяльності системи неперервної економіко-правової освіти та базових гуманітарних курсів; другого – завдяки залученню молоді до освітньої діяльності системи неперервного громадянського виховання завдяки навчально-виховній роботі у ВУЗі за напрямками виховання національної свідомості, громадянського та патріотичного виховання, естетичного, виховання здорового способу життя та фізичної культури, морально-правове виховання, трудове та професійне, інтелектуальне виховання; третього – завдяки системі педагогічних технологій соціального проектування навколишнього суспільства, наприклад, студентське самоврядування або комітет у справах сім'ї та молоді. Також провідною ланкою діяльності цієї системи є взаємодія освітніх установ з міською владою, з органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, підприємцями.

Дисципліни соціального та гуманітарного циклу відіграють в процесі виховання основну роль, оскільки вони спрямовані на вивчення та осмислення вітчизняної історії, національної свідомості, сприяють становленню загальної культури особистості та її соціальної активності. Об'єднанню зусиль сприяє тісна співпраця кураторів з викладачами кафедри філософії, соціології та історії, відвідування гуртожитків, система клубно-гурткової роботи.

Головним завданням виховної роботи є формування сучасного соціального ідеалу, що ґрунтується на принципах істини, добра, краси, виховання національної гідності, свідомого та шанобливого ставлення до культури поведінки, ділового та побутового етикету, толерантного та шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій інших народів на основі визнання рівності та самоцінності культур, виховання високоморальної особистості на основі прищеплення християнських цінностей.

Тож у сучасному суспільстві громадянське виховання молоді:

- є одним із головних соціальних замовлень суспільства й державних структур системі освіти, тому воно є складовою освітньої діяльності у ВУЗі;

- як інтегруюча мета освітньої діяльності дає змогу узгоджувати різні навчальні програми, технології, критерії результативності з урахуванням соціалізації;

- залучає широке коло суб'єктів соціального життя у виховний процес.

Виховні заходи громадянського змісту можна *класифікувати за різними критеріями*, а саме:

- за метою — поглиблення знань молоді з історії й культури народу, його традицій, розвиток творчих здібностей і талантів учнів, формування вмінь і навичок збирати й записувати зразки народної творчості, навчання технологій виготовлення художніх виробів, сприяння здобуттю громадянської компетентності;

- за формою – навчальні, ігрові, змагальні, художні, індивідуальні, групові, клубні форми виховної роботи;

- за методами — роз'яснювально-ілюстративні методи виховної роботи (бесіди, розповіді, повідомлення, диспути, зустрічі, тематичні конференції) і дослідницько-пошукові (експедиції, екскурсії, вивчення історичних джерел, обробка зібраних матеріалів тощо);

- за місцем проведення - виховна робота в школі, у ВУЗі, громадських місцях, на природі, в домашніх умовах тощо.

За метою реалізації виховні заходи з громадянського виховання учнів поділяються: на *суспільно корисні* (охорона пам'яток історії й культури, районні, обласні та інші екологічні рухи тощо); *трудові* (освоєння традиційних ремесел і народних промислів); *пізнавально-розвивальні* (вікторини, турніри, диспути, літературні студії, клуби народної творчості, конкурси, народні університети мистецтв, наукові товариства, музейно-етнографічна робота); *художньо-естетичні* (розважальні вечори поезії, пісні, танцю, свята рідної мови, фестивалі дитячої народної творчості, ярмарки народних промислів і ремесел); *військово-спортивні* (спартакіади з народних видів спорту, змагання, естафети національних ігор, військово-спортивні ігри).

Метою громадянського виховання є формування у молоді громадянської позиції, що сприятиме активній участі в житті правового демократичного співтовариства.

Громадянська позиція особистості — це, по-перше, ціннісно-правовий зв'язок людини й суспільства, заснований на знанні й додержанні певних прав та обов'язків, по-друге, особистісне прийняття людиною основних проблем і мети суспільства, здатність бути членом соціального співтовариства й упевненість у захищеності своїх прав з боку суспільства; по-третє, готовність особистості погоджувати перспективи й мету свого розвитку з перспективами й метою розвитку суспільства. Пропонуємо таку типологію громадянської позиції, активно-очікувальна (приспосовницька); активно-перетворювальна (наступальна); критична; оптимістична; песимістична (страждальна) і утопічна (популістська) [2, с. 244].

В основі громадянського виховання лежить ідея спрямованої соціалізації особистості в суспільстві й формування її чіткої громадянської позиції. Соціалізацію

при цьому розглядають не лише як соціальну адаптацію, але і як позитивний вплив особистості на життя суспільства. Таким чином, громадянське виховання є поетапним залученням молоді до життя суспільства, підкріпленням відповідною системою педагогічної підтримки. Результатом такого громадянського виховання є:

- 1) позитивне світосприйняття молоддю, яке формується на основі знань про історію суспільства й перспективи його розвитку;
- 2) сформованість усвідомленого образу життєдіяльності людини в суспільстві, що формується в ході соціального проектування молоддю програм, проектів тощо своєї життєдіяльності, в процесі профорієнтації й допрофесійної підготовки. Визначальними поняттями образу життєдіяльності є цінності праці й особистої відповідальності людини за її (життєдіяльності) результати.
- 3) здатність людини бути членом соціального співтовариства. Ця здатність формується через систему етико-правових знань.

Актуальність громадянського виховання й формування громадянської позиції особистості в сучасному українському суспільстві значною мірою зумовлюються потребою здійснювати державотворення на засадах демократії, гуманізму, соціальної відповідальності й справедливості. Як відомо, громадянське виховання покликано давати можливість кожній людині почуватися морально, соціально, політично та юридично дієздатною й захищеною у своїй країні.

Доцільність і важливість вивчення досвіду теорії й практики громадянського виховання молоді зумовлюється тим, що Україна стала на шлях розбудови громадянського суспільства, кожному членові якого має бути забезпечено право на вільний розвиток особистості. З одного боку, молода держава має створити всі умови для виховання вільних та свідомих громадян, а з іншого - забезпечити духовне й матеріальне зростання суспільства загалом. Міцна Українська держава можлива лише за умови активної позиції громадян, об'єднаних національною ідеєю - ідеєю незалежності й державності, тому нині виховання громадянськості в молоді набуває (особливого значення, що пов'язано з розбудовою єдиного європейського освітньо-виховного простору. Громадянська позиція розглядається як ядро національного патріотизму, засіб виховання законотворчого громадянина своєї держави й водночас компетентного повноправного громадянина Європи

Бібліографічні посилання:

1. **Кендзьор П. І.** Інноваційні форми організації громадянського виховання старшокласників у позакласній роботі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / П. І. Кендзьор. – К., 2004. – 20 с.
2. **Лавриченко Н. М.** Педагогіка соціалізації: європейські абрисы / Н. М. Лавриченко. – Київ: ВіРА ІНСАЙТ, 2000. – 444 с.
3. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО / Г. І. Сорока. – Харків : Веста: Видавництво "Ранок", 2002. – 128 с.
4. [Електронний ресурс]. Режим доступу:<http://www.obljust.te.ua>

УДК 325.561.005

О. О. Поплавський, О. А. Боярська

Дніпропетровський державний аграрний університет

РОЛЬ І МІСЦЕ КУРАТОРА СТУДЕНТСЬКОЇ АКАДЕМІЧНОЇ ГРУПИ У

ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

В статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти роботи куратора студентської академічної групи на прикладі ДДАУ.

Ключові слова: виховання, куратор, студентська група, студент.

В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты работы куратора студенческой академической группы на примере ДДАУ.

Ключевые слова: воспитание, куратор, студенческая группа, студент.

In the article theoretical and practical aspects works of counsel of student academic group are examined on the example of DSAU.

Keywords: education, counsel, student group, student.

Дніпропетровський державний аграрний університет зустрічає свій 90-річний ювілей новими досягненнями у навчально-виховній роботі. Будучи нерозривно зв'язаним з ходом оновлення суверенної України, університет проголошує як першочергове завдання – покращення якості професійної, гуманітарної підготовки, формування творчої особистості в процесі підготовки фахівців аграрного профілю. Важливу роль для розвитку особистості разом із освітою має і виховання. Наука виховання зводиться, на думку Клода Адріана Гельвеція, мабуть, до того, щоб ставити людя1 у становище, яке змушує їх набувати таланти і чесноти [1, с. 366].

В нашому навчальному закладі сформована чітка система виховної роботи, яка орієнтована на підготовку представників національної інтелігенції, здатних забезпечити розвиток, збагачення і збереження національної культури й природного середовища. Ключові позиції у цієї системі належать кураторам студентських академічних груп.

Куратор академічної групи є важливою і невід'ємною складовою частиною педагогічного процесу вищої школи впродовж усього періоду її становлення і розвитку. Вся його діяльність будується на основі неухильного виконання положень Конституції України, Закону України «Про вищу освіту», наказів та інструкцій Міністерства аграрної політики та продовольства України з питань діяльності вищих навчальних закладів аграрного профілю, Положення про кредитно-модульну систему, Концепції виховної роботи в ДДАУ. Головною метою діяльності куратора є формування національно свідомої, фізично здорової особистості з притаманними їй системою цінностей. Центром навчально-виховної роботи є студентська академічна група. Куратор надає суттєву допомогу студентам у їх адаптуванні до умов навчання у вищій школі, у пізнанні структури та особливостей функціонування освітнього закладу, форм і видів навчальних занять, методики підготовки до них.

Діяльність куратора має певні функції, а саме:

- аналітичну;
- організаційну;
- комунікативну;
- соціальну.

Аналітична функція передбачає планування та організацію виховної роботи студентської групи на підставі урахування куратором певних критеріїв: міжособистісних стосунків у колективі, мотивів навчальної та пізнавальної діяльності студентів, рівня їх інтелектуального розвитку, індивідуальних особливостей, соціально-побутових умов життя, стану здоров'я, результатів

навчання тощо.

Організаційна функція забезпечує надання необхідної допомоги студентському самоврядуванню, творчим групам, старості, активу групи.

Комунікативна та соціальна функції реалізується в гуманістично-орієнтованій взаємодії «педагог-студент». Куратор академічної групи допомагає вихованцю в особистому розвитку, засвоєнні та прийнятті суспільних норм, цінностей, дотриманні засад духовно повноцінного буття. Він бере на себе місію старшого колеги в оволодінні студентом соціальних ролей. Але й сам куратор виступає суб'єктом соціалізації, оскільки теж приймає та переробляє соціальний досвід, носієм якого є студентство. Отже, педагогічним результатом соціалізації є множинність стосунків, які виникають не тільки у навчальному процесі, а й в організації виховної поза аудиторної роботи.

Дієвість та висока ефективність кураторської роботи в навчальній групі досягається тільки за умови її побудови на підставі наступних основних принципів:

1. Принцип пріоритету загальнолюдських цінностей над усіма іншими, який відображає закономірно об'єктивну обумовленість виховання та передбачає, що всі виховні заходи, які проводяться в навчальній групі, у гуртожитку, усі дії викладача-куратора і активу групи спрямовано на формування у студентів норм моралі, певних наукових поглядів і переконань.

2. Принцип комплексного підходу у вихованні, який має на меті вплив на всі грані особистості студента, щоб виховати його як висококваліфікованого фахівця. Завдання куратора – поєднати всі зусилля і засоби у вихованні студентів для успішного вирішення комплексного завдання: підготовки майбутнього фахівця, формування його як творчої особистості.

3. Принцип диференційованого підходу з урахуванням індивідуальних особливостей студентів, який потребує від куратора проведення своєї роботи на підставі глибокого і всебічного вивчення студентів.

4. Принцип активності та самостійності, який вимагає такої організації виховної роботи, яка сприяє активності студентів, формуванню у них інтелектуальних і моральних якостей, розвиває ініціативу та організаторські навички.

5. Принцип виховання в групі та у колективі полягає в тому, що колектив навчально-академічної групи як основний осередок студентів ВНЗ не тільки повинен об'єднувати їх для спільного виконання навчальних завдань, але й одночасно виступати як виховна сила. Лише в колективі та за його допомогою можна забезпечити кожному студенту всебічний розвиток, виховати і закріпити такі якості, як усвідомлення національно-патріотичного обов'язку, почуття відповідальності, дружньої взаємодопомоги, уміння зіставляти свої особисті інтереси з державними. Сила впливу куратора значно зростає, коли він виступає як старший член колективу та спирається у своїй виховній діяльності на актив і весь колектив своєї навчальної групи.

6. Принцип спадкоємності та перспективності, який визначає своїм завданням суворе дотримування спадкоємності у змісті, організаційних формах, методах та засобах виховної роботи і потребує від куратора точного обліку рівня сформованості окремих якостей особистості, професійних умінь та загального

розвитку кожного студента. Формування особистості випускника-майбутнього фахівця повинно здійснюватись на основі плану навчально-виховної роботи куратора, складеного на весь період навчання студента у ВНЗ.

7. **Принцип визначення позитивного** передбачає, що куратору необхідно вміти знайти у своїх вихованцях задатки позитивних якостей, спираючись на які, успішно вирішувати завдання формування особистості в цілому.

Критерієм ефективності роботи куратора є результати навчання та громадської діяльності студентів. При цьому складовими успішності його роботи виступають:

- рівень вихованості майбутніх фахівців;
- активність, згуртованість групи, суспільно-корисний характер діяльності групи;
- стабільний режим роботи академічної групи, відсутність серйозних випадків порушень навчальної та трудової дисципліни студентами;
- позитивна мотивація навчально-виховної діяльності студентів відповідно до вимог кредитно-модульної системи, що виявляється у навчально-пізнавальній, науково-дослідній та інших видах діяльності;
- мікроклімат у групі, що сприяє самореалізації особистості кожного студента;
- різноманітність форм виховної та поза аудиторної роботи, що сприяє самореалізації особистості кожного студента;
- діяльність студентського самоврядування у групі;
- участь групи у загальноуніверситетських заходах;
- сприятливі умови проходження адаптаційного періоду студентами 1-го курсу;
- набуття студентами досвіду соціальної поведінки.

Результатом навчально-виховної діяльності куратора повинен бути високий рівень навчання та вихованості студентів. Під вихованістю в педагогічному розумінні мають на увазі комплексну властивість особистості, яка характеризується наявністю і рівнем сформованості в неї суспільно значущих якостей, що відображають мету виховання.

Однією з тенденцій сучасної освітньої парадигми, зумовленою новою філософією освіти, є підготовка спеціаліста нової генерації, який би володів достатніми здібностями на початковій стадії своєї практичної діяльності й мав належну базу знань для успішної орієнтації в будь-якій ситуації протягом усього періоду активного життя. Визначальними чинниками успіху випускника вищої школи в післядипломній кар'єрі є моральна довершеність, достатній багаж знань, високий рівень інтелектуального розвитку, володіння методами самостійної пізнавальної діяльності, прагнення досягти успіху й уміння будувати міжособистісні стосунки [2, с. 79].

Яких саме якостей вимагає нинішній ринок праці від фахівця з вищою освітою? Це має бути спеціаліст з ґрунтовним багажем знань, практичних умінь, професійних навичок, добре підготовлений до повноцінного виконання посадових обов'язків. Крім того, випускник має винести зі стін навчального закладу високу культуру, комунікабельність, здатність безпреречно навчатися. Визначальну роль у формуванні даних якостей відіграє система курації в ДДАУ,

Кураторська система ДДАУ має такий вигляд:

- куратори студентських академічних груп;
- куратори курсу;
- старші куратори курсів;
- Ради кураторів факультетів;
- Рада кураторів ДДАУ.

Крім того, безпосереднє відношення до системи курації в агроуніверситеті мають проректор з науково-педагогічної роботи, його заступник, заступники деканів з виховної роботи, викладачі гуманітарних кафедр.

Здійснювати наставницьку, кураторську діяльність в агроуніверситеті мають можливість лише ті викладачі, які володіють не тільки спеціалізованими науковими знаннями, але і керуються в своїй діяльності гуманними методами й формами навчання, для яких діалогічні універсали: повага, розуміння, толерантність, терпимість по відношенню до студента – це стан душі, а не лише формальний обов'язок. Оскільки викладач – центральна ланка у системі гуманізації навчально-виховного процесу, саме від особистих рис педагогічного працівника, його спрямованості, комунікативних здібностей залежить встановлення гуманістичних відносин із студентами, послідовне впровадження ідей гуманізму в процес навчання. Нажаль, ще не всі спеціалісти досконало розуміють всі ті численні та складні функціональні обов'язки, які повинні виконувати на посаді кураторів. Тому з метою розв'язання цієї проблеми та покращення педагогічної та методичної підготовки викладачів в ДДАУ протягом останніх років здійснюється робота психолого-педагогічних курсів з підвищення кваліфікації викладачів з питань психології та педагогіки, обсяг знань яких в середньому розрахований на 54 академічні години. Кожного року викладається новий комплекс питань. Але переважна частина тем, передбачена програмами семінару, призначена проблемам обґрунтування організації виховного процесу, гуманітаризації та гуманізації вищої освіти. Слухачі психолого-педагогічних курсів по закінченні отримують посвідчення.

Викладач, який взяв на себе благородну і водночас відповідальну місію куратора, мусить завжди пам'ятати, що він має бути взірцем для студента як носій найкращих людських чеснот та ідеалів. Йому повинні бути властиві такі якості як висока національна свідомість, глибокі морально-духовні якості, педагогічна майстерність та професіоналізм, широкий культурний світогляд, ерудиція та досконале володіння дидактичними, організаторськими і комунікативними здібностями. Саме такими кураторами в нашому університеті є доценти Н.М. Горобець, І.Є. Галай, О.О. Калиниченко, В.В. Любченко, І.А. Зайцева, Л.В. Кузьміна та багато інших.

Для підвищення ефективності діяльності кураторів, методичного керівництва їх роботою організована і працює Рада кураторів університету на чолі з проректором з науково-педагогічної роботи професором П.К. Охматом. Куратори відвідують семінари, які організовує Рада кураторів, навчаються формам і методам виховної роботи, узагальнюють досвід кращих з них з метою підвищення ефективності виховання студентської молоді. Щорічно проводиться конкурс на кращого куратора, на кращу студентську академічну групу, який проходить в декілька етапів і завжди викликає великий ентузіазм та зацікавленість з боку як викладачів, так і студентів. В ДДАУ працює «Школа кураторів», на заняттях якої обговорюється нормативно-

правові аспекти діяльності, види планування виховного процесу у вищому навчальному закладі, правила ведення документації та вивчаються різні теми пов'язані з діяльністю кураторів.

Отже, досвід організації навчально-виховного процесу у Дніпропетровському державному аграрному університеті свідчить, що важливою умовою розв'язання проблем, які виникають, є цілісна система підходу до формування особистості молодої людини. Кожна із складових системи навчання та виховання повинна виконувати свої окремі функції і в той же час сприяти досягненню загальної мети вищої школи – підготовки фахівця, який органічно поєднував би високопрофесійну підготовку з соціально-адаптованою, правовою поведінкою та гуманістичним мисленням. Об'єднані в систему, наповнені гуманістичним змістом, забезпеченні активною роботою ректорату, студентського самоврядування й викладацько-кураторського колективу виховні заходи дають позитивні результати, які впливають на якість навчання та поведінки студентів.

Бібліографічні посилання:

1. Гельвецій Клод Андріан. Про людину, її розумові здібності та її виховання. – К.: Основи, 1994. – 416с.
2. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи. – К.: Знання, 2005. – 486с.

УДК 325.561.005

О. Л. Левін

Дніпропетровський державний аграрний університет

**ОРГАНІЗАЦІЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТАМИ
У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ**

В статті розглянуті питання організації виховної роботи зі студентами у вищому навчальному закладі, зміст, напрями і методи виховної роботи.

Ключові слова: *виховання, культура, студенти, організація роботи.*

В статье рассмотрены вопросы организации воспитательной работы со студентами в высшем учебном заведении, содержание, направления и методы воспитательной работы.

Ключевые слова: *воспитание, культура, студенты, организация работы.*

The questions of organization of educators work with students in higher educational establishment, maintenance, directions and methods of educators work are considered in the article.

Keywords: *education, culture, students, organization of work.*

Зміст виховання – це система морально-духовних, інтелектуальних, трудових, фізичних та естетичних якостей, переконань, умінь і навичок, які спрямовані на досягнення основної мети виховання – формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості.

Процес виховання має характер наступності й неперервності. Тому наступні покоління повинні використовувати духовні надбання попередніх, багатство загальнолюдських і національних морально-духовних вартостей. Але основний зміст виховання має базуватися, передусім, на національних засадах:

1. Державна незалежність, можливість для українського народу творити своє політичне, соціальне, господарське і релігійне життя.
2. Об'єднання всіх українців, незалежно від їх територіальності, походження, церковної приналежності, соціального стану і т. ін. в одну спільноту, що проінята

єдиним творчим прагненням і високим патріотизмом.

3.Справедливий державний устрій, який би підтримував лад в суспільстві, в той же час забезпечував особисті права й волю кожного громадянина й сприяв розвиткові й прояву його здібностей, спрямованих у бік громадського добра.

4.Справедливий соціальний устрій, при якому зникла б і неможлива була б боротьба між окремими групами суспільства.

5.Високий рівень народного господарства і справедлива організація його, що забезпечувала б матеріальний добробут усіх громадян, була позбавлена елементів експлуатації.

6.Розквіт духовної культури українського народу: науки, мистецтва, освіти. Піднесення її на такий рівень, щоб Україна стала передовою країною в світі.

7.Високий релігійно-моральний рівень українського народу, реалізація в життя вчення Христа.

8. Високий рівень здоров'я українського народу, зведення до мінімуму всяких посеред нього хвороб і виродження".

Проблема виховання майбутніх фахівців із вищою освітою на сьогоднішній день набуває особливої актуальності. Метою суспільства стає духовне вдосконалення особистості, на що акцентовано увагу в державних нормативних документах та актах. Зокрема, Закон України «Про вищу освіту» передбачає створення таких умов навчання та виховання, які б забезпечували «можливість інтелектуального, морального, духовного, естетичного і фізичного розвитку особи, що сприяє формуванню знаючої, вмілої та вихованої особистості» [4, с. 75]. Проблеми виховної діяльності немалою мірою досліджені в сучасній педагогіці та психології:

- загальні питання теорії і практики виховної роботи (А. М. Алексюк, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський та ін.);
- проблема організації виховної роботи зі студентами різних типів навчальних закладів (С. С. Вітвицька, С. Г. Карпенчук та ін.);
- педагогічні умови організації позааудиторної виховної роботи у вищих закладах освіти (О. В. Винославська, С. Д. Смирнов та ін.).

Водночас, ще не створено довершених універсальних теорій, які можна було б покласти в основу організації виховної роботи у ВНЗ, тому проведення подальших досліджень з метою підвищення ефективності здійснення виховного процесу в умовах вищого навчального закладу є конче актуальним і необхідним. Метою статті є висвітлення питань, пов'язаних з організацією виховної роботи зі студентами у вищих навчальних закладах. Для досягнення цієї мети розв'язано такі завдання:

- обґрунтовано основні питання виховної роботи у ВНЗ та її організації;
- узагальнено проблематику виховання студентів;
- визначено нероздільність виховання і навчання у ВНЗ;
- запропоновано вдосконалити організацію виховного процесу у системі ВНЗ.

Вищі навчальні заклади працюють на перспективу. Їх випускники покликані утверджувати загальнолюдські та національні морально-духовні цінності. Вони мають усвідомлювати, що наукові знання, найновіші виробничі технології мають сенс лише за умов, коли вони спиратимуться на високий рівень морально-духовної вихованості їх носіїв. Кожен фахівець повинен розуміти, завчасно передбачати, якою

мірою нові наукові відкриття, технології будуть сприяти людському розвитку. Тому важливими напрямами ефективної діяльності вищих навчальних закладів є демократизація, гуманізація та гуманітаризація навчально-виховного процесу, органічне поєднання в ньому національного та загальнолюдського начал [6, с. 103].

У системі професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах має продовжуватися процес реалізації вимог програми виховання всебічно розвиненої особистості. У виховній роботі зі студентською молоддю варто використовувати різні форми: безпосередню навчальну, виробничу діяльність, участь у громадських справах, поводження у побуті.

Дбаючи про створення оптимальних умов для виховної роботи, не варто виносити завдання виховання за рамки навчального процесу. Треба зважати на дієвість і впливовість великого спектру форм діяльності, які сприяють формуванню всебічно розвиненої особистості. Це навчальні заняття, практика, наукові гуртки, творчі студії, екскурсії, походи, різноманітні форми і види суспільно-корисної праці та ін. [6, с. 456].

Реалізувати завдання виховання особистості студента можливо лише за умови єдності трьох складових освіти – навчання, розвитку і виховання. Проте є деяка різниця в ролі навчання і виховання в становленні особистості фахівця: навчання діє на індивідуально-виконавчий зміст діяльності, формує знання, уміння і навички. Виховання ж формує ставлення, смисли діяльності. У діяльності викладача навчання і виховання нероздільні (Г. Костюк). Тому навчання, освіта – це основний, хоч і не єдиний шлях виховання. Завдання виховання завжди включає в себе завдання організації спеціальної провідної діяльності, яка слугує виховній меті. У студентському віці – це навчально-професійна діяльність. Студентський вік охоплює і пізньодитячий, юнацький період, і частину дорослого етапу розвитку і становлення людини. Цей вік характеризується найбільш сприятливими умовами для психологічного, біологічного і соціального розвитку. В цей період найвища швидкість пам'яті, реакції, пластичності у формуванні навичок. В особистості на цьому етапі домінантним є становлення характеру та інтелекту. Активно розвиваються морально-ціннісні й естетичні почуття. Швидко освоюються соціальні ролі дорослого. Формуються і закріплюються схильності і інтереси. Визначаються життєві цілі й прагнення [6, с. 114].

Досягнення мети виховання можливе лише за умови комплексного підходу і залучення до цієї роботи всього професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів, адміністрації, органів студентського самоврядування та громадських об'єднань студентської молоді.

Отже, організація виховної роботи здійснюється за допомогою ректорату, кафедри, куратора, викладача, студентського самоврядування і активності самого студента, що, в свою чергу, формує багатогранну, цілісну, всебічно розвинену особистість.

Ректорат у своїй діяльності базується на таких принципах, як: системність процесу виховання; безперервність і спадкоємність у вихованні; єдність історичного, національного та загальнолюдського у вихованні; розвиток національної свідомості, прищеплення любові до свого народу, поваги до його культури, традицій, звичаїв, а також поваги до культури інших народів, оволодіння цінностями української та

світової культури в усіх сферах життєдіяльності; гуманітаризація, гуманізація виховання; єдність навчання та виховання; співробітництво, партнерство, взаємодія між викладачем і студентом, що сприяє поглибленому процесу навчання, перетворенню студента в активного суб'єкта навчання та виховання; індивідуалізація виховного процесу – діалектичне поєднання індивідуальних і колективних форм. Переорієнтація з безпосереднього колективного впливу на індивідуальні форми виховної роботи; інтеграція традиційних і нових форм виховної роботи; гармонізація родинного та суспільного виховання, що базується на поєднанні й координації виховних зусиль родини та ВНЗ; формування творчої активності, самодіяльності студентської молоді, що проявляється в поєднанні педагогічної майстерності з ініціативою та самодіяльністю студентів, у ствердженні життєвого оптимізму та розвитку навичок позитивного мислення; активізація студентського самоврядування; формування в усіх підрозділах і структурах ВНЗ особливого мікроклімату теплоти й довіри, доброзичливості та взаєморозуміння, співробітництва та взаємодопомоги, спрямованих на створення внутрішньої єдності всіх членів колективу та взаємної підтримки один одного на всіх рівнях; системне формування особистості майбутнього фахівця через вплив усіх функціонуючих у ВНЗ структур і підрозділів як у навчальний, так і позанавчальний час; світський характер виховної роботи серед студентської молоді, несумісний з пропагандою насильства, жорстокості, людиноненависницьких теорій.

Кафедра є важливою ланкою реалізації виховного потенціалу ВНЗ. Кафедри планують, визначають мету і завдання виховної роботи, її організаційні принципи, керуючись концептуальними засадами гуманітарної освіти в Україні, Концепцією виховання дітей і молоді в національній системі освіти, Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ столітті, іншими нормативними документами з актуальних проблем виховання студентської молоді, враховуючи специфіку навчального закладу, запити і потреби студентів.

Виховна робота кафедри полягає в наступному: формування професійних якостей сучасного спеціаліста як людини, особистості; проведення професійно-орієнтаційної, інформаційно-просвітницької, культурно-виховної роботи серед студентів, розвиток їх творчих та інтелектуальних здібностей, залучення до різноманітної діяльності за інтересами, участі в культурно-освітній, спортивно-оздоровчій та інших видах діяльності; сприяння роботі рад студентського самоврядування факультетів, гуртожитків; навчального закладу в цілому; безпосередня участь у реалізації заходів, що проводяться ректоратом, на факультетах, у гуртожитках, клубах; організація роботи наставників академічних груп студентів (участь у навчально-виховних і громадських, культурно-освітніх і культурно-виховних заходах у групі; робота з активом академічної групи, індивідуальна виховна робота зі студентами групи; студентами, які проживають у гуртожитках та ін.).

Куратор (тьютор, наставник) академічної групи є суб'єктом виховної роботи. При проведенні організаційно-виховної роботи серед студентів академічної групи куратор спирається на положення, які визначені в Концепціях, Положеннях та інших нормативних документах ВНЗ.

Куратор академічної групи разом зі студентами складає план виховної роботи на

навчальний рік, який затверджує декан факультету чи його заступник із виховної роботи. Цей план узгоджується з проректором з виховної роботи ВНЗ та радою факультету.

План організаційно-виховної роботи куратора академічної групи університету передбачає: знайомство куратора зі студентами академічної групи, виявлення їх інтересів, запитів (перший курс); проведення зустрічей зі студентами групи, індивідуальних бесід, зборів групи щодо якісного навчання; ознайомлення з правами і обов'язками студентів; ознайомлення студентів з «Правилами внутрішнього розпорядку» у ВНЗ, умовами проживання в гуртожитках, вимогами Статуту ВНЗ; організацію виховної роботи серед студентів групи, які проживають у гуртожитках; організацію та проведення зустрічей студентів академічної групи з державними діячами, ветеранами праці, Великої Вітчизняної війни, працівниками культури і мистецтва, правоохоронних органів, органів охорони здоров'я; відвідування студентами музеїв, театрів, естрадно-концертних програм, художніх виставок, екскурсій.

Діяльність куратора академічної групи студентів ВНЗ спрямована на: формування культури і професійних якостей сучасного спеціаліста; набуття студентами групи сучасного досвіду успадкування духовних надбань українського народу; залучення студентів до наукової роботи, проведення національно-культурної, просвітницької та організаційно-педагогічної роботи серед молоді; формування історичної пам'яті, національної свідомості, гідності та чіткої громадянської позиції студента; допомогу студентам в оволодінні новим інтелектуальним баченням світу і свого місця в ньому, розвиток здібностей особистості, їх повноцінна реалізація в різних видах діяльності; постійне співробітництво, співтворчість зі студентським активом та органами студентського самоврядування, молодіжними творчими об'єднаннями, рухами, а також організація життєдіяльності колективів академічних груп, розвиток ініціативи, творчості, самостійності, набуття організаторських знань, умінь і навичок; активне залучення студентів до управління навчально-виховним процесом шляхом передачі реальних прав та повноважень у розв'язанні різноманітних проблем життя, створення здорового морально-психологічного клімату в академічній групі; проведення виховної роботи зі студентами, які мешкають у гуртожитках, сприяння організації їх здорового способу життя, вирішення житлово-побутових проблем; постійне проведення психолого-педагогічної діагностики рівня інтелектуального розвитку та моральної вихованості студентів; участь у роботі вченої ради факультету, засідань кафедр при обговоренні питань, пов'язаних із роботою групи чи окремих її студентів; спонукання студентів до активної протидії проявам аморальності, правопорушень, бездуховності, антигромадській діяльності, вживанню наркотичних речовин, алкогольних напоїв, куріння.

Педагог своєю особистістю впливає на формування у студентів певних компонентів загальнолюдської і професійної культури. «У вихованні, – писав К. Д. Ушинський, – все повинно базуватися на особистості вихователя, тому що виховна сила виливається тільки з живого джерела людської особистості. Ніякі статuti і програми, ніякий штучний організм закладу, хоч би як хитро він був придуманий, не може замінити особистості в справі виховання» [10, с. 134].

Висока культура мислення, спілкування, мовлення, поведінки, зовнішності, жестів, міміки, володіння основами психотехніки, морально-духовних цінностей та багато іншого – це той духовний капітал педагога, який є живильним джерелом виховання студентів [6, с. 457].

Студентське самоврядування у вищих навчальних закладах є складовою демократизації вищої школи. Проблема самоврядування в закладах освіти набула своєї актуальності в кінці ХХ на початку ХХІ ст., тобто в період становлення української незалежної держави. Студентське самоврядування є важливим фактором розвитку і модернізації суспільства, виявлення потенційних лідерів, вироблення у них навичок управлінської та організаторської роботи з колективом, формування майбутньої еліти нації. Опора на ініціативу, активну життєву позицію, ціннісні орієнтації студентства є реальним показником цивілізованості суспільства, утвердження в ньому демократичних начал.

З метою організаційного та науково-методичного забезпечення впровадження студентського самоврядування у вищих навчальних закладах Міністерство освіти і науки України наказом від 03.04.2001р. №166 затвердило «Положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах». Згідно з ним «самоврядування у вищому навчальному закладі – це самостійна громадська діяльність студентів із реалізації функцій управління вищим навчальним закладом, яка визначається ректоратом (адміністрацією), деканатами (відділеннями) і здійснюється студентами відповідно до мети і завдань, що стоять перед студентськими колективами» [11, с. 8].

Запровадження студентського самоврядування у вищих навчальних закладах є конкретною реалізацією громадянських прав студентів, формування у них почуття відповідальності, вміння вирішувати соціальні, економічні та культурно-освітні проблеми. Водночас студентське самоврядування є дієвою формою самовиховання.

Значне місце в системі формування всебічно розвиненої особистості студента мають займати позааудиторні форми виховання: діяльність наукових гуртків, творчих студій, конференцій, дискусійних клубів, зустрічей з письменниками, художниками, акторами та ін.

Отже, організація виховної роботи в структурних підрозділах університету потребує постійного вдосконалення, пошуку і приведення в дію нових форм впливу на студентів, відпрацювання нових методик. Разом з тим, потрібно активізувати традиційні види діяльності, збереження досягнень минулого. Виховання повинно носити творчий характер, орієнтуючись на проблеми пов'язані із специфікою кожного ВНЗ. Надзвичайно важливе завдання адміністрації ВНЗ і органів самоврядування полягає у створенні належних умов для розвитку та задоволення культурних потреб студентів, для їх самореалізації. Випускники університету мають бути не просто знаючими спеціалістами, а людьми творчими, духовно багатими із демократичним світобаченням.

Бібліографічні посилання:

1. **Алексюк А. М.** Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія.: Підручник. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.
2. **Винославська О. В.** Психологія: Навч. посіб. для студ. вузів / Ред. О. В. Винославська. – К.: ІНКІС, 2005. – 352 с.

3. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
4. Закон України «Про вищу освіту» // Освіта в Україні. Нормативна база. – К.: КНТ, 2006. – С.40 – 93.
5. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1997. – 304 с.
6. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник. – 2005. – 485 с.
7. Макаренко А. С. Педагогические сочинения: В 8-ми т. / Редкол.: М. И. Кондаков (гл. ред.) и др. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 3. – 511 с.
8. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности. – М.: Аспект пресс, 1995. – 271 с.
9. Сухомлинский В. А. Избранные произведения: В 5 т. – Т. 4. – Киев, 1980. – 597 с.
10. Ушинський К. Д. Твори: В 6 т. – К.: Рад. школа, 1952. – Т. 1. – С. 134
11. Студентське самоврядування як невід’ємна складова демократизації вищої школи. – К.: Знання, 2005. – 55 с.

УДК 37.035.4:378

А.П. Зражевський

Дніпропетровський державний аграрний університет

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Висвітлюється специфіка методології і методики викладання суспільно-політичних наук у вищих навчальних закладах на сучасному етапі розбудови незалежної української держави.
Ключові слова: *традиції, державності, розкол суспільства, пошуки істини, політична реформа, позиція викладача.*

Освещается специфика методологии и методики преподавания общественно-политических наук в высших учебных заведениях на современном этапе развития независимого украинского государства.

Ключевые слова: *традиции государственности, раскол общества, поиски истины, политическая реформа, позиция преподавателя.*

The article is about the specificity of teaching methods and methodology social and political sciences in Higher Educational Establishments at the present stage of the Independent Ukrainian state formation.

Keywords: *state traditions, society split, search of truth, political reform, teacher's position.*

Кожна держава, яка дивиться у майбутнє, повинна особливу увагу приділяти системі освіти, яка в різних соціально-економічних і соціально-культурних умовах виконує соціальне замовлення на формування особистості визначеного типу. Україна не є винятком. Про особливу увагу до цих питань свідчить той факт, що в останні роки в Україні опубліковано чимало наукових праць, про державну політику в системі освіти та її аналіз. В.Тертичка навіть зробив припущення, що в нашій країні вийшло друком чи не найбільше досліджень з цієї тематики порівняно з країнами СНД та Центрально – Східної Європи [1]

Дослідженням теоретико-методологічних засад державної політики в галузі освіти присвятили свої праці В.Журавський [2], А.Адамський [3], В.Огнев'юк [4], А.Клюй, Н.Клюй [5], В.Кремень [6], Є.Красняков [7]. Отже, актуальність питання не викликає жодних сумнівів. І, перш за все, вона витікає з того, що сучасне українське суспільство надзвичайно заполітизоване. У цього явища так багато причин, що

пересічний українець сприймає його як об'єктивний процес. І це цілком зрозуміло.

Перш за все Україна – молода демократія (20 років незалежності з історичної точки зору – це мить). В суспільстві йдуть активні процеси становлення ринкової економіки, реформування політичної, соціальної систем тощо. Все це накладається на практично повну відсутність традицій власної національної державності, та навпаки, наштовхується на сильний спротив традицій радянського тоталітаризму.

Мають свій негативний відбиток в цьому сенсі і фактори специфічно українські : реальний розкол суспільства за мовними, релігійними ознаками, по відношенню до культурних, історичних цінностей, до національних героїв, до США, Європи, Росії, НАТО тощо. Причому, по відношенню до більшості з цих проблем суспільство розколото практично навпіл, тому будь-який напрямок, який обирається політичним керівництвом України як програма розвитку держави, сприймається практично половиною громадян як помилковий. А якщо до цього додати, що багато хто з несумлінних політиків в своїх, м'яко кажучи, непорядних цілях користуються цим (особливо під час виборчих компаній), то ми можемо спостерігати, як процеси політизації буквально захоплюють українське суспільство.

Самі ж вибори в нашій країні перетворились фактично в перманентний процес. Судіть самі :

- 2004р. – вибори Президента України;
- 2006р. – вибори Верховної Ради;
- 2007р. – наступні вибори (дострокові) Верховної Ради;
- 2010р. – вибори Президента України;
- 2012р. – вибори Верховної Ради.

Між цими всеукраїнськими заходами періодично проходять вибори в органи місцевого самоврядування, які також вносять диссонанс в політизацію населення, оскільки проводились за так званою пропорційною системою, тобто виборці віддавали свої голоси політичним партіям або блокам партій.

Студенти, які є невід'ємною частиною суспільства, несуть на собі відбиток політизації суспільства в цілому. При цьому слід зазначити, що студенти Аграрного університету в своїй більшості виходці з сільської місцевості (понад 70%), яка в силу своєї традиційної консервативності набагато менше політизована, ніж місто.

І, тим не менш, судячи з поведінки наших студентів, із запитань, які їх цікавлять та які вони задають на заняттях та в позааудиторний час викладачам, можна стверджувати, що вони постійно знаходяться у пошуках вірних відповідей в інтернеті, в засобах масової інформації, в спілкуванні з друзями, родичами, знайомими. Звідси витікає дуже важливе завдання для викладачів кафедр суспільно – політичних наук – допомогти студентам в пошуках істини. Адже на озброєнні суспільнознавців спеціальні знання, політична культура, середовище спілкування, психологія, педагогіка, етика та інші спеціальні науки.

У цьому сенсі хотілося б звернути увагу на одну дуже важливу, навіть методологічну проблему, яка виникає при вивченні тем, пов'язаних з реформуванням політичної системи. Мається на увазі, особиста позиція викладача. Чи має він право бути політично заангажованим, симпатизувати тій чи іншій політичній силі, чи зобов'язаний займати нейтральні позиції навіть всупереч своїм поглядам або партійній належності? На наш погляд, викладач, як будь-яка нормальна людина,

може мати свої симпатії та антипатії і нічого кримінального не буде в тому, що про це будуть знати його студенти. Проблема в тому, що викладач, не будучи нейтральним, не має права бути пристрасним. Тут треба виходити з того, що Конституцією України (ст. 37) «Не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій... на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах та організаціях» [8, с. 11]. З цього логічно витікає заборона вести агітацію та пропаганду серед студентів на користь будь-якої політичної партії, а тим більше використовувати для цього навчальний процес. В таких умовах на допомогу викладачам суспільно – політичних наук приходять суворий академізм, який зовсім не означає повну байдужість.

За думкою італійського філософа Норберто Баббіо, не будучи нейтральним, тобто віддаючи перевагу одній з багатьох політичних сил, цілком можливо дотримуватись неупередженості. Неупередженість – це не значить не віддавати нікому перевагу. Бути неупередженим – це значить розумно судити, мислити і визнавати правоту тієї чи іншої позиції. Або не визнавати правоту жодної з сторін, якщо неправі обидві. Нарешті, визнавати правоту обох сторін, якщо праві обидві. Не обов'язково бути нейтральним, щоб бути неупередженим.

На наш погляд, якщо викладач буде керуватись таким підходом в роботі із студентами, то студенти будуть вірити викладачеві, а це вирішальний фактор його впливу на світогляд студентів.

Що ж стосується безпосередньо політичної системи України та шляхів її реформування, слід зазначити, що в нашому українському політикумі довгий час то зростаючи, то згасаючи йде дискусія про те, яка політична система нам потрібна – президентська, парламентська чи змішана: президентська-парламентська, або парламентсько-президентська. Майже кожен з них за двадцять років незалежності вже випробували. Були в нас президенти з дуже великими повноваженнями (Кучма Л. Д., Ющенко В. А.), був період сильних парламентських повноважень (чотири останніх роки президентства Ющенко В.А. та перший рік президентства Януковича В.Ф.) та, нарешті, зараз повноваження Президента Януковича В.Ф. знов дуже великі.

Але, на жаль, не дивлячись на всі ці реформи та модернізації політичної системи країни, життя пересічних українців на краще або не змінюється взагалі, або змінюється дуже повільно.

В той же час з міжнародного досвіду ми можемо спостерігати досить успішне функціонування політичних систем в президентських республіках (США, Франція), парламентських республіках (ФРН, Велика Британія). Це наштовхує на думку, що справа взагалі не в системі, а в політичній еліті, або, як прийнято зараз говорити, в політичному класі. На жаль, в нас є багато підстав стверджувати, що доморослі українські політики просто не дотягують навіть до розуміння своєї історичної місії на даному етапі розвитку української державності.

В основі політичної системи будь-якої держави лежить прийнятий у суспільстві виборчий закон – документ, яким визначається порядок формування владних структур. За 20 років незалежного існування Україна пройшла шлях від мажоритарної, через змішану до пропорційної системи виборів і, нарешті, знов повернулася до змішаної. Саме за цією системою будуть проходити вибори до Верховної Ради восени 2012р. Кожна з наведених систем має свої плюси та мінуси,

але жодна з них в українських реаліях так і не стала підґрунтям для створення ефективної влади.

Розглянемо, наприклад, діючу нині модель влади, яка була сформована за пропорційною системою за закритими списками. Є припущення, що наше суспільство ще не дозріло до усвідомленого вибору представницької влади за таким принципом. Адже за даними соціологів в Україні членами політичних партій або їх симпатиками є від 4 до 6 відсотків громадян, тобто мінімум 94 відсотки українців просто не розуміють в чому різниця в програмах політичних партій, чим вони відрізняються між собою.

Пересічний українець, забитий масованою пропагандою, далеко не завжди розбереться в популізмі «великих» політиків, який у передвиборчий період б'є через край. Тому в своєму виборі він частіше за все орієнтується на перших «п'ятірках» або «десятках» відомих особистостей, які оприлюднюються партіями і блоками політичних партій. Основна ж частка списків кандидатів в нардепи – terra incognita для виборців. В наслідок цього в парламент нерідко попадають, м'яко кажучи, випадкові люди, абсолютно неготові до роботи в законодавчому органі влади. Результат такого підходу до формування вищого представницького органу сумний: за даними соціологічного дослідження, проведеного центром соціологічних досліджень ім. Горшеніна у січні 2010р., лише 2% українців оцінюють діяльність Верховної Ради позитивно і 6% - скоріше позитивно, ніж негативно. А ось негативно та скоріше негативно оцінюють роботу Верховної Ради понад 80% українців. Виникає питання: як же наші громадяни будуть відноситись до законів, які приймає Верховна Рада, якщо абсолютна більшість із них не вважає для себе цей орган авторитетним? До того ж самі законодавці нерідко допускають порушення законів, які приймають.

Звідси зі всією очевидністю витікає потреба подальшого реформування політичної системи України. І це прекрасно розуміють можновладці. Саме тому у 2011р. був переглянутий виборчий закон і наша країна знов повернулася до змішаної системи виборів. Але все, що змінено у виборчому законі, – це не більше, ніж паліатив, тобто полуміра. Адже списки кандидатів у нардепи залишаються закритими, а це запорука того, що у складі нової Верховної Ради знов будуть люди випадкові.

Ми навмисно досить детально зупинились на проблемах, пов'язаних з реформуванням політичної системи в Україні, щоб показати всю її недосконалість. Навчити студентів оволодівати академічними знаннями з соціально – політичних наук не так вже і складно, а ось навчити їх розуміти, що насправді відбувається в нашому суспільстві, які політики та політичні сили готові нести важкий хрест задля блага громадян України, а які лише прикриваються популістською фразеологією, а фактично вирішують свої вузько-корисні інтереси – це надзавдання викладача. Без цього неможливо виховати справжнього громадянина – патріота України, людину політично свідому і відповідальну за майбутнє своєї Батьківщини.

Як справедливо зазначає А.Павко [8, с. 11], ініційовані та здійснювані новою владою досить динамічні, хоч і не завжди системні модернізаційні інновації та реформаційні кроки в Україні, можуть бути успішними за умови їх відповідності світоглядним та ціннісним орієнтаціям більшості українців, за умови зростання ролі

політичної культури в житті вітчизняного соціуму. Реформування має бути адекватним тим корінним змінам, які відбуваються в економічній, соціальній і політичній сферах держави

Бібліографічні посилання:

1. **Терличка В.В.** Державна політика : аналіз та здійснення в Україні/ В.В. Терличка П-К. Вид-во «Основи» - 2002. – 750с.
2. **Журавський В.С.** Державна освітня політика : поняття, системність, політичні аспекти/ В.С. Журавський //Правова держава : щорічних наукових праць. – Вип.. 14. – К. – 2003. – с. 20-30.
3. **Адамский А.Н.** Становление образовательной деятельности / А.Н.Адамский// Доклад на VIII Всеукраинской конференции. Педагогика развития “[Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.cjc.ru>
4. **Огнев`юк В.О.** Університетська освіта України в контексті перспектив Європейської інтеграції. // Віче. – 2010. - № 20
5. **Клюй А.І., Клюй Н.І.** Особливості формування елементів політичної культури в процесі вивчення шкільних предметів соціально - гуманітарного напрямку. – Грані, 2011. № 6
6. **Кремень В.Г.** Структурна модернізація освіти в контексті цивілізаційних змін. – Педагогіка і психологія, 2011. - № 2. – с. 5 – 13.
7. **Красняков Є.І.** Державна освітня політика : поняття, системність, політичні аспекти // - Віче, 2011. - № 20. – с. 21 – 24.
8. Конституція України. Дніпрокнига, 1996, с. 11.
9. **Павко А.** Політична культура українського суспільства в умовах трансформаційних змін : теоретичні виміри і суспільні реалії // - Віче. 2011. - № 14. – с. 11 – 13.

УДК 94 (47).084.3

В.Г. Воронкова

Запорізька державна інженерна академія

СТУДЕНТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

*В статті аналізується феномен студентського самоврядування, що представляє собою складну систему, в основі якої самоорганізація, саморегулювання і самоактуалізація особистості; розкривається роль студентського самоврядування у формуванні духовності; цілі, задачі, методи і принципи діяльності студентського самоврядування в умовах демократизації вищої освіти. **Ключові слова:** студентське самоврядування, вища освіта, самоорганізація, студентська демократія, демократизація, лідерство*

*В статье анализируется феномен студенческого самоуправления, который представляет собой сложную систему, в основе которой самоорганизация, саморегулирование и самоактуализация личности; раскрывается роль студенческого самоуправления в формировании личности; цели, задачи, методы и принципы студенческого самоуправления в условиях демократизации высшего образования **Ключевые слова:** студенческое самоуправление, высшее образование, самоорганизация, студенческая демократия, демократизация, лидерство*

*This article analyzes the phenomenon of student government, which is a complex system, based on self-organization, self-regulation and self-actualization of personality, revealed the role of student government in the formation of personality; goals, objectives, methods and principles of self-government in studentsdemocratization of higher education **Keywords:** student government, higher education, self-*

Актуальність дослідження студентського самоврядування заключається в тому, що у контексті нового закону «Про вищу освіту» процес студентського самоврядування є чинником демократизації вищої школи, в якому студенти та їх органи самоуправління мають стати головним суб'єктом всіх процесів. Якщо раніше вища школа регулювалася ідеологічним чинником, то сьогодні студентським самоврядуванням. У «Концепції державної підтримки розвитку освіти в Україні 2006-2010 роки» записано, що демократія в освіті передбачає посилення ролі органів місцевого самоврядування, активізацію участі професійних і громадських організацій у навчально-виховній та інших сферах; залучення контингенту студентів і викладачів до сумісної творчості у галузі підготовки фахівців, перехід від державного до державно-громадського управління вищою освітою та роздержавлення системи освіти. Тому у сучасному просторі освіти перспективною є особистісно-орієнтована парадигма освіти, основою якої є суб'єкт-суб'єктна взаємодія студента і викладача, що забезпечує трансформацію об'єктивності змісту освіти у суб'єктивні смислові ціннісні погляди і переконання. Студентське самоврядування є тим посередником або медіатором, у якому поєднуються організаційні зусилля ректоратів, деканатів та органів студентського самоврядування, що доводить принципову можливість переходу освітянської галузі у режим функціонування «суб'єкт–суб'єктних» відносин.

Студентське самоврядування - це право та реальна здатність академічної громади, яке гарантується державою самостійно або через представницькі органи вирішувати питання, віднесені до компетенції студентського самоврядування.

Мета статті:

- проаналізувати студентське самоуправління як форму управління, яка передбачає активну участь студентів у підготовці, прийнятті і реалізації управлінських рішень;

- означити завдання сучасного студентського самоврядування як активної форми самореалізації людини в контексті демократизації вищої освіти;

- виявити характерні риси лідера студентського самоврядування;

- дати аналіз ролі студентського самоврядування у формуванні духовності особистості;

- розкрити особливості студентського самоврядування у Корпоративному кодексі студентів і викладачів ЗДІА.

Об'єкт дослідження – студентське самоврядування як соціальний феномен.

Предмет дослідження – шляхи і напрями оптимізації студентського самоврядування в умовах демократизації вищої освіти.

Вирішення поставлених завдань здійснюється з різних світоглядних і методологічних засад та вимагає міждисциплінарного підходу. Основними для дослідження стали такі методологічні принципи: діалектика, системність,

нелінійність, цілісність, плюралізм, єдність історичного та логічного. Методи структурно-функціонального, ретроспективно-порівняльного аналізу, класифікації і систематизації дали змогу розкрити суперечливий характер конституювання інституту студентського самоврядування та виявити форми його прояву в умовах демократизації вищої освіти.

Обговорення проблеми

Студентське самоврядування – це форма управління, яка передбачає активну участь студентів у підготовці, прийнятті і реалізації управлінських рішень, що стосуються життєдіяльності вищого навчального закладу і окремих його підрозділів, захисту прав та інтересів студентів і включення їх у різні види соціально значущої діяльності. Студентське середовище – це середовище виховання майбутньої еліти, організаційні форми виховання лідерських якостей і соціальної активності студентів. Студентське самоуправління – це одна з форм виховної роботи ВНЗ, яка здійснюється у рамках концепції безперервної освіти, і направлена на формування всебічно розвинутої, творчої особистості з активною життєвою позицією, підготовку сучасних спеціалістів, конкурентоспроможних на ринку праці. Сучасні умови глобалізації потребують повного розкриття творчого потенціалу майбутнього спеціаліста, посилення особистої відповідальності за соціальну реалізацію власного призначення, а також за вирішення конкретних проблем студентської верстви, самоврядування якої базується на принципах соціальної самоорганізації [1, 15].

Інтегральна сутність процесу демократизації вищої освіти зводиться до того, що студентський колектив проявляє себе як самоорганізаційна система, і чим вище ця самоорганізація, тим вище згуртованість даного студентського колективу з цілеспрямованою регуляцією зі сторони ректорату. В контексті Болонського процесу у студентській групі повинно відбуватися делегування частини владних повноважень з рівня адміністративного управління (ректорату) на рівень студентського самоврядування, що робить його учасником управління навчально-виховного процесу. Студентське самоврядування формує те ціннісно-смісловне поле соціуму, в якому формується особистість в контексті духовного загальнонаціонального і суспільно-інноваційного розвитку. Завдяки самоврядуванню і заради людини розбудовується суспільство, увесь уклад загальнодержавного та приватного буття нації. Отже, будівничим свого буття виступає сама людина (людність, її інститути), чому й сприяє такий інститут, як студентське самоврядування, яке є основою формування громадянського суспільства та самоусвідомлення різних формоутворень духу, активності, самореалізації свого власного «Я».

Демократизація вищої освіти на рівні студентського самоврядування зводиться до виконання функцій педагогічного менеджменту, самоуправління особистості, тайм-і-лайф менеджменту, освітянського менеджменту, що робить студентський колектив цілісним соціальним організмом, в основі якого самоорганізація, регулювання і саморегулювання. Критеріями демократизації вищої освіти сьогодні стають організаційна свідомість і організаційна культура, організаційна свобода та індивідуальне самоуправління особистості.

Сучасне студентське самоврядування є фундаментом і наскрізним цементуючим елементом формування громадянського суспільства, діяльність якого

направлена на вирішення наступних **завдань**: 1) стати умовою реалізації творчої активності і самодіяльності у навчально-пізнавальному, соціально-культурному і науково-професійному відношеннях; 2) стати реальною формою студентської демократії з відповідними правами, можливостями і персональною відповідальністю кожного індивіда; 3) стати засобом соціально-правового самозахисту молоді в умовах подолання проблем кризового буття і кризової свідомості, що потребує відповідної соціалізації молоді. Саме тому сучасні умови трансформації вищої освіти потребують вирішення задач, направлених на формування сучасної концепції студентського самоврядування: 1) забезпечення реальної можливості участі студентів у прогнозуванні, плануванні, організації, виконанні та аналізі навчально-виховного процесу; 2) формування у студентів потреби і готовності удосконалювати свою особистість, збагачувати духовний світ, розвивати самостійне мислення і самосвідомість; 3) формування демократичної культури, необхідної для саморозвитку і самовдосконалення у правовій соціальній державі; навчання навичкам самоуправління, вільного вибору і відповідальності. Так, наприклад, особові якості професії майбутнього менеджера обумовлюють успішність управлінської діяльності і виступають основою розвитку комунікативних здібностей. Найбільш відомою, що містить характеристики цих якостей, є робота Р. Стогділла, в якій узагальнені дані більш ніж 3500 досліджень і виділені наступні головні якості майбутнього професійного спеціаліста: домінантність, упевненість в собі, стресостійкість, емоційна стабільність, креативність, прагнення до досягнень, заповзятливість, відповідальність, надійність у виконанні завдань, незалежність, товариськість, риси, що розвиваються в контексті саморегуляції кожного окремого індивіда [2, 34].

Студентське самоврядування – це опора ректорів, проректорів, деканів, завідувачів кафедр, студентських груп, окремих особистостей. Студентське самоврядування – це характеристика найуспішніших людей. Студентське самоврядування – це завжди успіх і перемога. Завдяки студентському самоврядуванню студенти вибиваються у лідери і стають керівниками передових підприємств: працівниками владних структур і ринкової економіки, державними діячами, капітанами українського бізнесу, депутатами всіх рівнів, прем'єр-міністрами і міністрами. Саме студентське самоврядування формує вітчизняну еліту, силове поле нашої національної інтелігенції, яка буде прославляти Україну і наші регіони. Тому важливим є формування серед студентської молоді національної ідеї, яка повинна бути патріотичною. «Українська національна ідея має виходити з соціогуманітарних засад стратегії розвитку, з нової парадигми буття нації, що оптимально поєднує морально-націо-державоцентричність як усередині середовищеспromoжної нації, так і співпраці з європейським (світовим) співтовариством на підставі паритетного захисту і людини, і нації» [12, с. 38]. Національна ідентичність характеризує співвіднесеність соціального суб'єкта з нацією, її цінностями, історією, державними інституціями, політичними та економічними інтересами тощо.

Лідерів студентського самоврядування слід більше залучати до міжнародної співпраці, планування, організації навчально-виховного процесу та включити їх в моніторинг якості освіти. Так закладається технологічна участь системи

студентського самоврядування у якості сталого зворотного зв'язку, без якого не може ефективно функціонувати управління ВНЗ. Саме навчання відкриває людину, особистість самій собі, свої задатки, здібності, схильність до своєї професії, формує світогляд, ціннісні орієнтації, мораль, допомагає обрати шлях самореалізації, визначитися у професії. Вища школа завдяки інституту студентського самоврядування формує студентів як патріотів своєї Вітчизни, з високим рівнем самосвідомості і свідомості, збереження національної ідентичності, патріотичних почуттів, національного світобачення та усвідомлення державної незалежності, суверенності інтересів свого народу, високоосвіченими, інтелектуально розвиненими, професійними і компетентними, з розвинутою рефлексією

Лідер студентського самоврядування повинен бути харизматичною особистістю, мати сильну волю і організаторський талант, ефективну комунікацію і управління собою, повинен сформувати свій імідж і вміти представити себе громадськості. Імідж – це сила нематеріальна, це не костюм, краватка чи кабінет, а це самовимогливість, самовдосконалення і цілісність образу особистості; це і стиль керівництва, і спосіб мислення, і манери спілкування, і цілеспрямованість, і працездатність. Сьогодні слід виховувати ринкову самореалізацію особистості, яка орієнтує складається з: 1) конкурентоспроможності особистості, яка містить в собі здатність до горизонтальної і вертикальної соціальної і професійної мобільності; 2) індивідуальності як свободи прояву індивідуальних властивостей, які дозволяють людині не просто вижити в умовах кризи, а й проявляти свою творчу активність; 3) самостійність і цілеспрямованість, що передбачає вміння не лише приймати самостійні рішення, а й нести відповідальність за їх наслідки; 4) вміння самостійно мислити і використовувати свої знання в усіх сферах діяльності; 5) здатність до творчого мислення і нестандартних підходів, що сприяє саморегуляції соціального організму навчального закладу [3, 46].

Велика роль студентського самоврядування у формуванні духовності особистості, оскільки в ній закладена вся повнота існування особистості і розмаїття її внутрішнього життя. До складу духовної культури входить низка тісно пов'язаних між собою складових: інтелектуальна (знання, мислення); моральна (чесність, гідність); культура спілкування (комунікативні здібності, культура мови); національна культура та національна самосвідомість; художньо-естетична (культура почуттів); морально-етична (релігійні традиції); родинно-побутова; політико-правова; екологічна; професійна культура фахівця. Необхідна така демократизація вищої освіти, яка виходить на організаційну свободу особистості майбутнього фахівця, яка має бути матрицею та ідеологічним інструментом для пізнання глибинних основ розбудови демократизації управління закладами освіти і галуззю освіти в цілому. І в цьому велика роль студентського самоврядування і дійсний його смисл.

Органи студентського самоврядування діють на принципах: добровільності, колегіальності, відкритості; виборності та звітності представницьких органів студентського самоврядування; рівності права осіб, які навчаються, на участь у студентському самоврядуванні. У проекті Закону України «Про студентське самоврядування в Україні» відмічається, що студентське самоврядування в Україні здійснюється на принципах: законності; колегіальності; поєднання інтересів

академічної громади та держави в галузі освітньої діяльності; правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених цим та іншими законами. Основними завданнями студентського самоврядування є:

- сприяння забезпеченню рівних умов доступу громадян до вищої освіти;
- забезпечення і захист прав та інтересів членів академічної громади, зокрема стосовно організації навчального процесу;
- сприяння навчальній, науковій, громадській і творчій діяльності членів академічної громади, їхнім заняттям фізкультурою та аматорським спортом;
- сприяння покращанню умов проживання і відпочинку членів академічної громади;
- сприяння діяльності гуртків, товариств, клубів за інтересами, громадських організацій та інших добровільних об'єднань членів академічної громади відповідного вищого навчального закладу;
- організація співпраці з органами студентського самоврядування інших вищих навчальних закладів;
- сприяння міжнародній мобільності членів академічної громади; сприяння працевлаштуванню випускників.

Органи студентського самоврядування: приймають акти, що регламентують їхню організацію та діяльність; проводять організаційні, наукові, культурно-масові, спортивні, оздоровчі та інші заходи; сприяють залученню осіб, які навчаються, до творчої та науково-дослідної роботи; сприяють працевлаштуванню осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі; виконують інші функції. До загальноприйнятих відносяться наступні принципи студентського самоуправління: демократизм і гуманізм; рівність і співпраця; відкритість і доступність; соціальна спрямованість, добровільність і творчість; безперервність і перспективність; багатоманітність форм і напрямків реалізації функцій студентського самоуправління, динамічність і варіативність; діяльнісний і креативний підхід до порученої справи.

Студентське самоуправління ВНЗ представляє собою спробу поєднання інтересів особистості у розвитку і самореалізації з інтересами держави у формуванні дієздатної і свідомої спільноти ВНЗ, підготовці професійних кадрів для економіки країни і гармонійної соціалізації особистості молодого людини у суспільстві через діяльність, спілкування і у сфері самосвідомості, формування історичної самосвідомості студентської молоді [4, 74-79].

ВНЗ і суспільство - об'єктивно взаємопов'язані системи і для забезпечення відкритості, забезпечення потреб суспільства, держави, роботодавців, молодих людей та їх батьків ВНЗ повинен моделювати процеси, які відбуваються у суспільстві. Засвоївши модель, студенти зможуть проектувати систему універсальних законів взаємодії людини і суспільства, знаходити різні аспекти особистісного виявлення у багатоманітності соціальних зв'язків і способів їх взаємодії, прогнозувати майбутнє. Однією з найважливіших складових в управлінні освітнім закладом являється активна участь у ньому студентів. У студентському самоуправлінні заключаються великі потенційні можливості для удосконалення

професійної освіти, об'єднання для цього свідомих зусиль студентів, викладачів, батьків, роботодавців, держави. Участь у студентському самоуправлінні – це особливий вид діяльності, у реалізації якого проявляються і розвиваються професійні, організаційні, лідерські, творчі здібності і особистісні якості студентів, історична свідомість сучасної молоді [4, с. 74-79].

Студентське самоврядування – це ініціативна, самостійна і відповідальність студентів діяльність щодо вирішення життєво важливих питань з організації навчання, побуту і вільного часу. У цілому студентське самоуправління слід розглядати як особливу форму ініціативної, самостійної суспільної діяльності студентів, направленої на вирішення життєво важливих питань життєдіяльності студентської молоді, розвитку її соціальної активності, підтримку соціальних ініціатив. Важливим фактором, що сприяє вирішенню цих задач, а також фактором підвищення політичної свідомості, як вважає В.Воловик, є формування оновленої ідеології державного будівництва, в контексті якої може бути вироблена комплексна програма забезпечення фактичної незалежності України, кожний елемент якої слугував би своєрідним символом просування суспільства вперед, символом його прогресу [11, с. 176].

Цілями студентського самоврядування є створення умов для включення студентів у соціально-виробничу діяльність для оволодіння необхідним соціальним досвідом; створення умов для розвитку і реалізації творчого, лідерського, громадянського, професійного потенціалу студентів; формування громадянської готовності до творчої, соціально-перетворюючої діяльності; залучення студентів до вирішення питань, пов'язаних з підготовкою висококваліфікованих кадрів, що сприяє в цілому формуванню управління як єдиного соціального організму [6, с. 8-19].

В Корпоративному кодексі студентів і викладачів ЗДІА підкреслюється, що головним завданням ЗДІА є організація достатнього за обсягами, актуального за змістом, різноманітного за формами, сучасного за засобами, якісного за виконанням, доступного професійного навчання інженерних, керівних та наукових кадрів усіх освітніх рівнів для промисловості, що реалізуються в умовах постнекласичної освіти за умов глобалізації [7, с. 70-75].

З огляду на реалізацію місії та головного завдання визначальними пріоритетами функціонування ЗДІА є: орієнтація на професійну підготовку інженерних, керівних та наукових кадрів перш за все для промисловості м. Запоріжжя; запровадження та дотримання європейських стандартів підготовки фахівців усіх освітніх рівнів; розвиток та широке використання світового досвіду і сучасних освітніх технологій, спрямованих на ефективне навчання професіоналів, їх безперервну фахову освіту; посилення науково-дослідної, експертної та інформаційно-консультативної діяльності з питань металургії, енергетики, будівництва, економіки, менеджменту, електроніки, інформатики тощо; впровадження у систему управління ЗДІА сучасних технологій менеджменту з метою їх практичної апробації; створення умов для професійного зростання викладачів, науковців, інших працівників ЗДІА, студентів, що відбувається за умов формування організаційної свідомості на всіх рівнях управління [8, с. 67].

Кодекс ґрунтується на наступних провідних принципах функціонування ЗДІА:

прозорості й публічності освітнього процесу; демократичності та коректності внутрішніх взаємовідносин у ЗДІА; рівності у доступі до навчання; упровадження державної мови у навчально-виховний процес; політичної грамотності і толерантності; дотримання необхідного рівня соціального захисту студентів та персоналу ЗДІА; професійності викладацької діяльності; системності, ефективності та результативності навчально-виховного процесу підготовки фахівців; інноваційності у науково-освітній діяльності; відповідальності за якість підготовлених фахівців; визнання та забезпечення статусу студента як партнера, відповідального за зміст та якість вищої освіти; автономії та студентської самоврядності. Корпоративна культура ЗДІА базується на таких тезах: розвиток і удосконалювання ЗДІА відбувається безперервно; розвиток ЗДІА є складовою професійного зростання її викладачів; кожний працівник та студент ЗДІА гідний індивідуального підходу.

Таким чином, студентське самоврядування – це форма виявлення активності студента; підтримка і розвиток студентського самоуправління; формування і вираження активного відношення студентської молоді до розвитку; збереження і примноження традицій як суспільства, так і організації; укріплення солідарності, взаєморозуміння і взаємодопомоги, утвердження духу єдності викладачів і студентів за умови розвитку демократичних засад управління [9, с. 684].

Таким чином, студентство, розвиток якого базується на студентській демократії, - це мобільна група, основними засадами якої являється організована підготовка до виконання високої професійної і соціальної ролі у матеріальному і духовному виробництві; є резервом інтелігенції (управлінської, політичної еліти), що займається кваліфікованою працею. У всіх сферах життєдіяльності соціального організму країни – техніки, управління, культури. Студентство – це великий інтелектуальний та управлінський потенціал культурно-духовної, державно-адміністративної, економіко-матеріальної сфер суспільства. Будучи інтелектуальною, духовною елітою молоді, студентство являється потенційною елітою суспільства в цілому, майбутньою інтелігенцією, цвітом нації. Студентство – це майбутні «білі комірці», які прийдуть до керівництва на всіх рівнях управління. Освіта – це головний шлях підготовки управлінських кадрів з використанням потенційних можливостей зворотних зв'язків в системі менеджменту [10, с. 10-19].

Висновки

Сьогодні в умовах трансформації сучасного українського суспільства спостерігаються наступні тенденції: студентство першим вступає у складні процеси трансформації; в сучасних умовах відбуваються складні і неоднозначні трансформації ціннісних орієнтацій студентів, переважання масової комерційної культури, яка агресивно насаджує психологію споживацтва і користі, що приводить до моральної деградації особистості, примітивізує смисл людського буття, стимулює асоціальні і протиправні форми самореалізації, що сприяє руйнуванню механізмів культурної спадковості, загрожуючи збереженню цінностей вітчизняної культури. Майбутнє України залежить від готовності молодого покоління активно і професійно включатися у всі види діяльності, а все це залежить від того, як людина сформує свої особистісні, професійні і моральні якості у роки студентства. Саморегуляція

соціального, інтелектуального, культурного і духовного організму країни, і в даному випадку такого інституту, як вища освіта, залежить від саморегуляції соціального організму країни [11]. Студентському самоврядуванню слід керуватися високо моральними і високо інтелектуальними імперативами, щоб інтелект людини став потенціалом духовних і соціально-економічних здобутків народу, який би гарантував незворотність процесів [12, 10].

Бібліографічні посилання:

1. **Бевзенко Л.Д.** Соціальна самоорганізація: надія чи загроза / Л.Д. Бевзенко // Людина і влада. – 2000. – №11-12. – С.70-76.
2. Саморегуляція соціального організму навчального закладу / В.П. Бех, Л.М. Семененко – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 330с.
3. **Бех В.П.** Саморегуляція соціального організму навчального закладу / В.П. Бех, Л.М. Семененко – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 330с.
4. **Вашкевич В. М.** Історична свідомість сучасної молоді: до методології дослідження / В. М. Вашкевич // Вища освіта України. – 2005. - № 4. – С. 74-79.
5. **Воловик В.І.** Політична філософія: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / В.І. Воловик // Запоріжжя: Просвіта, 2012.- 184с.
6. **Воронкова В.Г.** Управление как единый социальный организм / В.Г. Воронкова // Нова парадигма: альманах наукових праць. – 1999. – Вип.10. – С.8-19.
7. **Кочубей Н.** Освіта: постнекласична трансформація / Н. Кочубей // Вища освіта України. – 2003. - № 3. – С. 70-75.
8. **Козловська Г.В.** Організаційна свідомість: індивідуальне і суспільне: монографія / Г.В. Козловська. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова., 2007. – 203 с.
9. Основи демократії: навч. просіб. для студентів вищ. навч. закладів / авт. кол.: М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарчук [та ін.]; за заг. ред. А. Колодій. – К.: Вид-во «Ай Бі», 2002. – 684 с.
10. **Попов С.М.** Освіта як головний шлях підготовки управлінських кадрів з використанням потенційних можливостей зворотних зв'язків в системі міжнародного менеджменту / С.М. Попов // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [збірник наукових праць].- Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2010.- Вип.44 . - С. 10-19.
11. Саморегуляція соціального організму країни: монографія / за наук. ред. В.П. Беха; В.П. Бех (голова), Н.В. Крохмаль, Г.О. Нестеренко; Мін-во освіти і науки, Нац. Пед. ун-т. імені М.П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – 652 с.
12. Українська Національна ідея як духовно-інтелектуальний код соборності народу: етнічний, інтеграційний та цивілізаційний вектори (матеріали круглого столу) / за ред. В.С. Кравціва; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. - Львів, 2011.- 62с.

Л. А. Запара, І. А. Застава, І. І. Байдак
Дніпропетровський державний аграрний університет

ПІДХОДИ ДО ПОДОЛАННЯ КРИТИЧНИХ МОМЕНТІВ У ВИХОВНІЙ РОБОТІ ЗІ СТУДЕНТАМИ

В даній статті підняті проблеми становлення особистості в середовищі студентів та представлений досвід і методи виховної роботи, які застосовуються викладачами Навчально-наукового інституту економіки ДДАУ.

Ключові слова: виховання студентів, стресовий стан, емоційні перешкоди, міжособистісні відносини, гармонійна музика, позитивні емоції, людські цінності, духовність, моральність.

В даной статье подняты проблемы становления личности в среде студентов освещается опыт и методы воспитательной работы, которые применяются преподавателями Учебно-научного института экономики ДДАУ.

Ключевые слова: воспитание студентов, стрессовое состояние, эмоциональные барьеры, межличностные отношения, гармоническая музыка, позитивные эмоции, человеческие ценности, духовность, моральность.

Навчання в інституті - один з найважливіших періодів життя для сучасної молоді, їх особистісного зростання і становлення як висококваліфікованого спеціаліста. У відповідності з Болонською конвенцією в Україні відбувається перехід на нові моделі навчання, суттєво змінюються навчальні плани, форми організації занять, заходи та критерії оцінювання знань, розробляються і втілюються нові педагогічні технології і стандарти освіти. Навчання в вузі стає більш складним і за формою, і за змістом.

В зв'язку з цим студенти стикаються з цілою низкою проблем:

- брак вмінь: самостійно працювати, конспектувати, розподіляти час, увагу.

В свою чергу вони ведуть до проблем психологічного характеру.

- емоційні переживання, хвилювання за оцінки, внутрішня напруга, невпевненість у власних силах, стресовий чи, навіть, кризовий стан;
- труднощі зосередженості, підвищена тривожність та порушення сну.

Відомо, що наші переживання відбуваються мимовільно, саморушійно, активно. Тобто організм студента тривалий період знаходиться у стресовому стані, що відбивається на стані його здоров'я, а саме підвищене серцебиття та артеріальний тиск, зниження імунітету і т. п.

Завдання кураторів, як викладачів, що найближче знаходяться до студентського життя в різних його проявах, допомогти студентам (особливо першокурсникам) подолати вище перераховані труднощі.

Здавна відомо, що прослуховування гармонійної музики має позитивний, цілющий, заспокійливий вплив на людину. Музичні дзвоники на перерви в нашому ВНЗ – один із засобів допомогти студентам подолати ці проблеми стресових проявів. Організація роботи студентського радіо на великій перерві допомагає студентам відпочити, слухаючи музику.

Куратор сьогодні покликаний не тільки надати студентам певний обсяг знань,

умінь і навиків, але й сформувати певний стиль мислення, світогляду, естетичного смаку і допомогти зміцнитися перед емоційними перешкодами, навчити методам їх подолання. Знайомство з музичними творами великих композиторів минулого й сучасності, відвідування концертів флейтистів, гітаристів, саксофоністів дає прекрасні позитивні емоції. Куратори кафедри менеджменту організацій ведуть активну роботу, щоб допомогти студентам зняти внутрішню напругу. Цьому підтвердження тісний контакт між Дніпропетровською консерваторією ім. Глинки та нашими студентами, які слухають концертні виступи студентів консерваторії. Також наші кураторські групи є частими відвідувачами циклу концертів класичної музики для молоді обласної Дніпропетровської філармонії.

Перехід від старшого шкільного віку до вузівського супроводжується труднощами, часто - зміною звичайних умов життя, необхідністю соціальної адаптації та прояву самостійності в прийнятті рішень. Разом з тим навчання у вищому навчальному закладі – період найбільш інтенсивного розквіту інтелектуальних та моральних сил людини. К.Д. Ушинський називав вік від 16 до 23 років найбільш вирішальним періодом у житті людини. Він писав: «саме тут завершується період утворення окремих уявлень, і якщо не всі вони, то значна частина їх групується в одну мережу, достатньо простору, щоб віддати рішучу перевагу тому чи іншому напрямку думок людини та її характеру. Важливо, щоб матеріал, який у цей час вливають у душу юнака був доброї якості». Формуванню міжособистісних відносин у соціумі займається не тільки психолог університету, а доцент кафедри менеджменту організацій, психолог гештальд-терапевт О.О.Сиченко, яка проводить тренінги зі студентами. Відвідувачі тренінгів вчать культурі взаємозв'язків між людьми та шляхам пошуку власного місця у житті, що є вирішальним фактором успішного розвитку молоді.

Разом із зростанням матеріального добробуту відбувається духовно-моральний занепад суспільства. Молоді люди інколи соромляться проявляти милосердя, добродійність та доброзичливість, вважаючи це проявами слабкості, яка принижує їх в очах однолітків.

Завдання кураторів, як наставників переконати, що ці якості не принижують людську гідність, а навпаки допомагають людям жити достойно, долати хвороби, самотність і старість. Тому конче необхідно залучати молодь до участі у різних благодійних акціях, спортивних змаганнях, в аматорському мистецтві.

Наша співпраця з дитячим будинком «Світанок» має добродійну і соціальну направленість. Студенти, в межах цього проекту, проводять цікаві бесіди, з захопленням приймають участь у іграх і змаганнях з дітьми-сиротами, несуть їм маленькі подарунки та теплі почуття, яких вони з трепетом чекають. Під час цих зустрічей обидві сторони духовно збагачуються підходять до межі переоцінки людських цінностей. Навіть куратори спостерігаючи за ними отримують задоволення від своєї роботи.

Важливою характеристикою духовного світу людини є залучення її до культурних надбань своєї батьківщини, народу, кращих зразків світової і вітчизняної духовної спадщини. У свою чергу, духовність особистості формується за можливості, на певному етапі свого розвитку, робити власний відбір культурних цінностей, перетворюючи їх в особисті характеристики. Одним із можливих шляхів

реалізації такого вибору є відвідування культурно-мистецьких заходів. Наші студенти приймають участь в заходах Центру Православної культури «Лествиця», таких як цикл концертів «Острів класики», курс лекцій на теми духовності, формування людських цінностей та зустрічі з митцями в межах Міжнародної кіноасамблеї на Дніпрі-2011. Також для студентів діє проект «Вулицями рідного міста», який базується на перегляді фільмів з фонду Дніпропетровського кіноклубу та міні екскурсій по місту.

Особливість людського життя в тому, що вона, один раз зародившись в материнській утробі, не одноразово переживає процес народження. Людина в процесі життя відроджується і перероджується, стає іншою, новою. Роль кура-тора допомогти, направити, підказати вірний шлях до гармонійно-поступального розвитку особистості.

Для успішного втілення такої програми виховання студентів треба бачити кінцеву мету і впевнено йти до неї. Метою є виховання в студентів справедливості, чесності, доброти, толерантності, самоцінності, самовизначеності, тому що кожен з них – частинка нашого сьогоднішнього і майбутнього суспільства.

Тому найкраща винагорода для кожного вихователя – це бачити своїх колишніх випускників, які твердо стоять на ногах і відчувати, що в кожному з них є частка твоєї праці, душі та материнського серця.

Бібліографічні посилання:

1. Закон України «Про освіту» // ВВР.
2. Культура. Ідеологія Особистість: Методолого-світоглядний аналіз/В.Андрущенко, Л.Губерський, М.Михальченко. – К.: Знання України, 2002. - С. 510-515.
3. **Огнев'юк В.О.** Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. – К.: Знання України, 2003.– С. 380-390.
4. **Скуратівський В., Трощинський В., Чукут С.** Гуманітарна політика в Україні: Навч. посіб. – К.: Вид-во «Міленіум», 2002. – С. 210-220.
5. **Ситник Г.** Національні цінності як основа прогресивного розвитку особистості, суспільства і держави // Вісн. НАДУ. – 2004. – Вип. 2. – С.369-374.
6. **Сурмін Ю.П.** Ціннісні процеси пострадянського суспільства: методологічний аспект: Зб. наук. пр. НАДУ. – 2003. – Вип. 1. – С. 87-98.

УДК 347.973

В. С. Акімова

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

МОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПРАГМАТИЧНИЙ ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС

Аналіз ролі і місця мови, мовної освіти в становленні професійно зорієнтованого спеціаліста. Пропонуються кроки щодо покращення мовної реальності як прагматичного виховного процесу.

Ключові слова: мовний процес, прагматизм виховної роботи, національно зорієнтований спеціаліст, мовний етикет, національне мовне виховання.

Анализ роли и места языка, языковой культуры в становлении и развитии профессионального сориентированного специалиста. Предлагаются шаги по улучшению языковой реальности как прагматического воспитательного процесса.

Ключевые слова: процес говорення, прагматизм виховної роботи, національно орієнтований спеціаліст, мовної етикет, національне мовне виховання.

The role and the place of the language education in the formation of the professionally-oriented specialist are analyzed in the article. The ways concerning the language reality improving as a pragmatic educational process are proposed.

Мова супроводжує людину на всіх етапах її життя. Без мови не існує людини як розумної істоти. І до сьогодні ми не усвідомлюємо, не мислю, яке значення має мова для нас, для держави. Нас більше цікавить економічний розвиток, і це правильно. Але ж мова опосередковано впливає на поступальний розвиток. Дуже шкода, що якість мовного оточення нас не обходить. Ніхто, починаючи з пересічного громадянина і закінчуючи вищими посадовими особами, до кінця не хоче чи не може усвідомити, що саме слово формує і виховує нас. Слово, почуте і осмислене, є рушієм і запорукою будь-якого прогресу. Духовно, інтелектуально убога людина не може створити сильну державу з її політикою і культурою. Чомусь мову ми сприймаємо як даність, а мова як категорія має достатньо глибокий смисл. На жаль, і сьогодні мовне питання в Україні стоїть на порядку денному і викликає тривогу. За роки підневільного життя українців у населення, перш за все, денаціоналізованих міст сформувався зневажливе ставлення до мови як важливого чинника національно свідомого громадянина. Боротьба за мову – це боротьба за українську державу. Держава, нація, мова – це тотожні поняття. Прикрим є той факт, що нині все частіше продукують сумнівні теорії: «Національна ідея в Україні не справдилася», а тому і не треба докладати зусиль щодо розвитку мови титульної нації. Ми частіше опікуємося станом мов національних меншин. А на яких позиціях перебуває українська мова? – нам байдуже. Однією з причин того, що більше ніж за 20 років ми не сподобилися вивчити державну мову, є пасивність влади щодо втілення концепції розвитку мовної освіти. Де-факто і де-юре розвиваються у протилежних напрямках. Друга причина полягає у тому, що більшість населення не відчуває себе громадянами України, почуття українськості відсутнє, «радянськість» глибоко, як ракові клітини, розростається навіть у молодого покоління. Не секрет, що всім хочеться жити у новому, цивілізованому світі, але надто сильне, інколи незрозуміле небажання щось змінити; розумова пасивність і негативний консерватизм стоять на шляху інтелектуально-мовної розбудови. Мова, яка б могла бути засобом становлення, об'єднання нації, стала дестабілізуючим фактором. Прикметно, що остаточно зросійщити народ не вдалось, і натомість виникла дивна теорія двомовності, яка, до речі, так інтенсивно дискутується тільки в пострадянській Україні. У Казахстані, наприклад, потомствених росіян значно більше, ніж в Україні, але там ця проблема не стоїть на порядку денному. Негативність двомовності призвела до зниження духовного і культурного рівня не тільки загалом українців, а й позначилася на студентській молоді. Думка Б.Грінченка: «Яка мова, такі й наші думки будуть: московська мова – московські думки», – красномовно і досить виразно свідчать про пріоритетність мови у тій чи іншій державі, про наслідки байдужої державної політики. Нині невидимі диригенти можуть здиригувати мовну війну. Якщо ж будемо пасивними, байдужими, то й у ХХІ столітті може постати загроза втрати самодостатньої нації. Питання мови уособлюється з самостійністю і незалежністю України. А звідси і третя причина, яка

продукує негативне ставлення до рідної мови: безборонна діяльність проти українських сил. В Україні за чимало століть не сформувалася політична еліта, яка б нарощувала інтелектуально-культурний потенціал нації. Ті, що посилаються на «Хартію регіональних мов і меншин», нехай прочитають: «Захист і розвиток регіональних мов та мов меншин не повинен проводитися на шкоду офіційній мові». Частина людей, які не позбулися радянськості, а це не завжди росіяни, а, на жаль, чомусь українці переймаються долею саме російської мови, що мимохіть позначається і на свідомості підростаючого покоління. Відбувається не просто асиміляція, а самоасиміляція. Викликає, м'яко кажучи, подив, що саме українці відмовляються від свого, наскільки ж глибоко в єство нації ввійшло чуже. І ще раз варто замислитись над потужною роллю ідеології. За 20 років незалежності викоринити майже не вдалося. Якщо у Радянському Союзі російська мова пропагувалася як мова міжнаціонального спілкування, то нині – вільний вибір мови навчання. Нічого не змінилося. Вільний вибір – це російська мова. Жодна нація, включаючи і нації високорозвинених країн, не погодиться на роль техногенного майданчика для будівництва нової суспільної піраміди світового масштабу, на вершині якої опиниться каста неорабовласників.

І все ж приємно стверджувати, що українська літературна мова, попри всі суспільно-політичні та соціально-економічні негаразди, не припинила свого поступального розвитку на відміну від країн Західної Європи, де народна культура і мова поглинута потопом постмодернізму й американізації, хоча перші симптоми цієї хвороби спостерігаються і, на жаль, подекуди набирають обертів. За зразок чистоти мови може слугувати угорська мова, яка оберігається на державному рівні від штучних, постмодерних слів. Чиста мова – сильна нація і держава. У всьому має бути національний інтерес, національне вирішення проблем, національна ідея, здоровий прагматизм, який би був спрямований на виховання національно-мовної особистості, яка була б зацікавлена в розбудові саме України. Адже бути українцем і мешканцем, громадянином України – це не тотожні поняття. У результаті прагматичної виховної роботи ці поняття повинні збігатися. І до цього часу через недоформованість, розмитість, паліативність рішень Україна перебуває у стадії націєтворення, яке, в свою чергу, є хаотичним, стихійним – і малорезультативним. Глобалізаційні тенденції розвитку суспільства ставлять, безперечно, нові вимоги і щодо мовної освіти, але безсумнівно лишається той факт, що боротьба за мову є боротьбою передусім за державу. Згадаємо, коли у 1947 р. утворилася держава Ізраїль, то мудрі державотворці розпочали з воскресіння мертвої мови, бо розуміли, що мова – засіб консолідації громадян.

Вища школа покликана створити такі умови, які б допомогли зреалізувати програму національної ідентичності, яка б згуртувала українське суспільство. Так, кожен предметник може довести, що його дисципліна найголовніша і матиме сенс, але за силою впливу на свідомість, духовність, світогляд пріоритет належить мові, слову. На початку створення світу було слово, тож і на початку створення свідомої нації належить зайняти слово, рідне слово. За попередні роки ми щось робили, але надто невпевнено, з надією на тимчасовість самотійності, незалежності України, може тому і маємо такі наслідки. Як філолог хочу сказати, що коли нам вдасться подолати наслідки імперської політики мовно-культурної асиміляції, усвідомлення

того, що навіки нерозривні саме з російським народом, тоді ми варті того, щоб бути Державою. Безсумнівно, Україна виросла, береже територіальну цілісність, покроково досягає хоч якихось успіхів, але чомусь не в мовному питанні. Саме через відсутність єдиної стратегії державної мовно-культурної політики ми не можемо змінити мовний портрет нації. Негативність розв'язання мовного питання можна пояснити передусім тим, що культивується значною мірою російське, зарубіжне, але не національне. Чого вартий закон щодо зняття преференцій для україномовної музики в ефірі чи збільшення кількості годин на вивчення російських творів у школі. Відверто порушується зв'язок мови з її носіями на власній території, а мова живе доти, доки є її носії.

Мова професійного спрямування – це і засіб спілкування, і накопичення, і передачі набутих професійних навичок. Викладач повинен навчити не тільки мови, а і вмінню сказати необхідне слово в потрібний час, доцільно, з дотриманням правил мовного етикету. У вищій школі має панувати не тільки професіоналізм викладу і підготовки спеціалістів, а передусім інтелігентність подачі цього матеріалу, висока культура викладу. Виховання мовної культури має на меті і врахування індивідуальних властивостей кожного студента, віку, освітнього рівня, соціального і життєвого досвіду. У викладанні курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» варто більше зосередитись саме на розкритті практичної значимості високоякісного спілкування, викладач має довести до свідомості кожного майбутнього спеціаліста, що рівень економічного, культурного, соціального розвитку залежить і від мовної культури, що тільки високоорганізована, висококультурна, інтелігентна натура здатна забезпечити істинно поступальний рух. По-друге, ми маємо дослідити і передбачити адаптацію особистості до змін мовного середовища, визначити важливість мовленнєвої культури у навчально-виховному процесі. Питання мовної інтелігентності і порядності – це не пусті слова, це ознака загальної культури людини, це її складова. Чим вищий рівень мовної культури, тим вищий її творчий потенціал, професійний рівень. Людина, яка виявляє низький рівень мовної культури, не здатна до нестандартного мислення. Нині виникла гостра потреба у людях особистісного типу, які вміють самостійно мислити, переконувати живим словом, спонукати до дії. Виховання мовної культури допомагає піднятися на якісно новий рівень. Ми повинні формувати особистість з ефективним мисленням, якісним мовленням і оптимальним спілкуванням. Як суспільство впливає на мову через особистість, так і мова завжди впливає на суспільство через професійну діяльність особистості. По-третє, ми повинні спиратися на об'єктивну картину еволюції літературної мови. Що колись входило до периферії літературної мови, нині входить до сфери мовного спілкування. І це теж реальність

Людина бачить і сприймає світ крізь призму своєї мови, тому чим більше ми дбаємо про правильність, точність, чистоту мови, її багатство і різноманітність, виразність, тим більше у нас шансів виховати висококультурну людину, яка спрямує свої знання і забезпечить пристойний соціально-економічний розвиток, хоча здебільшого говорять лише про взаємодію соціальних і економічних підстав на трансформацію суспільства.

Виховання мовної культури може бути стихійним, неорганізованим і стимульованим, активним. Стимульоване мовне середовище – це організований

процес навчання мови. На жаль, слову відводиться другорядна роль, не надається належної уваги і ставлення до слова, ігнорується мовна особистість і мовленнєве середовище. Залишається панівною думка, що словами людину не виховаєш, але це якщо слово недолуге, неточне, образливе. Кожен викладач користується словом, то чому для одних – це могутній засіб виховання, а для інших – мука пекельна для вихованців? Педагог, володіючи високою мовною культурою, може і повинен впливати на виховання національно-мовної особистості, яка здатна виражати і закріплювати соціальні відносини. Тільки висока культура усної і писемної форми мовлення, знання і відчуття рідної мови, уміння користуватися виражальними засобами – найкраща підмога і надійна рекомендація для кожної людини в її суспільно-професійному житті. Мова – не тільки найкращий показник загальної культури, але й найкращий вихователь людини. Якщо спеціаліст точно може назвати помилку, якої він припустився в роботі, значить він визначив її суть. Якщо чітко, без лайливих слів назвав недоліки в роботі, значить уміє керувати роботою.

Підсумовуючи, можна загалом сказати, що у національно-мовному вихованні громадянина першочергову роль відіграє особистісний підхід, як принцип виховання, по-друге, тісне і справедливе поєднання особистісного і суспільного напрямів виховання; по-третє, опора на позитивне виховання, на єдність виховних впливів. Виховна функція мови на сучасному етапі полягає у формуванні людини, яка б відповідала викликам часу. Виважений прагматичний підхід щодо мовного виховання може і повинен стати запорукою єдності, державності України.

Бібліографічні посилання:

1. **Балабанова К. Є.** Особливості формування мовної особистості майбутнього фахівця у вищому навчальному закладі: <http://www.hbuiv.gov.u>.
2. **Бацевич Ф. С.** Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Ф. С. Бацевич//– К.: Видавничий центр «Академія»,– 2004.
3. **Куварова О. К.** Роль культури мовлення у формуванні мовної особистості // Культура професійного мовлення: Матеріали регіональної науково-методичної конференції.– Дніпропетровськ: Пороги, 2006.
4. **Мацько Л.** Навчально-виховний зміст базової дисципліни «Українська (державна) мова» / Мацько Л, Єрмоленко С. // Українознавство в розбудові держави: Матеріали щорічної Міжнародної науково-практичної конференції.– К., 1994.
5. **Савченко О.** Від людини освіченої – до людини культури / О. Савченко // Рідна школа.– 1996.– №5-6.

УДК 378 (477.63)

Н. Г. Омелян-Скирта

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

МОВНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСТВА ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР У ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Стаття присвячена ролі мовного і національного виховання у вищих навчальних закладах в аспекті державної мовної політики, поліетнічності та мультилінгвізму.

Ключові слова: мовне виховання, національне виховання, глобалізація, поліетнічне суспільство, багатомовність, мовна картина світу, мовна політика, концептуальна картина світу, європейська інтеграція, Болонський процес.

Стаття посвячена ролі мовного та національного виховання в вищих навчальних закладах в аспекті державної мовної політики, поліетнічності та мультилінгвізму.

Ключевые слова: языковое воспитание, национальное воспитание, глобализация, полиэтничное общество, языковая картина мира, языковая политика, концептуальная картина мира, европейская интеграция, Болонский процесс.

The article focuses on the role of language and national education in higher educational institutions in the aspect of the state language policy, multilingualism, and polyethnic.

У контексті приєднання України до Болонського процесу та європейського мовного простору необхідно під іншим ракурсом поглянути на виховний процес у вищій школі, виявити та проаналізувати проблеми, що постають, з огляду на обраний країною напрям гуманістично-інноваційної освіти та виховання. Переорієнтація нашого суспільства на гуманістичний розвиток людини зумовили якісно нові вимоги і до виховного процесу у вишах. Існуючі підходи щодо виховання в освітніх закладах України не повністю задовольняють потреби сьогодення. Тому і надалі триває пошук різноманітних шляхів і засобів виховання національно-мовної особистості.

До вищезазначеного питання неодноразово зверталися та будуть звертатися мовознавці, філософи, історики, соціологи, психологи. На особливу увагу заслуговує робота Пилипа Селігея «Мовна свідомість. Структура, типологія, виховання» [8]. Цікавою є робота Івона Больмана «Мовні війни в Європі. Європейська хартія регіональних або меншинних мов» [2], у якій детально розглядається питання виникнення міжетнічних конфліктів на підґрунті спекуляцій мовними проблемами та аналізується питання функціонування мов меншин у європейському просторі, що є актуальним у світлі взятого державою курсу на євроінтеграцію. Намагатимемось також долучитися до питань, які постають перед викладачами та студентством у світлі нових змін. Проблема вдосконалення навчально-виховного процесу є завжди актуальною, і вимоги до його якості постійно зростають. Особливо це стосується тих ситуацій, коли змінюються цілі навчання, виховання, а відповідно до них – зміст і методи, шляхи і засоби забезпечення позитивних результатів. Зараз навчально-виховний процес повинен бути спрямований перш за все на формування та виховання національно-мовної особистості – освіченої, високоінтелектуальної людини. Українському суспільству в даний час потрібні енергійні, грамотні, професійно підготовлені, підприємливі, висококультурні фахівці, що зможуть визначити нові стратегії розбудови нашої держави, застосувати різноманітні форми соціальних технологій. Високий рівень культури такої людини, патріота, в свою чергу неможливий без виховання культури мови, відчуття краси слова і поваги до нього. Недарма І.І. Огієнко, якого називають найвидатнішим сподвижником українського відродження наголошував: "Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб. В мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання...".

Вагомою перевагою вітчизняної системи освіти було, залишається і, сподіваюсь, залишиться органічне поєднання освіти та виховання. Саме мовна культура викладача (як приклад) є тим найпотужнішим фактором, який формує загальну культуру майбутніх фахівців. Людина не народжується особистістю, а нею стає. І першочергове завдання кожного викладача (наставника) – допомогти творчо розвиватися студентській молоді.

Мета роботи - визначення пріоритетних напрямів та вдосконалення механізмів реалізації національно – мовного виховання з огляду на державну мовну політику та курс на європейську інтеграцію. Об'єктом дослідження є національно – мовне виховання з огляду на поліетнічність та багатомовність, предметом – виховання мовної особистості через сприйняття і розуміння концептуальної картини світу.

Що ж таке мовне виховання. У першу чергу - це виховання мовної особистості на ґрунті рідної мови, на основі мовних знаків національної культури. Мовне виховання не обмежується рамками шкільної освіти чи освіти у ВНЗ, а триває доти, доки є чинною мовна діяльність людини. Важливо відзначити, що метою і змістом мовного виховання є вироблення свідомого ставлення до питань мовної культури, мовної політики. Це і набуття молоддю соціального досвіду, успадкування духовних надбань, досягнення високої культури міжнародних взаємин, формування особистісних рис громадян, моральної, правової та естетичної культури.

Правдивим є твердження, що мови – це дійсно продукти людської діяльності. Вони слугують підґрунтям для національних рухів, але водночас залежать від результатів національно-державного будівництва. Коли йдеться про багатонаціональну державу, то питання мовної політики ... є одним із складників поступу до стабілізації суспільства, формування єдності поліетнічного народу, досягнення міжнародної згоди.

Мову потрібно розглядати як явище водночас соціальне й індивідуальне, бо вона обслуговує і кожну окрему людину (внутрішня функція), і суспільство в цілому (зовнішня функція). Ці функції є невіддільними, адже мова заповнює як внутрішній світ однієї людини, так і спрямовується у соціальний світ людей. Таким чином забезпечується єдність одного із цілим – індивіда із суспільством. Мова має властивість накопичувати досвід та встановлювати зв'язки між минулим, теперішнім і майбутнім народу.

Принагідно звернути увагу на такі важливі ідентифікаційні та державні функції, що мова може виконувати й виконує:

–регулятивну – за допомогою мови регулюються стосунки між людьми у суспільстві, узгоджуються їхні інтереси, видаються закони, нормативні акти, здійснюється однозначне їх тлумачення;

–суспільно-виховну – через мову утверджуються певні моральні цінності в суспільстві, виробляються поняття про позитивні і негативні якості, про добро і зло, формується громадська думка;

–акумулятивну – мова дає змогу нагромаджувати й узагальнювати життєвий досвід, набутий народом як у даний час на всій території, так і протягом

попереднього свого історичного існування, створюючи таким чином умови для подальшого духовного і матеріального розвитку;

– вирівнювальну - завдяки мові певна інформація, певні знання стають набутокм широкого кола людей, дедалі зростає культурний та інтелектуальний рівень усього суспільства, його творчі можливості;

– етноідентифікаційну – дозволяє розпізнати за мовою етнонаціональну групу чи її окремого представника [4].

Слова Бодуена де Куртене про те, що « у мові, як загалом у природі, все живе, все рухається...», підтверджуються тими процесами, які визначають мовну ситуацію у світі. Поступове звільнення від залежності характеризувалося появою більшої кількості національних держав, а відповідно державних і офіційних мов. Тільки у Європі з 1815 р. (13 мов) до 1945 р. (35 мов) їх кількість збільшилась утричі. Такий же процес відбувається і на інших континентах. А з поступовим переходом людства до інформаційного суспільства, питання про роль мови як основного засобу соціальної взаємодії та взаємовплив мов набувають першочергового значення.

Майже в усіх навчальних закладах України навчаються іноземні студенти, які є носіями різних мов, різних культур і традицій. Багатомовність стає невід'ємною частиною студентського життя. Українського студента потрібно ознайомити з підвалинами цього поняття, допомогти толерантно ставитися до представників різних націй та різних мов. Виховуючи любов до рідного, прищеплюється повага до чужого. Як тут не згадати Т.Г. Шевченка.

Зазвичай багатомовність розглядають у межах однієї країни чи всієї земної кулі. Дослідники розрізняють країни, де існує чітка мовна більшість та одна або багато меншинних мов, і країни, де тільки і є меншинні мови без більшості. Перша модель домінує в Європі та в нових європейських державах. Як приклад – Європа із трьомастими мовами і Нігерія із чотирмастами, які більшістю є рідними тільки в цій країні. Попри багатомовність народів, необхідно вибудовувати якісні мовні мости між ними, мости між носіями мов. Виникає проблема вибору – які мови в цьому допоможуть. Питання доволі болюче, бо сильніші, розвиненіші та прогресивніші мови можуть витискувати слабкі подекуди аморальними і нелюдськими методами терору як то етногеноциду чи інтелектогеноциду. Можна згадати часи, коли з багатонаціонального Радянського Союзу формували єдиний «радянський народ». Головними чинниками консолідації виступали єдина ідеологія, соціальна уніфікація і домінування російської мови, а також спланована стратегія, яка в етнології одержала назву лінгво-етнічної міксації (постійне виміщування людей з метою зменшення питомої ваги корінного населення). Історичні факти вказують на те, що такі дії можуть призвести до зникнення як мови асимілятора, так і самого асимілятора [9]. Провідники подібних ідей повинні про це пам'ятати. Мовні війни велись і ведуться, що призводить до нестабільності та « смуту », як зазначав Н. Макіавеллі, і студентство вряди-годи втягується в них [5].

Сучасна мовна ситуація характеризується тим, що не дивлячись на велику кількість мов світу (біля шести тисяч мов, якими послуговується людство на п'яти континентах), спостерігається тенденція до значного поширення п'яти – семи так званих світових мов. Серед них виділяють англійську, іспанську, французьку,

арабську, португальську та російську. Ці мови є національно негомогенними, тобто розподіляють свої функції, обслуговуючи різні нації і різні культури. Мовець повинен розглядати знання цих мов як необхідну реальність та інструмент для досягнення певних щаблів професіоналізму. З огляду на вищезазначене, молодь повинна розуміти, що власна мова буде виступати гарантом збереження національно-культурної ідентичності.

Світове співтовариство через міжнародні організації захищає ідею збереження всіх існуючих мов, навіть тих, що не мають офіційного статусу у державі, бо є мовами етнічних меншин. ЮНЕСКО та Радою Європи неодноразово приймалися відповідні резолюції. Європейська хартія регіональних мов та мов національних меншин передбачає можливість використання цих мов як засобу офіційного спілкування на регіональному рівні. Європейський Союз фінансує спеціальний проект «Меркатор», основним пріоритетом якого є підтримка мов етнічних меншин у різних країнах Європи.

Такі кроки є не випадковими, адже концептуальна картина світу завжди рухливіша ніж мовна. Звичайно ж кожна етнокультура має спільне і відмінне щодо інших етнокультур. Виявити це можна через мережу понять, яка утворює концептуальну базу будь-якої мови. Прослідковується схожість мовної і концептуальної картин світу. Однак повної тотожності між ними не існує, бо концептуальна картина світу змінюється швидше під впливом позамовних факторів, наприклад, соціально-історичних [11]. Як правило, виникнення нових реалій зумовлює появу нових концептів. Для розв'язання цієї проблеми використовуються або власні ресурси, або запозичення. За приклад можна взяти угорську мову, представники якої, опинившись у центрі Європи відчули потребу щодо розвитку всіх наук. Їхнє сприйняття світу було сформоване тими умовами, які сприяли заняттям рибальством, мисливством, оленярством, бо цим займалися їхні предки – ненці. Змінена концептуальна картина їхнього світу вимагала зміни мовної картини, інакше вони були б асимільовані іншими народами.

Мовна ситуація у світі стає динамічнішою і складнішою. Майже в одному місці можуть існувати різні мови з різним культурним минулим і сьогоденням. Наприклад, на будь-якій вулиці французького міста панує французька мова, але, зайшовши до крамниці, яку тримає арабомовна родина, почуєте арабську. Причому інколи цією мовою будуть спілкуватися не тільки ті, для кого ця мова є рідною, але навіть деякі франкомовні громадяни, які живуть поруч і за роки свого життя вивчили декілька фраз арабською. Вірогідно, що і за прилавком буде стояти людина, яка спілкується обома мовами. Як правило, використання тієї чи іншої мови у спілкуванні не призводить до конфліктів. Звичайно, міжетнічні стосунки, у тому числі й мовні, ще не досягли повної гармонії навіть у цивілізованих країнах. Зокрема, представники західноєвропейських країн часто скаржаться на недостатню інтеграцію деяких етнічних груп. Звісно, причиною тут є не мова адже абсолютна більшість складається з білінгвів та мультілінгвів, які повсякденно переключаються з однієї мови на іншу залежно від ситуації спілкування (родина, побут, робота, навчання, адміністрація тощо). Якщо перші дві сфери закріплюються за рідною мовою, то решта обслуговується однією-двома європейськими. То реальною причиною

міжетнічних конфліктів виступають чинники не мовного, а політичного і соціального плану. Рівень толерантності також відіграє ключову роль за таких умов.

Сьогодні і Україна, і українська молодь є прикладом для інших колишніх радянських республік, оскільки вона характеризується толерантністю в мовних питаннях. В Україні можна звернутися на вулиці із запитанням, отримати відповідь іншою мовою, і при цьому ніхто не почуває себе ображеним. У процесі мовної виховної роботи необхідно тактовно торкатися мовних питань, адже так їх будуть розглядати і наші студенти.

Питання культури мови вбирає в себе формування в студентській молоді поваги й пошани до рідної мови, мов інших народів, культури міжособистісних стосунків. До серця студента необхідно доносити (на власному прикладі) інформацію про те, що знання багатьох мов – це чудово. Поваги заслуговують усі мови, бо немає мов кращих чи гірших. Але знати й шанувати мову рідного народу, знати державну мову й послуговуватися нею – це не тільки обов'язок, а й найперша потреба кожної справді культурної людини.

Отже, наразі сучасне суспільство є поліетнічним, а тому, породжуючи багатомовність, вимагає діалогу. Якщо більшість гарантує права і свободи меншості, включаючи право на задоволення своїх мовних і культурних інтересів, а меншість в свою чергу поважає право більшості на проведення своєї власної культурної і мовної політики, тоді виникає гармонія у суспільстві. За умови толерантного ставлення до потреб кожного на рівні державного управління, можливо вибудувати громадянське суспільство.

Адже не забуваймо, що спільна мова є одним із головних факторів, які забезпечують солідарність населення та стабільність держави, особливо у багатомовному суспільстві.

Об'єктивні закономірності формування і функціонування нації єдині для всіх народів. Під впливом своєрідності об'єктивно-суб'єктивних чинників цей процес має в кожній країні свої специфічні особливості. Мовна політика ЄС повною мірою охоплює їх. Адже ці особливості відображаються в національному і проявляються на рівні культурного розвитку, зокрема, в головному його компоненті – мовному просторі. Наповнення мовного простору новою інформацією відбувається через мовні контакти. Мовна взаємодія, особливо в поліетнічному соціумі, стає базою для спілкування носіїв різної історичної пам'яті. Мовний простір є інтегральним феноменом, що характеризує людське буття у визначеному місці існування.

Активність Євросоюзу у мовній сфері отримала концентроване вираження в концепції мультилінгвізму, яка є і політичним гаслом, і програмою дій ЄС. Декларується, що метою Євросоюзу у мовній сфері є збереження мовної різноманітності та сприяння оволодінню іноземними мовами громадянами ЄС. Створена у 2008 р. Єврокомісією Група високого рівня з мультилінгвізму (Commissions High Level Group on Multilingualism) так визначила поняття багатомовності:

–співіснування різних мовних спільнот усередині однієї географічної або геополітичної зони, або політичної спільноти;

–здатність суспільств, інститутів, груп та індивідів регулярно спілкуватися більше ніж однією мовою.

Із впевненістю можна констатувати, що всередині Європейського Союзу зростає розуміння того, що зростаючий рівень економічної, соціальної та культурної інтеграції вимагає більшого рівня лінгвістичної гармонії. Адже на досягнення цієї мети спрямована політика у сфері навчання іноземним мовам, яку можна виділити як окремий напрям мовної політики ЄС. Сприяння вивченню іноземних мов у Союзі вже давно стало окремим напрямом діяльності Єврокомісії, що має свою назву – Language Learning Policies.

Вивчення двох іноземних мов буде пріоритетом у новій розрахованій на 2009-2011 рр. програмі ЄС щодо співробітництва в сфері освіти та тренінгів, яка була прийнята в червні 2009 р. на засіданні Ради міністрів освіти держав-членів ЄС.

Так як мова є явищем і соціальним, і індивідуальним одночасно, то тільки вона має властивість накопичувати досвід та встановлювати зв'язки між минулим, теперішнім та майбутнім народу, а як мова політична – властивість впливати на почуття людей.

Аналіз сучасного суспільства вказує на те, що воно є поліетнічним та багатомовним, а, отже, вимагає діалогу. Щільне коло, яке утворюється між студентом та викладачем, куратором та групою, повинно ставати дедалі комфортнішим. Сьогодні молодь інша, її треба почути, підтримати, вміло направити. За умови розуміння відповідних суспільних процесів, навряд чи зможемо почути від нашого вихованця, що людина, яка говорить польською – поляк, яка говорить німецькою – німець, а яка говорить українською – «націоналіст». Любов і відданість до своєї країни не виміряється стовідсотковим знанням мови та історії (що було б також добре), а усвідомленням того, що ти можеш корисного зробити, як прославити рідну землю.

Бібліографічні посилання:

1. **Альтерматт У.** Етнонаціоналізм в Європе / У. Ультерматт – М.: Російск. гуман. ун-т, 2000. – 367 с.
2. **Больман І.** Мовні війни в Європі. Європейська хартія регіональних та меншинних мов / І Больман – Київ: К.І.С., 2007. – 286 с.
3. **Ковальова Т.В.** Державне регулювання мовних відносин в умовах глобалізації / Т.В.Ковальова // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2. – С. 132-138.
4. **Куць О. М.** Мовна політика в державотворчих процесах України: Навч. посіб./ О.М. Куць – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2004. – 275 с.
5. **Макиавелли Н.** Государь / Н. Макиавелли – М.: АСТ, 2002. – 704с.
6. Мала енциклопедія етнодержавства / НАН України; Редкол.: Ю.І.Римаренко. – К.: Генеза, 1996. – 942 с.
7. Рідна мова плюс ще дві // Євробюлетень. – Березень. - № 3. – 2008.
8. **Селігей Пилип.** Мовна свідомість. Структура, типологія, виховання. – К.: Вид. дім «КМА», 2012. – 120 с.
9. **Ткаченко О.** Українська мова і мовне життя світу / О. Ткаченко – К.: Спалах, 2004. – 271 с.

10. **Чередниченко О. І.** Мови і переклад у сучасному світі. Мовні і концептуальні картини світу/ О.І.Чередниченко // Вісник Київського ун-ту ім. Т. Шевченка. Іноземна філологія. – 2002. – Вип. 32. – С. 5-9.
11. A New Framework Strategy for Multilingualism // www.ec.europa.eu.
12. Commission Working Document. Report on the implementation of the Action Plan «Promotion language learning and linguistic diversity» // http://ec.europa.eu/education/policies/lang/doc/com554_en.pdf.
13. Europeans and their Languages [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/publik_opinion/archives/ebs/ebs_243_sum_en.pdf.

УДК 37.07:378

О. Б. Шаврова

Дніпропетровський державний аграрний університет

ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОГО МОВЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВОЇ ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

В статті пропонується погляд на використання історичного аспекту розвитку математики для формування математичного мовлення та мислення у студентів.

Ключові слова: *математика, мова науки, культура, творчий розвиток, виховання.*

В статье рассмотрены возможности использования истории развития математики для формирования у студентов представлений о математике как языке всех наук, развитие математического мышления.

Ключевые слова: *математика, язык науки, культура, творческое развитие, воспитание.*

The article is devoted to the use of history of mathematics for the formation of the students' understanding of mathematics as the language of all Sciences, the development of mathematical thinking.

Keywords: *mathematics, language of science, culture, creative development, education.*

Метою вищої школи є підготовка спеціаліста, який має не тільки глибокі професійні знання та навички, але й високий рівень культури, вихованості, володіє можливостями до подальшого творчого розвитку, властивостями систематизувати накопичені знання, удосконалювати вміння та навички. В даному контексті математику можна розглядати як мову будь-якої науки, вплив математичних знань на формування дисципліни мислення, виховання стриманості характеру особистості, використання математики для навчання висловлювання своєї думки коротко, точно, достовірно.

За допомогою зовнішнього впливу неможливо керувати мотиваційною сферою будь-якої людини (особливо сучасною молоддю). Тому обґрунтування необхідності навчання для студентів слід розвивати та підвищувати через інтелектуальний розвиток, сприянням вольової та емоційної сфер, шляхом підвищення загальної культури. Використання історичного матеріалу, діючи на свідомість, почуття слухачів, дозволяє формувати їх моральні значущості, внутрішні цінності.

Робота викладача, вчителя, вихователя поєднує науковість та мистецтво! Заняття (лекції, практичні, лабораторні) повинні бути цікавими, організовані з урахуванням як змісту так і форм навчання – одна з яких використання історичних

довідок та прикладів з літератури, що дозволить зберегти надовго в пам'яті яскраві факти та сконцентрувати увагу при вивченні програмного матеріалу. В умовах скорочення часу на вивчення кожної дисципліни (а конкретно – вищої математики) важко охопити детально всі питання, але слід планувати хід заняття враховуючи історичний аспект розвитку математики, який є дієвим інструментом для підвищення інтересу студентів до математики, користуватися часом, що виділено на самостійну роботу з найбільшою користю – привити навички до самонавчання та самовиховання.

Розвиток математики почався тоді, коли людина почала використовувати абстракції вищого рівня. Найпростіша абстракція – числа: розуміння, що два яблука або два птахи, приймаючи всі різниці цих понять, мають щось спільне, а конкретно – займають дві руки однієї людини, – якісно нове досягнення людини [1, с. 188]. Крім того, с часом стало зрозуміло, що рахунок можна вести і з абстрактними кількостями (такими, як часи, дні, роки...)

Зрозуміло, що поступово з'являється необхідність в появі вміння записувати числа (історичний розвиток чисел можна запропонувати як самостійну роботу студентам або приділяти декілька хвилин на занятті, щоб вивчення математики – цариці наук – перетворилося в найцікавіші мандри у світ чисел, символів та фігур!)

Математика – наука о структурах, порядку та відношеннях, яка історично склалась на основі дій рахування, вимірювання та описання форм реальних об'єктів [3, с. 579]. Математичні об'єкти виникають шляхом ідеалізації властивостей реальних об'єктів та запису цих властивостей на формальній мові – мові математики. Математика – фундаментальна наука, яка представляє мовні способи іншим наукам, тим самим виявляє їх структурний зв'язок та формує знаходження загальних законів природи.

Зміст математики можна визначити як систему математичних об'єктів та інструментів для їх створення. Модель враховує не всі його властивості, а тільки необхідні для конкретної мети вивчення. Наприклад, вивчаючи фізичні властивості апельсина, необхідно абстрагуватись від кольору та смакових якостей, а розглядати геометричну фігуру – шар, з усіма його атрибутами [3, с. 335]. Абстракція і встановлення зв'язків між предметами – найголовніше з напрямків математичної творчості.

Математика займає особливе місце серед усіх наук, представляє своєрідний тип формального знання. Вона добре спроможна для кількісної обробки будь-якої наукової інформації незалежно від змісту. Більш того, в багатьох випадках математичний формалізм єдино можливий спосіб описати фізичні характеристики процесів та явищ, особливо коли спостереження неможливо (притягнення, електромагнетизм та інше) [2, с. 63]. Їх можна представити тільки математично як конкретні числові відношення в законах, які фіксуються кількісними показниками.

Зі зростанням абстрактності природознавства (мається на увазі фізика, хімія, біологія) математика увійшла в практику наукового дослідження в якості методологічної максими. Все частіше серед вчених з'являється ідея – люди створені сприймати Всесвіт за допомогою простору, часу та чисел. Це означає, що ми готові звертатися до математики апріорно.

Ситуація іноді виникає в науці, так що без використання математичної мови

зрозуміти природу фізичного, хімічного та інших процесів є неможливим. Не випадково, П. Дірак висловився, що кожен новий крок у розвитку фізики вимагає ще більш вищої математики. Такий факт. Створюючи планетарну модель атома, відомий англійський фізик 20-го століття Резерфорд відчув математичні труднощі. На початку його теорію не було прийнято: вона звучала необґрунтовано і причиною стало незнання теорії ймовірностей Резерфордом. Розуміючи це, вже відомий вчений, лауреат Нобелівської премії, вступив на семінар до професора математики Лемба і протягом двох років разом зі студентами вивчав курс та відпрацьовував практикум з теорії ймовірностей. З часом Резерфорд зміг описати поведінку електрона, побудувавши структурну модель атомної взаємодії переконливо точно, і отримав визнання [2, с. 172].

Математика вивчає уявні, мисленні, ідеальні об'єкти, користуючись формальною мовою. В загальному випадку математичні поняття, теореми, формули не обов'язково мають відповідність чому-небудь в фізичному світі, в реальності. Математика є мова, яка містить алфавіт і утворенні з нього слова, але від розмовних людських мов відрізняється узагальнюючим фактом свого існування, можливістю використання в будь-якій іншій науці, а головне універсальністю по відношенню до будь-якої з існуючих мов [1, с. 17]. Математичне речення, записане мовою символів, може займати кілька рядків, а «людською» мовою переклад буде записано на декілька сторінок.

Наведу лише частіше споживанні символи: Σ – всього; \neq – нерівність; \equiv – тотожність; \leftrightarrow – необхідно і достатньо; $\cap \cdot$ – і; $<$, $>$ – знаки порівняння, тощо. За їх допомогою кожен студент може скоротити час написання конспектів лекцій (не тільки з математики).

Вивчення об'єктів всередині математики відбувається за допомогою аксіоматичного методу: спочатку формується список основних понять та аксіом, а вже потім сприянням правил отримують змістовні теореми, які в сукупності утворюють математичну модель. Вивчаючи математику, знайомимося з *логічними законами* – суперечності, контроверзи, виключення третього; *способами розміркувань* – аналітико-синтетичний, індуктивно-дедуктивний, за аналогією; *способами доведення* – математичної індукції, наведення прикладів існування об'єкта або контр приклада, від протилежного; *азами ораторського мистецтва* – ведення спору, аргументованої дискусії, обґрунтованого виступу.

Визначення математики як мови науки відображає одну з важливіших її функцій. Основними характеристиками язика математики є чіткість, точність, обмеженість, однозначність висловлення думки, логічність функцій, виділення загального – частинного, абстрактного – конкретного, існування та однозначність об'єкта. Паралельні та взаємозв'язки використання декількох форм мовного прояву, а також образних та дієвих форм представлення інформації, є засобом розвитку переходу між різними формами представлення інформації в індивідуальному мисленні. Це на думку психологів лежить в основі розвитку мислення та інтелекту, а тому дозволяє досягти головної мети вищої школи – підготувати фахівця, громадянина, людину, яка має високий рівень культури, вихованості, має бажання до подальшого творчого та інтелектуального розвитку.

Філософія написана у великій книзі (маю на увазі Космічний простір, Всесвіт),

яка завжди відкрита нашому зору, але зрозуміти її може лише той, хто навчився постигати її мову і тлумачити її знаки, символи, якими вона написана. Написана вона мовою математики. Г. Галілей

Бібліографічні посилання

1. Глейзер Г.И. История математики в школе: Пособие для учителей. – М.: Просвещение, 1983. – 351с., ил.
2. Людина і світ: Підручник / Голов.ред. Л.В.Губернський. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2001 – 349 с. [2, 63].
3. Энциклопедия для детей. Т.11. Математика/ Глав.ред. М.Д.Аксёнова. – М.: Аванта+, 2002. – 688 с., ил.

УДК 37.041:37

Л. В. Кузьміна

Дніпропетровський державний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ В КОНТЕКСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ

У статті проаналізовані організаційні форми щодо підвищення якості навчання та соціальної активності студентів. Розглянута їх роль в контексті навчально-виховної роботи.
Ключові слова: вища освіта, якість, ефективність, потенціал, конкурентоспроможність.

В статье проанализированы организационные формы относительно повышения качества обучения и социальной активности студентов. Рассматривается их роль в контексте учебно-воспитательной работы.

Ключевые слова: высшее образование, качество, эффективность, потенциал, конкурентоспособность.

The article analyses the organizational form with respect to the quality of teaching and the social activity of the students. Discusses their role in the context of teaching and educational work.

Key words: higher education, quality, efficiency, potential, competitiveness.

Згідно з вимогами міжнародних стандартів якості (ISO серії 9000) якість освіти є збалансованою сукупністю властивостей і характеристик освітнього процесу та його результату, які надають їм здатність задовольняти потреби всіх його споживачів: студентів, їхніх батьків, викладачів, роботодавців, управлінців, держави і суспільства. Відповідно, оцінювання якості освіти може здійснюватися за такими напрямками:

- суспільний ідеал освіченої людини;
- результат її навчальної діяльності;
- процес організації навчання і виховання;
- функціонування освітньої системи [4, с. 5].

Найважливішими показниками якості освіти вважають особистісний розвиток слухачів, рівень одержаних знань та успішності, мотивацію навчання. Економічний та інноваційний розвиток будь-якої країни значною мірою залежить від якості освіти. Одним з пріоритетних напрямів в цій галузі є постійне підвищення якості оновлення змісту та форм організації навчально-виховного процесу, де головним завданням є випуск гармонійно розвинутих висококваліфікованих та

високоморальних фахівців, здатних до постійного оновлення, наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до динамічних процесів у галузі своєї діяльності, соціально-культурній сфері. Це, зокрема, визначається наявністю системи якості та відповідності нормативним вимогам таких її складових:

- організаційної структури;
- методик реалізації процесів організації навчання та виховання;
- ресурсів (матеріальних, інтелектуальних, інформаційних), спрямованих на забезпечення якості.

Сьогодні вища освіта має проблему в цій системі. Висунення проблеми якості на перший план визначається низкою об'єктивних чинників:

– по-перше, від якості людських ресурсів залежить рівень розвитку країни та її глобальної економічної конкурентоспроможності;

– по-друге, якість вищої освіти набуває все більшого значення в забезпеченні конкурентоспроможності випускників вищої школи на ринку праці;

– по-третє, специфіка управління якістю вищої освіти полягає в тому, що, управління діяльністю людини, яка є об'єктом педагогічного впливу, здійснюється через її психічну діяльність, унаслідок чого навчання несе певний елемент невизначеності;

– по-четверте, якість професійної підготовки невід'ємна вимога до вітчизняної вищої освіти, якщо вона прагне інтегруватись у європейський освітній простір [5, с. 139].

Актуалізація даної проблеми обумовлена так званою “філософією всезагальної якості”, в рамках якої відбувається переосмислення традиційного розуміння якості як ступеня відповідності будь-якому стандарту на ступінь задоволення споживачів освітніх послуг, що надаються.

Причиною низької якості сьогодні є те, що професія вчителя частково втратила престиж, що пов'язано з низькою мотивацією вчителя в матеріальному і професійному плані. Вища освіта не відповідає принципам високої якості, що підкріплюються якістю успішності та рівнем знань. Наприклад, рівень математичної підготовки школярів України викликає тривогу. Можливість підготувати з таких студентів елітних інженерів, спроможних спроектувати конкурентоспроможну техніку, викликає великий сумнів. Основною перешкодою до якісного навчального процесу є проблема низького рівня знань випускників шкіл, які приходять до ВНЗ. Приходять всі бажаючі, що є послабленням ефективного конкурсного відбору, результатом стає низька мотивація до навчання.

Серед заходів із підвищення якості освіти є посилення практичної підготовки студентів, розвитку раціональної організації навчального процесу і методик викладання, що орієнтують студентів на творчу працю, можливість проявляти ініціативу, самостійність, критичне мислення. Необхідно вивчити кожного студента, його здібності та вміння, перспективи та можливості, психологічну готовність до прийняття самостійних рішень. Якісна освіта має бути динамічною, відповідати потребам сучасності. Підвищення якості освітнього процесу здійснюється шляхом адаптації в інформативному просторі, цілеспрямованого формування інформаційної культури.

Однією із складових частин сучасної освіти є засвоєння студентами

можливостей різноманітних комп'ютерних програм. При цьому викладач вміло суміщає на заняттях реалізацію і досягнення навчальної та виховної мети. Організація процесу навчання студентів потребує глибокого наукового обґрунтування, знаходження інноваційних освітніх технологій проектування ефективних засобів контролю якостей відповідає педагогічним умовам:

- створення атмосфери доброго відношення студентів до навчальної діяльності і прямування до неї;
- формування у студентів професійного інтересу через забезпечення новизни в представленні навчального матеріалу та орієнтація на практичну значимість;
- використання різноманітних методик в організації процесу навчання від традиційних лекцій і практичних занять до лекцій інтегрованого характеру, прес-конференцій, семінарів-дискусій, круглих столів, тощо;
- застосування комп'ютерних технологій та інформаційних систем, які поширюють можливості використання сучасної техніки та дозволяють економити час;
- організація самостійної роботи студентів: написання і захист рефератів, доповідей.

Моделювання і побудова курсів навчальних дисциплін здійснюється за кредитно-модульною системою. Модульний принцип, відповідно до якого ядро системи складається з модулів, частина яких визначається базовою (фундаментальною основою курсу), друга – має варіативну складову, обумовлену сучасним рівнем розвитку навчальної дисципліни. Лінія самостійного придбання знань є тим фактором, який сприяє адаптації студентів при подальшому навчанні у ВНЗ, а потім і безперервному навчанню на протязі всього життєвого шляху.

Знання, які отримуються в процесі навчання, стають для студентів внутрішнім відкриттям, формується комп'ютерна грамотність, закріплюються зв'язки між предметами і активізується пізнавальна діяльність. Це той шлях, що зумовлений відповідною метою, методами, засобами, розвитком здібностей у досягненні найвищого результату, який залежить як від студентів, так і викладачів. Це шлях підвищення ефективності і якості навчання, за умови коли працює ефективна система управління колективною, груповою, індивідуальною навчальною діяльністю студентів [2, с. 23].

Кожного дня ми навчаємось взаємодії з людьми, наше життя в соціумі – складна система цих взаємодій. Взаємодія – це відношення, а будь-які відношення – це партнерство з відкритістю та довірою. Формування партнерських відносин у вищому навчальному закладі означає створення команд, учасники яких мають необхідні здібності, пройшли належне навчання і можуть діяти відповідно до прийнятих базових цінностей. Повага педагога до студента, довіра студента до викладача, прийняття її особистісних цілей, запитів та інтересів для повноцінного життя на кожному з вікових етапів.

Активність досягається через почуття внутрішньої свободи, через визнання права на вибір. Студентам сьогодення необхідно знати докорінний зміст того, для якої мети вони навчаються? Оволодіти основами якісних знань, які є головним фактором конкуренції фахівців з високим рівнем професійного спілкування, які є

основною продукцією аграріїв. Вимоги до продукції залежать від запитів споживачів. Вимоги суспільства і держави чітко залежать від якості випускника, і, навпаки, якісно підготовлений випускник характеризує якість суспільства, яке робить подальший запит освітніх послуг. Цей цикл є нескінченним і має спрямовувати систему аграрної освіти на постійний інноваційний розвиток.

В аграрному університеті створені умови для підвищення якості навчання та активності особистості, її творчої самореалізації, інтересу до результату своїх дій, уміння самоорганізації.

Виховання у студентів бажання і вміння вчитися працювати в межах їх можливостей. Праця добродійно впливає і є хорошим засобом для якісного навчання. Студенти з піднесеним бажанням і прагненням піднімаються на більш високий рівень якісної освіти.

Навчання та виховання фахівців нової генерації, вищої якості-це шлях до високого рівня економіки, покращання життя населення країни.

Бібліографічні посилання:

1. Бех І. Законопростір сучасного виховного процесу. "Вища освіта". – 2004. – №1. – С.10-13.
2. Дробноход М. **Забезпечення якісної освіти-основне завдання науково-освітньої галузі України.** //Освіта та управління. - 2008.- №1.- С. 20-34.
3. Левківський К. Якісна освіта-запорука самореалізації особистості. //”Вища школа”. – 2010. - №1. – С. 5-14.
4. Національна доктрина розвитку освіти України//Проф.- тех. освіта .- 2002. – №3. – С.2-8.
5. **Приходько І.П.** ”Державне управління інноваційним розвитком вищої аграрної освіти України в умовах її інтеграції у світовий освітній простір”. // Монографія. – 2011. – 441с.

УДК 378

Н. М. Микитчук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У СТАНОВЛЕННІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Досліджуються витоки національного виховання, його місце, значення та особливості в українській педагогіці вищої школи.

Ключові слова: національне виховання, вищі навчальні заклади, студентське середовище, принципи та форми виховної роботи.

Исследуются истоки национального воспитания, его место, значение и особенности в украинской педагогике высшей школы.

Ключевые слова: национальное воспитание, высшие учебные заведения, студенческая среда, принципы и формы воспитательной работы.

Summary. Investigate the origins of national education, its place, value and features in the Ukrainian higher education pedagogy.

Key words: national education, higher education institutions, student environment, principles and forms of education.

Постановка проблеми. Сучасний ідеал виховання – гармонійно розвинена особистість, національно свідома й соціально активна, людина з високою

громадянською відповідальністю, з глибокими духовними, громадянськими, патріотичними почуттями, здатна до неперервного розвитку і вдосконалення

Національне виховання – це система поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, створена впродовж віків українським народом і покликана формувати світоглядні позиції та ціннісні орієнтири молоді, яка реалізується через комплекс відповідних заходів.

В умовах глобалізації міжнародних відносин набуває гостроти проблема власної культурної ідентичності, захисту традиційних цінностей та ідеалів, взаємозбагачення культур, культурної толерантності. Відповіддю на виклики сучасного світу має стати національне виховання студентської молоді, котра формуватиме ядро української інтелігенції на основі національної ідеї. Неухильно зростає державний та громадський запит на розробку і втілення в життя національних засад державної освітньої політики, вивчення досвіду національного виховання.

Роль держави у національному вихованні полягає в координації зусиль усіх інститутів суспільства, забезпеченні єдності та пріоритету загальнодержавних і національних інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє стверджувати, що література з теми є доволі чисельною і різноманітною, охоплює широкий спектр освітніх, культурних та філософсько-політичних проблем. В останнє десятиріччя проблеми національного виховання учнівської і студентської молоді досліджують О. Абрамчук, О. Качмар, В. Малімон, Н. Сабат та інші.

Метою статті є аналіз витоків національного виховання, визначення його місця, значення та особливостей в українській педагогіці вищої школи.

Основні положення. Національне виховання на теоретичному рівні поступово входить до системи освіти декілька століть. У XIX столітті у педагогічній думці набула поширення ідея народності, яку першими з українських педагогів висловили О. Духнович та К. Ушинський. Під впливом ідеї народності у педагогіку входить проблема національного виховання, яка активно розроблялась як галицькими, так і наддніпрянськими педагогами. Зокрема, необхідність виховання молоді на національних засадах відстоювали В. Антонович, Б. Грінченко, М. Драгоманов, П. Куліш, О. Партицький та ін. На високому рівні розробила й поширювала ідею національної школи С. Русова [3]. На початку XX століття українські громадські діячі адресували свої публіцистичні праці саме до студентської молоді., зокрема І. Франко «Одвертий лист до галицької української молоді» (1905 р.).

Для проведення мети й завдань національного виховання у практичну площину, наголошували педагоги, необхідні такі умови:

- високосвідомий ідейний рівень учительства;
- рідномовне шкільництво;
- побудова виховання на народних традиціях;
- використання кращих здобутків народної педагогіки;
- залучення дитини до духовного життя народу через рідну мову, ознайомлення з культурними надбаннями;
- спільна діяльність усіх виховних інституцій;
- відповідна матеріальна база [8, с. 8].

Подібні міркування актуальні й сьогодні. Разом з тим сучасне українське суспільство характеризується новими соціальними, політичними, економічними і духовними параметрами, що обумовлює необхідність переосмислення проблеми національного виховання відповідно до сучасних соціокультурних реалій. В умовах глобалізації міжнародних відносин набуває гостроти проблема власної культурної ідентичності, захисту традиційних цінностей та ідеалів, взаємозбагачення культур, культурної толерантності.

Національне виховання студентської молоді ґрунтується на таких принципах:

- демократичності (визнанні академічною спільнотою права кожного на свободу виявлення своєї творчої індивідуальності, усунення авторитарних методів виховання);
- гуманізації (створенні умов для особистісної самореалізації, формуванні людяної, щирої, доброзичливої, милосердної особистості);
- єдності навчальної та виховної діяльності (консолідації студентства та науково-педагогічних працівників у єдину академічну спільноту, об'єднану спільною мораллю та ідеями);
- послідовності, системності і наскрізності (привнесенні виховних аспектів у всі форми освітнього процесу, зв'язок виховання з життям, трудовою діяльністю народу та продуктивною працею);
- диференціації та індивідуалізації виховного процесу (врахуванні у виховній діяльності рівнів фізичного, духовного, психічного, соціального, інтелектуального розвитку студентів, стимулюванні їхньої активності та розкритті творчої індивідуальності);
- єдності теорії та практики (реалізації набутих студентами знань, умінь і навичок на практиці, включаючи самовряду та громадську діяльність);
- природовідповідності (врахуванні багатогранної і цілісної природи людини, вікових та індивідуальних, соціально-психологічних особливостей студентів);
- пріоритету правової свідомості (вихованні поваги до конституційних прав та свобод людини) [5].

Головною метою національного виховання студентської молоді є формування свідомого громадянина - патріота Української держави, активного провідника національної ідеї, представника української національної еліти через набуття молодим поколінням національної свідомості, активної громадянської позиції, високих моральних якостей та духовних запитів.

Національно-патріотичне виховання включає:

- формування національної свідомості і відповідальності за долю України;
- виховання любові до рідної землі, її історії, відновлення і збереження історичної пам'яті;
- культивування кращих рис української ментальності (працелюбності, індивідуальної свободи, глибокого зв'язку з природою та ін.);
- виховання бережливого ставлення до національного багатства країни, мови, культури, традицій.

Така виховна діяльність повинна спиратися на ряд принципів:

- виховання громадянського обов'язку перед Україною, суспільством, поваги до Конституції, законів України, державних символів України;

– становлення етики міжетнічних відносин та культури міжнаціональних стосунків.

– виховання почуття відповідальності за природу як національне багатство;

– формування у молоді естетичних поглядів, смаків, які ґрунтуються на українських народних традиціях та кращих надбаннях світової культури;

– вироблення умінь примножувати культурно-мистецькі надбання народу, відчувати і відтворювати прекрасне у повсякденному житті.

– формування почуття господаря та господарської відповідальності;

– виховання відповідального ставлення до власного здоров'я, здорового способу життя;

– створення умов для активного відпочинку студентів;

– сприяння активному обміну теоретико-методологічними аспектами системи національного виховання, новими підходами, формами і методами виховної діяльності [5].

У вищих навчальних закладах виховна діяльність включається до планів роботи структурних підрозділів, розглядається на засіданнях педагогічних рад, вчених рад вищих навчальних закладів та безпосередньо конкретизується у діяльності кураторів академічних груп. Особлива роль у виховній діяльності покладається на органи студентського самоврядування, серед основних завдань яких є підвищення ефективності навчально-виховного процесу, забезпечення виховання духовності та культури студентів.

Необхідною умовою підвищення ефективності патріотичного виховання студентів є залучення їх до підготовки та проведення позааудиторних виховних заходів, спрямованих на формування патріотичних якостей, самоосвіту і самовиховання.

На думку дослідниці О. Абрамчук, важливе місце у патріотичному вихованні займає участь студентів у масових заходах патріотичного змісту. Важливість значення масових заходів у тому, що вони охоплюють переважну більшість студентів, мають емоційний взаємовплив. Найбільш поширені масові заходи з тематики патріотичного виховання студентів - це відзначення державних та релігійних свят, знаменних подій у житті університету та факультету, проведення читацьких конференцій, тематичних вечорів, вечорів запитань і відповідей, тижнів з різних навчальних предметів, зустрічей з видатними людьми, конкурсів, олімпіад, фестивалів, виставок тощо [1].

Утвердженню патріотичних почуттів, співпричетності до важливих подій сприяє участь студентів в організації загальнодержавних свят – Дня Незалежності, Дня Свободи та Соборності, Свята Перемоги та ін. Найбільш масовими є загальноуніверситетські вечори, присвячені Дню факультету, Дню студента тощо. Важливо, що такі заходи проходять в атмосфері особистої причетності до обговорюваних проблем. Студенти виступають організаторами й учасниками: запрошують гостей, готують виставки, демонструють фільми. Така робота доводить студентам, що їхній університет найкращий, викликає повагу до свого навчального закладу.

До Дня рідної мови варто проводити тижні української мови, у межах яких відбуваються вікторини на краще знання української мови та літератури. Запитання вікторини допомагають студентам продемонструвати знання рідної мови й рівень

володіння культурою мовлення у різних сферах (навчальній, науковій, діловій). Щодо участі студентів в організації та проведенні таких заходів, то слід відзначити їхню активність, ініціативність та самостійність, зокрема у підготовчий період, коли складаються сценарії.

Ефективною формою патріотичного виховання є читацькі конференції. Засобом пропагування наукової, художньої, публіцистичної літератури студентській молоді прищеплюється інтерес до книги, формуються літературно-естетичні смаки. Найбільшу зацікавленість виявляють студенти до творчих особистостей: Г. Сковороди, його філософії серця; І. Котляревського, його ролі у становленні української літературної мови та ін. Шанобливе ставлення до письменників-земляків виявляється у ретельному пошуку архівних матеріалів, фотодокументів. Наприклад, читацька конференція, присвячена О. Гончару може супроводжуватися читанням його творів, ілюстраціями фото та розповідями членів сім'ї. Студенти можуть готувати наочні матеріали.

Варто проводити заходи з популяризації імен українських науковців, особливо відомим у певному регіоні («Дослідник козацтва Д. Яворницький», «Земляк-сходознавець А. Синявський» тощо). Безумовно, студентів у Дніпропетровську слід знайомити з тематикою, яка прославила регіон не лише в Україні, а й у світі – космічними розробками.

Популярними серед студентів є групові культурні походи до театру, які не лише знайомлять студентів з різними жанрами мистецтва, але й мають вплив на формування естетичних смаків та патріотичних почуттів.

О. Абрамчук цілком слушно наголошує, що цікавими є бесіди про походження української національної символіки. Їх варто ілюструвати найдавнішими знаками-символами, традиційною українською національною символікою, державними та регіональними символами. Слід знайомити студентів з системою літочислення наших предків, місячним і сонячним календарями [1].

Збагачення студентів патріотичними почуттями здійснюється під час засвоєння ними історичного матеріалу про героїчне минуле нашого народу, його прагнення до зміцнення могутності рідної країни, про його мужність у боротьбі з іноземними загарбниками. Для надання виховній роботі емоційного характеру використовується яскравий фактичний матеріал, позитивні приклади патріотизму відомих історичних діячів, письменників, героїв національно-визвольних війн. Зустрічі з такими героями (ветеранами війни, праці, ученими, письменниками, поетами, художниками, громадськими діячами) мають ще більший вплив на патріотичні почуття студентів. Особливо, коли видатні люди - земляки студентів або викладачі і співробітники університету.

Завдання викладача – акцентувати увагу на питаннях про внесок нашої країни у світовий розвиток науки, культури, різних галузей виробництва. Патріотичні подвиги нелітературних героїв дають можливість студентам реально пережити почуття прив'язаності до своєї землі, батьківщини. Зустрічі з творчими людьми рідного краю - письменниками, митцями, музикантами - закликають до творчості.

Важливу роль у формуванні патріотичних поглядів і почуттів студентів відіграють дискусії, викликані суспільними подіями, повідомленнями ЗМІ. Під час таких дискусій формується культура мислення й культура мовлення, логіка

студентів, виявляються їхні інтелектуальні здібності, відбуваються зміни поглядів на суспільні явища, переоцінка цінностей, а разом з тим вони замислюються над своєю життєвою, громадянською позицією.

Показниками ефективності масових форм позааудиторної роботи у патріотичному вихованні студентської молоді є кількісне охоплення, активність учасників, емоційний вплив. Серед групових форм виховної роботи з патріотичного виховання найбільш поширені бесіди, зустрічі, диспути, «круглі столи», вечори запитань і відповідей, літературно-музичні композиції, гуртки за інтересами, обговорення радіо- і телепередач, новинок преси, акції милосердя, пошукова діяльність, екскурсії, походи, заочні подорожі.

Складовими частинами виховного позааудиторного процесу є: безпосередній контакт із студентами, пробудження у них глибоких емоційних переживань, що впливають на почуття, сприяють розумінню сутності патріотизму, поглибленню патріотичних почуттів; коригування переживань, які формують патріотичні почуття, перетворюють їх у стійкі переконання; вмиле використання позитивних прикладів і залучення студентів у різноманітні форми дискусійної роботи, яка сприяє поглибленому усвідомленню цих понять.

Прослуховування та перегляд радіо- та телепередач дозволяє студентам ознайомитися з різними поглядами на історію становлення української державності, історичними постатями, замислитися над власною громадянською позицією, сенсом життя. Перегляд кіно- та телефільмів патріотичної тематики з наступним обговоренням доводить, що молоді люди диференціюють справжні і штучні ідеали, розуміють, що справжні загальнолюдські цінності незмінні протягом тисячоліть, національні цінності теж зберігаються і передаються від покоління до покоління.

Знайомство і вивчення під час екскурсій вітчизняних пам'яток світової культури формує у студентів гордість за національні реліквії, розуміння загальнолюдських цінностей. Формування національної свідомості, патріотичних почуттів студентської молоді ефективніше при їх активній участі у створенні університетських краєзнавчих музеїв, призначених для вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури народу. Музеї при закладах освіти за умови правильної організації стають осередками освіти і виховання, сприяють формуванню у молодого покоління національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, забезпечують духовну єдність поколінь.

Сучасний вуз має багатонаціональну студентську аудиторію. Ефективною його гуманітарна інфраструктура буде тоді, коли здійснювану на національній основі виховну роботу вона органічно поєднує з інтересами студентів, представників всіх існуючих в державі національних меншин. Національний характер виховання полягає у формуванні людини як громадянина України незалежно від її етнічного та соціального походження, віросповідання. Виховання молоді має запобігати расизму та ксенофобії шляхом проведення бесід на тему толерантності [6].

Отже, слід ефективно та креативно використовувати нові форми виховної роботи у студентському середовищі, пропагувати українське слово, звичаї, залучати до виховання молоді авторитетних людей. У процесі національного виховання студенти мають усвідомлювати свою причетність до минулого, теперішнього і майбутнього Батьківщини, що дозволяє утверджувати у них почуття

відповідальності за майбутнє своєї держави, за власну долю.

Бібліографічні посилання:

1. **Абрамчук О.В.** Патріотичне виховання студентської молоді у поза аудиторній виховній роботі / О.В. Абрамчук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/.../patriotuchne%20vuxovannya.pdf
2. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») // Освіта. – 1993. – №44-46.
3. Ідея національної школи С. Русової // Історія педагогіки : навч. посіб. для студ. вузів / М. В. Левківський. – 3-є вид., перероб. та допов. – К.: ЦУЛ, 2008. – С. 144-145.
4. **Качмар О.В.** Педагогічна спадщина та громадсько-просвітницька діяльність Омеляна Партицького: автореф. дис... канд. пед. наук / О.В. Качмар. - Івано-Франківськ, 2006. - 20 с.
5. Концепція національного виховання студентської молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=vr2_4290-09
6. **Малімон В.І.** Національне виховання як соціально-педагогічна проблема і важливий чинник формування соціокультурних орієнтацій студентської молоді / В.І. Малімон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vmalimon.if.ua/stat5.php>
7. **Похресник А.К.** Соціокультурні орієнтації студентської молоді трансформаційного суспільства: сутність та динаміка: автореф. дис. канд філософ. Наук / А.К. Похресник. – К., 2002. – 16 с.
8. **Сабат Н.В.** Національне виховання учнівської молоді Галичини (1869-1914 рр.): автореф. дис. канд. пед. наук / Н.В. Сабат. – Івано-Франківськ, 1998. – 16 с.

УДК 378

С. П. Волкова

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті проаналізовано особливості системи національного виховання. Розкриваються зміст, мета та завдання національного виховання студентів у контексті світового освітнього і наукового простору.

Ключові слова: національне виховання, патріотичне виховання, громадянські цінності, система національного виховання.

В статье проанализированы особенности системы национального воспитания. Раскрываются содержание, цель и задание национального воспитания студентов в контексте мирового образовательного и научного пространства.

Ключевые слова: национальное воспитание, патриотическое воспитание, гражданские ценности, система национального воспитания.

The features of the system of national education are analysed in the article. Maintenance, aim and task of national education of students, open up in the context of outer educational and scientific space.

Key words: national education, patriotic education, civil values, system of national education.

Проблема виховання підростаючого покоління набуває особливої актуальності у наш час, коли відбувається становлення нової системи освіти і виховання, орієнтованих на входження України у світовий освітній простір. При трансформації суспільства на нову парадигму виховання передусім визначають національні і загальнолюдські вартості, діалогічність культурних цінностей. Цей процес супроводжується суттєвими змінами як в педагогічній теорії, так і в практиці

навчально-виховного процесу. У зв'язку з цим виділяються дві тенденції: розвиток національної свідомості особистості й формування її планетарного світогляду. Рушійним фактором цих тенденцій виступають національно-культурні традиції, високоморальний зміст яких не допускає асиміляції національного чи його відгородження. Без засвоєння національно-культурних традицій неможливо сформувати підрастаюче покоління, яке покликане не лише правильно сприймати соціально-економічні перетворення в країні, а й стати соціально-активною силою.

Головною парадигмою вищої школи України сьогодні є підготовка високопрофесійного спеціаліста, а також його особистісного розвитку, збагачення життєвого досвіду духовними цінностями, формування світоглядних орієнтирів та найкращих людських якостей. Кожному молодому громадянину важливо розуміти основні пріоритети національного виховання та їх сутність.

Метою статті є аналіз особливостей системи національного виховання студентської молоді. Об'єктом дослідження є національне виховання.

Предметом дослідження в даній роботі є національне виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах.

Ідея національного виховання молоді почала інтенсивно культивуватися в українській педагогічній літературі у другій половині XIX – на початку XX ст. Її прихильниками були М. Євшан [5], М. Галущинський [9], К. Ушинський [10] та інші. На їх думку, основою національного виховання має стати українська національна ідея, ідея побудови незалежної Української держави, зокрема «українська національна ідея мусить ввійти в основу виховання українських поколінь, стати для них новою релігією, увійти в їх кров» [5]. У працях сучасних українських дослідників В. Гнатюка [4], С. Вітвицької [3], С. Білецької [1] висвітлюється проблема національного виховання з філософсько-антропологічними акцентами.

Становлення принципів демократичного виховання невід'ємне від ідей національного виховання як методологічної основи сучасних освітньо-виховних процесів. Національне виховання є органічним компонентом освіти і охоплює всі складові системи освіти. В основу національного виховання покладені принципи гуманізму, демократизму, наступності та спадкоємності поколінь.

Виховання виникло ще на початку існування людського суспільства як засіб трансмісії людських знань і досвіду від покоління до покоління. Наші предки, поряд з розвитком різних ремесел і промислів, створили оригінальну систему виховання, яка відображала вимоги народу й тогочасні соціальні відносини. Пращури українців в епоху глибокої античності, часів трипільської культури, мали власну писемність, агрокалендар, самобутню міфологію, багатий фольклор, виховні традиції і звичаї. Протягом тисячоліть народна система виховання зароджувалася, розвивалася, захищаючись від руйнівного впливу чужоземних загарбників.

Сучасна виховна система зумовлена гуманістичними підходами до формування в студентів культурних, педагогічних, цивільних, загальнолюдських й особисто значущих цінностей. Реалізація підходу до особистості як до мети й об'єкту виховних зусиль висуває ідеї й орієнтири, пронизані повагою й турботою щодо її розвитку, припускає виявлення умов для саморозвитку й морального самовдосконалення, самореалізації й підтримки творчої активності, рівня емоційної

й інтелектуальної напруженості.

Науково доведено, що справжнє виховання є глибоко національним за своєю сутністю, змістом, характером. Повинно відбуватися цілеспрямоване і систематичне виховання молоді на культурно-історичних традиціях рідного народу з творчим використанням елементів національних систем виховання інших народів. Софія Русова відзначала, що національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли її творчі сили не будуть покалічені, а значить дадуть нові оригінальні і самобутні скарби задля вселюдського поступу. Тоді виховання через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів.

Українська нація, як і всі нації світової співдружності, має свою самобутню історію, глибоко гуманістичну ідеологію, власну філософію буття, оригінальну систему національного виховання. Ідеями національного єднання, міцної дружби, товариської взаємодопомоги і милосердя, звеличення людини просякнуті усі сфери творчої праці, природно-історичного життя українців: державно-політична діяльність, право, мораль, економіка, культура, мистецтво, національні традиції і звичаї, виховання підростаючих поколінь. Перевірені багатовіковим досвідом надбання народної мудрості становлять ідейно-моральну основу виховання, яке має національні та загальнолюдські аспекти [8, с. 179].

Освіта і виховання є найважливішими компонентами культури, яка в усьому світі розвивається національними шляхами. Виховання – це насамперед засвоєння кожною особистістю духовності, культури рідного народу, його національного духу, способу буття. Відтворюючи себе з покоління в покоління (фізично і духовно) і турбуючись про вічність існування в дружнім колі народів світу, кожна нація (етнос) піклується про виховання дітей, щоб вони продовжували у віках культурно-історичні традиції батьків, дідів і прадідів [8, с. 179].

Національне виховання – це історично зумовлена і створена самим народом система поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, створена впродовж віків українським народом і покликана формувати світоглядні позиції та ціннісні орієнтири молоді, яка реалізується через комплекс відповідних заходів.

Головна мета національного виховання – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури [6, с. 6].

У Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття» наголошується на тому, що національне виховання має бути спрямоване на формування у молоді світоглядної свідомості, поглядів, переконань, ідей, ідеалів на основі традицій, звичаїв та інших соціально-значущих надбань як вітчизняної так і світової духовної культури. Національна спрямованість освіти полягає у невіддільності її від національного ґрунту, органічному поєднанні з національною історією і народними традиціями, збереженні і збагаченні культури українського народу.

Загальна система національного виховання студентської молоді ґрунтується на таких принципах: єдність національного і загальнолюдського; природовідповідність

та культуровідповідність виховання; активність, самодіяльність і творча ініціатива молоді; демократизація та гуманізація виховання; безперервність і наступність виховання; єдність навчання і виховання; диференціація і індивідуалізація виховного процесу; гармонізація родинного і суспільного виховання [7].

Й. Сележан говорить, що система виховання базується на ідеях національного світогляду, філософії, ідеології, а не на ідеях якогось вчення чи якоїсь партії, громадсько-політичної організації. Національна система виховання ґрунтується на засадах родинного виховання, народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що увібрали в себе надбання національної виховної мудрості. Вона охоплює ідейне багатство народу, його морально-естетичні цінності, трансформовані в засобах народної педагогіки, народознавства, в принципах, формах і методах організації виховного впливу на молодь (теоретичний аспект), а також постійну і систематичну виховну діяльність сім'ї, державних і громадських навчально-виховних закладів, осередків (практичний аспект) [8, с. 182].

Кожне нове покоління включається в уже існуючу національну систему виховання, яка відображає історичні, географічні, економічні, етнографічні і психологічні особливості даного народу та адекватна його світосприйманню і світорозумінню, самобутньому культурно-історичному шляху розвитку. Концептуальне осмислення цілей і завдань, змісту освіти і характеру національної школи і виховання переконує в тому, що сутність національної системи виховання розкривається в основних наукових поняттях: національне виховання, національна система освіти, етнопедагогіка, національна наукова педагогіка, національна свідомість і самосвідомість, національний світогляд, національна філософія, національна ідеологія, народознавство, національні педагогічні кадри [8, с. 183].

На думку М. Галущинського, необхідно, щоб національне виховання ґрунтувалося на використанні в умільй і відповідний спосіб рідної мови, історії власного народу, географії і природних скарбів вітчизни, рідного письменства й такої організації навчально-виховного процесу, за якої молодь житиме життям власної спільноти, життям свого народу.

Національне виховання, стверджував педагог, вимагає: по-перше, єдності дій сім'ї, школи і громади; по-друге, глибокого аналізу минулого й пережитого нашим народом, звідки треба вибрати й виводити перед очі дітей і молоді ті риси, які необхідно виховати в них як у майбутніх громадян української держави. М. Галущинський вважав освіту найважливішим засобом виховання [9, с. 596].

К. Ушинський підкреслював, що загальної системи виховання для всіх народів немає ні в теорії, ні на практиці. Він відзначав, що у кожного народу своя особлива національна система виховання; а тому запозичення одним народом у іншого виховних систем є неможливим [10, с. 109]. Також він наголошував на тому, що виховання бере людину всю якою вона є з усіма її народними і поодинокими особливостями, – її тіло, душу, розум [10, с. 51].

Національна система виховання широко використовує традиції і звичаї з метою формування в молоді етнічної самобутності, творчого ставлення до дійсності. Якщо несприятливі політичні, ідеологічні та адміністративні фактори гальмують реалізацію і розвиток традицій, звичаїв і обрядів народної творчості, то цим самим гальмується і руйнується національна система виховання. При цьому ланки, заклади

національної системи виховання можуть формально залишатися, але національний зміст, дух їх вихолощується, як це і було в роки культу особи і застою. Високе історичне покликання батьків, педагогів, громадськості так впливати на молодь, щоб вона оберігала, як зіницю ока, і збагачувала ідейно-моральний, емоційно-естетичний потенціал традицій, звичаїв і обрядів народної творчості.

Вихована в творчому національному дусі, молодь покликана розвивати традиції і звичаї батьків і дідів у нових конкретно-історичних обставинах, поглиблюючи самобутній колорит суверенної України.

Якщо національна система виховання переобтяжена абстрактними ідеями, знаннями і вони не набувають конкретної національної реальності та форми, такий зміст освіти втрачає свою виховну функцію і, як правило, не перетворюється в погляди, переконання, ідеали, якості характеру особистості, а отже, якості підростаючих поколінь, усього народу. Така система виховання втрачає національний зміст і характер, позбавляється життєздатності, тобто можливості розвиватися і самовдосконалюватися.

Процес виховання повинен організовуватись у єдино цілісному комплексі та становити гармонійне поєднання всіх його складових і слугувати основному призначенню – формуванню духовно багаті, національно свідомої, професійно розвиненої особистості. Часто можна зустріти високоосвічену людину з високим рівнем професійної підготовки, але водночас із низьким рівнем культури. З цього приводу В. Бехтерев висловився так: «Якщо освіта спрямована на примноження людських знань і, отже, на збільшення ерудиції, то виховання розвиває розум людини, привчаючи її до синтезу й аналізу, воно слугує облагородженню душевних почуттів і формуванню та зміцненню її волі. Звідси зрозуміло: якою б освіченою не була людина, та коли розум її не відзначається певною гнучкістю, якщо почуття її залишилися на рівні глибокого егоїзму, якщо вона, зрештою, не має і волі, то вся її освіченість з погляду загальної користі буде лише баластом, і не більше. Якщо, з іншого боку, людина з освітою впродовж свого розвитку отримує невідповідне спрямування почуттів і волі, то її освіченість може стати лише засобом задоволення особистих бажань і в цьому розумінні слугуватиме лише формуванню шкідливого члена нашого суспільства» [2].

Цілі і завдання національної системи виховання досягаються насамперед через глибоке і всебічне оволодіння студентами змістом освіти, який має втілювати в собі національні та загальнолюдські цінності і проводиться за такими напрямками:

1. Національно-патріотичне виховання: формування національної свідомості і відповідальності за долю України; виховання любові до рідної землі, її історії, відновлення і збереження історичної пам'яті; культивування кращих рис української ментальності (працелюбності, індивідуальної свободи, глибокого зв'язку з природою та ін.); виховання бережливого ставлення до національного багатства країни, мови, культури, традицій.

2. Інтелектуально-духовне виховання: розвиток пізнавального інтересу, творчої активності, мислення; виховання потреби самостійно здобувати знання та готовності до застосування знань, умінь у практичній діяльності; реалізація особистісного життєвого вибору та побудова професійної кар'єри на основі здібностей і знань, умінь і навичок; виховання здатності формувати та відстоювати

власну позицію; формування особистісного світогляду як проекції узагальненого світосприймання.

3. Громадянсько-правове виховання: прищеплення поваги до прав і свобод людини та громадянина; виховання поваги до Конституції, законів України, державних символів України; виховання громадянського обов'язку перед Україною, суспільством; формування політичної та правової культури особистості; залучення студентської молоді до участі у добровільних акціях і розвитку волонтерського руху.

4. Моральне виховання: формування почуття власної гідності, честі, свободи, рівності, працелюбності, самодисципліни; формування моральної культури особистості, засвоєння моральних норм, принципів, категорій, ідеалів суспільства на рівні власних переконань; становлення етики міжетнічних відносин та культури міжнаціональних стосунків.

5. Екологічне виховання: формування основ глобального екологічного мислення та екологічної культури; оволодіння знаннями та практичними вміннями раціонального природокористування; виховання почуття відповідальності за природу як національне багатство; виховання готовності до активної екологічної та природоохоронної діяльності.

6. Естетичне виховання: розвиток естетичних потреб і почуттів, художніх здібностей і творчої діяльності; формування у молоді естетичних поглядів, смаків, які ґрунтуються на українських народних традиціях та кращих надбаннях світової культури; вироблення умінь примножувати культурно-мистецькі надбання народу, відчувати і відтворювати прекрасне у повсякденному житті.

7. Трудове виховання: формування особистості, яка свідомо та творчо ставиться до праці в умовах ринкової економіки; формування почуття господаря та господарської відповідальності; розвиток умінь самостійно та ефективно працювати.

8. Фізичне виховання та утвердження здорового способу життя: виховання відповідального ставлення до власного здоров'я, здорового способу життя; формування знань і навичок фізичної культури в житті людини; забезпечення повноцінного фізичного розвитку студентів; фізичне, духовне та психічне загартування; формування потреби у безпечній поведінці, протидія та запобігання негативним звичкам, профілактика захворювань; створення умов для активного відпочинку студентів [1].

Ураховуючи головні завдання національної системи виховання в Україні, у вихованні студентства суттєвим є використання теоретичної парадигми національного виховання через тріаду рис особистості «громадянин – патріот – гуманіст», запропонованої В. Гнатюком. Кожний із цих компонентів системи національного виховання має свої характерні риси. Характерними риси громадянина є: громадянська відповідальність; громадянська активність; громадянський обов'язок; громадянська свідомість; громадянська гідність.

У процесі формування рис характеру національно вихованої особистості патріотизм є головною рисою національного світогляду молоді. Від того, наскільки широко патріотичним почуттям буде пройнята молодь, залежить й міцність нашої держави. Особливими рисами патріота є: розуміння і сприйняття української ідеї; дотримання Конституції України, дбайливе ставлення до національних багатств, до рідної природи; сприяння розбудові незалежної України; готовність до захисту

Батьківщини; пошана до історичної пам'яті; любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій; збереження та зміцнення власного здоров'я і здоров'я однолітків. А своєрідними рисами гуманіста є: доброта; толерантність; справедливість; щирість; сумлінність; повага до оточуючих; принциповість; непримиренне ставлення до фальші, цинізму, лицемірства.

С. Вітвицька у своїй роботі зазначає, що реалізація завдань національного виховання студентів у вищих навчальних закладах може здійснюватися засобами: 1) виховання майбутніх спеціалістів на взірцях життєдіяльності авторитетних, висококваліфікованих людей, носіїв високої загальної світоглядної, політичної, професійної, правової, інтелектуальної, соціально-психологічної, емоційної, естетичної, фізичної та екологічної культури. Слід при цьому ураховувати відому педагогічну аксіому: тільки особистість може виховати особистість; 2) створення необхідних умов для вільного розвитку особистості студента, його мислення і загальної культури, шляхом залучення до різноманітних видів творчої діяльності (навчально-дослідної, науково-дослідної, технічної, культурно-просвітницької, правоохоронної та ін.); 3) збагачення життєвого досвіду, формування національної свідомості та патріотичних почуттів студентів шляхом участі їх у відродженні забутих та створенні нових національно-культурних традицій регіону, міста, вищого навчального закладу; 4) формування «Я» – концепції особистості на основі самоосвіти, саморозвитку, самовиховання та самовдосконалення; 5) поширення принципів здорового способу життя, запобігання вживання студентами алкоголю, наркотиків, викорінення шкідливих звичок та профілактики девіантної поведінки [3, с. 119].

Отже, українське суспільство в період бурхливого розвитку покликане творчо осмислити уроки минулого і на цій основі підготувати міцний фундамент для утвердження національної системи виховання. Заключним результатом національного виховання має бути сформована цілісна особистість, яка відчуває свою причетність до української національної культури, ідентифікує себе з українською нацією й реалізує свої потенційні можливості на благо України. Правильно організоване національне виховання формує повноцінну цілісну особистість, яка цінує громадянську гідність і честь.

Бібліографічні посилання:

1. Білецька С. Системний характер національного виховання студентської молоді: проблеми і перспективи / С. Білецька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1813>
2. Болонський процес: Нормативно-правові документи / Укладачі: З.І. Тимошенко, І.Г. Оніщенко, А.М. Грехов, Ю.І. Палеха. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 102 с.
3. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури / С. С. Вітвицька. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
4. Гнатюк В. Національне виховання і козацька традиція – нова інтегративна якість сучасного навчального закладу / В. Гнатюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1094>
5. Євшан М. Національне виховання / М. Євшан // Україна. – 1991. – № 9. – С. 9 – 10.
6. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти. – К., 1994.
7. Литньов В. Є. Оновлена парадигма українського національного виховання В. Є. Литньов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www.zippo.net.ua/index.php?page_id=216

8. Сележан Й.Ю. Основи національного виховання Українознавство: історичний, філософсько-релігієзнавчий аспекти) / Й. Ю. Сележан. – Чернівці.: Книги – XXI, 2005. –306 с.
9. Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн. Кн.1: Навч.посібник / За ред.. О.В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – 624 с.
10. Ушинський К. Д. Твори в 6 т. / К.Д. Ушинський. – К.: Радянська школа, 1954. – Т. 1.

УДК 378: 316. 34(477.63)

О.О.Резнікова

Дніпропетровський державний аграрний університет

ВПЛИВ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ СТУДЕНТОК ДДАУ

У статті проаналізовано вплив гендерної соціалізації на формування життєвих позицій студенток, проведено дослідження щодо рівня фемінності сучасних жінок.

Ключові слова: *гендер, соціалізація, фемінність, маскуліність.*

В статье проанализировано влияние гендерной социализации на формирование жизненных позиций студенток, проведено исследование уровня феминности современных женщин.

Ключевые слова: *гендер, социализация, феминность, маскулинность.*

The influence of gender sociality on live position of female students was analyzed in this article, examination on the level of feminine of modern women was held.

Key words: *gender, sociality, feminine, masculine.*

Проблема психологічних відмінностей чоловіків та жінок являється однією із найцікавіших проблем, що розглядає сучасна психологія. Це питання гендерних відмінностей, не нове, але в контексті формування життєвих стратегій студенток Дніпропетровського аграрного університету розглядається вперше. В останні десятиліття науковці намагаються узагальнити і пояснити відмінності у поведінці чоловіків та жінок. Значний ріст кількості досліджень, присвячених даній проблемі, характеризує недостатність вивчення проблеми, а також її практичної значущості в різних сферах, особливо в сфері професійної діяльності та навчанні.

Як відмічається в літературі, гендерні відмінності в спілкуванні існують вже у дітей, починаючи з молодшого віку (3-4 роки) [2, 4 та інші]. До найбільш стійких статевих відмінностей відноситься агресивність: хлопчики і чоловіки яскравіше проявляють відкриту фізичну агресію, а жінки більше проявляють вербальну агресію. В будь-якому віці дівчата частіше хлопців задіяні у «соціальних» іграх, вони більше прагнуть до спілкування, ніж хлопчики. А. А. Бодалев встановив, що обсяг спілкування у чоловіків в 1,5 рази менше ніж у жінок. Тож, жінки більш активні, люблять спілкування, емпатичні, турботливі, а чоловіки більш автономні, настирливі, авторитарні. Чоловіків характеризує більша емоційна стриманість, тоді як жінки вільніше і повніше (вербально) проявляють свої почуття та емоції, у жінок раніше виникає потреба ділитись своїми переживаннями, а також жінки краще вмюють співпереживати ніж чоловіки. Жінки мають більшу схильність до кохання та прив'язаності, серед них частіше зустрічаються соціальні лідери.

Дослідження Д. Холл довели, що жінки в цілому краще розуміють емоції оточуючих, рівень емоційного інтелекту у них вище, ніж у чоловіків.

Жінки-лідери демонструють міжособистісний та орієнтований на задачу стиль керівництва, та часто жінки використовують і чоловічий стиль, орієнтований на результат, особливо, якщо вони займають керівні посади в тих сферах, які традиційно вважаються чоловічими, при цьому жінки більш домінантні, та менш турботливі, тобто більше відповідають маскулінному типу.

В цілому жіночий стиль керівництва – більш гнучкий, жінки-лідери більш відкриті, більше спілкуються. Вони схильні ділити владу з іншими, заохочувати підлеглих до загальної роботи і підтримувати в них почуття особистісної значущості. Керівники-чоловіки більш офіційні в стосунках з підлеглими, для них більш важливою виступає субординація.

У переговорах чоловіки використовують директивні мовленнєві паттерни, а жінки – паттерни підтримки. Спілкуючись з представниками своєї статі, і чоловіки і жінки демонструють типові гендерні характеристики – жінки надають підтримку та поводять себе експресивно, чоловіки в спілкуванні з іншими чоловіками практично не демонструють подібну поведінку. Якщо ж у групі з'являється представник протилежної статі, поведінка змінюється: жінки поводять себе директивно, а чоловіки проявляють підтримку.

На основі аналізу літературних даних можна стверджувати, що в даний момент відбувається активне накопичення емпіричних матеріалів про особливості поведінки спілкування чоловіків та жінок. Чоловічий та жіночий стилі спілкування в основному формуються під впливом історичних статево-рольових стереотипів, які активно трансформуються в останні десятиліття.

Мета даного дослідження вивчити особливості гендерної соціалізації студенток ДДАУ.

Методи дослідження: методика діагностики міжособистісного спілкування Лірі в адаптації Л. Н. Собчик, методика дослідження соціального інтелекту Д. Холла.

Вибірка: в дослідженні прийняли участь 52 студентки у віці 18-20 років.

Результати дослідження та їх обговорення. Згідно даним методики діагностики міжособистісного спілкування 23,1% жінок відносяться до гармонічного типу фемінності, у 38,5% жінок найбільш проявляється власно-домінантний стиль міжособистісних стосунків. Домінування даного стилю говорить про соціальну активність, лідерських завдатках, оптимістичності, екстравертированості, також проявляється явна переоцінка своїх можливостей. Для 15,4% жінок характерний тип особистості з яскравим почуттям власної зверхності, а також надмірна настирність, ворожнечість, нестриманість, агресивність. У 24,6% жінок проявився покірно-сором'язливий тип поведінки, який найбільше характеризує фемінність і лише 7,3% належали до залежно-слухняного типу поведінки.

Тож, у жінок найбільш домінантним стилем міжособистісного спілкування виступає власно-домінантний і відповідальний стилі спілкування. Також занадто високий рівень жінок, що поводяться зверхньо та явно переоцінюють свої можливості.

Стосовно іншої методики діагностики особливості соціального інтелекту, жінки вдало передбачують поведінку інших людей, мають досить високий соціальний інтелект 30,8%, жінки на 48,5% вірно розуміли признаки різної

невербальної поведінки людей, але розуміння внутрішніх мотивів спілкування між людьми дещо ускладнене у жінок.

Таким чином когнітивний компонент міжособистісного спілкування не пов'язаний із фактором статі.

Висновки: Слід відмітити, що у жінок досить виражений власно-домінантний та відповідальний стиль міжособистісного спілкування ($p=0,06$). У жінок досить сильно розвинене бажання допомагати іншим, часто проявляються гіперсоціальна поведінка. Але окрім таких рис як толерантність, мотивація на допомогу, емпатія, жінки активно продемонстрували агресивність, впевненість у свої сили, мотив реалізації своїх цілей понад усе, що говорить про наявність маскулічних рис у життєвих стратегіях студенток ДДАУ. Подібна поведінка може бути пов'язана як із стереотипом «сучасної, успішної» жінки, яка в першу чергу кар'єристка, а вже потім жінка, мати, так і необхідністю «зайняти своє місце під сонцем», оскільки більшість дівчат із сіл і невеличких містечок (87,8% жінок)і вони не бажають повертатись до батьків, тож мусять якось досягти певної незалежності та самостійності, щоб влаштувати своє майбутнє.

Бібліографічні посилання:

1. **Бендас Т. В.** Гендерные исследования лидерства / Т. В. Бендас // Вопросы психологии. – №1. – 2000. – С.87-99.
2. **Бендас Т. В.** Гендарная психология; учебное пособие. – СПб. Питер. – 2005. – 431с.
3. **Дорошенко Н. М.** Гендерні відмінності як поведінковий паттерн /Н.М. Дорошенко // Теоретичні і прикладні проблеми психології та педагогіки. – №2. 2000. – С.50-54.
4. **Ильин Е. П.** Дифференциальная психология мужчин и женщин. СПб.: Питер, – 2004. – 544с.
5. Практикум по гендерной психологии / Под редакцией И.С.Клециной.– СПб; Питер. – 2003. – 316с.

УДК 796.332(447)

В.В.Соломонко*, О.В. Соломонко, О. В. Капустін***, А.О.Соломонко******

*Державний університет фізичної культури (м. Львів)**

*Державний університет фізичної культури (м. Львів)***

*Дніпропетровський державний аграрний університет (м. Дніпропетровськ)****

*Кооперативний коледж економіки і права (м. Львів)*****

СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОГНОЗ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ФУТБОЛУ

Розглянуті питання, застосування тактичних систем футбольними клубами України в міжнародних матчах. Встановлено час тривалості атак на ворота суперників, кількість передач м'яча та кількість обведень суперників під час атак. Розглянуті шляхи підвищення рівня індивідуальної майстерності гравців українських команд, які забезпечать досягнення високих результатів.

Ключові слова: тактична система, тривалість атак, передачі м'яча, техніко-тактична підготовленість футболістів, обведення суперника, індивідуальна майстерність гравців.

Рассмотрены вопросы применения тактических систем футбольными клубами Украины в международных матчах. Установлено время продолжительности атак на ворота соперников,

количество передач мяча и количество обводок соперников во время атак. Определены пути повышения уровня индивидуального мастерства игроков украинских команд, которые обеспечат достижение высоких результатов.

Ключевые слова: тактическая система, продолжительность атак, передачи мяча, технико-тактическая подготовленность футболистов, обводка соперника, индивидуальное мастерство игроков.

In the article the main questions of tactical system which used in Ukrainians football club in international matches are considered. During the period of attacks explored the main direction of improvement individual masterpiece of football player in Ukraine's football club that could help to suggest perfect results.

Key words: tactical system, duration of attacks, technical and tactical willingness, football player, individual masterpiece of football player.

Наш футбол не являє собою осмисленого, жорсткого, економічно рівного явища, як наприклад, в Німеччині, Нідерландах, Іспанії, Англії, Італії та інших передових у футбольному відношенні країнах, які нас значно випередили в розвитку сучасної гри.

Сучасний український футбол все ще є спадкоємцем старих футбольних традицій. Це проявляється в наступних компонентах гри, а саме: в наявності великої кількості занадто тривалих (по часу) комбінацій під час володіння м'ячем; в значній кількості неточних і занадто повільних передач; в значній кількості коротких передач м'яча; в значній кількості передач м'яча назад і поперек; в очевидній нерішучості гравців наносити удари по воротах; в прояві невпевненості у власних силах; в очевидній нездатності гравців українських команд до прояву власної ініціативи та винахідливості в ігрових ситуаціях. Вищенаведене особливо яскраво проявляється під час матчів з класними зарубіжними командами.

Мета дослідження полягає у визначенні основних проблем розвитку гри в футбол в Україні, що знаходить своє відображення в процесі змагальної діяльності (під час матчів).

Завдання дослідження:

1. Встановити, які тактичні моделі найчастіше застосовують українські клуби в матчах Ліги Чемпіонів УЄФА та Ліги Європи.

2. Визначити часові показники тривалості атак та кількісні показники передач м'яча українських клубів, та їх суперників під час проведення матчів Ліги Чемпіонів УЄФА та Ліги Європи УЄФА.

3. Встановити кількісні показники обведень з м'ячем суперника здійснених гравцями українських клубів та їх суперниками під час проведення матчів Ліги Чемпіонів УЄФА та Ліги Європи УЄФА і Чемпіонату України.

Методи дослідження:

1) Теоретичні методи включали в себе:

а) аналіз літературних першоджерел з питань розвитку техніки і тактики гри в футбол;

б) педагогічні спостереження та аналіз ігрової діяльності гравців в матчах національного Чемпіонату, матчів Ліги Чемпіонів Європи УЄФА, Ліги Європи УЄФА, матчів сезонів 2009-2011 років, які включали відеоаналіз ігрової діяльності з реєстрацією показників ТТД (техніко-тактичних дій) гравців в матчах

національного Чемпіонату, матчів Ліги Чемпіонів УЄФА, Ліги Європи УЄФА, сезонів 2009-2011 років.

Нами було проведено відеоаналіз з розбором індивідуальних дій футболістів в 40 міжнародних матчах та 45 матчах Чемпіонату України.

1. Проведені нами дослідження дозволили встановити, що проблеми українських футбольних клубів в процесі змагальної діяльності проявляються в стереотипному та рутинному застосуванні тактичних систем 1+4+3+3 або 1+4+4+2, а інколи, навіть 1+4+5+1, які часто застосовуються і стали широко популярними в українських клубах незалежно від подій, що відбуваються на футбольному полі.

Особливо слід відзначити, що згідно сучасних вимог команда повинна володіти набором тактик, які команди зобов'язані вдало вміти застосовувати в ході ігор і в залежності від ситуації, що розгортається на футбольному полі [1,2].

Це, зокрема, знаходить своє відображення в нездатності до перебудов своїх тактичних порядків (наприклад, боязнь збільшити кількість нападаючих на останніх хвилинах матчів у випадку переваги суперників). Такий стан справ пояснюється великим значенням кінцевого результату для клубу та цілої країни, оскільки ведеться боротьба за очки в рейтингу УЄФА. Це, в кінцевому результаті, знаходить своє відображення в рівні фінансових впливів в клубну касу, тощо.

В матчах національного Чемпіонату тактичні перебудови носять більш активний характер, тобто робиться більший акцент на атаку своєї команди.

Сучасна гра у футбол – безперервна боротьба між нападом і захистом. Візитною картою кращих футбольних команд Світу є досконале оволодіння цими обома компонентами гри. В цьому плані важливим є те, що в будь-якому ігровому епізоді гравці повинні перебувати у грі. Якщо вся команда грає в захисті, то вона, у відповідний момент, повинна атакувати такою ж кількістю гравців. При цьому не слід забувати і про організацію дій в обороні [2, 5].

2. З метою визначення часових показників ефективних атак проведених українськими командами в офіційних міжнародних матчах (які завершуються ударом по воротах) нами були проведені заміри часу тривалості атак. Хто володіє м'ячем, той і диктує умови гри. При цьому ми змушені вести гравців до того, щоб при організації оборони вони повинні використовувати всі можливості для контратаки, навчити гравців блискавично змінювати свої функції із захисних на атакуючі і навпаки.

Нами встановлено, що ефективні атаки воріт команд-суперниць українських клубів тривали в середньому від 10 до 12 сек. Аналогічний показник зарубіжних клубів, в матчах з українськими клубами, коливався в межах від 7 до 10 сек.

В матчах Чемпіонату України (між українськими клубами) досліджуваний нами показник в середньому становить від 8 до 9 сек. Наступним етапом дослідження було встановлення показників кількості передач м'яча під час здійснення ефективних атак (які завершуються ударом по воротах) проведених українськими командами в офіційних міжнародних матчах.

Внаслідок проведених нами спостережень було встановлено кількість передач м'яча під час здійснення ефективних атак українськими командами в міжнародних офіційних матчах. Досліджуваний нами показник становив в середньому 7-10 передач. Аналогічний показник представників зарубіжних клубів під час цих матчів

становив, в середньому 5-6 передач.

В теорії футболу існує поняття “контроль м'яча”, під ним розуміють що команда за рахунок часу володіння м'ячем контролює хід і темп гри і таким чином веде пошук вразливих моментів (позицій) в захисті суперника та намагається забити гол.

В матчах національного Чемпіонату кількість передач м'яча, до здійснення ефективної атаки (удару по воротах) цей показник коливається в межах 4-6 передач.

Це означає, що в матчах внутрішнього Чемпіонату команди частіше мають можливість проводити атаки проти неорганізованого захисту суперника (тобто, суперники доволі недбало діють) і швидкість передач зростає і контратаки протікають за більш короткий час.

3. Без активних індивідуальних дій в сучасному футболі досягти позитивного результату практично неможливо. Одним з важливих технічних прийомів являється обведення суперника. Ця техніко-тактична дія дозволяє різко загострити ситуацію поблизу воріт суперника.

Такі дії, під час матчу, найчастіше здійснюють добре технічно та тактично оснащені гравці (лідери команди, тобто гравці здатні до креативних дій) [4].

Саме тому, в подальших своїх дослідженнях ми визначали кількість здійснених гравцями українських команд обведень суперника в міжнародних офіційних матчах, поблизу штрафного майданчика команд-суперниць (в фазі атаки). Ці данні одержані нами під час реєстрації показників ТТД на підставі аналізу відеозаписів матчів з застосуванням методики Соломонко В.В. [1, 3].

З метою визначення цього показника було проведено аналіз 30 відеозаписів міжнародних матчів українських команд та 25 матчів національного Чемпіонату. В результаті проведених досліджень, нами було виявлено низькі середні значення показника успішних обведень суперника гравцями українських клубів (успішним вважалось обведення, внаслідок якого гравець суперника був обведений в 1/3 футбольного поля команди-суперниці або був призначений фол на користь української команди). Таким чином, середні значення досліджуваного нами показника становили 4-5 обведень.

Разом з тим, середні значення кількості обведень виконаних гравцями зарубіжних футбольних команд в матчах з українськими клубами коливається в межах 7-9 обведень.

В свою чергу, в матчах національного Чемпіонату, нами зафіксовано середнє значення показника кількості обведень суперника, яке коливається в межах 3-5 обведень. Таким чином, можемо констатувати, що гравцями проявляється недостатня сміливість та впевненість у власних силах, під час проникнення до воріт суперника.

В своєму дослідженні ми приділили увагу лише деяким аспектам гри, але саме вони являються до певної міри ключовими і визначають слабкі ланки техніко-тактичної підновленості футболістів українських клубів і, до певної міри, характеризують стан і перспективи розвитку футболу в країні.

Висновки:

1. Сучасний футбол високого класу – це переважно жорсткий та безпощадний бій за позитивний для команди результат, за перемогу. І той, хто хоче крокувати в ногу з його розвитком, повинен пристосовуватись до цього курсу. Разом із тим слід

зауважити, що це суперечить традиціям української футбольної школи.

Якщо розглядати сучасні тактичні побудови, то футбол не практикує безкорисного збільшення кількості нападаючих, а будується на швидких контратаках та рішучих і сміливих їх завершеннях. Взаємодія між захистом і нападом висуває однакові вимоги до гравців цих амплуа, де кожен гравець повинен бути підготовленим виконувати дві задачі, тобто ефективно діяти в захисті і в нападі. Можна передбачити, що сучасна концепція спеціалізації гравців на окремих посадах в команді поступово зникає і, в майбутньому, напевно, залишиться як традиція.

2. Встановлено, що згідно сучасних вимог команда повинна володіти набором тактик, які команди зобов'язані вдало вміти застосовувати в ході ігор, і в залежності від ситуації, що розгортається на футбольному полі, але проведений аналіз свідчить про невміння оволодіти цим набором тактик (як наслідок, команди доволі рідко ризикують, на відміну від матчів національного Чемпіонату). Крім того, проведені нами педагогічні спостереження дозволили встановити, що гравці українських футбольних команд, на сьогоднішній день, переважно, застосовують зонний захист. Разом із цим, зонний захист, яким на сьогоднішній день користуються українські команди, має значні недоліки, при цьому переважна більшість гравців цього амплуа не відрізняються тактичною гнучкістю та належним рівнем розвитку спритності (це очевидно за зовнішніми ознаками їх рухів).

3. Гравці українських футбольних клубів, на жаль, не відрізняються високим рівнем техніко-тактичної підготовленості, що знаходить своє відображення :

- у рідких проявах ігрової кмітливості під час організації атакуючих дій;
- у боязні відповідальності за хибну дію або помилкове рішення в атакуючій (захисній) фазі гри;
- у відсутності готовності без коливання нанести удар по воротах;
- у малій кількості спроб загострити гру за рахунок індивідуальних дій (мала кількість спроб обведення суперників).

Як наслідок, українські команди грають з очевидною напругою в атаці та боязко в процесі ведення захисних дій.

4. Сучасна гра у футбол – безперервна боротьба між нападом і захистом. Візитною карткою кращих футбольних команд Світу є досконале оволодіння цими обома компонентами гри. Якщо вся команда грає в захисті, то вона, у відповідний момент, повинна атакувати такою ж кількістю гравців. При цьому не слід забувати і про організацію дій в обороні. Ці дві здібності (захисту і атаки) будуються на чудовому володінні цих двох здібностей, які побудовані на індивідуальних якостях гравців, і тому команди здатні підсилювати гру та вміло реалізовувати свої здібності і можливості у найскладніших умовах і витримувати високий темп протягом більше ніж 90 хвилин гри (на сьогоднішній день, з урахуванням компенсованого часу, середня тривалість матчу становить 95 – 98 хвилин).

5. Опорою команди є, зазвичай, кращі гравці, яскраво виражені особистості, які, завдяки своїм здібностям, надають грі відповідний характер. Такі футбольні особистості є носіями гри, і, як правило, виконують в команді специфічні функції. Їх гра стає вражаючою при умові, що такий гравець всі свої знання та вміння поставить на службу команди. Нам залишається сподіватись, що такі гравці, як Пеле, Кройф, Марадона, Зідан, Мессі, Хаві, Іньеста з'являться і в українському футболі.

За останні роки багато збірних і клубних команд Світу та Європи демонструють футбол багатий атаками (атакуючі дії неможливі без імпровізації, творчих проявів гравців), тобто футбол, який приваблює глядачів. Це відбувається завдяки тому, що ігрова імпровізація приваблює глядачів, оскільки вони симпатизують командам, які демонструють інтелектуальний (творчий) футбол, що перемагає силу і тактичні догми. Атакувати по-сучасному означає вести безперервну боротьбу за м'яч в умовах щільного прикривання, обігрувати суперника за рахунок швидкості рухів. Такі атаки стають одночасно і психологічною зброєю, оскільки під безперервним тиском тримають суперника в невпевненості і тим самим стверджується відчуття, що його ворота постійно перебувають в небезпеці. Це виводить суперника з рівноваги і змушує його допускати помилки.

Бібліографічні посилання:

1. **Зеленцов А.М., Лобановский В.В., Ткачук В.П., Кондратьев А.И.** Тактика и стратегия футбола. – К., 1989. – 192 с.
2. **Лисенчук Г.А., Лоос В.Г., Догадайло В.Г.** Тактика футбола. – К., 1991. – 88с.
3. **Соломонко В.В., Лисенчук Г.А., Соломонко О.В.** Футбол. Підручник для студентів вищих навчальних закладів фізичного виховання і спорту. Видання друге виправлене і доповнене.- Київ: Олімпійська література, 2005. – 295 с.
4. **Соломонко В.В., Соломонко О.В.** Розвиток творчості в спортивних іграх: Метод. рекоменд. – Львів, 1992. – 48 с.
5. **Шамардин В.Н.** Научно-методическое обеспечение подготовки футболистов высокой квалификации: Учебн.пособие - К.,2001. – 65 с.

УДК 316: 61-053.6

Г. В. Карпенко

ДЗ «Дніпропетровська медична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Стаття присвячена аналізу специфіки молодіжної культури та, відповідно, валеологічної культури, як невід'ємної складової загальної молодіжної культури. Особлива увага приділена соціокультурним особливостям молодіжного середовища в умовах сучасного інформаційного суспільства та феномену масової культури. Запропоновані механізми та напрямки формування валеологічної культури сучасної молоді.

Ключові слова: *молодь, валеологічна культура, масова культура (арт-, мід-, кіч-культура), валеологічні практики.*

В статье анализируются социокультурные особенности молодежной культуры, её специфика и влияние на формирование валеологической культуры. Предложены направления и механизмы формирования валеологической культуры молодежи в контексте современного информационного общества и феномена массовой культуры.

Ключевые слова: *молодёжь, валеологическая культура, массовая культура (арт-, мид-, кич-культура), валеологические практики.*

Social cultural peculiarities of youth culture and its influence on forming of valeological culture are analysed in the article. Directions and mechanisms of valeological youth culture forming are proposed in the modern information-oriented society context and mass culture phenomenon as well.

Key words: *valeological culture, youth, mass culture (art-, media-, kitsch- culture), valeological practices.*

Актуальність дослідження валеологічної культури крізь призму

соціокультурних особливостей студентської молоді пов'язана із тим, що в умовах соціальних трансформацій (зокрема у міру розбудови інформаційного суспільства) вона постає певним генератором трансформацій. В традиційних суспільствах культурний розвиток ґрунтувався переважно на досвіді старших поколінь. В сучасних суспільствах старше покоління не відіграє роль культурного носія. Постійно спілкуючись за допомогою технічних засобів та маючи розгалужену інфраструктуру відпочинку, молодь має змогу зменшити спілкування із старшим поколінням в наслідок чого обмежується культурний обмін із ним. Якщо раніше не було чіткого поділу культури на «дорослу» і «молодіжну» (безумовно ми не говоримо про піонерські пісні тощо), то тепер у «батьків» і «дітей» з'явилися серйозні відмінності і в ціннісних орієнтаціях, і в моді, і в способах комунікації, і навіть у способі життя в цілому. Відповідні відмінності безумовно існують і у валеологічній культурі. Однак, ми вважаємо, що в умовах «техногенного суспільства» змінюються не лише культурні цінності, але і принципи формування та розвитку певних культурних детермінант, що власне і зумовлює мету статі – аналіз специфіки молодіжної культури та, відповідно, валеологічної культури як невід'ємної складової загальної молодіжної культури.

Слід зазначити, що в умовах сучасної соціально-економічної кризи в Україні, яку молодь відчуває чи не найгостріше, зміна суспільних процесів (зокрема в молодіжному середовищі) може бути досягнута лише через коригування цінностей. Ні придушення, ні компроміс не можуть активізувати новий розвиток соціальних відносин (зокрема розвиток будь-якої культури), поки не відбудеться зміна ціннісних орієнтирів. Це положення є принципово важливим не тільки для розвитку суспільства в цілому, але і для формування здорового способу життя людини, а отже і для формування культури здоров'я.

На думку М.Хербста, у сучасному суспільстві все більше люди потерпають від індивідуалістичних цінностей — «цінності гедонізму приходять на зміну просоціальним цінностям» [цит. за: 6]. Погоджуючись з останнім висловом, слід зазначити, що сучасний молодіжний гедонізм не завжди пов'язаний із валеологічними цінностями, а в більшості випадків навіть вступає в конфлікт із ними. В підтвердження останньої думки можна навести також результати досліджень Т. Прохоренко та О. Зробовської. Зокрема автори відмічають, що ставлення молоді до читання, кіно, театру і музики показує, що переважна більшість проявляє тенденції до споживання легких, розважальних видів і жанрів мистецтва, і лише незначна частина розуміє і цікавиться творами класики світової і вітчизняної культури. Приблизно така ж картина спостерігається у ставленні до музеїв і виставок. Автори наголошують, що смаки молоді у сфері культури обумовлені соціальними процесами, які відбуваються у суспільстві, відображають соціальні і психологічні особливості свого часу, потреби і цінності усього соціального організму [5].

Однак необхідно відзначити, що ціннісні пріоритети мають тенденцію змінюватися з часом, у міру того, як людям стає необхідно адаптуватися до нових умов соціального середовища. При цьому реконструкція системи цінностей особистості виявляється більш складною справою, ніж її формування. Отже, аналіз чинників і умов, від яких значно залежить процес формування системи цінностей

особистості, є водночас складною та актуальною соціально-психологічною проблемою. Розгляд цієї проблеми з урахуванням вікових і гендерних особливостей тільки загострює її.

Розглядаючи молодь в соціокультурному просторі України, Ю. Сугубова визначає два види соціокультурних зв'язків. Перший поки ще спирається, щоправда, дуже слабо, на традиційні культурні інтереси й потреби молоді, використовує соціальний досвід виживання, котрим багата історична традиція нашої держави. Другий, пов'язаний з появою модернізованих культурних зв'язків як особливого виду соціокультурних відношень, застосованих до нових умов життя, в обставинах поступової втрати культурних традицій. На їх розвиток вплинула нова масова культура, а також культурна експансія ззовні [7, с. 323–326].

В цілому, погоджуючись із наведеною точкою зору, вважаємо за доцільне зазначити, що відповідні соціокультурні процеси відбуваються не лише у молодіжному середовищі, а характерні й для всього українського суспільства, однак найбільші зміни (відмінності) відбуваються саме у молодіжному середовищі. Для пояснення причин такого стану можна скористатися думкою авторів статті «Соціально-культурні цінності молоді в умовах трансформації суспільства», які зазначають, що: «у молодому віці відбувається прискорений фізичний і розумовий розвиток, який не призводить до ранньої соціальної зрілості. Найбільш характерним для молоді є емоційно-чуттєве ставлення до життя, у тому числі до культури. Цим обумовлене наслідування ілюзорним героям, динамізм, ситуативність, формування групових стереотипів, пошук розважального змісту у діях. Молодіжна культура уявляє собою субкультуру з достатньо чітко окресленими кордонами. Її характеризують такі особливості, як відчуженість від старшого покоління, від його цінностей, відхід у сферу дозвілля, де ведучим стає спілкування, розваги і самоосвіта, пов'язана з комунікативною діяльністю. У ставленні до культури переважає споживання над творчістю» [5].

Поглиблюють цю ситуацію сучасні соціокультурні зміни, що відбуваються в країні. Основними із змін, що негативно впливають на соціокультурний розвиток молоді (як в цілому, так і з погляду валеологічної культури), є відмова (усторонення) держави від культурно-просвітницьких, освітницьких функцій. Відповідні функції на сьогодні виконуються переважно рекламними роликами, іноземними фільмами та хаотичною інформацією, розміщеною в мережі Інтернет. В багатьох випадках навіть дитячі програми (мультфільми, фільми) не містять в собі культурно-виховної складової, а відіграють лише розважальну функцію. Відповідно в молодому віці культурний розвиток обмежений низкою складових:

- поколінський розрив у цінностях ускладнює безпосередній обмін культурними цінностями (надбаннями) між поколіннями;
- відмова від прихованого виховання культурних цінностей (через засоби масової інформації) та через виховання у дошкільних та шкільних закладах;
- відсторонення держави та певних органів щодо контролю за інформацією, що споживається молоддю в якості культурних детермінант;
- гедонистські настрої молоді, тяжіння до більш «легкої», розважальної культури;
- поширення Інтернет комунікацій та соціальних мереж, а також дешевий

мобільний телефонний зв'язок призвів до віртуалізації навичок спілкування, що в свою чергу змінює цінності та не вимагає демонстрації культурної відповідності нормам, адже спілкування носить віртуальний характер. Все це, на нашу думку, формує своєрідну «віртуальну культуру».

Наслідком зазначених негараздів є те, що, по суті, вирросло (і продовжує зростати) ціле покоління молодих людей, частково чи повністю позбавлених соціально-культурних коренів, відірваних від живого соціального та природного середовища, від національної культури, місце якої заповнене і продовжує заповнюватися штучними та інородними зразками ерзац-культури. В такому разі культура у звичному розумінні не відіграє своїх функцій, що викликає певний протест у молоді, а як наслідок виникають власні молодіжні субкультури.

Таким чином можна констатувати, що ефективне засвоєння валеологічної культури в молодіжному соціокультурному середовищі є важливою проблемою збереження здоров'я нації, яка потребує вирішення, однак окремі аспекти розв'язання даної проблеми лежать у площині трансформації базових культурних цінностей на рівні суспільства, що суттєво ускладнює даний процес. Також, фактором, що ускладнює зазначений процес є суттєвий (та такий, що продовжує загострюватися) розрив культурних цінностей поколінь. Все зазначене вище говорить про необхідність подовження наукових пошуків у дослідженні аспектів валеологічної культури молоді та забезпечення реалізації потенційних можливостей валеологічного розвитку тих, що містяться в межах сучасної молодіжної культури.

В такому контексті необхідно наголосити на тому, що в формуванні валеологічної культури має бути задіяне широке коло напрямків соціальної життєдіяльності. В вітчизняній літературі міститься перелік набору основних шляхів формування здорового способу життя дітей та молоді. Фахівці українського інституту соціальних досліджень відносять до цього наступні:

- сім'я та батьки;
- навчальні заклади (програмні та факультативні навчальні курси);
- позашкільні заклади, в тому числі заклади фізичної культури та спорту;
- центри соціальних служб для молоді;
- оздоровчі та медичні установи;
- програми за місцем проживання, що ініціюються державними установами;
- програми та проекти різноманітних громадських організацій;
- інформаційні заходи через ЗМІ та інші джерела інформації [8, с. 133].

Також автори відзначають, що політика та заходи по формуванню здорового способу життя передбачають програми та проекти, що розраховані на широкий загал дітей та молоді, на батьків, на окремі групи ризику чи групи спеціальної уваги молоді та батьків, а також – на фахівців, що працюють з молоддю. Тому в одних випадках робота побудована лише як виховна і профілактична, в інших – як виховна та корекційна або навіть виховна та лікувально-корекційна [8, с. 133].

Такий підхід при всій своїй справедливості не спрямований безпосередньо на формування валеологічної культури. Запропоновані напрямки є, на наш погляд, скоріше операціоналізацією окремих валеолого-культурних детермінант соціального процесу.

При цьому автори також не торкаються питання інституціоналізації системи

формування та розвитку валеологічної культури, адже у запропонованому підході соціальні інститути представлені у вигляді виокремлених функціонально-спрямованих закладів. На нашу думку, саме створення інституціонального утворення може надати змогу ефективно виконувати функції пов'язані із формуванням та розвитком валеологічної культури та валеологічного потенціалу. Ми вважаємо, що в якості такого інституту має виступати сама держава, яка мусить забезпечувати можливості та стимулювати валеологічну активність громадян. При цьому одночасно мають створюватися умови як для повноцінного харчування (мова йде про створення відповідних вимог до комерційних підприємств та державних установ, щодо забезпечення умов повноцінного харчування працівників). Також принципово важливим є повернення аматорського спортивного руху та створення умов для його поширення. На сьогодні спортивна інфраструктура державних закладів фізичної культури і спорту не відповідає сучасним вимогам, а інфраструктура комерційних закладів є занадто дорогою та не досить зручно розташованою для пересічних громадян. Відповідно мають реалізовуватися також і пропагандистські та інші заходи.

В цьому контексті інтерес може мати підхід запропонований російським автором Л.Д. Козловою, де автор пропонує програму створення центра здоров'я університету [79, с. 66-70]. При цьому мова йде у першу чергу про інститутський центр для формування валеологічних практик у студентської молоді. Однак за результатами проведених досліджень можна констатувати, що падіння інтересу до валеологічних практик розпочинається ще до вступу молоді до інституту. Це дозволяє казати, що створення такого центру в вузі є не своєчасним. Існує потреба у створенні відповідних центрів на базі середньо-освітніх навчальних закладів, адже основний процес культурації (у тому числі валеологічної) відбувається як раз у період навчання у середній школі. Однак завдання та механізм створення зазначеного центру (у відповідності до підходу запропонованого Л.Д. Козловою) університету бачиться нам таким, що потребує уваги та адаптації до національних умов та специфічних завдань, які висуватиме культуротворче завдання функціонування зазначеного центру.

Адаптуючи логіку Л.Д. Козлової до сучасних умов українського освітянського простору та національної моделі валеологічної культури, можна запропонувати наступну логіку його створення та функціонування. Освітянські заклади, зокрема школи, професійно-технічні училища, коледжі тощо мають бути поєднані функціонуванням даного центру який має забезпечувати єдність методологічних підходів та однаковий рівень уваги до валеологічних цінностей. Основними завданнями закладів освіти, щодо формування валеологічної культури в цьому контексті виступатимуть: підтримка студентів та учнів, що займаються у спортивних закладах і секціях; популяризація та контроль за регулярністю відвідувань та результатами занять; забезпечення контролю за матеріально-технічним та соціальним середовищем навчання, праці, відпочинку учнів та студентів, а також забезпечення їх підтримки у валеологічно-прийнятних межах; робота з батьками з метою просування цінностей здоров'я в повсякденні практики родин; збільшення цінності здоров'я на рівні взаємодії дітей та батьків; розробка та проведення валеологічного моніторингу з метою діагностування ефективності політики що

реалізується та появи нових валеологічних та несприятливих практик у молодіжному середовищі.

При цьому інституційний статус відповідного центру має бути вищим за статус навчальних закладів для того, щоб інституціональний вплив з боку центра міг створювати тиск на керівництво навчальних закладів. На нашу думку, це може бути міський чи обласний центр, створений при комітеті у справах молоді та спорту. Однак саме створення такого комітету не здатне вплинути на культуру як таку, а лише створює умови для її просування в молодіжне середовище. При цьому в процесі такого просування особлива роль належить масовій культурі.

З літератури та з результатів власних спостережень можна констатувати, що на сьогодні культура молоді є продуктом певної масової культури. Відтак коригування певних культурних детермінант в молодіжному середовищі нам бачиться можливим лише через зміну тієї культурної системи (в даному контексті масової культури), в межах якої створювалась відповідна субкультура.

Російський філософ С.І. Аблесєв визнає, що на сьогодні масова культура проникає практично в усі сфери життя суспільства та формує єдиний семіотичний простір. При цьому автор також наводить класифікацію видів масової культури та її рівнів. На нашу думку, вплив на валеологічну свідомість та валеологічний потенціал може бути здійснений через усі рівні та форми масової культури. Для цього пропонуємо розглянути їх у структурі запропонованої С. І. Аблесєвим [1]: кіч-культура (т. е. низькопробна, навіть вульгарна культура); мід-культура (культура «середньої руки»); арт-культура (мас-культура, не позбавлена певного, іноді навіть високого художнього змісту та естетичного виразу).

Безперечно для молоді аудиторії більш сприйнятими є два нижчі культурні рівні, адже не маючи високого рівня загальної культури молоді, як правило, складно сприймати високий рівень арт-культури, від чого цінність (та інформація) що надходить з боку арт-культури практично не сприймається. При тому, що на сьогодні всі спроби формування валеологічної культури намагаються переважно уникати кіч-рівня, ми вважаємо його також достатньо дієвим для просування та закріплення валеологічних цінностей. При цьому, навіть частково, можна пояснити збільшення цінності кіч-культури зростання уваги молоді до свого тіла, адже на вульгарно-фізіологічному рівні тіло – джерело задоволення (у т.ч. сексуального). Саме намагання претендувати на відповідне задоволення також може частково впливати на валеологічні практики. С.І. Аблесєв характеризує масову культуру як особливе соціокультурне явище, на підставі чого він визначає її основні характеристики: орієнтованість на гомогенну аудиторію; опора на емоційне, ірраціональне, колективне, несвідоме; ескапізм (намагання відійти від мрачної дійсності в світ ілюзій); швидкодоступність; традиційність і консерватизм; оперування середньою мовною семіотичною нормою; цікавість [1].

На нашу думку, усі перелічені складові для молодіжної аудиторії є досить важливими, що зумовлює можливість впливати на молодіжну культуру, зокрема й валеологічну, базуючись на запропонованих принципах. При цьому на увагу також заслуговує поширення зазначеної культури в молодіжному середовищі. Запропонований вище центр виступатиме, в цьому контексті, не більш як координатором, саме тому зазначене вище актуалізує необхідність подовження

наукових пошуків у дослідженні та встановленні носіїв культурних цінностей, їх конструюванні та окресленні засобів їх закріплення.

Бібліографічні посилання:

1. **Аблеев С.И.** Специфика и тенденции массовой культуры: анализ основных аспектов / С. Р. Аблеев, С. И. Кузьминская // Сайт Регионального общественного культурно-просветительского центра «Адимант» [Электронное издание] / Режим доступа : <http://www.lomonosov.org/friend-esses/fourfriend-esses15054.html>
2. **Вишневецький, Ю.Р., Ковалева А.И., Луков В.А., Ручкин Б.А., Шапко В.Т.** Практикум по социологии молодежи. М.: Социум, 2000. С. 19
3. **Ильинский, И.В.** Инвестиции в будущее: образование в инновационном воспроизводстве. СПб.: Изд. СПбУЭФ, 1996. – 163с.
4. **Козлова Л.Д.** Концепция формирования валеологической культуры в техническом университете / **Л.Д. Козлова**//**Валеология** № 4, 2002. С. 66-70
5. **Прохоренко Т.Г.** Соціально-культурні цінності молоді в умовах трансформації суспільства / Т.Г.Прохоренко, О.П.Зборовська //Вісник Міжнародного слов'янського університету. Харків Український науково-теоретичний журнал. - 2008.-Т.11, №2 [Електронне видання] / Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VMSU/2008-02/sociology.htm
6. **Семків І.І.** Індивідуальні цінності як психологічні механізми формування соціального капіталу / І.І. Семків // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім.Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 3. – Кам'янець Подільський: Аксіома. – 2009. – 460 с.
7. **Сугубова Ю.Ю.** Переваги молоді в соціокультурному просторі України / Ю.Ю. Сугубова / Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2010, вип. XXVIII. С. 323-326
8. Формування здорового способу життя молоді: проблеми і перспективи / О.Яременко, О. Балакірева, О. Вакуленко та ін. – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2000. – 207 с.

УДК 316.4.063.3 (477)

О.О.Резнікова

Дніпропетровський державний аграрний університет

ПРОБЛЕМА СВІТОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

В статті проаналізовано проблему глобалізації для України. Розглядаються різні аспекти міфотворчості щодо України та її політики щодо глобалізації.

Ключові слова: *глобалізація, ідеологія, міф, стереотип, політика, політична свідомість.*

В статье проанализирована проблема глобализации для Украины. Рассматриваются различные аспекты мифотворчества относительно Украины и ее политики по глобализации.

Ключевые слова: *глобализация, идеология, миф, стереотип, политика, политическое сознание.*

The problem of globalization for Ukraine is analyzed in this article . The various aspects of mythology about Ukraine and its policies toward globalization.

Keywords: *globalization, ideology, myth, stereotype, politics, political consciousness.*

В умовах інтеграції України в світові та Європейські структури питання глобалізації стає досить актуальним, оскільки несе в собі ряд проблем та перспектив для України.

Глобалізація, з одного боку, уніфікує соціальний простір, а з іншого – веде до більш чіткої стратифікації світової спільноти. Формується система, що складається з

країн «ядра» глобалізації та країн «периферії» глобалізації. На жаль, Україна не є суб'єктом глобалізації і відноситься в цьому аспекті до периферійних держав. Це обумовлено як рівнем її соціально-економічного розвитку, так і місцем та роллю держави в сучасній світовій політичній «грі подій та впливів». Які ж проблеми встануть перед Україною у зв'язку з глобалізацією світу? Насамперед, це послаблення ролі держави і посилення впливу на внутрішні українські процеси основних суб'єктів глобалізації, а саме, країн «Великої вісімки» (G8 – США, Канада, Англія, Франція, Німеччина, Італія Японія, Росія), ТНК – транснаціональних компаній (наприклад, Газпром), а також міжнародних організацій та з'єднань (ООН, НАТО, ЄС, СТО, ВВФ, ФІФА, СНГ тощо).

Метою даної статті є спроба розглянути проблеми, з якими може зіткнутись Україна, вступаючи до процесу глобалізації.

Політика завжди прагнула знайти своє обґрунтування у філософії або релігії та своє виправдання у моралі. Історія політики довела, що моральною політика бути не може. “Моральна політика” – це перший найтриваліший політичний міф. “Філософічною” (ідеологічною) вона реалізується лише на теоретичному рівні політичної свідомості, не відзеркалюючи інтересів усіх верств суспільства. Натомість, масова політична свідомість активно сприймає головні ідеологічні принципи та норми завдяки політичному символізму (наочна агітація, політичні пісні, політичні лідери, логотипи, політична мова, політична мода, символи місця і часу), який є невід'ємною частиною політичної ідеології та політичної культури, але вже не в якості їх ідейного компонента, а лише як засіб впливу на масову політичну свідомість.

Внаслідок канонізації відповідної символіки на рівні масової політичної свідомості відбувається поступовий, але неухильний процес стереотипізації та міфологізації політичної свідомості. В основу цього процесу покладений складний, але дієвий механізм ідейно-психологічного впливу на масову свідомість – маніпуляція свідомістю.

На відміну від стереотипу, в якому у спрощеній формі віддзеркалюється певний доволі складний елемент дійсності, міф набагато складніше явище психічного життя. На думку видатного російського філософа М. Мамардашвілі, міф – це машина культури, що перекидає місток від природного стану людини до цивілізації, конструює саму людину. Міф управляє людиною, створює для неї особливу — міфологічну реальність. Безкінечний потік інформації, навала символів, образів, “картин” сприяє міфологізації свідомості людини, оскільки міф постає стійкою структурою й дозволяє запровадити певну впорядкованість до хаотичної “картини світу”. Міф виявляється тією самою “реальністю”, в яку людина відверто хоче вірити [2, с 34].

В умовах жорсткої світової економічної, інформаційної та психологічної боротьби перемаже той, хто зможе нав'язати свою “картину світу”, свою оригінальну концепцію міфологізованої реальності. Політичний міф у такій спосіб покликаний впорядкувати політичну реальність й постає як засіб інтерпретації дійсності. Він може використовуватися для реалізації конкретних політичних завдань: боротьби за владу, легітимізації влади, здійснення політичного панування або панування політичної ідеології.

Стрімка глобалізація, ідеологічно, має вирішити ряд проблем, що торкаються як світу в цілому, так і його регіонів та країн. До них відносяться перш за все: запобігання світової термоядерної війни, роззброєння та створення умов для розвитку мирних міжнародних стосунків; соціальний розвиток та економічний ріст у світі; подолання економічної відсталості, ліквідацію у світі голоду та злиднів; раціональне та комплексне використання природних ресурсів, розробка та втілення активної демографічної політики та стратегії охорони навколишнього середовища, розвиток міжнародного співробітництва в галузях різних наукових досліджень, тощо [5].

Та чи не приховано за цими ідеями інших, більш вигідних цілей та намірів зробити з України сировинний придаток, де можна буде досить дешево видобувати природні копалини, та вигідно збувати свою продукцію? Ймовірність, що будуть інвестуватись інші сфери економіки, які не стосуються лише видобування природних ресурсів нашої землі досить низька. Наприклад, побудувати швейну фабрику економічно вигідніше в тепліших країнах, ніж в Україні, адже у нас холодні зими, а це значить, що приміщення повинні бути теплими, опалюватись взимку, робітникам заробітну плату прийдеться платити більшу, оскільки з кліматичними особливостями і „мінімальний споживчий кошик” буде більшим тощо. Тож вийде, що товар зроблений в тепліших країнах буде дешевшим та приноситиме більше прибутку виробнику. Отже, розраховувати на „технічний та економічний прорив” у єдиному економічному просторі України не зовсім доречно.

У світі зараз іде боротьба за природні енергоресурси, оскільки це найприбутковіша сфера сьогодні. Росія робить активну ставку на підкорення Заходу завдяки енергозалежності. Західні країни вимушені „захищатися”. За таких умов глобалізація не виглядає як щирий намір допомоги Україні „рятуватися” від тенет Росії. Тому Україна, на мою думку, опинилась між двома серйозними гравцями, які намагаються імплантувати в нашу свідомість чужі та, навіть, ворожі нам ідеї. То ж, можливо, ми зараз спостерігаємо боротьбу двох, а то й більше, міфів (які активно використовуються різними партіями як агітаційна компанія) стосовно майбутньої орієнтації України у зовнішній політиці.

Міф забезпечує вихід до важелів управління масовою свідомістю за умови гострого дефіциту владних ресурсів. Тобто політичний міф містифікує (спотворює) політичну реальність утворюючи у такий спосіб своєрідний структурний елемент свідомості – міфосвідомість, яка дозволяє спростити сприйняття складного світу політики, завдяки цілісним і гармонійним уявленням заснованим на вірі, а не на логічному знанні, яке просякнуте внутрішніми суперечностями. Міфосвідомість дозволяє «олюднити» владні відносини, змалювати їх як арену боротьби сил добра і зла, справедливості та несправедливості, й у такий спосіб, сприяти самоідентифікації особистості, вибору певних симпатій та антипатій, реакцій і дій.

Бібліографічні посилання:

1. **Варій М. Й.** Політико-психологічні передвиборні та виборчі технології: Навчально-методичний посібник. – К.: 2003. – 400с.
2. **Вебер М.** Соціологія. Загально історичні аналізи. Політика. – К.: Основи, 1998. – 534с.
3. **Гаджиев К.С.** Политическая наука: Учебное пособие. – 2-е изд. – М.: Международные отношения, 1996. – 400 с.

4. **Грачев Г. В., Мельник И. К.** Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия. М.: Алгоритм, 2002. – 256с.
5. **Гуменюк О.Є.** Маніпуляція як різновид психологічного впливу// Практична психологія та соціальна робота.2003.№5.С.23-26
6. **Філософський словник / Під. ред. І.Т.Фролова.** – 5-е вид. – М.: Політвидат, 1986. – 590с.
7. **Шныпко А.С.** Экономические войны: истоки, формы, цели, проблемы, перспективы. – К.: Генеза,2007. – 376 с.

УДК 027

А.Г.Братчик

Дніпропетровський державний аграрний університет

БІБЛІОТЕЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

У статті розглядається зміст поняття «інформаційна культура», йдеться про значення її формування у вищому навчальному закладі засобами діяльності бібліотеки, створення інформаційних ресурсів для забезпечення самостійної роботи студентів.

Ключові слова: культура, бібліотечна діяльність, інформаційні технології, інформатизація освіти, пізнавальна діяльність.

В статье рассматривается содержание понятия «информационная культура», значения ее формирования в высшем учебном заведении средствами библиотечной деятельности, создания библиотечных ресурсов для обеспечения самостоятельной работы студентов.

Ключевые слова: культура, библиотечная деятельность, информационные технологии, информатизация образования, познавательная деятельность.

Maintenance of concept "Informative culture" is examined in the article, value of her forming in higher educational establishment by facilities of library activity, creations of library resources for providing of independent work of students.

Keywords: culture, library activity, information technologies, informatization of education, cognitive activity

В умовах розвитку інформаційного суспільства зростання ролі технологій є однією із головних складових діяльності. Питання створення інформаційних ресурсів та комп'ютерних мереж, забезпечення впровадження новітніх інформаційних технологій, організація електронного каталогу документів, що зберігаються у фондах бібліотеки актуальні та пріоритетні напрями інформатизації освіти.

Метою даної статті є аналіз створення умов для задоволення інформаційних потреб користувачів бібліотеки вищого навчального закладу, формування інформаційної культури засобами бібліотечної діяльності.

Зростання обсягів інформації з однієї сторони характеризує стрімкий розвиток суспільства, генерацію знань, що передбачає не тільки безпосереднє її використання, а й формування системи духовних цінностей і орієнтирів, з іншої сторони ставить перед її користувачем проблему визначитись в глибині проникнення до інформаційних баз, яка характеризується за твердженням В. Горового двома основними факторами: «суспільною потребою і наявним інформаційним ресурсом, необхідним запасом узагальненої інформації»[2, 5].

Історично виконуючи роль хранителів культурного надбання, бібліотеки успішно інтегрують його у наукову, виховну і освітню діяльність, органічно поєднують з

багатствами національної та світової культур, з цінностями, без яких неможливий подальший повноцінний розвиток людської цивілізації. Значення бібліотечних установ в умовах інформатизації українського суспільства постійно зростає. Корисною, на думку С. М. Кандаурова, була б діяльність бібліотек щодо пошуку та аналізу «зростаючих масивів інформації стосовно актуальних питань соціально-економічного розвитку суспільства, розбудови державних інститутів»[3, 3].

Питання змісту діяльності бібліотеки в умовах демократизації суспільного життя, реорганізації системи освіти, інформатизації були предметом вивчення В. Ільганаєвої, В. Пашкової, М. Сенченко, В. Скар, М. Слободяник, Л. Філіпової, А. Чачко, О. Башун, О. Грозовської, Г. Шемаєвої, О. Біличенко, Т. Колесникової та ін.

В цих дослідженнях визначені закономірності сучасного етапу розвитку бібліотеки, яка поряд із функцією збереження культурно-історичних цінностей, надбань попередніх поколінь трансформується залежно від змін у суспільстві і на цій основі пропонуються шляхи поновлення її діяльності, що забезпечує поряд з впровадженням сучасних інформаційних технологій використання у вихованні студентської молоді культурних цінностей, які зберігають у своїх фондах бібліотеки. Н. Г. Солонська акцентує увагу на культурно-просвітницьку діяльність бібліотеки, її зміст, який необхідно спрямувати на «пропагування науки, її досягнень, нових знань» та визначає як діяльність, покликану формувати інформаційну культуру[4, 9].

Культурно-виховна діяльність бібліотеки, засоби її педагогічного впливу у взаємодії з усіма учасниками навчально-виховного процесу створюють умови для формування у студентів пізнавальної мотивації, їх активізації завдяки умінню відбирати необхідну інформацію, орієнтуватись в інформаційному середовищі, визначати свої інформаційні потреби. Тому надзвичайно важливе на початковому етапі перше враження про бібліотеку, як заклад культури і просвіти, створення комфортних умов пошуку необхідної інформації для задоволення потреб користувачів.

Бібліотека за своїм статусом багатofункціональна. Для вирішення програмних завдань, задоволення цілей та підходів , що забезпечують виконання, бібліотека використовує такі форми і методи в організації своєї роботи, які відповідають її стратегічному плануванню та підтверджують формування інформаційної культури в освітньо-виховному процесі навчального закладу [1, 189]. Програма діяльності бібліотеки ВНЗ, перш за все, повинна бути визначена в її програмних документах , що передбачають взаємодію з кафедрами, деканатами, кураторами, органами студентського самоуправління, установами культури.

Наукова бібліотека Дніпропетровського державного аграрного університету є інформаційною основою науково-освітнього процесу в навчальному закладі, творчим осередком, від ресурсів та послуг якого багато в чому залежить якість навчання та наукових досліджень. Професійний рівень співробітників бібліотеки дозволяє підтверджувати це на високому рівні, забезпечуючи швидкий та зручний доступ до всіх ресурсів, а цілеспрямована діяльність колективу бібліотеки з формування інформаційної культури сприяє самостійній роботі студентів, визначає шлях в опануванні знаннями. Впроваджені в науковій бібліотеці сучасні технології користування як бібліотекою, так і віртуальними засобами засвоєння інформації, дозволяють виховувати творчу зацікавленість особистості, створюють комфортні умови для її розвитку.

Інформаційно-бібліотечне обслуговування університетською бібліотекою проводиться відповідно до нових вимог навчально-виховного процесу та сприяння розвитку наукових досліджень у рамках Болонських ініціатив і зосереджується на виявленні та повному задоволенні інформаційних запитів користувачів, навчанні культури споживання інформації, навичок її аналітичного відбору, забезпеченні доступу до інформаційних ресурсів бібліотеки, які включають, крім карткового та електронного каталогу, електронні копії навчально-методичних робіт викладачів університету, електронні підручники та навчальні посібники, ресурси Інтернет.

В структурі наукової бібліотеки Дніпропетровського агроуніверситету 3 абонементи, 7 читальних залів, 2 філії бібліотеки в студентських гуртожитках, 21 кафедральний бібліотечний пункт, **3 електронні читальні зали**. Парк комп'ютерної мережі налічує 55 комп'ютерів, в т.ч. 38 комп'ютерів для користувачів в читальних залах, на філіях, в залі каталогів. Завдяки цьому значно скоротився шлях надходження нової інформації, традиційно користувачі ведуть пошук інформації за навчальними запитами, працюють з повнотекстовими документами через університетську локальну мережу Ethernet та Internet, який доступний в усіх структурних підрозділах бібліотеки.

Програмне забезпечення здійснюється завдяки сучасній інформаційно-бібліотечній системі «УФД/Бібліотека». Продовжується робота зі створення інформаційних ресурсів та надання їх користувачам для задоволення різних запитів, використовуючи нові власні бази даних, електронні видання та електронний каталог. Власні бази даних становлять більше 110 тисяч бібліографічних описів, а електронний каталог – понад 80 тисяч бібліографічних описів документів, яких на даному етапі достатньо для використання безпосередньо в комп'ютерних лабораторіях та навчальних аудиторіях університету.

Формування інформаційної культури користувачів є одним із пріоритетних напрямів бібліотеки, яка включає традиційну бібліотечно-бібліографічну культуру й вміння оперувати інформацією з використанням сучасних комп'ютерних засобів, цим самим сприяє становленню студента, як спеціаліста, молодого науковця, особистості. Основне завдання – самостійне орієнтування в інформаційному просторі, свідомий підбір інформаційних джерел та постійне прагнення до пошуку інформації.

Створені у бібліотеці інформаційні ресурси дають можливість студентам самостійно оцінити і відібрати необхідний матеріал, а правильно зорієнтуватися у такому потоці інформації допомагають заняття з курсу **«Інформаційна культура студента»** та комплексні інформаційно-масові заходи **«Перші кроки на шляху до знань»**, які проводяться в ході **«Місячника першокурсника»**. Студенти знайомляться з відділами бібліотеки, Правилами користування, структурою інформаційних ресурсів, основними процесами інформаційної діяльності, довідково-пошуковим апаратом, електронними ресурсами бібліотеки – сайтом бібліотеки та практично опановують методи пошуку необхідної інформації в електронному каталозі та повнотекстових базах даних. На таких заходах бібліотеки вони мають змогу зустрітися з деканами та викладачами, прослухати лекції, бесіди з історії аграрного університету, історії книги, етики відносин студента, бібліотекаря і викладача, погляду на професію.

Ефективними формами стали традиційні **Дні інформації, Дні дипломника, Дні аспіранта, Дні науки, Місячники періодики** на всіх факультетах, **Дні фахівця**: «Вклонюсь землі, що пахне хлібом», «Життя за покликом», «Щоб чути дзвони стиглого колосся», «Землі – нашу повагу і любов», «Високий обов'язок ветеринара», **Дні магістра**: «Інформаційне забезпечення наукової роботи», «Доля науки в руках молодих», «Магістерська робота як вид наукового твору».

У рамках цих комплексних заходів проводяться з різними категоріями користувачів **лекції, інформаційні репортажі** нових підручників, навчальних посібників, науково-методичних та періодичних видань, **бесіди та консультації** про інформаційні ресурси бібліотеки, психологію наукової творчості, ділове спілкування, методи пошуку і збору наукової інформації в електронному каталозі, **експрес-хвилинки, коментарі** на різноманітні теми, виходячи із запитів користувачів та ознайомлення з основними **правилами складання бібліографічного опису** і оформлення **списку** використаних джерел при виконанні навчальних та наукових робіт, **зустрічі з вченими і фахівцями АПК**, виступи студентів, молодих вчених із **повідомленнями**, що відповідають тематиці заходу.

Новою формою інформаційної діяльності бібліотеки стали **Тижні бібліотеки на факультетах**. За складеною спільно з факультетами, кафедрами, кураторами комплексною програмою **«Освіта, наука, практика – головні важелі підготовки фахівців агровиробництва»** проводяться різноманітні заходи з кожним факультетом, які сприяють створенню відповідного середовища, що навчає, розвиває та виховує студентську молодь.

Протягом Тижня функціонують відкриті тематичні перегляди навчальної, наукової та методичної літератури, періодичних та довідкових видань, наукових вісників аграрних навчальних закладів України, видань науковців та викладачів університету, в т.ч. на електронних носіях. **Тематика переглядів різноманітна**: «Агроновації в сільському господарстві», «Сучасна техніка на ланах України», «Конкурентоспроможне тваринництво», «Сучасний стан ветеринарної медицини», «Екологічна безпека сільськогосподарської меліорації», «Організація маркетингової діяльності», «Економічна ефективність менеджменту», «Етика сучасного менеджменту». Викладачі та студенти знайомляться з обсягом документальних джерел для подальшого їх використання в науковій та навчальній роботі.

За замовленнями кафедр складаються рекомендаційні списки літератури **«Вища технічна освіта: принципи професійної підготовки інженерних кадрів в Україні і світі»**, **«Обладнання і нові технології для зернопереробних підприємств і хлібопекарного виробництва»**, **«Агроекологічна освіта у вищій школі»**, **«Озима пшениця: нові сорти для впровадження»**, **«Методи дослідження ґрунтів»**, **«Кукурудза: селекція та насінництво»**.

Крім того, зі студентами академічних груп певного факультету проводилися теоретичні та практичні заняття з використання традиційних та електронних ресурсів, алгоритму пошуку необхідної інформації. В проведенні Тижнів факультетів приймають участь деканати, викладачі, куратори студентських груп, тому ефективність проведеної роботи є значною. У підрозділах бібліотеки якісно покращилися кількісні показники з відвідування та книговидачі, пожвавилася творча діяльність членів читацьких об'єднань.

Ефективною формою популяризації періодичних видань було проведення **Місячника періодики «Періодичні видання на допомогу фахівцям аграрного виробництва»** на всіх факультетах, в програмі якого в читальних залах періодичних видань, соціально-гуманітарних дисциплін, філії № 2 діяли відкриті перегляди періодичних видань, на кураторських годинах проведені відповідні заходи, де працівники бібліотеки розповідали про історію виникнення першого журналу, шлях періодичного видання від видавництва до користувача, проводили інформаційні огляди наукових та галузевих журналів для майбутніх спеціалістів аграрного виробництва, Інтернет-ресурсів періодичних видань, основні правила користування довідково-пошуковим апаратом та електронним каталогом, шлях пошуку необхідної інформації за навчальними дисциплінами. Активну участь у заході приймали заступники деканів з виховної роботи, викладачі, куратори студентських груп.

Для бібліотеки важливі наслідки проведеної роботи, оскільки вони суттєво впливають на діяльність спеціалізованих читальних зал, імідж бібліотеки.

В науковій бібліотеці, як осередку духовного спілкування, творчої та інтелектуальної діяльності й дозволя студентської молоді, активно і творчо працюють читацькі об'єднання за інтересами: літературна вітальня «Гармонія», яка понад 30 років постійно проводить свою діяльність, «Ріднокрай», «Родовід», «Палітра», «Господарочка», літературна студія «Дивослово». Низка заходів читацьких об'єднань проходить у співпраці з молодіжним центром «Відродження» факультету механізації сільського господарства університету.

Читацькі об'єднання формують у студентів активну життєву позицію, допомагають розвивати свої здібності, задовольняти пізнавальні інтереси, збагачувати знання, розвивати комунікативні навички, поглиблювати професійні вміння, виховувати навички самостійної роботи, творчої уяви, вміння цінувати прекрасне. Кожний їх учасник одержує задоволення від творчості, спілкування. Студенти беруть участь в організації діяльності об'єднань, підготовці засідань, розкривають свої мистецькі нахили, обмінюються поглядами на життя, новою цікавою інформацією.

Розкриттю **студентських талантів** сприяють творчі об'єднання. Учасники цих об'єднань пишуть вірші, презентують їх, найбільш вдалі друкуються в університетській газеті, у збірниках, складають музику на авторські поезії та твори українських поетів В. Симоненка, А. Малишка, Т. Шевченка, Л. Костенко, М. Руденка, Лесі Українки.

Підсумком творчої роботи стало проведення щорічного **фестивалю студентської поезії та музики**: «Творчість, народжена в «Гармонії», «Сузір'я студентських талантів», «Сторінками поезії», «Мандрівники у просторі і часі», «Поезія – то стан душі», «Поезія – моя любов», «І забринить струна» (пісні та романси поетів «срібного» віку). В ході фестивалю відбулися зустрічі зі студентами Наталією Подвижною, Оксаною Кісенко, які присвятили свої вірші миттєвостям студентського буття, кохання, природі, творчі звіти студентів агрономічного факультету Сергія Немченка і Дмитра Туніка, економічного факультету Ольги Якименко, факультету ветеринарної медицини Наталії Салимоненко.

Одне із засідань літературної студії «Дивослово» **«Творимо прекрасний сад душі»** пройшло у формі діалогу зі студентами, які пишуть вірші і складають музику

Наталією Салимоненко, Ольгою Якименко, Сергієм Немченком, Тетяною Ключко, Кариною Семиренко, де вони розповідали про свої заповітні мрії, вчителів, друзів, порадників при створенні віршів і музики, про події, спостереження, явища, які надихають на творчість та головну мету в житті – стати добрим фахівцем своєї справи, створити прекрасну сім'ю, мати улюблену роботу. На таких виховних заходах студенти навчаються спілкуватися літературною українською мовою, естетичному сприйняттю світу, природи, акторської та творчої майстерності, виразному художньому читанню, науковому світогляду та культурному рівню майбутнього спеціаліста.

Поетичні та музичні твори учасників об'єднань стали основою видань **«На просторах поезії»** та збірника пісень **«Песни, рожденные в Гармонии»**. Наукова бібліотека постійно проводить просвітницькі заходи до ювілейних дат видатних діячів освіти та культури, науковців ДДАУ, святкування Дня міста, Всесвітнього дня поезії, Всеукраїнського дня бібліотек, Дня слов'янської писемності та культури, Міжнародного дня рідної мови, Міжнародного дня студентів і Міжнародного дня поезії та музики, використовуючи традиційні та нові ефективні форми: **уроки та години мужності і патріотизму в аудиторії імені Героя Радянського Союзу І. П. Ялового, Дні пам'яті, вечори-портрети, літературно-тематичні вечори, Шевченківські читання, диспути, години духовного спілкування, усні журнали, вечори поезії та музики, вечори-спогади, краєзнавчі години, презентації книг та періодичних видань** тощо. Ефективно і цікаво проводилися виховні заходи на відкритих кураторських годинах, в бібліотеці, студентських гуртожитках в тісній співдружності з факультетами, кафедрами, кураторами академічних груп, студентським самоврядуванням та громадськими організаціями міста. На допомогу кураторам академічних груп пропонується збірник сценаріїв культурно – просвітницьких заходів літературної вітальні «Хай душа проростає садами».

З 2001 року працює читацьке об'єднання «Родовід», діяльність якого націлена на вивчення кращих традицій української культури, родоводу відомих людей та своїх родин. Студенти, учасники об'єднання, збирають у своїх родині твори декоративно-прикладного мистецтва, знайомляться з творчими особистостями, які відновлюють традиційні ремесла українського побуту, розповідають про них у студентських групах, на засіданнях об'єднання через засоби масової інформації.

Щорічно виставки декоративно-прикладного мистецтва **«Барви України»** проходять під час проведення фестивалю-конкурсу **«Студентська весна»** Творчі доробки 20 учасників студентів та викладачів агроуніверситету, керівник клубу були нагороджені Дипломами лауреата Дніпропетровської облдержадміністрації, Управління у справах молоді міської та обласної ради, а читацьке об'єднання «Родовід» стало Лауреатом обласного та міського конкурсів «Студентська весна – 2010».

Із захопленням присутні та члени журі розглядали барвисті та приваблюючі експонати виставки декоративно-прикладного мистецтва читацького об'єднання **«Родовід» «Сузір'я талантів»**, де було представлено авторські фотороботи студентів агрономічного факультету Інни Децюри, Лауреата міського конкурсу фоторобіт «Наш дім – Дніпропетровськ» та Каріни Семиренко, Катерини Титаренко, Гната Вагнера (еколого-меліоративний факультет), експонати виробів із соломи

студента факультету ветеринарної медицини Тараса Онуфрієва, вишиті картини доцента кафедри ґрунтознавства та екології Галини Олександрівни Бондар, творчі роботи викладачів та студентів **Коледжу електрифікації, Технологічного та Ерастівського коледжів ДДАУ.**

Впроваджені інформаційні технології, постійна просвітницька робота серед студентства, формування у них інформаційної культури та творчої особистості, інформаційний супровід педагогічного процесу – сучасна тенденція в роботі наукової бібліотеки. Як наслідок, неодноразово Державна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН визначала наукову бібліотеку агроуніверситету кращою в бібліотечно-інформаційному забезпеченні навчального процесу за результатами діяльності останніх років, а колектив бібліотеки нагороджувався Подяками керівних державних та регіональних органів.

Діяльність наукової бібліотеки, яка відповідно до вимог навчально-виховного процесу націлена на сприяння розвитку наукових досліджень у рамках Болонських ініціатив, зосереджується на виявленні та повному задоволенні інформаційних запитів користувачів, навчанні культури споживання інформації, навичок її аналітичного відбору, забезпеченні доступу до інформаційних ресурсів бібліотеки та світових баз даних, виконанні її культурно-просвітницької місії в навчальному закладі. Збереження кращих традицій бібліотечної діяльності, впровадження сучасних технологій у відповідності до вимог навчально-педагогічного процесу забезпечують високий рівень формування інформаційної культури в професійній підготовці студентів – майбутньої аграрної еліти.

Бібліографічні посилання:

1. **Братчик А.** Педагогічна діяльність бібліотеки з розвитку інформаційної культури студентів вищих навчальних закладів / А.Братчик // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки / Інститут педагогіки і професійної освіти АПН України; Запорізький інститут післядипломної педагогічної освіти: зб. наук. пр. Вип. 24. – С.186–190.
2. **Горовий В.** Ресурс соціальних інформаційних баз як фактор розвитку в процесі суспільних перетворень / В. Горовий // Бібліотечний вісник. – 2006. – № 2. – С.5–8.
3. **Каліберда Н.** Інформаційні ресурси сучасної наукової бібліотеки: проблеми трансформації та розвитку / Н.Каліберда, А.Бровкін // Бібліотечний вісник. – 2008. – № 6. – С.6–11.
4. Проблеми гармонізації традиційних і новітніх бібліотечно-інформаційних ресурсів / В. Здановська: Міжнар. наук. конф., 7–8 жовт. 2008 р. / НБУ ім. В.І.Вернадського // Бібліотечний вісник. – 2008. – № 6. – С. 3–5.

30 РОКІВ НАГХНЕННЯ ТА ТВОРЧОСТІ: КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ТА ВИХОВНА МІСІЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ ВІТАЛЬНІ «ГАРМОНІЯ» У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ АГРАРІЇВ

В даній статті розглядається просвітницька діяльність читацького об'єднання літературної вітальні «Гармонія» за 30 років з дня її заснування, основні виховні заходи, які сприяють вихованню національної свідомості, активної життєвої позиції та формуванню особистості студента на принципах загальнолюдських цінностей, а також творчий доробок студентів агроуніверситету – учасників об'єднання.

Ключові слова: культура, читацькі об'єднання, особистість, просвітницька діяльність, творчість.

В статье рассматривается просветительская деятельность читательского объединения литературной гостиной «Гармония» за 30 лет ее существования . основные воспитательные мероприятия, которые содействуют воспитанию национального сознания, активной жизненной позиции на принципах общечеловеческой морали, а также творчество студентов агроуниверситета–участников объединения .

Ключевые слова: культура, читательские объединения, личность, просветительская деятельность, творчество.

Одним із провідних принципів на шляху розвитку суспільства є процес виховання, формування у студентів загальнолюдських цінностей. З метою опанування духовних цінностей, формування високої моралі через прекрасне, вдосконалення творчих здібностей у науковій бібліотеці працює літературна вітальня «Гармонія», яка сприяє пошуків творчого життя в студентському середовищі, заохочує до творчості талановитих студентів і викладачів.

Літературна вітальня «Гармонія» організована в 1982 році , керівник – В.О.Гескіна. Тематика її засідань різноманітна і присвячується державним та професійним святкам, ювілейним датам, відзначенню свят за народним календарем, організації виставок творів образотворчого мистецтва та орієнтована на вивчення надбань української та світової культури.

У роботі літературної вітальні «Гармонія» у різні роки приймали участь студенти та викладачі агроуніверситету, його випускники. Серед них творчі особистості, студенти: Наталія Здор, Ірина Біленко, Діана Книш, Альона Григорова, Тетяна Ключко, Наталія Близнюк, Катерина Фенік, Наталія Подвижна, Оксана Кісенко, викладачі– П. М.Кухаренко, Б.Д. Шаталін, Г.М.Іванова, А.В.Ольшанський, методист бібліотеки В.О.Гескіна, вірші яких стали основою збірки «На просторах поезії». У творчому доробку учасників літературної вітальні «Гармонія» понад 60 пісень, які увійшли до збірника пісень «Песни, рожденные в «Гармонии». Серед авторів: Дмитро Тунік, Сергій Немченко, Ольга Якименко, Наталія Салімоненко, Наталія Серебряна. Щорічно в рамках фестивалю поезії та музики проводяться творчі звіти учасників літературної вітальні «Гармонія» за назвами «Сузір'я студентських талантів», «Творчість, народжена в «Гармонії».

У витоків літературної вітальні були: директор бібліотеки З.Ю Дудченко, співробітники бібліотеки Л.Є.Прудка, Н.І.Іванова, Є.В.Маркелова, професори Л.І.Марчук, В.П. Єрьоменко, В.Г.Бутенко, завідувачі кафедр В.І.Мілегін, Т.Г.Вініченко викладачі М.М.Харитонов, Л.М.Пестрикова, Г.В.Чичкань, О.Г.Бурлаченко, В.І.Андрєєва, Г.М.Іванова, А.П.Зражевський, Р.Г.Мещерський, В.Д.Сахаров.

У різні роки діяльності літературної вітальні «Гармонія» музичний супровід вели: М.М.Харитонов – нині доктор сільськогосподарських наук, завідувач кафедри фізкультури В.І.Мілегін (гітара), завідувачі кафедри філософії, соціології, історії професори В.П.Єрьоменко та Л.І.Марчук (баян), студенти Сергій Немченко, Наталія Салімоненко, випускники Руслана Дідковська, Ольга Якименко, Ганна Зубченко (піаніно), Тетяна Павлова (гітара), Дмитро Туник (баян), композитор Дніпропетровщини Наталія Василівна Серебряна та викладач Дніпропетровського музичного училища Леонід Петрович Журавський.

Важливо те, що діяльність читацьких об'єднань бібліотеки та молодіжного центру «Відродження» факультету механізації сільського господарства не обмежуються межами університету – студенти творчо співпрацюють, обмінюються досвідом з читацькими об'єднаннями вищих навчальних закладів міста, представляли свою творчість на місцевому радіо, телебаченні, обласних семінарах бібліотечних працівників Дніпропетровщини.

На допомогу кураторам в проведенні виховних заходів керівником літературної вітальні В.О.Гескіною та творчою групою студентів підготовлено понад 60 сценаріїв культурно-виховних заходів, частина з яких увійшла до збірки «Хай душа проростає садами», присвяченої 90-річчю з дня заснування ДДАУ та «Збірника сценаріїв культурно-виховних заходів», підготовленого Міністерством аграрної політики та продовольства України.

У березні 2012 р. відбувся творчий звіт учасників літературної вітальні «Гармонія» під назвою «В гармонії з поезією та музикою в душі», присвячений 30-річчю її заснування. На свято запрошені викладачі факультетів, кафедр, студентська молодь, випускники та викладачі, які стояли у витоків об'єднання. Зі своїми спогадами та побажаннями подальших творчих напрацювань виступили керівник літературної вітальні у 80-х роках, завідувачка сектором ідейно-виховної роботи бібліотеки, а нині кандидат філологічних наук Дніпропетровського національного університету Н.І. Іванова, композитор Н.В. Серебряна, професор Л. М.Степченко та доцент М.М. Харитонов. Заступник директора наукової бібліотеки Л.Є.Прудка вручила активним учасникам Подяки від ректорату, профкому та деканатів. З літературною вітальнею тісно співпрацює створений у 2008 році клуб «Родовід» (керівник А.Г.Братчик, директор наукової бібліотеки), основним завданням якого є формування у студентів навичок та знань з розвитку родоводів численних представників української культури, шанування свого роду, традицій та звичаїв, допомога студентам в самостійному ознайомленні з літературними джерелами, матеріалами музеїв краю, села.

Вивченню історико-культурної спадщини та формуванню національної свідомості сприяє співпраця з кураторами. Під час кураторських годин проводяться бесіди та бібліографічні огляди «Славетні роди України» (Симиренків, Патонів,

Григоровичів-Барських), «Творці наукового світу» (вчені-ювіляри 2011 року О.Богомолець і М.Янгель), «Духовні пам'ятки України» (2011 – рік культурної спадщини та 450-річчя від дня виходу у світ визначного пам'ятника стародавньої літературної мови та мистецтва «Пересопницького Євангелія» (1556–1561 рр.) тощо.

В ході проведення фестивалю-конкурсу «Студентська весна–2011» були оформлені виставки: «Творчі доробки учасників читацьких об'єднань (літературної вітальні «Гармонія» та літературної студії «Дивослово», «Сузір'я талантів» – виставка декоративно-прикладного мистецтва учасників читацького об'єднання «Родовід», авторські виставки фоторобіт Деевої Інни) – Лауреата міського конкурсу фоторобіт «Наш дім – Дніпропетровськ» , Семиренко Каріни Гната Вагнера , Катерини Титаренко , виробів із соломи Онуфрієва Тараса; вишитих робіт доцента кафедри ґрунтознавства та екології Г.О.Бондар.

Виставки декоративно-прикладного мистецтва учасників читацького об'єднання «Родовід» демонструються в читальній залі періодичних видань під час засідань літературної вітальні «Гармонія», екскурсій по бібліотеці для учасників міжнародного проекту TEMPUS TESIS «Експертиза та контроль якості продуктів харчування», Дня відкритих дверей, проведення Шевченківських читань, ювілеїв українських письменників, композиторів, музикантів, артистів, Міжнародного дня рідної мови, Дня незалежності України, Дня Конституції, Всеукраїнського дня бібліотек, ювілейних дат (80-річчя, 85-річчя та 90-річчя з дня заснування Дніпропетровського державного аграрного університету та наукової бібліотеки) тощо.

Культурно-просвітницькі та виховні заходи, які проводяться на засіданнях літературної вітальні «Гармонія» охоплюють широке коло актуальних питань сьогодення, виховують духовність, популяризують видання про історію України, інтеграцію в європейський простір, демократизацію суспільного життя, розкривають чарівний світ літератури, мистецтва, традицій українського народу, сприяють розширенню світогляду, розвитку особистості.

Серед комплексних масових заходів, які проводяться на кураторських годинах, філіях наукової бібліотеки, в студентських гуртожитках : зустрічі з вченими, викладачами, деканами (П.М.Кухаренком – факультет механізації сільського господарства, А.В.Ткачуком – еколого-меліоративний факультет, О.О.Мициком – агрономічний факультет).

Знаковим заходом, який відбувся на філії наукової бібліотеки № 2 було вшанування пам'яті відомого вченого-гельмінтолога, доктора біологічних наук, професора Якова Миколайовича Захрялова. Вечір пам'яті організовано працівниками наукової бібліотеки спільно з факультетом ветеринарної медицини і кафедрою паразитології та інвазійних хвороб тварин, яку у свій час очолював Я.М.Захрялов.

Учасники заходу мали можливість познайомитися з подарованою родиною Захрялових науковій бібліотеці колекцією видань біля 300 примірників, серед яких – збірники наукових праць з публікаціями Я.М. Захрялова, раритетні видання з автографами відомих вчених, цінна галузева література.

Вечір відкрив декан факультету ветеринарної медицини Бібен І.А. Присутні викладачі, студенти, співробітники, послідовники його справи щиро вітали рідних:

дружину Клавдію Гаврилівну, сина Олександра та внучку Анну, які поділились спогадами про життєвий шлях та наукову діяльність вченого. Він був прекрасним сім'янином, справжньою Людиною, прикладом для дітей, внуків, студентської молоді. Йому були притаманні велике працелюбство, наполегливість в досягненні мети, повага та любов до оточуючих.

Колеги Якова Миколайовича: Заярко О.І. – директор Інституту біотехнології та здоров'я тварин, Шендрик Л.І. – професор, завідувача кафедрою паразитології та інвазійних хвороб тварин, доценти кафедри Гогітідзе Н.А. і Тюпіна Н.М., Похил В.І. – завідуючий кафедрою технології виробництва продукції тваринництва, Рожков В.В. – доцент кафедри технології переробки продукції тваринництва, Дворецький А.І. – професор, завідуючий кафедрою рибництва та аквакультури характеризували його як взірця наукового патріотизму, прекрасного педагога, вихователя і наставника студентської молоді.

З добрими словами вдячності виступила випускниця факультету ветеринарної медицини, одна із аспіранток Якова Миколайовича, кандидат біологічних наук із м. Кам'янець-Подільськ Карчевська Тетяна Миколаївна. Методист наукової бібліотеки Гескіна В.О. охарактеризувала Я.М.Захрялова як активного читача бібліотеки.

Зустрічі з випускниками ДДАУ, презентації нових видань в ході проведення Тижнів факультетів, Місячника екологічних знань, Місячника першокурсника, фестивалю студентської поезії та музики «Сузір'я студентських талантів», години духовного спілкування, уроки мужності і патріотизму: «Студенти вогняних семінарів», «Гідні сини України», «Цей день святковий Перемоги», «Дата вкарбована в серце назавжди», години філософських роздумів «Краса гармонії, природи і слова», диспути «Чи потрібна людині краса», «Що означає поняття «мистецтво жити?»», Всесвітнього дня поезії «Поезія – то стан душі», «Поетичні таланти студентів агроуніверситету», «...Поезії та музики кристал», Міжнародного дня рідної мови: «Мова – духовний скарб народу», «Біля джерел української мови», Дня незалежності України, Дня працівників сільського господарства, вечори-портрети до ювілейних дат поетів та письменників України (В. Стуса, В.Симоненка, Л.Костенко тощо), Шевченківські читання, Дні Лесі Українки є традиційними у творчому доробку читацьких об'єднань наукової бібліотеки.

Саме на таких заходах студенти залучаються до духовності, відкриваючи для себе перлини із скарбниці української та світової культури.

Основний орієнтир у вихованні студентської молоді – забезпечення духовної єдності поколінь, виховання любові до рідного краю, традицій, звичаїв свого народу, утвердження принципів загальнолюдської моралі, правди, справедливості, милосердя і доброти.

Зустрічі сьогоднішніх студентів з поколінням аграріїв, випускниками ДДАУ минулих років, це – зустріч досвіду і молодого покоління, возвеличення землеробської праці, передання традицій, спадкоємність у навчанні та праці, виховання почуття гордості за навчальний заклад, де молодь здобуває освіту.

З цією метою спільно з факультетами проводяться зустрічі з випускниками ДДАУ різних років: Лебедем Є.М. доктором сільськогосподарських наук, академіком НААН України, професорами Циковим В.С. та Чабаном І.П., викладачами Лук'яненко Н.В., Козар Д.Г., Стаценко Ю.Ф., Максимом Ревою – менеджером

компанії «Тасо Воча» (Іспанія) та іншими. Представлені досить цікаві матеріали на книжкових виставках «Пишаємося нашими випускниками», «Науковці ДДАУ – ювіляри», «Пам'ять про вчених ДДАУ». На кураторських годинах, в читальних залах гуртожитків, на сторінках газети «Кадри – селу» проводяться бесіди про їх життя та наукову діяльність, бібліографічні огляди наукових праць вчених агроуніверситету.

Важливим виховним моментом для студентів факультету механізації сільського господарства була організована спільно з деканатом зустріч з першими випускниками факультету 1959 року, які поділилися своїм життєвим досвідом у набутій професії, спогадами про прекрасні студентські роки, висловили побажання та поради майбутнім фахівцям. Учасники музичного ансамблю «Дружба» та молодіжного центру «Відродження» виконували пісні їх студентської юності 50-х, 60-х років, а також пісні, народжені в літературній вітальні «Гармонія» на слова декана факультету Петра Михайловича Кухаренка.

В рамках Тижня факультету механізації сільського господарства відбулися незабутні зустрічі студентів з випускниками Коржом Олександром Миколайовичем, директором приватного підприємства «Таврія», що на Херсонщині, М.І.Пістуновим, який очолював Центр дорадництва агроуніверситету, Ю.М.Пащенко, заступником директора Інституту зернового господарства, які поділилися спогадами про багатогранне, активне, творче студентське життя, висловили корисні поради та побажання студентам, майбутнім аграріям наполегливо вчитися, стати хорошим спеціалістом і знайти своє місце в житті, повсякчас оволодівати всіма знаннями, які даються в університеті.

У рамках Тижня агрономічного факультету проведено зустріч з провідними спеціалістами, інспекторами карантину рослин під керівництвом начальника Головної державної інспекції карантину рослин України А.Г.Білика та начальника Державної інспекції в Дніпропетровській області А.І.Хорішка. Стали традиційними проведення спільно з кураторами факультетів щорічних масових заходів до Дня заснування міста Дніпропетровська; тематичних кураторських години «Квітує місто над Дніпром», «Велична історія Дніпропетровщини», «Рідне місто моє – джерело натхнення та творчості», «Дніпропетровськ – місто студентів».

У відділах бібліотеки діяли відкриті перегляди, книжкові виставки: «Славетне минуле рідного міста», «Увінчані славою Герої війни», «Дніпропетровськ – колыска видатних людей», виставки робіт учасників творчих об'єднань, проводилися бесіди, бібліографічні огляди літератури «Їх іменами названі вулиці», «Почесні громадяни міста», «Вони уславили наше місто», «Героїв ми будемо вічно пам'ятати» (викладачі ДДАУ – Герої війни), «Місто, яке виховало державних діячів» (Г.Петровський, Л.Брежнєв, В.Щербицький, Л.Кучма).

На одному із засідань літературної вітальні «Гармонія» «Поетичні надбання наших земляків» йшла розповідь про М.Светлова, Д.Кедріна, О.Галича, О.Гончара.

Ряд засідань присвячувалися екологічній освіті та екологічному вихованню з питань екології, здоров'я людини, засвоєння високоморальних норм поведінки, прищеплення любові до професії, рідного краю, чуйного відношення до навколишнього середовища.

З цією метою на допомогу майбутнім фахівцям аграрного виробництва проведено Місячник екології «Довкілля: минуле, сьогодні, майбутнє».

У підрозділах наукової бібліотеки діяли книжкові виставки і відкриті перегляди літератури «Здорова земля – здорова людина», «Екологічний стан навколишнього середовища України», «Збережемо красу нашої Землі», «Екологія Дніпропетровщини».

В рамках Місячника екологічних знань ефективним був День еколого-меліоративного факультету, в програмі якого відбулася зустріч першокурсників з деканом Ткачуком А.В. «Еколог – професія майбутнього». В читальній залі періодичних видань демонструвалася виставка альбомів світлин та малюнків студентів факультету та відкритий перегляд літератури «Екологія і сільське господарство: проблеми сьогодення».

Для студентів агрономічного факультету та факультету механізації сільського господарства проведено засідання літературної вітальні «Гармонія» «Будьмо садівничими планети», де прозвучала літературно-музична композиція «Краса гармонії природи та людини».

Цікавою була зустріч студентів за назвою «Місія сучасного еколога» з Грицаном Юрієм Івановичем, проректором з наукової роботи, професором кафедри екології та ґрунтознавства, доктором біологічних наук, академіком УЕАН, Головою Дніпропетровської організації Всеукраїнської екологічної ліги.

Запам'яталася студентам година філософських роздумів «Краса гармонії, природи і слова», де звучали літературно-музичні твори «Гармонія таланту і душі». В комплексі проводилися бібліографічні огляди, бесіди «Бережімо рідну природу», «Екологія Дніпропетровщини», в читальних залах оформлялися книжкові виставки «Навколишнє середовище та здоров'я людини», «Екологія і економіка України», «Землі квітучої краса», «Наслідки Чорнобиля». Лейтмотивом цих заходів – «Краса, добро, любов – скарби душі людської» та «В гармонії з довкіллям».

Проводячи планомірну, системну та послідовну просвітницьку роботу наукова бібліотека стала осередком навчально-виховної роботи, духовного спілкування, творчої, інтелектуальної діяльності й дозвілля та співпраці викладачів і студентів агроуніверситету.

Бібліографічні посилання:

1. **Братчик А.** Вплив студентських клубів за інтересами на формування особистості майбутнього фахівця аграрія/ А.Братчик // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки / Інститут педагогіки і професійної освіти АПН України; Запорізький інститут післядипломної педагогічної освіти: зб. наук. пр.–2002.–Вип. 25. – С.199–202.
2. На просторах поезії/ Дніпропетровський держ. аграр. ун-т; уклад .О.С.Паращевіна, А.Г.Братчик, В.О.Гескіна. – Дніпропетровськ. –2011.– 44 с.
3. Песни, рожденные в Гармонии/Сост. В.А.Гескина.– Днепропетровск. –Лири.–2011.– 91 с.
4. Хай душа проростає садами: зб. сценаріїв культурно-просвітницьких заходів літературної вітальні «Гармонія» / Дніпропетровський держ. аграр. ун-т,наукова бібліотека, уклад. А.Г.Братчик,,Л.Є. Прудка, В.О.Гескіна. – Дніпропетровськ, 2011. – 104с.

Наші автори

Акімова Валентина Семенівна – старший викладач кафедри українознавства Придніпровської державної академії будівництва та архітектури.

Ануріна Анастасія Олегівна – заступник голови КСМ ДДАУ, студентка III курсу агрономічного факультету Дніпропетровського державного аграрного університету.

Байдак Ірина Іванівна – старший викладач кафедри менеджменту організації Дніпропетровського державного аграрного університету.

Белікова Марина Володимирівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародного туризму Запорізького технічного університету.

Берестень Юрій Володимирович – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії, соціології та історії Дніпропетровського державного аграрного університету.

Білополий Віктор Васильович – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри філософії та політології Придніпровської державної академії будівництва та архітектури.

Бондик Андрій Анатольович – викладач кафедри гуманітарних наук Дніпропетровської медичної академії

Борисов Владислав Леонідович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та українознавства, Українського державного хіміко-технологічного університету.

Бородін Євген Іванович – доктор історичних наук, професор, перший заступник директора Дніпропетровського регіонального інституту управління Національної академії державного управління при президенті України.

Боярська Олена Анатоліївна – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри філософії, соціології та історії Дніпропетровського державного аграрного університету.

Братчик Антоніна Григоріївна – директор Наукової бібліотеки Дніпропетровського державного аграрного університету, викладач кафедри філософії, соціології та історії Дніпропетровського державного аграрного університету.

Вакулик Вячеслав Володимирович – кандидат історичних наук, в.о. доцента кафедри хірургії і акушерства сільськогосподарських тварин Дніпропетровського державного аграрного університету.

Вікторов Віктор Григорович – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедрою філософії, соціології державного управління Національної академії державного управління при президенті України.

Виноградов Геннадій Миколайович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Волкова Світлана Петрівна – асистент кафедри українознавства Придніпровської державної академії будівництва та архітектури.

Воронкова Валентина Григоріївна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту організацій Запорізької державної інженерної академії.

Гаврильченко Олександр Степанович – кандидат технічних наук, доцент, завідувач кафедри механізації виробничих процесів у тваринництві Дніпропетровського державного аграрного університету.

Галай Ірина Євгеніївна – старший викладач кафедри менеджменту організацій Дніпропетровського державного аграрного університету.

Грицан Юрій Іванович – доктор біологічних наук, професор, академік УЕАН, голова Дніпропетровської обласної організації Всеукраїнської екологічної ліги (ДОО ВЕЛ), проректор з наукової роботи Дніпропетровського державного аграрного університету.

Запара Людмила Анатоліївна – кандидат економічних наук, професор, директор Інституту економіки Дніпропетровського державного аграрного університету

Застава Інна Анатоліївна – старший викладач кафедри менеджменту організації Дніпропетровського державного аграрного університету.

Зражевський Анатолій Павлович – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії, соціології та історії Дніпропетровського державного аграрного університету.

Іваненко Валентин Васильович – доктор історичних наук, професор, проректор з науково-

педагогічної роботи у сфері гуманітарної освіти та виховання молоді Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, академік Академії наук вищої освіти України.

Капустін Олександр Васильович – старший викладач кафедри фізичного виховання Дніпропетровського державного аграрного університету.

Карпенко Галина Іванівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства Придніпровської державної академії будівництва та архітектури.

Карпенко Ганна В'ячеславівна – кандидат соціологічних наук, викладач кафедри гуманітарних наук Дніпропетровської медичної академії

Книш Григорій Миколайович – кандидат історичних наук, доцент кафедри української історії та етнополітики Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Кобець Анатолій Степанович – кандидат технічних наук, професор, ректор Дніпропетровського державного аграрного університету.

Ковальчук Наталля Володимирівна – викладач кафедри вищої математики Дніпропетровського державного аграрного університету.

Король Леся Василівна – старший викладач кафедри філософії, соціології та історії Дніпропетровського державного аграрного університету.

Кравець Микола Олександрович – асистент кафедри інформаційних технологій Дніпропетровського державного аграрного університету

Краснікова Оксана Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та кредиту Полтавської державної аграрної академії.

Кривчик Геннадій Георгійович – доктор історичних наук, професор, академік АН вищої освіти України, завідувач кафедри українознавства Придніпровської державної академії будівництва та архітектури.

Кузьміна Лідія Володимирівна – старший викладач кафедри вищої математики Дніпропетровського державного аграрного університету.

Кухаренко Петро Михайлович – кандидат технічних наук, доцент, декан факультету механізації сільського господарства Дніпропетровського державного аграрного університету.

Левін Олег Леонідович – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії, соціології та історії Дніпропетровського державного аграрного університету.

Линник Юрій Олександрович – старший викладач кафедри механізації виробничих процесів у тваринництві Дніпропетровського державного аграрного університету

Мар'євська О.Ю. – здобувач Полтавського університету економіки та торгівлі.

Мареніченко Валентин Васильович – доцент, начальник науково-дослідної частини Дніпропетровського державного аграрного університету.

Масліков Сергій Миколайович – кандидат біологічних наук, доцент, завідувач кафедри хірургії і акушерства сільськогосподарських тварин Дніпропетровського державного аграрного університету.

Маслікова Катерина Павлівна – кандидат біологічних наук, доцент, начальник навчальної частини Дніпропетровського державного аграрного університету.

Микитчук Наталя Миколаївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин Дніпропетровського національного університету ім. О.Гончара

Михайлюк Олександр Володимирович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри документознавства та інформаційної діяльності Національної Металургійної академії України.

Мороз Володимир Іванович – доктор філософії, завідувач кафедри філософії, соціології та історії Дніпропетровського державного аграрного університету.

Омелян-Скирта Надія Григорівна – магістр державного управління, асистент кафедри українознавства Придніпровської державної академії будівництва та архітектури

Онопрієнко Дмитро Михайлович – кандидат сільськогосподарських наук, доцент, перший проректор, проректор з навчальної роботи Дніпропетровського державного аграрного університету.

Охмат Петро Корнійович – кандидат технічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи Дніпропетровського державного аграрного університету.

Паращевіна Ольга Степанівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії, соціології

Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В.А.Лазаряна.

Пахоменков Юрій Геннадійович – викладач кафедри філософії, соціології та історії Дніпропетровського державного аграрного університету.

Петкау Віктор – науковий співробітник Менонітського історичного товариства (м. Вайєрхоф, Федеративна Республіка Німеччина).

Прудка Людмила Євгеніївна – заступник диретора Наукової бібліотеки Дніпропетровського державного аграрного університету

Резнікова Олена Олександрівна – викладач кафедри філософії, соціології та історії Дніпропетровського державного аграрного університету.

Рошко Марія Володимирівна – вчений секретар Дніпропетровського національного історичного музею ім. Дмитра Яворницького.

Рудаков Леонід Миколайович – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри сільськогосподарських гідротехнічних меліорацій, голова профспілкового комітету Дніпропетровського державного аграрного університету.

Руденко Станіслав Григорович – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства Придніпровської державної академії будівництва та архітектури

Савич Анжеліка Вікторівна – старший викладач кафедри історії та українознавства Національної Металургійної академії України.

Савченко Олександр Іванович – професор кафедри українознавства Запорізького національного університету, доктор історичних наук, професор.

Світленко Сергій Іванович – доктор історичних наук, професор, декан історичного факультету Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Соломонко Василь Володимирович – професор кафедри ТiМВФ Державного університету фізичної культури м. Львів

Соломонко Олександр Васильович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри футболу Державного університету фізичної культури м. Львів

Соломонко Андрій Олександрович – викладач циклової комісії фізичного виховання, Кооперативний коледж економіки і права м. Львів

Старух Сергій Володимирович – завідувач кафедри фізичного виховання Дніпропетровського державного аграрного університету

Таберко Лев Миколайович – директор Дніпропетровського транспортно-економічного коледжу, голова обласної ради директорів ВНЗ I – II рівня акредитації, заслужений працівник освіти України.

Тарасенко Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри державного управління та місцевого самоврядування Дніпропетровського регіонального інституту управління Національної академії державного управління при президенті України.

Ткач Леся Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності Національної Металургійної академії України.

Шаврова Оксана Борисівна – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри вищої математики Дніпропетровського державного аграрного університету.

Шляхов Олексій Борисович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України та етнополітики Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Щепова Діана Романівна – викладач кафедри філософії, соціології та історії Дніпропетровського державного аграрного університету.

Якименко Микола Андрійович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри українознавства Полтавської державної аграрної академії.

Яременко Інна Ігорівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії, соціології та історії Дніпропетровського державного аграрного університету.